Національна академія наук України
Інститут досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г.М. Доброва

Зарубіжні вчені – вихідці з України

в галузі фундаментальних і технічних наук

Біографічний енциклопедичний словник

Київ
Видавництво «Фенікс»
2017

УДК

Затверджено до друку вченою радою
Інституту досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України.

Авторський колектив: Ю.О. Храмов (керівник), доктор фіз.-мат. наук, проф.; В.М. Гамалія, доктор істор. наук; В.Г. Гармасар, канд. істор. наук; С.С. Довганюк, доктор істор. наук; Г.А. Дороніна, канд. істор. наук.; І.Д. Зосимович, канд. фіз-мат. наук; Г.Л. Звонкова, канд. істор. наук; О.М. Корнієнко, доктор істор. наук, канд. техн. наук; Г.Г. Костюк; А.С. Литвинко, доктор істор. наук, канд. фіз.-мат. наук; О.Г. Луговський, канд. істор. наук; Ю.І. Мушкало, канд. істор. наук; М.В. Онопрієнко, канд. філософ. наук; В.М. Палій, канд. геолого-мінералог. наук; Л.І. Сухотеріна, доктор істор. наук, проф.; О.В. Фірсов, канд. істор. наук.

Рецензенти:

С. В. Кульчицький, *доктор істор. наук, проф.*
В. І. Онопрієнко, *доктор філософ. наук, проф.*
О. Я. Пилипчук, *доктор біол. наук, проф.*

Зарубіжні вчені – вихідці з України в галузі фундаментальних і технічних наук **:** біографічний енциклопедичний словник. – Київ : «Видавництво «Фенікс». – 2017. – 26__ с.

ISBN 978-966-136-432-4

В словнику вміщено понад 600 біографій українців, які з різних причин залишили Батьківщину, ставши з часом за її межами відомими ученими в галузі фундаментальних і технічних наук і збагативши непересічними результатами їх окремі напрями. Подібний біографічний енциклопедичний словник виходить вперше, в ньому міститься чимало нових імен. Більшість його персоналій супроводжується портретами та короткою бібліографією.

Розрахований на широке коло користувачів.

УДК _____

ISBN 978-966-136-432-4

© Авторський колектив, 2017

ПЕРЕДМОВА

В сучасному розумінні фундаментальна наука являє собою систему точних знань про навколишній світ і сферу людської діяльності по їх одержанню, історично зумовлений спосіб виробництва знань. Вона має справу з ідеями, від яких вона, за словами видатного фізика, засновника квантової теорії М.Планка, одержує «стимул, єдність та розвиток». Однак, «наука ніяк не є колекцією законів, незв'язаних фактів, – зазначали А.Ейнштейн і Л.Інфельд. – Вона є творінням людського розуму, з його вільно винайденими ідеями і поняттями». Отже, вирішальну роль у розвитку науки відіграють як ідеї і побудовані на їх основі теорії, так і вчені, які висувають їх і діяльність яких подекуди є переломною в розвитку наукових знань, вершиною досягнень людської думки. В такому сенсі термін «наука» вживається стосовно фундаментальної науки, яка включає математику, механіку, кібернетику, інформатику, фізику, хімію, біологію, науки про Землю і космос та низку ін.

Перелічені науки розширили наше розуміння навколишнього світу, створивши наукові картини світу і зумовивши науково-технічний і соціальний прогрес людства та спільно з філософією заклали засади наукового світогляду. Фундаментальні науки в процесі своєї еволюції зазнавали диференціації на окремі напрями і навіть дисципліни, проте завжди були тісно пов'язані з технікою та виробництвом, особливо цей взаємозв'язок посилився в середині XX ст., коли людство вступило в період науково-технічної революції, яка завершила перетворення науки в безпосередню продуктивну силу, в подальшому її зв'язок зростав та поглиблювався з усіма сферами суспільного життя, посилювалася також її соціальна роль.

За своєю природою фундаментальна наука інтернаціональна, адже сукупність знань, здобутих усіма її вченими за всю її історію не залежить від країн, у яких вони народилися та їх національності, хоч у розвитку науки істотну роль відіграють

національні традиції і людські характери, те «колективне підсвідоме», або «архетипи», за К.Юнгом, що передаються з покоління в покоління.

Інтернаціональний характер науки не виключає існування національних наук, що являють собою сукупності знань, одержаних їх ученими незалежно від етнічних коренів, особливо з урахуванням глобалізації в світі і посиленням процесів міграції вчених. Тому постає питання про національну приналежність ученого якійсь країні, особливо у випадках, коли країна, де він народився, і до якої переїхав з різних причин і де сформувався як дослідник і працював тривалий час, здобувши ім'я в науковій спільноті, різні. Національний учений, з нашої точки зору, це громадянин країни, який своєю науковою, науково-організаційною та викладацькою діяльністю робить внесок у її науку і підготовку кадрів. Отже, громадянство, а не національність чи місце народження визначає приналежність вченого до науки країни. І невипадково зробила Національна академія наук України, коли багатьох учених, народжених в Україні, але які стали громадянами інших країн, обрала саме іноземними членами.

На жаль, спроби деяких діячів від науки, істориків-аматорів або псевдопатріотів політизувати проблему національного вченого, знайти в учених інших країн етнічні корені своєї країни, зробивши тим самим їх національними, є необ'єктивними і неадекватними та суперечить реаліям, що склалися. Здебільшого це трапляється, коли такі зарубіжні вчені українського походження стають широковідомими. Тому і виникає у деяких спокуса під маркою відновлення нібито забутих або замовчуваних імен називати таких учених українськими, забуваючи, що в свій час держава та її влада не зробили нічого, щоб утримати цих потенційних учених у себе в країні, втративши тим самим право називати їх згодом українськими.

На підтвердження цього красномовно свідчить нинішня ситуація в українській науці, становище її вчених через багаторічне недофінансування, коли складається враження, що нашій країні наука і вчені взагалі непотрібні. І виїзд молодих за кордон у пошуках кращої долі з їх притаманними рисами

українського менталітету (талановитість та обдарованість, неабиякі характер, емоційність і працьовитість) сприяє розкриттю в нових, комфортних для творчої людини умовах, їх здібностей, отже, створює передумови для їх становлення як майбутніх знаменитостей.

Але водночас мав місце і зворотний процес – переїзд в основному з Росії потенційних науковців в Україну, які тут формувалися як вчені (подекуди переїздили і «готові» вчені). Можна назвати такі відомі постаті: математики В.М. Глушков, Д.О. Граве, М.М. Крилов, О.В. Погорєлов; фізики О.І. Ахієзер, А.К. Вальтер, А.П. Шпак, Л.В. Шубніков; хіміки А.В. Думанський, Ю.С. Ліпатов, Л.В. Писаржевський; біологи Є.П. Вотчал, С.М. Гершензан, Л.К. Гребень, О.В. Палладін; геологи О.С. Вялов, В.Б. Порфир'єв, С.І. Субботін; астрономи О.Я. Орлов, Є.П. Федоров; медики М.М. Амосов, Р.Є. Кавецький, О.О. Шалімов; учені в галузі технічних наук О.К. Антонов, І.І. Іванов, В.К. Лебедєв, В.О. Лотарєв, В.Г. Сергєєв, Є.О. Патон, К.К. Хрєнов, М.К. Янгель та ін.

Вони, а також чимало інших з близького зарубіжжя зробили значний внесок в українську науку і техніку, збагативши їх не тільки різними відкриттями, ідеями, теоріями, технологіями, але започаткували і нові наукові напрями та наукові школи.

Особливо міграційні процеси посилилися в наш час – час глобалізації, ставши звичайним явищем. При цьому, зрозуміло, виграє світова наука, але втрачають національні.

Безумовно необхідно відновлювати забуті або замовчувані імена, «білі плями» в історичних подіях, адекватно читати історичні події і факти, подекуди реконструювати історію, роблячи її об'єктивною, невигаданою, неспотвореною на користь якимось міфічним ідеалам чи авторитетам, віддаючи пріоритет істині та історичній правді, але робити це слід аргументовано та об'єктивно.

Виходячи з викладеного вище, стає зрозумілою назва біографічного словника і запропоновані авторами дефініції, присвоєні ученим, уміщеним на його сторінках. В деяких випадках приналежність ученого певній країні не наводиться через часту зміну їм громадянства.

В словник вміщено вчені-емігранти в галузі фундаментальних і технічних наук. Він налічує понад 600 персоналій, серед яких чимало знакових постатей, а також маловідомих широкому загалу персоналій, які, як правило, супроводжуються фотографіями та бібліографією. Звичайно, він є неповним, і читач може знайти в ньому «пропущені» прізвища. Зокрема, в ньому, слабко відображено «відплив мізків» з України в останні 25 років. Це пов'язано з тим, що в еміграції за такий короткий термін науковці з України ще не стали зарубіжними, залишаючись українськими науковими емігрантами.

Ознайомлення з короткими довідками словника викликає жаль з приводу втрати в різні часи нашою країною, її національною наукою такого духовного багатства. Водночас це і гіркий докір владі та нагадування їй, що розставатися легко з інтелектуальним капіталом нації і поводитися так з наукою та її вченими неможна, адже наука і майбутні покоління цього не пробачать, як і втрату нашою країною багатьох передових позицій у світовій науці та техніці.

Словник підготовлено в основному співробітниками відділу історії і соціології науки і техніки Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України, а також рядом істориків науки і техніки з інших організацій, які співпрацюють з відділом. В словнику використано прийняту в енциклопедичних виданнях систему скорочень і відповідний стиль викладення.

Професор *Ю. О. Храмов*

АБАЛАКІН Віктор Кузьмич – російський астроном, чл.- кор. АН СРСР (1987). Н. 27.08.1930 в Одесі. Закінчив Одес. ун-т (1953). У 1953–55 працював у Геофізичному ін-ті АН СРСР, 1955–57 – Ін-ті теоретичної астрономії АН СРСР у Ленінграді. Після закінчення аспірантури при Одес. ун-ті працював 1960–63 у його обсерваторії. 1963–65 – доцент кафедри астрономії Одес. ун-ту; з 1965 – зав. відділом Ін-ту теоретичної астрономії АН СРСР та 1983–2000 – директор Пулковської обсерваторії в Ленінграді.

Наук. праці відносяться до небесної механіки, ефемеридної астрономії, зоряної динаміки, геодинаміки, історії астрономії. Зробив внесок у розробку основних принципів використання лазерних локаційних спостережень Місяця для розв'язання завдань гео- та селенодинаміки, а також створення відповідного математичного апарату. В його првцях кінця 70-х років ефемеридна астрономія дістала остаточного оформлення як самостійної галузі. Співавтор циклу робіт із створення єдиної релятивістської теорії руху внутрішніх планет Сонячної системи.

Держ. прем. СРСР (1982). Президент Комісії № 4 «Ефемериди» Міжнародного астрономічного союзу (1976–79) [].

І. Д. Зосимович

АБЛОВ Антон Васильович – молдавський хімік-неорганік, акад. АН Молдав. РСР (1961). Н. 3.08.1905 в Одесі. Закінчив Ясський ун-т (1928) і працював у ньому (1928–40). Викладав у Свердлов. і Кишинів.с.г. ін-тах (1940, 1944–46), Кишинів. ун-ті (1946–78), одночасно працював в Ін-ті хімії АН Молдав. РСР (в 1959–61 і 1965–75 – директор). У 1961–64 – академік-секретар Відділення

В. К. Абалакін

А. В. Аблов

природничих і технічних наук АН Молдав. РСР. П. 18.05.1978.

Наук. дослідження в галузі координаційної хімії. Синтезував і дослідив низку комплексних сполук перехідних металів, переважно кобальту і нікелю. Синтезував багатоядерні кластери комплексних сполук, біологічно активні комплексні сполуки кобальту та інших металів, які знайшли застосування у с.г. виробництві. Розробив теоретичні основи одержання чистих металів за допомогою іонообмінної екстракції вищими жирними кислотами.

Ю. І. Мушкало

АБРАМЗОН Леонід Семенович – російський вчений-механік, доктор техн. наук (1985). Н. 21.02.1934 у Харкові. Закінчив Моск. нафтовий ін-т (1957). У 1957–71 працював у Башкир. н.-д. ін-ті нафтової промисловості в Уфі (зав. сектору), 1971–86 – доцент Уфім. нафтового ін-ту. П. 25.11.1986.

Наук. праці стосуються гідромеханіки, теплообміну та технологій транспортування в'язких і застигаючих нафт і нафтопродуктів, проектування, спорудження та експлуатації нафтогазопроводів і нафтогазосховищ. Розробив системи викачування нафти та нафтопродуктів з барж та залізничних цистерн (1960). Створив розмивальну голівку

Л. С. Абрамзон

З. І. Абрамова

для запобігання накопичення парафінових залишків у резервуарах (1962). Автор 140 наук. праць, у т.ч. 6 монографій та 5 автор. свідоцтв.

А. С. Литвинко

АБРАМОВА Зинаїда Іванівна – російський біохімік, доктор біол. наук (1999). Н. 21.2.1952 у Бахчисараї Крим. обл. Після закінчення Казан. ун-ту (1975) працювала там же, з 1997 – провідний наук. співробітник.

Наукові дослідження стосуються біохімії ядерних білків, зокрема вивчення молекулярних механізмів регуляції активності ферментів, нуклеїнового обміну. Вперше охарактеризувала нейтральну ДНК хроматину печінки, здатну ініціювати реплікативний синтез ДНК в ядрах клітин; встановила регулятори активності ядерних ДНК у процесі росту, розвитку і старіння клітини.

О. Г. Луговський

АВЕРБУХ Володимир Якович – російський учений-конструктор ракетно-космічної техніки. Н. 21.09.1936 у Вінниці. Закінчив Моск. енергетичний ін-т (1961) і працював у Всесоюзному н.-д. ін-ті енергомашинобудування (з 1987 – заст. головного конструктора).

Науково-технічна діяльність стосується створення бортових систем ракет-носіїв (РН) і космічних апаратів (КА). Брав участь в розробці та створенні комплексів і систем для низки РН і КА, зокрема турбогенераторних агрегатів і системи живлення місячної ракети Н-1, прецизійних систем орієнтації сонячних батарей для ряду КА («Електро», «Ресурс», «Метеор-2», «Гамма-модуль», «Аракс-Р» та ін.), розробив низку систем орієнтації сонячних батарей для малих КА. Автор понад 50 наук. праць, в т.ч. 16 винаходів.

Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

АВДУЄВСЬКИЙ Всеволод Сергійович – російський механік, акад. АН СРСР (1979). Н. 28.07.1920 у с. Березівка Одес. обл. Закінчив Моск. авіаційний ін-т (1944), у 1944–46 працював у Цент. ін-ті авіаційного моторобудування, 1949–51 – інженер НДІ теплових процесів, 1951–53 – заст. головного конструктора КБ заводу № 51 в Москві, 1953–73 – зав. відділу НДІ точних приладів у м. Бабушкіно Моск. обл. (з 1966 – заст. директора), 1973–87 – заст. директора Центр НДІ машинобудування у м. Корольов Моск. обл., з 1987 – в Ін-ті машинознавства АН СРСР (1987–89 – заст. директора, 1989–2003 – радник), з 1962 також – проф. Моск. авіаційного ін-ту. П. 14.04.2003 у Москві.

Наук. праці стосуються аеромеханіки великих швидкостей, космічної техніки, теорії теплообміну, прикордонного шару, теорії горіння, газодинаміки струменів, методів теплового захисту та теплових режимів космічних апаратів, гідромеханіки планетних атмосфер. Розробив методики створення теплозахисту космічних апаратів і тіл, що рухаються з великими швидкостями в атмосфері Землі та

планет. Дослідив просторовий граничний шар і тривимірні відривні течії. Розробив методи розрахунку гідродинаміки та теплообміну при обтіканні апаратів складної форми під великими кутами атаки в умовах взаємодії тривимірного пограничного шару з ударними хвилями. Очолював експериментальні дослідження газодинаміки надзвукових струменів та їх теплової взаємодії на поверхні. За даними космічних апаратів виконав цикл досліджень Венери. Підготував комплексні експерименти на орбітальних станціях «Салют». Автор понад 170 наук. праць.

Ленін. пр. (1970). Держ. пр. СРСР (1978). Держ. нагороди СРСР.

С. А. Хорошева

АГРАНОВИЧ Володимир Мойсейович – російський фізик-теоретик, доктор фіз.-мат. наук. Н. 23.01.1929 у Києві. Закінчив Київ. ун-т (1951). В 1956–69 працював у Фізико-енергетичному ін-ті в Обнінску, з 1969 – зав. відділом Ін-ту спектроскопії АН СРСР у Троїцьку (Росія).

Дослідження присвячено спектроскопії конденсованих середовищ і фізиці радіаційних пошкоджень. Розробив квантову теорію поляритонів (1959), теорію молекулярних екситонів в найзагальнішій формі (1958–59), а також теорії поверхневих екситонів (1975), екситонів з перенесенням заряду (1977), електрон-екситонних комплексів (1979). Запропонував рівняння, що описують екситонний і променистий переноси енергії в кристалах (1957–58). В кристалооптиці поверхні передбачив нові типи поверхневих хвиль, зокрема нелінійні хвилі та хвилі самоіндукованої прозорості. Розвинув теорію комбінаційного

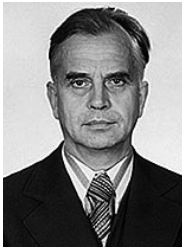

В. С. Авдуєвський

В. М. Агранович

розсіяння світла на поверхневих поляритонах. Побудував теорію біфононів (1970) і теорію Ферми-резонансу на поляритонах (1985), передбачив (1971) різке зростання перерізу непружного розсіяння нейтронів у кристалах на екситонах і фононах. Розвинув 1960 теорію газового розбухання матеріалів, що діляться. Досліджував реакції фокусонів і краудіонів з дефектами гратки і побудував 1974 теорію граничних енергій зміщення.

Пр. ім. Л. І. Мандельштама (1997).

Ю. О. Храмов

АДИРОВИЧ Еммануїл Ілліч – фізик, доктор фіз.-мат. наук. Н. 24.08.1915 у Мелітополі. Закінчив Моск. ун-т (1940), працював у Фізичному ін-ті АН СРСР; з 1962 – зав. відділу Фіз.-техн. ін-ту АН Узбек. РСР. П. 10.09.1973.

Дослідження присвячені фізиці твердого тіла, фізиці напівпровідників, теорії екситонів, оптоелектроніці, електроніці твердого тіла. Розробив теорію безвипромінювальних електронних переходів у твердих тілах, передбачив і відкрив явище «холодного спалаху». Встановив закон електронної поляризації і деполяризації фотоелектретів, розвинув загальну теорію фотоелектретного стану. Побудував теорію оптронів і оптронних ланцюгів. Відкрив

Е. І. Адирович

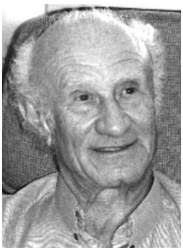

М. Я. Азбель

ефекти аномально великих фотонапруг. Розв'язав задачу про емісійні струми в діелектриці при термоелектронній та автоелектронній емісії з металу, розробив теорію струмів, обмежених просторовим зарядом.

Акад. АН Узбек. РСР (1962).

Ю. О. Храмов

АЗБЕЛЬ Марк Якович – фізик-теоретик, доктор фіз.-мат. наук (1957), проф. (1957). Н. 12.05.1932 в Полтаві. Закінчив Харків. ун-т (1953). В 1955–64 працював в Харків. фіз.-техн. ін-ті, також у 1957–64 – проф. Харків ун-ту; в 1964–72 – проф. Моск. ун-ту і 1965–72 – зав. сектору Ін-ту теор. фізики АН СРСР; з 1973 – проф. Тель-Авів. ун-ту (Ізраїль).

Наук. дослідження в галузі фізики твердого тіла. В 1956 з Е. А. Канером передбачив циклотронний резонанс у металах (резонанс Азбеля–Канера) і побудував його теорію. В 70-х роках учасник руху відказників у СРСР.

Ю. О. Храмов

АЙЗБЕРГ Ромма Юхимович – білоруський учений-геолог, чл.- кор. НАН Білорусії (2000). Н. 16.06.1933 в м. Бахмут Донец. обл. Закінчив Новочеркас. політехн. ін-т (1956). В 1965–90 працював у Наук.-дослідному геологорозвідувальному ін-ті в Мінську (з 1976 – зав. сектору), з 1990 – головний наук. співробітник Ін-ту геологічних наук НАН Білорусії, з 2008 – Ін-ту природокористування та екології НАН Білорусії.

Виконав системні дослідження з тектоніки і прогнозування нафтогазоносності Південно-Східних Каракумів і південно-західних відрогів Гісарського хребта. Відкрив та описав солянокупольні структури в зоні найбільшого Репетекського розлому. З Г. А. Габріелянцем опублікував нову мапу нафтогеологічного районування Туркменістану (1966). Запропонував новий метод тектонічного картографування, базовий принцип якого полягає в районуванні території за часом основного етапу формування платформних структур. Для території Білорусії і суміжних регіонів обґрунтував формаційну модель чохла, розробив палеотектонічні моделі основних етапів еволюції платформних структур. Виявив геодинамічні умови розвитку земної кори території Білорусії в пізньому протерозої та фанерозої та обґрунтував теоретичні уявлення про геодинамічні умови прояву рифтогенезу та магматизму. Запропонував концепцію ліститричного поділу земної кори. Автор мап нафтогеологічного районування Білорусії, які є основою планування нафтопошукових робіт. Запропонував тектонічні та геофлюїдодинамічні критерії нафтогазоутворення та нафтогазонакопичення у різнотипних басейнах Східно-Європейської платформи. Автор понад 400 наук. праць, в т.ч. 26 монографій.

Держ. пр. БРСР (1978). Пр. ім. В. А. Коптюга (2004).

В. Г. Гармасар

АЙЗЕНШТЕЙН Семен Мойсейович – англійський радіоінженер і

підприємець. Н. 25.01.1884 у Києві. Навчався у Київ. та Берлін. ун-тах і Шарлоттенбур. політехн ін-ті. У 1904 одержав свій перший патент на пристрій бездротового телеграфу та організував у Києві приватну лабораторію. У 1907–18 у Петербурзі заснував і очолював акціонерне «Товариство бездротових телеграфів і телефонів системи С. Айзенштейна» (з 1910 – «Російське товариство бездротових телеграфів і телефонів»), яке займалося будівництвом радіостанцій та випуском радіоапаратури. З 1917 – голова секції Об'єднання держ. електротехнічних підприємств слабкого струму, брав участь у керівництві будівництвом радіостанції на вулиці Шабаловка в Москві; з 1921 – в еміграції, з 1922 працював у фірмі «Марконі» в Англії, потім керував будівництвом радіотехнічних заводів у Польщі (1922–35) і Чехословаччині, у 1941–45 – в електровакуумній лабораторії фірми «Марконі», 1947–55 – ген. директор компанії Англійської електричної компанії Valve. П. 3.09.1962 в Лондоні.

Налагодив радіозв'язок між трьома містами – Жмеринкою, Севастополем і Одесою за допомогою створених експериментальних радіостанцій (1906), в Бобруйську і Уржумці (на Уралі) (дальність зв'язку – 1500 км), в Севастополі, Тифлісі, Брест-Литовську, Лібаві, Свеаборзі (дальність зв'язку – близько 400 км), розробив армійські польові станції. Автор проектів потужних передавальних радіостанцій Московської (Ходинської) і Царськосільської потужністю 300 кВт кожна та Тверської приймальної, спільно з М. Д. Папалексі провів перші досліди з радіотелеграфування між Петербургом і Царським Селом (1914); видавав

Р. Ю. Айзберг

С. М.Айзенштейн

перший рос. радіотехнічний журнал «Вісник телеграфії без проводів» (1912–14).

О. Г. Луговський

АКУЛІЧЕВ Віктор Анатолійович – російський учений-акустик, гідрофізик і океанолог, акад. РАН (2000). Н. 31.01.1939 у м. Шпола Черкас. обл. Закінчив Київ. політехн. ін-т (1961). В 1961–64 – інженер Сухум. морської станції Акустичного ін-ту АН СРСР, 1964–66 – аспірант, 1967–78 – молодший, ст. наук співробітник, заст. зав. сектору Акустичного ін-ту АН СРСР у Москві; 1978–86 – заст. директора, 1986–95 – головний учений секретар Далекосхідного відділення РАН, 1995–2015 – директор Тихоокеан. океанологічного ін-ту, також зав. кафедри Далекосхідного ун-ту (Владивосток).

Наук. дослідження присвячені акустиці океану, механіці гетерогенних середовищ, геофізиці хвильових процесів. Експериментально вивчав поширення звуку в океані на протяжних акустичних трасах, кавітацію в рідинах, зокрема вимірював кавітаційну міцність води в 4 океанах та визначив її взаємозв'язок з гідрофіз. параметрами води в океані. Досліджував кавітацію в кріогенних рідинах, в т.ч. квантову кавітацію в рідкому гелії.

В. А. Акулічев

А. Я. Александров

Передбачив обмеження міцності на розрив рідкого гелію квантовими флуктуаціями. Спільно з ін. створив 1973 ультразвукову водневу бульбашкову камеру для фізики високих енергій. Також вивчав відтворювальні енергетичні ресурси океану. Створив наукову школу. Автор понад 250 наук. праць, 13 винаходів і 4 монографій.

Президент Рос. акустичного товариства. Член Американ. акустичного товариства.

Ю. О. Храмов

АЛЕКСАНДРОВ Аврам Якович – російський математик і механік, доктор техн. наук (1947), проф. (1948). Н. 27.04.1915 у Житомирі. Закінчив Ростов. ін-т залізничного транспорту (1939), в якому викладав; в 1941–48 працював на військових заводах у Новосибірську, з 1948 – в Новосибір. ін-ті залізничного транспорту (з 1951 – зав. кафедри). П. 18.09.1983.

Наук. дослідження присвячено механіці твердого тіла, зокрема осесиметричним задачам теорії пружності, поляризаційно-оптичним методам і методу фотопружних покриттів, розрахункам тришарових конструкцій з наповнювачами. Також праці в галузі алгебри, теорії функцій комплексної змінної, інтегральних рівнянь.

Засл. діяч науки і техніки РРФСР (1966). Держ. пр. СРСР (1980). Пр. ім. Б. Г. Гальоркіна (1965).

Ю. О. Храмов

АЛЕКСАНДРОВ Анатолій Петрович – видатний російський фізик і організатор науки і техніки, акад. АН СРСР (1953), її президент (1975–86). Н. 13.11.1903 в м. Тараща (нині Київ. обл.). Закінчив Київ. ун-т (1930) і працював у Ленінград. фіз.-техн. ін-ті, 1946–55 – директор Ін-ту фіз. проблем АН СРСР, 1960–88 – Ін-ту атомної енергії ім. І. В. Курчатова. П. 3.02.1994.

Наук. праці присвячені ядерній фізиці, фізиці твердого тіла, фізиці полімерів, ядерному реакторобудуванню, ядерній енергетиці, створенню ядерної зброї. Перші дослідження відносились до фізики діелектриків і вивчення механічних і електричних властивостей високомолекулярних сполук. В 1935 з С. М. Журковим і П. П. Кобеком розробив статистичну теорію міцності. Заклав основи релаксаційної теорії фізичних властивостей полімерів і дав її експериментальне обґрунтування. Його дослідження еластичності і міцності гум і пластифікації полімерів стали важливим внеском в одержання високоякісних синтетичних каучуків і пластмас. Здійснював (1941–43) наукове керівництво роботами із захисту кораблів від магн. мін, з І. В. Курчатовим і В. М. Тучкевичем запропонував метод протимінного захисту кораблів, який дістав ефективне застосування (Держ. пр. СРСР, 1942).

Після 1945 розробляв наукові і технічні проблеми ядерної

енергетики. В радянському атомному проекті був заступником І. В. Курчатова зі створення ядерних реакторів, наук. керівником комбінату № 816 для напрацювання плутонію в ядерних реакторах. Під його керівництвом створено низку ядерних реакторів різного призначення, зокрема для АЕС і судові атомні енергетичні установки, був наук. керівником першого рад. криголама та атомного підводного човна. Один із розробникії реакторів РБМК-100, недосконалих для ядерної енергетики, використання їх на Чорнобильській АЕС призвело 26.04.1986 до вибуху реактора 4-го блоку і техногенної катастрофи.

Герой Соц. Праці (1954, 1960, 1973). Ленін. пр. (1959), Держ. пр. СРСР (1949, 1951, 1953). Золоті медалі І. В. Курчатова (1968), М. В. Ломоносоза (1978), С. І. Вавилова (1978) та ін. Президія РАН заснувала золоту медаль ім. А. П. Александрова.

Ю. О. Храмов

АЛЕКСАНДРОВ Борис Петрович – російський фізик і винахідник, доктор фіз-мат. наук, проф. Брат *А. П. Александрова.* Н. в 1898 в м. Тараща. Закінчив Київ. політехн. ін-т (1929). В 1930–32 – асистент Київ. гірничного та рентгенівського ін-тів; з 1932 працював у Ленінград. фіз.-техн. ін-ті (в 1933–43 – зав. лаб. Фізико-агрономічного ін-ту та 1939–41 – зав. кафедри Ленінград.с.г. ін-ту). П. в 1969.

Науково-технічні дослідження в галузі молекулярної фізики, фізичної хімії, агрохімії, військової справи. Сконструював протитанкову магнітну міну.

Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

А. П. Александров

Б. П. Александров

АЛЬТМАН Олександр Самойлович – російський вчений у галузі радіотелеметричних систем. Н. 28.01.1914 в Києві. Закінчив Моск. ін-т інженерів зв'язку (1939). В 1938–40 працював на Радіозаводі № 2 в Москві (начальник лаб., головний конструктор), 1941–42 – головний конструктор заводу № 625 в Томську, 1946–48 – начальник лабораторії НДІ № 504 в Москві, 1948–58 – в Моск. енергетичному ін-ті (в 1958–67 – зав. лаб., 1967–2000 – керівник сектору, начальник лаб.). П. 11.09.2000.

Розробник і керівник робіт зі створення перших вітчизняних радіотелеметричних станцій з вихідним сигналом у цифровому вигляді та реєстрацією його на магнітному носії (станція «Трал-До», яка забезпечувала автоматизовану обробку даних телевимірювань, що було реалізовано з допомогою ЕОМ «Старт», створеної НДІ-88 спеціально для комплексу «Трал-До» станції «Старт», яка забезпечувала видачу експрес-інформації і післяполітну обробку даних телевимірювань з ракет і штучних супутників Землі, оснащених апаратурою «Трал-До». Зробив внесок у створення цифрових космічних ліній зв'язку для передачі цільової інформації з космічних апаратів. Один з перших

О. С. Альтман

В. П. Амалицький

запровадив у реальну апаратуру коригувальні завадостійкі коди. Автор близько 90 наук. праць і багатьох винаходів.

Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

АМАЛИЦЬКИЙ Володимир Прохорович – учений-геолог і палеонтолог, проф. Н. 13.07.1860 в с. Старики (нині Житомир. обл.). Закінчив. Петерб. ун-т (1883). З 1890 – проф. Варшав. ун-ту, з 1894 – Варшав. політехн. ін-ту (з 1908 – директор). П. 15.12.1917 у Кисловодську (Росія).

Наук. дослідження стосуються вивчення кам'яновугільних і пермських відкладень Північної Росії та України. Брав участь в еколого-грунтовій експедиції В. В. Докучаєва (1883–86). В 1895–1914 працював у басейні Північної Двіни, де відкрив фауну пермських наземних рептилій, подібну до фауни пермських відкладів Південної Африки. Відкрив та описав лабіринтодонта (1921). Палеонтологічна колекція (скелети, черепи, окремі кістки), яку він зібрав, зберігається в Палеонтологічному музеї РАН у Москві і є однією з найбагатших і найкращих у світі колекцій давньої фауни хребетних.

В. Г. Гармасар

АНДРЄЄВ Микола Миколайович – російський фізик, акад. АН СРСР (1953). Н. 28.07.1880 в с. Курмани (нинбі Сумської обл.). Закінчив Базел. ун-т (1909). В 1912–18 і 1924–25 працював у Моск. ун-ті, 1920–26 – зав. лаб. Всесоюзного експериментального електротехн. ін-ту, 1926–38 – зав. відділу акустики, заст. директора Ленінград. фіз.-техн. ін-ту (з 1930 – Електрофіз. ін-т) і доцент, проф. Ленінград. політехн. ін-ту, 1940–53 – зав. лабораторією Фіз. ін-ту АН СРСР, з 1953 – зав. відділу Акустичного ін-ту АН СРСР. П. 31.12.1970.

Наук. дослідження в основному з акустики (гідроакустика, архітектурна, біологічна та нелінійна акустика). Розробив теорію поширення звуку в рухомих середовищах. Здійснив дослідження розповсюдження звуку вздовж поглинаючих поверхонь, з теорії акустичних фільтрів і звукових хвиль скінченної амплітуди. Низка робіт пов'язана з вивченням спектра загасаючих коливань, коливань кристалічних і анізотропних середовищ, питань реверберації звуку і звукоізоляції. Під його керівництвом в СРСР започатковано дослідження з нелінійної акустики, поширення звуку в шаруватих середовищах. Створив наукову школу.

Герой Соц. Праці (1970). Його ім'я присвоєно Акустичному ін-ту РАН.

Ю. О. Храмов

АНДРУСОВ Микола Іванович – геолог і палеонтолог, акад. УАН (1919). Н. 19. 12. 1861 в Одесі, де закінчив Новоросійський ун-т (1884). У 1896–1904 – проф. Юр'єв. (нині Тартус. ун-т, Естонія), 1905–12 – Київ; з 1912 працював у Петербурзі (проф. Вищих жіночих курсів та у Геологічному комітеті), з 1914 – директор Геологічного музею Петерб. АН,

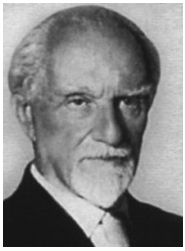

М. М. Андрєєв

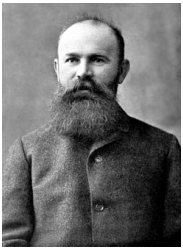

М. І. Андрусов

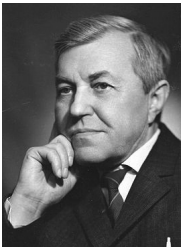

А. І. Ансельм

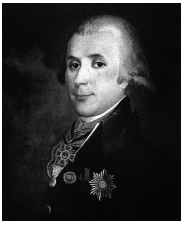

А. А. Антонський-Прокопович

1918–20 – проф. Таврійського ун-ту; з 1921 працював в лабораторіях Парижа та Праги. П. 27. 04. 1924 в Празі.

Наук. праці присвячені динамічній і регіональній геології, гідрогеології, стратиграфії, палеонтології, палеогеографії, океанології. Розробив детальну стратиграфію неогенових відкладів Понто-Каспійської області.Провів польові дослідження неогенових відкладів на півдні Росії та в межах Каспійського басейну. Вивчав нафтоносні горизонти третинних відкладів.

Акад. Петерб. АН (1914). Ломоносівська пр. Петерб. АН (1897).

В. М. Палій

АНКУДОВИЧ Вікентій Олександрович – російський математик і механік, проф. Н. 1792 у Київ. губернії. Закінчив Петерб. пед. ун-т (1817). З 1819 працював у Петерб. ун-ті (з 1831 – проф.), також в Артилерійському та Інженерному учщах, Гірничому ін-ті, з 1843 – член артилерійського відділу Військового міністерства. П. 1855.

Наук. праці стосуються застосування математики до артилерії, зокрема визначення початкової швидкості снарядів і руйнуючої дії пострілів на лафети. Читав курси математики, механіки, балістики. Розробив російську термінологію балістики. Автор першого російського систематичного курсу зовнішньої балістики «Теорія балістики» (1836).

С. А. Хорошева

АНСЕЛЬМ Андрій Іванович – російський фізик-теоретик, доктор фіз.-мат. наук, проф. Н. 18.05.1905 в Одесі. Закінчив Ленінград. ун-т, де працював, також на заводі «Світлана»; з 1943 – в Ленінград. фіз.-техн. ін-ті АН СРСР (з 1972 – зав. лаб.) (в 1955–72 – зав. лаб. Ін-ту напівпровідників АН СРСР), також проф. Ленінград. ун-ту (в 1952–56 – зав. кафедри) і Політехн. ін-ту. П. 13.08.1988.

Наук. дослідження присвячені теорії твердого тіла, молекулярній фізиці, теорії напівпровідників, історії фізики. Незалежно від ін. розробив першу квантову теорію поверхневої іонізації. Побудував теорію вакуумного термоелемента. Створив наукову школу.

Ю. О. Храмов

АНТОНСЬКИЙ-ПРОКОПОВИЧ Антон Антонович – російський просвітитель, акад. Петерб. АН (1813). Н. 1762 в м. Прилуки (нині Чернігів. обл.). Закінчив Києво-Могилянську академію (1782) та Моск. ун-т (1788). По закінченні ун-ту працював у ньому ад'ютантом кафедри енциклопедії та натуральної історії, з 1794 – проф.,

І. С. Аржаних

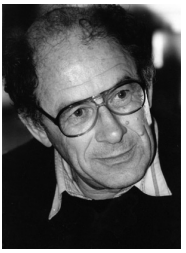

В. І. Арнольд

1804–18 – зав. кафедри сільського господарства і мінералогії, 1808–18 – декан фіз.-мат. факультету, 1818–26 – ректор. Одночасно з 1789 – проф. та зав. кафедри, 1818–24 – директор Шляхетського університетського пансіону. П. 6.07.1848 у Москві.

Першим почав викладати натуральну історію російською мовою, організував магазин натуральної історії, фізики та хімії. Був наглядачем Ботанічного саду ун-ту. Редактор журналу «Магазин натуральной истории, физики и химии…» (ч. 1–10, 1788–92). Засновник Товариства шанувальників російської словесності та його перший голова (1811–26). Віце-президент Моск. товариства сільського господарства (1845–48).

В. Г. Гармасар

АРЖАНИХ Іван Семенович – узбецький математик, чл.- кор. АН Узбекистану (1960). Н. 24.02.1914 у м. Брусилові (нині Житомир. обл.). Закінчив Ленінград. ун-т (1935). У 1936–60 працював у Середньоазіат. ун-ті в Ташкенті (з 1957 – проф.), 1960–80 – Ін-ті математики АН Узбекистану та Ташкент. політехн. ін-ті. П. 2.03.1980.

Наук. дослідження стосуються теорії диференціальних та інтегральних рівнянь, теорії конформних відображень, багатовимірної теорії поля, наближених і числових методів, варіаційного числення, історії математики. Вивчав потенціали інтегральних рівнянь теорії поля та теорії пружності, одержав інтегральні (іррегулярні, сингулярні, регулярні) рівняння крайових задач, а також рівняння поля у тривимірному просторі, просторі-часі, просторі-часі-дії, коваріантні щодо перетворень, які не змінюють метричної форми. Побудував теорію потенціалів для тривимірного оператора Ламе. Встановив клас тривимірних вихрових рухів нев'язкої рідини, який повністю визначається аналітичною функцією. Розробив методи побудови векторного поля за його вихором та дивергенцією. Автор понад 250 праць, у тому числі 6 монографій.

Засл. діяч науки і техніки Узбек. РСР (1964).

С. А. Хорошева

АРНОЛЬД Володимир Ігоревич – російський математик, акад. АН СРСР (1990). Н. 12.06.1937 в Одесі. Закінчив Моск. ун-т (1959), в якому працював до 1987 (з 1965 – проф.); з 1986 – головний наук. співробітник Математичного ін-ту АН СРСР, також проф. ун-ту Париж–Дофін. П. 3.06.2010 у Парижі, похований 15.06.2010 в Москві.

Наук. праці стосуються теорії функцій, теорії диференціальних рівнянь, топології, алгебраїчної геометрії, теор. механіки, нелінійної динаміки (теорія нелінійних динамічних систем, теорія хаосу, теорія катастроф, теорія сингулярностей). В 1957 показав, що будь-яку неперервну функцію кількох змінних можна представити комбінацією скінченної кількості функцій двох змінних, розв'язавши тим самим 13

проблему Гільберта (проблема Гільберта–Арнольда). В 1963 з А. М. Колмогоровим незалежно від німця Й. Мозера побудував теорію стійкості (теорема Колмогорова–Арнольда–Мозера) як альтернативну теорії хаосу Відомий течією Арнольда–Белтрамі–Чалдресса), мовами Арнольда, відображенням Арнольда, дифузією Арнольда тощо.

Ленін. пр. (1965), Держ. пр. Росії (2007). Пр. ім. М. І. Лобачевського (1992), фонда Вольфа (2001), Д. Хейнемана (2001) та ін. Орден «За заслуги перед Вітчизною» IV ст. (1999). Іноземний член Нац. АН США, Париз. АН, Лондон. королів. товариства, Академії деї Лінчеї та ін., почесний доктор низки ун-тів. Віце-президент Міжнародного математичного союзу (1995–98).

Ю. О. Храмов

АРЦИМОВИЧ Герман Владиславович – учений-механік і матеріалознавець, доктор техн. наук (1986). Н. 9.08.1930 у Дніпропетровську. Закінчив Дніпропетр. гірничий ін-т (1953), де у 1953–59 працював. В 1961–66 – зав. конструкторського відділу гірничого інструменту, з 1987 – проблем надтвердих матеріалів у бурінні Ін-ту надтвердих матеріалів АН УРСР; 1966–70 – ст. наук. співробітник Київ. геологорозвідувальної експедиції; 1970–80 працював в Ін-ті фізико-технічних проблем Півночі АН СРСР у Якутську (з 1973 – зав. лаб.), 1980–90 – зав. лаб. Ін-ту гірничої справи Півночі Сибір. відділення АН СРСР у Новосибірську. П. 1991.

Наук. праці стосуються механіки руйнування гірських порід при бурінні, різних способів дії робочого елемента на масив, створення високоефективних типів алмазного та твердосплавного породоруйнівного

Г. В. Арцимович

В. М. Арциховський

інструмента, аналізу процесу зносу коронок і долот при бурінні. Створив теоретичні та експериментальні засади підвищення ефективності руйнування гірських порід при бурінні в процесі розвідки та освоєння родовищ корисних копалин Крайньої Півночі. Автор понад 135 наук. праць, зокрема 4 монографій та 10 свідоцтв на патенти.

Держ. нагороди СРСР.

А. С. Литвинко

АРЦИХОВСЬКИЙ Володимир Мартинович – російський ботанік і фізіолог рослин, проф. Н. 8.08.1876 в Житомирі. Закінчив Петерб. ун-т (1900). У 1907–22 – проф. Донського політехн. ін-ту в Новочеркаську, одночасно ректор створених ним Вищих жіночих курсів (з 1919 – Донський с.г. ін.-т), 1923–25 – зав. кафедри фізіології рослин Моск. лісового ін-ту, 1926–27 – зав. лаб. фізіології рослин Нікіт. ботанічного саду, з 1927 – зав. Центру лісової дослідної станції в Москві. П. 13.06.1931 в Москві.

Основні напрями наук. досліджень – фізіологія, анатомія та екологія рослин. Вивчав стерілізуючу дію отрут на насіння, антагонізм солей (для хімічної меліорації солонців), водний режим деревних рослин. Розробив методи визначення

І. А. Аршавський

Т. А. Афанасьєва-Еренфест

всмоктувальної сили різних органів рослин, асептичного одержання чистого насіння, повітряної культури рослин (аеропоніки). Один із засновників фізіології деревних порід у СРСР. Вивчав окремі питання фізіології та екології рослин пустель, морфології і біології нижчих організмів.

Г. Г. Костюк

АРШАВСЬКИЙ Ілля Аркадійович – російський фізіолог, проф. (1939). Н. 1903 в с. Іванівка (нині Дніпропетр. обл.). Закінчив Ростов. ун-т (1926). В 1932–34 працював у Казан. ун-ті, з 1934 – у Всесоюз. ін-ті експериментальної медицини (1935–53 – зав. лаб. вікової фізіології та патології), 1980–96 – наук. консультант Ін-ту біофізики АН СРСР. П. 1996 у Москві.

Наук. праці присвячено еволюційній, екологічній та геронтологічній фізіології, педіатрії. Один із засновників вікової фізіології, автор термодинамічної теорії індивідуального розвитку організмів. Довів, що рухова активність організму приводить до надлишковості анаболічних процесів, забезпечуючи його розвиток. Запропонував 1967 фізіологічну класифікацію періодів індивідуального розвитку людини – від зародкового до глибокої старості. Розробив критерії оцінювання фізіологічної зрілості народжених, систему загартовування та ін.

В. Г. Гармасар

АФАНАСЬЄВА-ЕРЕНФЕСТ Тетяна Анатоліївна – нідерландський фізик-теоретик і математик. Дружина відомого фізика-теоретика П. Еренфеста. Н. 19.11.1876 в Києві. Закінчила Вищі жіночі (Бестужевські) курси в Петербурзі (1900), удосконалювала знання в Геттінген. і Віден. ун-тах (1902–1904). В 1907–12 мешкала в Петербурзі, де П. Еренфрест і вона для молодих фізиків організували і вели фіз. семінар, з 1912 – в Нідерландах. П. 14.04.1964.

Праці в галузі статистичної механіки. В 1911 з П. Еренфестом висунула квазіергодичну гіпотезу. Довела можливість застосування методу статистичних ансамблів до реальних механічних систем і обґрунтувала другий початок термодинаміки тільки за допомогою аксіом. Сформулювала чотири аксіоми, в яких висунуто чотири еквівалентні формулювання другого початку термодинаміки для квазістатичних процесів.

Ю. О. Храмов

БАБАК Володимир Петрович – російський авіаконструктор. Н. 19.07.1937 у Києві. Закінчив Моск. авіаційний ін-т (1960). З 1959 працював в ОКБ П. О. Сухого на машинобудівному заводі № 51 (з 1981 – заст. головного конструктора, з 1991 – головний конструктор ВАТ «ОКБ Сухого», з 1992 – президент науково-виробничого концерну «Штурмовики Сухого»), у 1964–81 – у Держкомітеті з авіаційної техніки і в Міністерстві авіаційної промисловості СРСР.

Брав участь у розробці Су-7, Су-9, Су-11, Су-15, Су-17, Су-25Т.

О. Г. Луговський

БАБИЧ Іван Хомич – російський фахівець з військової техніки. Н 25.11.1921 в с. Братолюбівка Кіровоград. обл. Закінчив два курси Криворізького гірничого ін-у (1940), Артилерійську інженерну академію (1948). В 1941–45 – технік, ст. технік військового приймання на заводах № 176 в Тулі, № 256 в Орську і № 768 у Москві, 1949–92 – НДІ-4 (з 1961 – начальник відділу, з 1967 – заст. начальника управління, з 1969 – начальник управління, з 1983 – учений секретар).

Учасник розробки та впровадження методу випробувань та оцінки бойових характеристик складних систем, які приймаються на озброєння. Автор понад 75 наук. праць і 12 винаходів.

Держ. пр. СРСР (1975). Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

БАЖЕНОВ Микола Миколайович – психолог і психіатр, доктор медицини (1894), проф. (1900). Н. 11.08.1857 у Києві. Після закінчення Моск. ун-ту (1881) працював у психіатричних лікарнях Москви, навчався на

В. П. Бабак

І. Х. Бабич

курсах удосконалення при Моск. ун-ті; 1883–85 – в клініках і лабораторіях Відня, Берліна та Парижа. В 1886–89 – директор створеної ним рязанської земської психіатричної лікарні, 1894–96 – головний лікар Петерб. лікарні Св. Пантелеймона, викладав у Петерб. ун-ті та Військово-юридичній академії. В 1898–1901 очолював психіатричну організацію у Воронез. губернському земстві; з 1900 – проф. Брюссел. вільного ун-ту і Париз. ін-ту психофізіології; 1904–1906 – проф., 1906–16 – зав. кафедри психіатрії Моск. вищих жіночих курсів, також 1902–11 – приват-доцент Моск. ун-ту, 1904–16 – головний лікар Моск. Преображен. психіатричної лікарні. Під час Першої світової війни організував і очолив у Москві зведений евакуаційний шпиталь (1914), відкрив 1915 пункти психіатричної допомоги на Кавказ. фронті, 1916 виїхав у Францію для надання психіатричної допомоги солдатам рос. експедиційного корпусу, був головним уповноваженим Рос. Червоного Хреста у Франції. П. 23.03.1923 у Москві.

Наук. праці присвячені клініко-експериментальним дослідженням, організації психіатричної допомоги, законодавству про психічних хворих та історії психіатрії. Запропонував нові методи організації

М. М. Баженов

І. Р. Байков

психіатричної допомоги, вперше запровадив систему неутиснення психічних хворих, впровадив у медичну практику ідеї сімейного патронажу (1887). Вивчав лихоманку, роль біохімічних речовин при аутоінтоксикаціях, які призводять до нервових і психічних захворювань, можливості психотерапії. психози при стихійних лихах і війнах, питання циклотимії і шизофренії. Автор 125 наук. праць.

Пр. ім. О. С. Пушкіна (1903). Орден Почесного легіону Франції (1905). Перший голова Рос. спілки невропатологів і психіатрів (1911).

Г. Г. Костюк

БАЙКОВ Ігор Равілійович – російський математик і механік, доктор техн. наук (1995), проф. (1996). Н. 4.10.1960 у Миколаєві. Закінчив Уфім. нафтовий ін-т (1982) та Башкир. ун-т (Уфа) (1988). З 1982 працює в Уфім. нафтовому техн. ун-ті (з 1996 – зав. кафедри), водночас з 2003 – директор Центру енергозбереження Республіки Башкортостан.

Наук. праці стосуються термодинаміки, гідромеханіки, енергоощадних технологій, проектування та спорудження нафтогазопроводів і нафтогазосховищ. Розробив в'язкосипучі та в'язкопружні гельні системи для очищення та відновлення складних комунікацій нафтогазопроводів (1995), методики енергетичного обстеження відцентрових нагнітачів і газових турбін, методи вібродіагностики газоперекачувальних агрегатів (2000). Застосував теорію динамічного хаосу в задачах діагностування турбоагрегатів. Автор понад 160 наук. праць та 6 винаходів.

А. С. Литвинко

БАКЛАНОВ Олег Дмитрович – організатор ракетно-космічної промисловості. Н. 17.03.1932 у Харкові. Закінчив Всесоюз. заочний енергетичний ін-т (1958). В 1950–76 працював на Харків. приладобудівному заводі (з 1963 – головний інженер, з 1972 – директор, 1975–76 – Ген. директор ВО «Моноліт», в яке ввійшов завод); з 1976 – заст. міністра, 1981 – перший заст., з 1983 – міністр загального машинобудування СРСР, з 1988 – секретар ЦК КПРС з оборонних питань, з 1991 – заст. голови Ради оборони при Президенті СРСР; 19–21 серпня 1991 – член ГКЧП, 23.05.1991 заарештований і до січня 1993 перебував у СІЗО «Матроська тиша», в лютому 1994 – реабілітований.

Зробив внесок у ракетно-космічну промисловість, організацію космічної діяльності та використання її результатів, забезпечення обороноздатності країни. Зокрема, брав участь в налагодженні серійного виробництва бортової і наземної радіотехнічної апаратури та автономних систем керування ракет, апаратури для космічних апаратів. Організував виробництво бортових обчислювальних систем ракет. Під його керівництвом реалізовувалися масштабні космічні програми, зокрема створення орбітальної станції «Мир», космічної системи «Енергія–Буран».

О. Д. Бакланов

О. О. Бакші

Ю. Ю. Балега

О. М. Банасевич

Герой Соц. Праці (1976). Ленін. пр. (1982). Держ. пр. СРСР. Пр. РФ ім. Ю. О. Гагаріна (2081). Канд. техн. наук (1969). Ордени і медалі. Член Рос. академії космонавтики ім. К. Е. Ціолковського, Міжнародної академії інформаційних технологій та ін.

Ю. О. Храмов

БАКШІ Оскар Олександрович – російський учений-механік, доктор техн. наук (1968), проф (1968). Н. 17.04.1917 у Сімферополі (Крим). Закінчив Ленінград. політехн. ін-т (1940). З 1950 працював у Челябін. політехн. ін-ті (1970–87 – зав. кафедри, 1968–78 – проректор). П. 2.11.2004 у Челябінську.

Наук. праці стосуються обладнання та технологій зварювального виробництва, надійності зварних з'єднань з урахуванням механічної неоднорідності. Розробив методи зниження металоємності зварних конструкцій та об'єму наплавленого металу, поліпшення експлуатаційних властивостей зварних виробів. Запропонував рекомендації безпечної експлуатації та підвищення надійності магістральних трубопроводів. Автор 260 наук. праць, у т.ч. двох монографій та 8 винаходів. Створив наук. школу.

А. С. Литвинко

БАЛЕГА Юрій Юркевич – російський астроном, чл.- кор. РАН (1997). Н. 8.01.1953 у с. Кольчино Закарпат. обл. Закінчив Ужгород. ун-т (1974). З 1975 працює в Спеціальній астрофізичній обсерваторії АН СРСР (РАН) (з 1991 – зав. лаб., з 1993 – директор).

Наук. дослідження стосуються реєстрації та обробці астрономічних зображень у видимому та інфрачервоному діапазонах, методів спекл-інтерферометрії та спектроскопії високої просторової роздільної здатності, походження та еволюції кратних зоряних систем, молодих зір у комплексах зореутворення, будови газопилових оболонок зір на останніх стадіях їх еволюції. Автор понад 300 наук. праць.

Держ. пр. СРСР (1991). Держ. пр. України (2003). Нагорода РФ.

Ю. О. Храмов

БАНАСЕВИЧ Олександр Максимович – російський інженер-технолог і конструктор зброї. Н. 28.03.1911 в Могильові-Подільському. Закінчив Київ. індустріальний ін-т (1937). В 1930–34 працював на судноверфі ім. Сухомліна, 1934–36 – на Механіко-суднобудівному заводі «Ленінська кузня» (Київ), 1937–39 – Іжев стальзаводі, 1939–45 – Держ. машинобудівному заводі Мідногорська, 1945–76 – СКБ Міністерства

О. О. Банних

В. О. Барвінок

озброєння СРСР (ст. інженер-технолог, начальник відділу). П. 18.11.1997 у Коломні Моск. обл.

Учасник розробки технології серійного виробництва 35 зразків нової техніки, в тому числі мінометів 160, 240 і 420-мм, безвіткатних гармат, протитанкових ракетних комплексів «Джміль» і «Малютка».

Держ. пр. СРСР (1951). Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

БАННИХ Олег Олександрович – російський вчений-металознавець та металург, акад. РАН (1992). Н. 27.09.1931 в Єнакієво. Закінчив Магнітогор. гірничо-металургійний ін-т (1955), після чого працює в Ін-ті металургії АН СРСР (з 1963 – зав. лаб., 1973–80 – заст. директора), водночас з 2002 – зав. кафедри Моск. авіаційно-технологічного ун-ту.

Наук. праці стосуються фізико-хімічних основ створення нових сталей, сплавів і композиційних матеріалів, що поєднують високу міцність з різними комплексами спеціальних функціональних властивостей (жароміцність, жаро-, зносо-, корозійна та радіаційна стійкість, електричні й магнітні характеристики). Дослідив процес легування сталей азотом, створивши новий клас високоміцних конструкційних матеріалів низьковуглецеві азотовмісні сталі зі структурою азотистого мартенситу або продуктів його перетворення. Розробив теплостійкі перлітні сталі, марганцево-нікелієві сталі для роботи при кріогенних температурах, матеріали для основних конструкцій термоядерного реактора. Підвищив експлуатаційні якості дизельних двигунів тральщиків ВМФ у немагнітному виконанні, що дозволило захистити їх від магнітних мін. Розробив і впровадив у виробництво технологію та устаткування для відновлення поршневих пальців автомобільних і тракторних дизельних двигунів на поточно-механізованих лініях. Автор понад 300 наук. праць, зокрема 6 монографій та 40 авторських свідоцтв і патентів. Підготував 50 кандидатів і 10 докторів наук.

Держ пр.СРСР (1989). Держ. пр. РФ (2000). Держ. нагороди СРСР та РФ.

Литвинко А. С.

БАРВІНОК Віталій Олексійович – російський фізик, чл.- кор. РАН (2000). Н. 19.11.1937 в Києві. Закінчив Куйбишев. політехн. ін-т (1964). З 1965 працював у Куйбишев. авіаційному ін-ті (тепер Самар. аерокосмічний ун-т) (в 1983–96 – зав. кафедри, з 1996 – директор Н.-д. ін-ту технологій і проблем якості). П. 20.02.2015 в Самарі.

Наук. дослідження стосуються математичного моделювання теплових і деформаційних процесів у тілах із змінною геометрією. Розробив низку методів розв'язання задач теплопровідності та механіки тіл з рухомими межами, розрахунку температур, поточних і залишкових напружень, пружних характеристик багатошарових систем різної геометрії з урахуванням процесу нарощування шарів, фазових перетворень і різних видів деформування.

Автор 67 автор. свідоцтв і 2 патентів і 415 наук. праць, в тому числі 11 монографій.

Засл. діяч науки і техніки РФ (1992). Держ. пр. РФ (1992). Пр. Ради Міністрів СРСР (1986). Пр. імені О. А. Туполєва (2006).

О. Г. Луговський

БАСС Фрідріх Гершонович – фізик-теоретик, доктор фіз-мат. наук (1964), проф. (1976). Н. 26.10.1930 в Харкові. Закінчив Харків. ун-т (1953) і працював в Ін-ті радіофізики та електроніки АН УРСР (1983–92 – зав. лаб., 1992–93 – головний наук. співробітник), також 1975–93 – проф. Харків. політехн. ін-ту; з 1993 – в еміграції. П. 2.09.2013.

Наук. дослідження стосуються поширення електромагнітних хвиль в середовищах, обмежених статистично нерівною поверхнею, та в статистично неоднорідних середовищах, електродинаміки неоднорідних середовищ, теорії твердого тіла та теорії напівпровідників. Побудував спільно з *Й. М. Фуксом* та ін. низку моделей морської поверхні, що враховують резонансний характер розсіяння нею радіохвиль, зокрема двомасштабну модель, яка дістала світового визнання. Розробив теорію поширення модель, які дістала світового визнання. Розробив теорію поширення електромагнітних хвиль у плазмі напівпровідників і теорію гальваномагнітних явищ. Спільно з Ю. Г. Гуревичем та ін. відкрив температурний скін-ефект, з М. І. Клінгером і Й. Б. Левінсоном передбачив 1965 циклотрон-фононний резонанс, з М. І. Кагановим комбінаційне розсіяння електромагнітних хвиль на спінових (1959).

Засл. діяч науки і техніки України (1992).

Ю. О. Храмов

Ф. Г. Басс

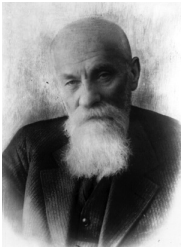

О. М. Бах

БАХ Олексій Миколайович – видатний російський біохімік, акад. АН СРСР (1929). Н. 17.03.1857 у м. Золотоноша (нині Черкас. обл.). Навчався в Київ. ун-ті (1875–78), виключений з нього за участь в політичних виступах студентів і засланий на три роки в Білозерськ; у 1883 перейшов на нелегальне становище. 1885 емігрував за кордон. Займався науковою роботу в Колеж де Франс у Парижі (1890), працював в США (1891–92), де впроваджував на гуральнях поліпшені методи ферментації, 1894 переїхав до Женеви, де влаштував у себе на квартирі хімічну лабораторію. В 1917 повернувся в Росію, організував Центр. хімічну лабораторію при Вищій раді народного господарства (1918), перетворену 1921 в Хімічний ін-т (з 1931 – Фізико-хімічний ін-т ім. Л. Я. Карпова), директором якого залишався до кінця життя. У 1920 створив Біохімічний ін-т Наркомату охорони здоров'я РРФСР, в 1935 спільно з О. І. Опаріним – Ін-т біохімії АН СРСР. У 1939–45 – академік-секретар Відділення хімічних наук АН СРСР. П. 13.05.1946.

Наук. роботи присвячені вивченню хімізму асиміляції вуглецю зеленими рослинами, проблемам окислювальних процесів у живій клітині, дослідженню ферментів. Пояснив хімізм асиміляції вуглекислого газу рослинами з утворенням цукру

А. С. Безикович

О. М. Безредка

(1893). Створив перекисну теорію повільного окислення (1897), у якій довів, що джерелом створення молекулярного кисню при асиміляції є не вуглекислий газ, а перекисні сполуки, утворювані при фотосинтезі. Показав, що в основі дихання лежить низка ферментативних окислювально–відновлювальних реакцій у ланцюгу хімічних перетворень. Його роботи з дослідження ферментів знайшли практичне використання у харчовій та фармацевтичній промисловості.

Герой Соц. Праці (1945). Держ. пр. СРСР (1941). Ордени та медалі СРСР. Президент Всесоюзного хімічного товариства ім. Д. І. Менделєєва (1935–46). Організатор та голова Всесоюзної асоціації працівників науки і техніки (1928–46). Його ім'я присвоєно 1944 Ін-ту біохімії АН СРСР.

Ю. І. Мушкало

БЕЗИКОВИЧ Абрам Самійлович – англійський математик, член Лондон. королів. товариства (1934). Н. 11.01.1891 у Бердянську. Закінчив Петерб. ун-т (1912), у якому працював; у 1917–20 –проф., ректор Перм. ун-ту; 1925 емігрував до Данії (Копенгаген), 1926 переїхав до Англії, де з 1927 працював у Кембрідж. ун-ті (з 1950 – зав. кафедри). П. 2.11.1970 у Кембріджі.

Основний напрям досліджень – теорія квазіперіодичних функцій, теорія міри (міра Хаусдорфа), теорія функцій комплексної змінної, плоска топологія. Автор багатьох наук. праць, серед яких «Курс математики для инженеров» (1924, співавтори Г. Г. Тамаркін і О. О. Фрідман).

Пр. ім. Дж. Адамса (1930), медалі ім. Д. Моргана (1950) та Дж. Сільвестра (1952).

С. А. Хорошева

БЕЗРЕДКА Олександр Михайлович – французький мікробіолог та імунолог, проф. Н. 8.04.1870 в Одесі. Закінчив Новорос. ун-т в Одесі (1892) та медичний коледж у Парижі (1897). Працював у Пастерів. ін-ті в Парижі у *І. І. Мечникова* (з 1910 – проф., з 1916 – заст. директора). П. 28.02.1940 в Парижі.

Наук. праці присвячено проблемам імунітету. Спільно з І. І. Мечниковим розробив метод вакцинації проти черевного тифу. Зробив внесок у вивчення анафілаксії, ввів термін «анафілактичний шок», досліджував роль нервової системи в розвитку анафілактичного шоку, для запобігання якого розробив метод десенсибілізації (метод Безредки), що застосовується і нині. Розробив вчення про рецептивні клітини та антивіруси, відкрив і дослідив токсин черевнотифозної бактерії, вивчав лейкотоксини та антилейкоцитарну сироватку. Вакцинації, за Безредком, застосовуються також проти тифу, дизентерії, холери, сибірської виразки, віспи, стрептококової та стафілококової інфекції.

В. Г. Гармасар

БЕЙ-БІЄНКО Григорій Якович – російський зоолог та ентомолог, чл.- кор. АН СРСР (1953).

Н. 7.02.1903 в м. Білопілля (нині Сумської обл.). Закінчив Омський агропедагогічний ін-т (1925). З 1929 працював у Всесоюз. ін-ті охорони рослин у Ленінграді, 1938–68 – зав. кафедри Ленінград.с.г. ін-ту, 1968–71 – зав. лаб. Зоологічного ін-ту АН СРСР. П. 3.11.1971 в Ленінграді.

Наук. дослідження присвячені прикладній і теоретичній екології комах, систематиці прямокрилих, захисту рослин. Виявив закономірність зміни фауни внаслідок освоєння цілинних земель та обґрунтував принцип зміни місцеперебування наземних організмів.

Держ. пр. СРСР (1952). Засл. діяч науки РРФСР (1963). Пр. ім. М. О. Холодковського (1951). Президент Всесоюз. ентомологічного товариства (1965).

В. Г. Гармасар

БЕЙЛІН Ісак Григорович – російський біолог, фітопатолог, історик науки, доктор біол. наук (1949), проф. (1950). Н. 27.04.1883 у м. Прилуки (нині Чернігів. обл.). Закінчив Казан. ун-т (1913). Учасник Першої світової війни (1914–15). В 1915–21 працював на Вороніз. станції захисту рослин, 1921–30 – зав. відділу фітопатології Вороніз. обл.с.г. дослідної станції, 1915–30 – доцент Воронез. с.-г. ін-ту. В 1931–35 перебував в ув'язненні по справі Трудової селянської партії. В 1941–45 – працював у Моск. ботанічному саду, з 1947 – в Лабораторії еволюційної екології та Ін-ті лісу АН СРСР. П. 9.03.1965 у Москві.

Один із засновників вітчизняної епіфітотіології – науки про закони виникнення, поширення і загасання хвороб рослин, їх попередження та боротьбу з ними. Запропонував 1919 метод обліку масових захворювань рослин. Брав участь в багатьох ботанічних експедиціях у Караґандин.

Г. Я. Бей-Бієнко

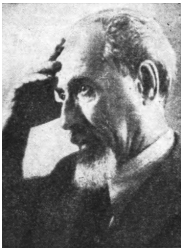

І. Г. Бейлін

обл., на Кавказі, Криму, на Закарпатті та ін. регіонах. Автор 100 наук. праць.

Г. Г. Костюк

БЕЛЕЛЮБСЬКИЙ Микола Аполлонович – російський учений у галузі будівельної механіки, проф. Н.13.03.1845 у Харкові. Закінчив Петерб. ін-т інженерів шляхів сполучень (1867), в якому в 1873–1922 – проф. П. 4.08.1922.

Наук. праці стосуються будівельної механіки та теорії міцності матеріалів. Досліджував морозостійкость матеріалів У 1886 вперше у світовій практиці запроводив у норми випробування міцності цементу. Розробив систему вільних поперечних балок у залізничних мостах (1888). Автор першого в Росії «Курсу будівельної механіки» (1885). Очолював комісію зі створення норм і технічних умов на проектування та зведення залізобетонних споруд (1905–1908). За його проектами побудовано великі залізничні мости в Росії та Україні.

Член Міжнародного товариства з випробування матеріалів (1895), його президент (1912–22).

С. А. Хорошева

БЕНЬКОВСЬКИЙ Василь Григорович – казахський хімік, акад. АН Казах.РСР (1967). Н. 25.01.1912 в Одесі.

М. А. Белелюбський

В. Г. Беньковський

Л. Д. Бергельсон

Г. Т. Береговий

Закінчив Одес. ун-т (1940). У 1940–67 працював у «Казахстаннафті», одночасно з 1949 – в системі АН Казах. РСР (з 1960 – директор Ін-ту хімії нафти і природних солей у м. Гур'їв), з 1967 – в Ін-ті хімії Башкир. філії АН СРСР в Уфі (1968–82 – зав. лаб.). П. 20.01.1986 в Уфі.

Наук. дослідження стосуються хімії та фізико-хімії нафти. Вивчав нафтові емульсії, поведінку різних вуглеводнів при низьких температурах. Відкрив явище самодовільного емульгування суміші води й нафти. Встановив монотонне зменшення парахору нормальних вуглеводнів і рефракції при низьких температурах. Дослідив структурно-груповий склад азотистих основ у продуктах первинної переробки нафти. З 1954 займався питаннями хімічного захисту підземних нафтопроводів, створив обладнання з утилізації відпрацьованої сірчаної кислоти, 1968–86 провів комплексні дослідження азоторганічних сполук нафти, розробив ефективні методи їх виділення з дистилятів гідрокрекінгу і коксування. Автор понад 200 наук. праць.

Пр. Ради Міністрів СРСР (1983). Держ. нагороди СРСР.

Ю. І. Мушкало

БЕРГЕЛЬСОН Лев Давидович – російський біохімік і хімік-органік, чл.-кор. АН СРСР (1968). Н. 8.08.1918 у м. Гайсин (нині Вінниц. обл.). Закінчив Моск. ун-т (1941). Учасник (1941–45) Другої світової війни. В 1946–58 працював в Ін-ті органічної хімії АН СРСР, 1958–93 – зав. лаб. Ін-ту хімії природних сполук (нині Ін-т біоорганічної хімії РАН у Москві); 1993–2014 – проф. Єрусалим. ун-ту в Ізраїлі. П. 25.05.2014.

Наук. праці стосуються. синтезу ліпідів, антибіотиків, стероїдів та ін. фізіологічно активних сполук, вивчення залежності між їхньою будовою та функцією. Спільно з М. М. Шемякіним одержав (1960–62) за допомогою окиснювальної циклізації ряду ді-, три- і тетраацетиленових складних ефірів багато відповідних кетонів, винайшов 1961 шляхи спрямованого стереорегулювання реакції Віттіґа (1961). Виконав за допомогою цього методу синтез цис-вакцинової (1961), лінолевої (1962) та октадекатрієнової (1964) кислот. Вивчав структуру і функції біол. мембран. Показав 1964, що в насінні рослин, жирах ссавців, риб, мікроорганізмах, крім тригліцеридів, є ефіри вищих жирних кислот і різноманітних гліколей. Провів низку досліджень зі стереохімії та конформаційного аналізу сполук аліфатичних і аліциклічних рядів, із хім. технології природних ліпідів.

Держ. пр. СРСР (1985). Держ. нагороди СРСР.

Ю. І. Мушкало

БЕРЕГОВИЙ Георгій Тимофійович – льотчик-випробувач і льотчик-космонавт, організатор підготовки космонавтів. Н. 15.04.1921 у с. Федорівці Полтав. обл. Закінчив 1941 школу військових льотчиків у Ворошиловограді (нині Луганськ), Вищі офіцерські курси і курси льотчиків-випробувачів (1948) та Військову повітряну академію (1956). Учасник (1941–45) Другої світової війни, здійснив 186 бойових вильотів. В 1948–64 – льотчик-випробувач, 1960 відібраний у перший загін космонавтів і проходив відповідну підготовку до космічних польотів, у 1972–87 – керівник Центру підготовки космонавтів ім. Ю. О. Гагаріна в м. Зоряному Моск. обл. П. 30.05.1995.

26–30 жовтня 1968 здійснив навколоземний політ на КК «Союз-3» (64 витки), під час якого виконано багаторазове маневрування КК на орбіті та двічі зближення з безпілотним КК «Союз-2», виведеним на орбіту супутника 25 жовтня 1968 для виконання спільних експериментів з КК «Союз-3». Було проведено новий комплекс випробувань систем корабля в умовах космічного польоту, значний обсяг наук. досліджень і спостережень, зокрема Землі та зоряного неба, проведено фотографування хмарного і снігового покриву, психо-фізіологічні дослідження, оцінено зручність роботи з обладнанням КК, опрацьовано елементи навігації за небесними світилами.

Герой Рад. Союзу (1944, 1968). Генерал-лейтенант авіації (1977). Держ. пр. СРСР (1981). Канд. психолог. наук (1975). Золоті медалі ім. К. Е. Ціолковського та Ю. О. Гагаріна. Ордени і медалі. Почесний громадянин низки міст. зокрема Луганська та Єнакієво.

Ю. О. Храмов

В. Б. Берестецький

О. О. Берестецький

БЕРЕСТЕЦЬКИЙ Володимир Борисович – російський фізик-теоретик, доктор фіз.-мат. наук (1948), проф. (1953). Н. 3.10.1913 у Харкові. В 1932 переїхав до Ленінграда, де 1937 закінчив Політехн. ін-т. В 1937–41 та 1944–46 працював у Ленінград. фіз.-техн. ін-ті, з 1946 – у Лабораторії № 3 АН СРСР (згодом Ін-т теоретичної та експериментальної фізики) з І. Я. Померанчуком, після смерті якого в 1966 став керівником теор. лабораторії ін-ту, з 1947 також викладав у Моск. ун-ті (з 1953 – проф., з 1955 – зав. кафедри), згодом був першим зав. кафедри теор. фізики Моск. фіз.-техн. ін-ту. П. 25.12.1977.

Наук. роботи стосувалися квантової електродинаміки, релятивістської квантової теорії, ядерної фізики. В 1950–52 в групі І. Я. Померанчука займався розрахунком енергетичного балансу теормоядерної бомби. Спільно з Є. М. Ліфшицем і А. П. Пітаєвським написав 4 том «Релятивістська квантова теорія» до курсу теоретичної фізики Ландау–Ліфшиця, який вийшов у світ у 1968.

Ю. О. Храмов

БЕРЕСТЕЦЬКИЙ Олег Олександрович – учений в галузі сільськогосподарської мікробіології, доктор біол. наук (1982), проф. (1983). Н. 14.02.1943 у с. Карасиха Хмельниц. обл. Закінчив Житомир. с.-г.

Є. М. Берко́вич

А. О. Берлін

ін-т (1964). В 1969–71 працював в Укр. НДІ садівництва та Ін-ті мікробіології і вірусології АН УРСР, 1971–74 – заст. директора, зав. відділу в Укр. НДІ с.г. мікробіології; з 1974 – директор Всесоюз. НДІ с.г. мікробіології. П. 19.01.1986 в м. Пушкіно Моск. обл.

Наук. діяльність присвячена вивченню взаємовідносин ґрунтових мікроорганізмів і рослин в природних умовах і штучних фітоценозах. Розробляв проблему ролі рослинного покриву у формуванні мікробної спільності ґрунту. Вперше вивчав у різних ґрунтово-кліматичних зонах країни вплив с.-г. культур на формування мікробних ценозів і роль мікроорганізмів у ґрунтостомленні. Розробив рекомендації по впровадженню сівозмін на зрошуваних землях України, північно-західному регіону Росії, Лісостепу України. Запропонував методи вивчення взаємовідносин ґрунтових мікроорганізмів і рослин, що дало змогу визначити якісний та кількісний склад кореневих решток і дати оцінку їх ролі у формуванні мікробної спільності ґрунту. Спільно з ін. створив високоефективний препарат бульбочкових бактерій ризоторфін для поліпшення якості та кількості врожаю бобових культур.

Чл.-кор. ВАСГНІЛ (1983).

Г. Г. Костюк

БЕРКО́ВИЧ Євген Михайлович – лікар-фізіолог, доктор мед. наук (1948), проф. (1937). Н. 28.12.1898 в Одесі. Закінчив Новорос. ун-т в Одесі (1919) та Одес. мед. ін-т (1923). В 1923–27 працював в Одес. хіміко-фармацевтичному ін-ті, 1927–39 – зав. лаб. Моск. обл. туберкульозного ін-ту та 1939–41 – Моск. ін-ту фізіології АН СРСР, 1945–48 – зав. лаб. Ін-ту акушерства та гінекології АМН СРСР, 1948–49 – зав. лаб. НДІ гігієни праці та профзахворювань АМН СРСР та 1949–50 – Моск. н.-д. туберкульозного ін-ту, 1950–73 – зав. кафедри Львів. зооветеринарного ін-ту. П. 1975 в м. Хайфа (Ізраїль).

Основні напрями наукової діяльності – енергетичний обмін у людей і тварин.

В. Г. Гармасар

БЕРЛІН Альфред Онисимович – російський хімік, доктор хім. наук, проф. Н. 11.07.1912 в Катеринославі (нині Дніпро). Закінчив Моск. хіміко-технологічний ін-т (1938). У 1941–52 працював у Всесоюз. ін-ті авіаційних матеріалів, 1952–58 – проф. Моск. технологічного ін-ту м'ясної і молочної промисловості, з 1958 працював в Ін-ті хімічної фізики АН СРСР, одночасно викладав у Моск. ін-ті тонкої хімічної технології. П. 04.11.1978.

Наук. роботи присвячені хімії і технології полімерів. Заклав (1946–48) основи одержання та переробки пінопластів. Розробив (1948–52) оригінальні методи одержання олігомерів із здатними до полімеризації групами (метод регульованої полімеризації циклів); синтезував олігоефіракрилати, олігокарбонатакрилати, олігоуретанакрилати, які знайшли широке застосування в промисловості. Виявив 1962 специфічний вплив парамагнітних центрів на

здатність діамагнітних молекул утворювати комплекси (ефект локальної активації). Розробив 1974–76 наукові основи хімії і технології анаеробних герметизуючих матеріалів. Створив методи синтезу полімерів з підвищеною термостійкістю, напівпровідниковими, каталітичними та ін. властивостями.

Держ. пр. СРСР (1949).

Ю. І. Мушкало

С. Н. Бернштейн

О. М. Бершадський

БЕРНШТЕЙН Сергій Натанович – російський математик, акад. АН СРСР (1929). Н. 5.03.1880 в Одесі. Закінчив Париз. ун-т (1899) і Париз. вищу електротехн. школу (1901). В 1907–1908 – проф. Жіночих політехнічних курсів у Петербурзі, 1908–18 – Харків. вищих жіночих курсів, 1908–33 – Харків. ун-ту; 1933–41 – проф. Ленінград. ун-ту та Ленінград політехн. ін-ту, з 1935 працював у Математичному ін-ті ім. В. А. Стеклова АН СРСР у Москві. П. 26.10.1968 у Москві.

Наук. праці присвячені теорії диференціальних рівнянь, теорії наближення функцій багаточленами, теорії ймовірностей, функціональному аналізу, варіаційному численню, історії та методиці викладання математики. В теорії наближення функцій поліномами розвинув ідеї П. Л. Чебишова, заклав основи конструктивної теорії функцій. У теорії диференціальних рівнянь довів, що розв'язки рівнянь в частинних похідних еліптичного та параболічного типів при деяких досить загальних умовах є аналітичними функціями, створив нові методи розв'язання граничних задач для нелінійних рівнянь еліптичного типу. Його метод допоміжних функцій дістав застосування в теорії лінійних і нелінійних диференціальних рівнянь в частинних похідних. В теорії ймовірностей ввів 1911 нерівність, що дозволяє замінити степеневу оцінку ймовірності значних відхилень на експоненціальну спадну (нерівність Бернштейна). Вперше дав 1917 аксіоматичну побудову теорії ймовірностей, дослідив граничні теореми і стохастичні диференціальні рівняння, застосував теорію ймовірностей до розв'язання задач фізики та біології. Заснував наукові школи з теорії диференціальних рівнянь, теорії функцій і теорії ймовірностей.

Акад. ВУАН (1925), іноземний член Париз. АН (1955). Держ. пр. СРСР (1942). Держ. нагороди СРСР.

С. А. Хорошева

БЕРШАДСЬКИЙ Олександр Мойсейович – російський вчений у галузі систем автоматизованого проектування, доктор техн. наук (1986), проф. (1989). Н. 25.03.1938 в Одесі. Закінчив Пензен. політехн. ін-т, у якому з 1965 працює (з 1987 – зав. кафедри) (у 1960–65 – інженер Пензен. НДІ математичних машин).

Наук. праці стосуються автоматизації конструкторського проектування електронних приладів, систем автоматизованого проектування інтегральних схем, інтегрованих інтелектуальних та навчальних систем автоматизованого програмування, теорії графів, дистанційної освіти,

В. М. Бєляєв

А. Д. Білімович

інформаційно-комунікаційних і геоінформаційних технологій. Застосував графи та гіперграфи для автоматизації конструкторського проектування. Обґрунтував вибір логічних елементів електронно-обчислювальних машин. Запропонував організацію компонентів прикладного програмного забезпечення інтегрованої системи автоматизованого проектування у вигляді багаторівневої ієрархічної структури, застосування кластерних технологій у системах автоматизованого проектування. Провів аналіз освітніх систем за допомогою інформаційних технологій і розробив концепцію їх геоінформаційного моніторингу. Дав класифікацію методів маршрутизації у бездротових сенсорних мережах. Автор близько 500 наук. праць, у т.ч. 7 монографій та 19 навчальних посібників. Підготував 5 докторів та 23 кандидати наук.

Засл. діяч науки РФ (1998). Акад. Рос. академії природничих наук (1994), Міжнародної академії відкритої освіти (2000), Академії інформатизації освіти (2000).

А. С. Литвинко

БЄЛЯЄВ Володимир Микитич – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук (1992), проф. Н. 9.08.1949 в Іловайську Донец. обл. Закінчив Моск. інженерно-фізичний ін-т (1973), в якому працює (з 1984 – декан факультету, також зав. кафедри).

Наук. праці в галузі ядерної фізики та фізики високих енергій.

Ю. О. Храмов

БИКОВ Георгій Володимирович – російський хімік та історик хімії. Н. 5. 05.1914 в с. Рахни (нині Вінниц. обл.). Закінчив Моск. ун-т (1940). У 1940–1947 – в Радянській Армії. З 1949 працював у Комісії з наукової спадщини О. М. Бутлерова, з 1954 – Ін-ті історії природознавства і техніки АН СРСР. П. 22.011 1982.

Наук. праці присвячені теоретичним проблемам органічної хімії та історії хімії. Розвивав електронну теорію взаємного впливу атомів в органічних молекулах, встановив залежність між електронними зарядами зв'язків, хімічними властивостями і різними параметрами структури молекул. Зібрав, обробив і підготував до видання праці О. М. Бутлерова, дав коментарі до них. Показав місце та значення теорії хімічного будови Бутлерова в системі структурної хімії. Автор книг з історії структурних теорій та історії органічної хімії.

Чл.-кор. Міжнародної академії історії науки (1961).

Ю. І. Мушкало

БІЛІМОВИЧ Антон Дмитрович – сербський механік, акад. Серб. академії наук і мистецтв (1936). Н. в 1879 у Житомирі. Навчався в Петерб. інженерному училищі, закінчив Київ. ун-т (1903). У 1907–12 – приват-доцент Київ. ун-ту, 1912–14 стажувався в Геттінген. та Париз. ун-тах, 1915–20 – проф., ректор Новорос. ун-ту в Одесі. У 1920 емігрував до Югославії, де з 1920 викладав у Бєлград. ун-ті (з 1926 – проф.). П. 1970 у Бєлграді.

Наук. дослідження стосуються загальних і прикладних проблем механіки, аналітичної механіки, неголономної механіки, диференціальної геометрії. Вперше навів приклад неголономної консервативної системи з диференціальними реономними в'язями (1914), довів, що інтегратори, інтеграфи є ланками неголономного механізму (1915), дослідив властивості неголономних траєкторій неголономних систем (1916), започаткувавши вивчення застосувань неголономної механіки в техніці, зокрема в теорії обчислювальних пристроїв у машинобудуванні. Автор фундаментальної тритомної монографії з теоретичної механіки, посібників з геометрії та вищої математики, один із упорядників п'ятитомного словника математичних термінів Створив бєлградську школу механіків. Один із засновників Югослав. товариства механіків, з 1964 – почесний головуючий його з'їздів.

С. А. Хорошева

БІЛОУСОВ Костянтин Гаврилович – словацький фахівець з гідротехнічних споруд. Н. 06.03.1896 в м. Охтирка Харків. губ. (нині Сум. обл.). В 1915–16 навчався в Ін-ті інженерів шляхів сполучення в Петрограді. Учасник Першої світової війни. З 1920 – в еміграції, з жовтня 1921 жив у Празі, закінчив Чеську вищу техн. школу (1924) і працював викладачем Російської училища техніків шляхів сполучення, в 1924–31 – зав. відділення з використання водної енергії в Словац. обласному управлінні в Братиславі, засновник і перший завідувач водного будівництва і господарства Словац. вищої техн. школи (1929), 1939–45 – радник відділу гідроспоруд Міністерства транспорту та громадських робіт Словаччини, також викладав у Технічному ун-ті в Братиславі (з

К. Г. Білоусов

М. Р. Бісноват

1940 – проф.), в березні 1945 виїхав до Німеччини, з 1947 жив у США, був з одним із засновників Рос. академічної групи в США, її віце-голова, голова. У 1967 головний редактор «Записок Російської академічної групи в США» та Союзу російських інженерів США (1948).П. 29.08.1977 в Нью-Йорку.

За час роботи в Словаччині спроектував 18 електростанцій на річці Ваг (17 з них до 1972 було збудовано), 4 греблі (2 збудовано), у США спроектував станцію і греблі на р. св. Лаврентія; виконав генеральний гідротехнічний розрахунок електростанції на р. Ніагара.

О. Г. Луговський

БІСНОВАТ Матус Рувімович – російський авіаконструктор і констуктор ракетного озброєння, доктор техн. наук (1965). Н. 23.10.1905 у Нікополі (нині Дніпропетр. обл.). Закінчив Моск. авіаційний ін-т (1931). В 1933–35 працював у бригаді № 2 М. М. Полікарпова в Центр. КБ авіазаводу № 39 в Москві, 1935–38 – в Дослідно-конструкторському відділі В. К. Таїрова Київ. авіазаводу (заст. головного конструктора), з 1938 – керівник Дослідно-конструкторського бюро Центр. аерогідродинамічного ін-ту в Москві, в 1941 – головний конструктор ОКБ № 23 в Ленінграді, 1941–42 – на авіазаводі № 15 в Новосибірську (начальник

складального цеху), 1943–44 – начальник ОКБ-55, 1944–46 – головний конструктор авіазаводу № 153 в Новосибірську; 1946–53 – директор авіазаводу № 293 в м. Хімки Моск. обл. і головний конструктор ОКБ-293, 1953–54 – начальник конструкторського відділу заводу № 938 на станції Ухтомська Моск. обл., з 1955 – начальник і головний конструктор ОКБ-4 в Тушино. П. 6.11.1977 в Москві.

Досліджував 1944–48 процеси, що протікають при високих і надзвукових швидкостях на ракетних рідинних двигунах, обладнаних автопілотами, і літаючих моделях з різною формою крил і рулів. Брав участь в проектуванні пасажирського літака ОКО, багатоцільового винищувача-штурмовика ОКО-6 (1935–38), керівник проектів швидкісних експериментальних літаків СК-1 та СК-2, двомоторного винищувача СК-3 з двигунами АМ-37 (1939–40), керував серійним випуском винищувачів Як-7 та Як-9 (1941), винищувачів Як-9 і їх модифікацій (1944–46). Вперше в СРСР розробив і випробував експериментальний реактивний літак зі стрілоподібним крилом (1946–48) та спроектував самонаведений реактивний снаряд класу «повітря–повітря» СНАРС-250 і ракетний комплекс берегової оборони «Шторм» з дозвуковим реактивним снарядом (1948–50). Автор проекту першої самонавідної ракети К-8 класу «повітря–повітря» (1955–56).

Герой Соц. Праці (1975). Ленін. пр. (1966). Держ. пр. СРСР (1973). Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

БОБИЛЬОВ Дмитро Костянтинович – російський механік, чл.- кор. Петерб. АН (1896). Н. 11.11.1842 у с. Печеніги Харків. губ. Закінчив Михайлів. артилерійську академію (1862) та Петерб. ун-т. З 1871 працював в Ін-ті інженерів шляхів сполучень і в Петерб. ун-ті (з 1876 – проф.). П. 20.02.1917.

Наук. праці присвячені математичній фізиці, механіці, гідродинаміці. У 1873 вивів диференціальне рівняння другого порядку для визначення тиску рідини, розробив метод визначення втрат кінетичної енергії у потоці рідини, що має тертя. Досліджував тиск потоку на клин, диференціальні рівняння динаміки, зокрема принцип Гамільтона–Остроградського, питання кінематики точки, твердого тіла й рідини.

С. А. Хорошева

БОБКО Євген Васильович – російський агрохімік, фізіолог рослин, доктор с.г. наук (1934). Н. 12.05.1890 у с. Будятичі (нині Волин. обл.). Закінчив Київ. ун-т (1912) і Моск.с.г. ін-т (1914; тепер Тімірязевська с.г. академія), де працював до 1924; в 1924 – проф. Харків. с.-г. ін-ту; 1925–29 – проф. Сибір.с.г. ін-ту в Омську (Росія), 1929–31 – зав. відділу Центр. НДІ цукрової промисловості, 1931–48 – заст. керівника лабораторії мінеральних добрив Всесоюз. ін-ту добрив, агротехніки та ґрунтознавства та в 1941–46 – в Ін-ті фізіології рослин АН СРСР, 1949–51 працював у Всесоюз. ін-ті лікарських рослин, 1954–59 – Ін-ті наук.-техн. інформації АН СРСР. П. у 1959 в Москві.

Наук. праці присвячені вивченню фізіологічних механізмів дії мікроелементів на ґрунти при вирощуванні рослин. Вивчав процеси створення соди в ґрунтах, доступність рослинам ґрунтових фосфатів, родючість сибірських ґрунтів, зокрема солонців, хімічний склад сибірських кормів, вміст кумарину в доннику. Розробив метод стерильних культур

вищих рослин. Провів комплексні дослідження з фізіології механізму дії мікроелементів (особливо бору), які дали змогу встановити ареали застосування борних добрив, дози і способи внесення. Вперше виявив значення борних добрив у боротьбі з гниллю сердечка у буряків, з'ясував вплив молібдену (1940–44), селенистої і селенової кислот та міді на розвиток рослин. Автор 150 наук. праць, Чл. ВАСГНІЛ (1934).

Г. Г. Костюк

БОБРОВНІКОВ Микола Федорович – американський астроном, проф. Н. 29.04.1896 у Старобєльску (Луган. обл.). Навчався у Петерб. гірничому ін-ті (1914–16), Харків. ун-ті (1917).У 1923 емігрував до Кіпру, 1924 переїхав до США. Закінчив Чикаг. ун-т (1927). В 1927–30 працював у Йєркській та Лікській обсерваторіях, 1930–66 – в Ун-ті штату Огайо (з 1930 – проф., у 1937–51 – директор обсерваторії Паркінс). П. 21.03.1988 у Берклі.

Наук. розробки стосуються спектроскопії зір, зокрема нових зір, комет, малих планет. Досліджував природу малих планет (астероїдів), запропонував гіпотези щодо походження астероїдів та стану їх оболонок. Зібрав значний матеріал фотометричних спостережень комет.

С. А. Хорошева

БОГАТИРЧУК Федір Парфенович – учений-медик, рентгенолог і радіолог, шахіст, доктор мед. наук (1940), проф. Н. 14.11.1892 в Києві. Закінчив мед. факультет Київ. ун-ту (1917), курси лікарів-рентгенологів у Києві (1919) та рентгенодіагностики і терапії у Відні (1925). Учасник Першої світової війни та українських визвольних змагань. З 1921 – зав. діагностичного відділу Рентгенів.

Д. К. Бобильов

М. Ф. Бобровніков

ін-ту в Києві, з 1933 – доцент кафедри рентгенології Київ. мед. ін-ту, з 1938 – зав. кабінету радіології Ін-ту клінічної фізіології, в 1942–43 директор Ін-ту експериментальної медицини, з 1943 в еміграції (Польща, Німеччина, Канада). В 1949–70 – проф. мед. факультету Університету Оттави. П. 4.09.1984 в Оттаві.

Займався рентгенологією кісток і суглобів. Автор бл. 40 наук. праць з рентгенології та медицини. В 1955 за роботу «Старіючий хребет людини» отримав приз і медаль ім. Барклая.

Почесний член Канад. товариства радіологів. Домігся видатних успіхів у шахах: чемпіон СРСР (1927) і УРСР (1937) з шахів, віце-чемпіон Канади (1949), учасник Всесвітньої шахової олімпіади (1954).

О. Г. Луговський

БОГОЛЮБОВ Микола Миколайович (молодший) – російський фізик-теоретик, чл.- кор. РАН (1984). Син відомого фізика-теоретика і математика М. М. Боголюбова. Н. 7.03.1940 в Києві. Закінчив Моск. ун-т (1963). Працює в Математичному ін-ті РАН (зав. відділу, головний наук. співробітник), також проф. Моск. ун-ту.

Дослідження в галузі математичної і теор. фізики, статистичної механіки. Довів низку теорем про властивості вільної енергії для широкого

Ф. П. Богатирчук

М. М. Боголюбов

І. Б. Богоряд

В. Г. Бондур

класу квантових модельних систем, розвинув схеми, ефективні при вивченні асимптотичної поведінки взаємодіючих частинок і критичних явищ в таких системах, метод дослідження модельних квантово-статистичних систем. Відомий також мажораційною технікою і принципом мінімаксу в статистичній фізиці.

Держ. пр. СРСР (1983).

Ю. О. Храмов

БОГОРЯД Ігор Борисович – російський учений в галузі ракетно-космічної техніки, доктор техн. наук (1985), проф. (1994). Н. 10.08.1935 у Сумській обл. Закінчив Томський ун-т (1958). В 1956–68 працював у Центр. НДІ машинобудування, з 1968 – в НДІ прикладної математики і механіки при Томському ун-ті (з 1988 – директор).

Наук. дослідження стосуються динаміки літальних апаратів, балістики, механіки рідин і газів. Брав участь в розробці низки зразків ракетно-космічної техніки.

Акад. Міжнародної академії наук вищої школи. Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

БОНДУР Валерій Григорович – російський вчений в галузі аерокосмічних досліджень, акад. РАН (2003). Н. 28.10.1947 у Полтаві. Закінчив Моск. енергетичний ін-т (1972). В 1974–2003 працював у НДІ «Комета» (заст. директора, головний конструктор, керівник Центру екологічного моніторингу), з 2004 – директор Центру «Аерокосмос» РАН, водночас 1987–2008 – зав. кафедри геодезії та картографії Моск. ун-ту.

Наук. праці стосуються супутникової океанології та зондування Землі. Розробив аерокосмічні системи моніторингу навколишнього середовища, природних ресурсів, джерел антропогенних впливів. Запропонував нові методи аерокосмічного моніторингу (дистанційна просторово-частотна спектрометрія, багаточастотні радіохвилеграфія, радіотомографія та радіометрія, лазерна флюориметрія, визначення рельєфу дна за ефектами на морській поверхні, дистанційна діагностика короткострокових провісників сильних землетрусів, безперервний космічний моніторинг атмосфери та іоносфери Землі). Проаналізував взаємодію глибинних гідрофізичних полів із поверхневим і приповерхневим шарами океану. Вивчав деформації двовимірних просторових спектрів хвиль, генерацію квазікогерентних спектральних гармонік, біполярні імпульсні спалахи полів течій (вихрові стовпи), зумовлені конвекцією при підйомі опріснених

вод у стратифікованому середовищі, комірчасті структури зі змінними каламутністю та прозорістю. Автор понад 600 наук. праць. Підготував 23 кандидатів і 6 докторів наук.

Пр. Уряду РФ (2003, 2011), ім. С. Й. Макарова (2014). Держ. нагороди СРСР. Головний редактор журналу «Дослідження Землі з космосу»

А. С. Литвинко

БОРИСЯК Олексій Олексійович – російський палеонтолог та геолог, акад. АН СРСР (1929). Н. 22. 07. 1872 в Ромнах (нині Сумської обл.). Закінчив Гірничий ін-т у Петербурзі (1896). В 1911–30 – проф. та зав. кафедри Ленінград. гірничого ін-ту, з 1930 – директор Палеонтологічного ін-ту та 1839–42 – зав. кафедри Моск. ун-ту. П. 25. 02. 1944 в Москві.

Наук. праці присвячені вивченню фацій, юрських молюсків, палеонтології хребетних, особливо носорогів, коней та ін., питанням загальної палеонтології. Розвинув теорію геосинкліналей, яку використав для з'ясування особливостей тектонічної структури земної кори в процесі її розвитку. Розглядав історію Землі як єдиний закономірний процес розвитку фізико-географічних умов і органічного життя. Вивчав геологічну будову Донбасу і Криму. Його ім'ям названо острови архіпелагу Земля Франца-Йосипа та Палеонтологічний ін-т РАН.

Держ. пр. СРСР (1943).

Г. А. Дороніна

БОРО́ВСЬКИЙ Михайло Леонтійович – учений-агроном. Н.15.11.1891 в с. Зубрівка (нині Хмельниц. обл.). В 1918–19 навчався у Кам'янець-Поділ. ун-ті, 1921–22 – Варшав. ун-ті, 1923–27 – Празькому політехн. ун-ті. В 1934–44 викладав в Укр. техн. ін-ті

О. О. Борисяк

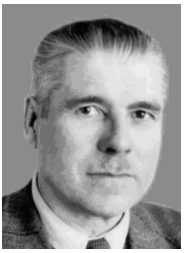

М. Л. Боро́вський

в Подебрадах у Чехії, 1946–48 – зав. кафедри Укр. техніко-господар. ін-ту в Реґенсбурзі у Німеччині, 1949–50 – на дослідній станції Манітоб. ун-ту в Канаді, з 1958 – проф. Укр. техн. ін-ту в Нью-Йорку. П. 8.04.1989 у м. Вінніпеґ (Канада).

Наук. праці присвячено бджолярству, садівництву, вивченню і виведенню нових сортів картоплі. Один із засновників та голова крайового пасічного товариства «Рій» в Ужгороді, організатор та завідувач взірцевої пасіки на 100 бджолиних сімей та створення плантацій медоносних і лікарських рослин. Зібрав гербарій медоносних рослин Чехословаччини. Автор підручників з пасічництва та садівництва.

Акад. і ген. секретар Укр. вільної академії наук (1956–73).

В. Г. Гармасар

БРЕЙТ Грегорі – американський фізик, член НАН США (1939). Н. 14.07.1899 в Миколаєві. Закінчив ун-т Дж. Гопкінса (1920). В 1921–29 працював у Лейден. і Міннесот. ун-тах, Технолог. ін-ті Карнегі, 1929–34 – проф. Нью-Йорк., 1934–47 – Вісконсин., 1947–68 – Йєйл. ун-тів, 1968–74 – ун-ту в Буффало. П. 13.09.1981.

Роботи присвячені ядерній фізиці, дослідженню ядерної структури, властивостей ядерних сил, теорії

Г. Брейт

П. Ф. Бровко

розсіяння, квантовій теорії, квантовій механіці, квантовій електродинаміці, теорії прискорювачів, фізиці високих енергій, створенню ядерної зброї. В 1932 на основі спектральних вимірювань вперше одержав значення магнітного моменту ядра (літію). Розробив 1933 першу квантово-механічну теорію ефекту Ханле. В 1936 з Е. Кондоном і Р. Презентом висунув гіпотезу ізотопічної інваріантності ядерних сил, з Ю. Вінгером запропонував дисперсійну формулу ядерних реакцій (формула Брейта–Вігнера), з Е. Кондоном розробив першу теорію розсіяння протонів на протонах. Вперше з І. Рабі вказав, що спіни і магнітні елементи ядер можна вимірювати, досліджуючи відхилення атомних пучків. В 1947 висловив думку, що електрон повинен мати внутрішній (аномальний) магнітний момент і в 1947–48 пояснив його. Передбачив оптичну накачку, розвинув основні принципи роботи низки прискорювачів, ініціював дослідження з важкими іонами. Брав участь в американському атомному проекті, на його початковому етапі (1941) керував роботами з дослідження можливості здійснення ланцюгової ядерної реакції на швидких нейтронах.

Медаль ім. Б. Франкліна (1964), Нац. медаль за науку (1967), пр. ім. Т. Боннера (1969).

Ю. О. Храмов

БРОВКО Петро Федорович – російський географ, доктор географ. наук (1990), проф. Н. 26.06.1949 в с. Іваньково Чернігів. обл. Закінчив Далекосхідний ун-т (1971). З 1975 – науковий керівник Берегового дослідного центру цього ун-ту, з 1982 – його доцент, з 1992 – зав. кафедри Азіатсько-Тихоокеан. регіону Далекосхідного ун-ту, з 1999 – проф. Сахалін. ун-ту, 2005–2015 – голова Примор. краю РФ.

Вивчав морські узбережжя В'єтнаму, США, Маврикії, КНДР, Японії та ін. країн. Розробив географічну концепцію еволюції лагун. Провів понад 20 берегових і морських експедицій на Сахаліні, Курильських островах і прилеглому шельфі, 12 морських експедицій в Тихому та Індійському океанах, брав участь в географічних експедиціях, подорожах і екскурсіях в 26 країнах Європи, Азії, Африки та Америки. Автор більше 200 праць, у тому числі 12 атласів, монографій і навчальних посібників.

Чл.-кор. Рос. академії природничих наук. Ордени і медалі.

Г. А. Дороніна

БРОДОВОЙ Володимир Васильович – геофізик, доктор геолого-мінералогічних наук, проф. Н. 1311.1928 в м. Новоукраїнка Кіровоград. обл. Закінчив Київ. ун-т (1950). У 1966–75 – начальник відділу Міністерства геології СРСР, з 1980 – проф. кафедри Моск. геологорозвідувального ін-ту.

Основні напрями наукової діяльності – геофізичні методи розвідки корисних копалин, мікрогеофізичні дослідження. Учасник геофізичних партій та експедицій на Алтаї та в Казахстані.

Держ. пр. СРСР (1970). Чл.-кор. Рос. академії природничих наук.

Г. А. Дороніна

В. В. Бродовой

А. Л. Бродський

М. П. Бронштейн

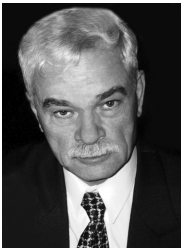

В. Я. Бруй

БРОДСЬКИЙ Абрам Львович – узбецький-біолог і громадський діяч, доктор біол. наук (1937), проф (1919). Н. 8.10.1882 у Керчі. Закінчив Женев. та Моск. ун-ти. Один із засновників Середньоазіат. ун-ту в Ташкенті (1919), в якому 1920–43 – зав. кафедри, 1921–26 – ректор. П. 1943 в Ташкенті.

Наук. праці присвячено охороні природи та заповідній справі. Перший підняв питання про охорону рідкісних видів фауни і флори – осетра-шипа, архара, сайгака, марала, високостовбурної арчі, саксаулової сойки, синього птаха, тянь-шанської ялини та ін., а також острова Барса-Кельмес в Аральському морі, урочища Аксу-Джебагли, яке досліджував 1920, ущелини річки Іссик, створення національних парків. За його участю Раднаркомом Туркмен. республіки прийнято постанову «Про охорону пам'яток природи» (1922) та при Туркестан. комітеті у справах музеїв організовано секцію охорони природи (1921).

Засл. діяч науки Узбек. РСР (1938).

В. Г. Гармасар

БРОНШТЕЙН Матвій Петрович – російський фізик-теоретик, доктор фіз.-мат. наук, проф. Н. 2.12.1906 у Вінниці. Закінчив Ленінград. ун-т (1930). З 1930 працював в Ленінград. фіз.-техн. ін-ті, також проф. Ленінград. ун-ту. В серпні 1937 заарештований і 18.02.1938 розстріляний, реабілітований посмертно 1957.

Наук. дослідження присвячені фізиці напівпровідників, теорії гравітації, атомній і ядерній фізиці. В 1936 розробив квантову теорію слабкого гравітаційного поля, в якій перший виконав квантування поля тяжіння, ввів поняття про кванти гравітаційного поля – гравітони. Вивчав магнітне розсіяння нейтронів (1937). Автор низки науково-популярних і науково-художніх книг.

Ю. О. Храмов

БРУЙ Валентин Якович – російський вчений з ракетно-космічної техніки, доктор техн. наук (1984), проф. (1988). Н. 28.09.1935 в с. Куйбишево Запоріз. обл. (колишнє с. Гайчул). Навчався у Дніпропетр. спеціальній школі Військово-повітряних сил (1950–53) та Ленінград. військово-повітряній інженерній академії ім. О. Ф. Можайського (1954–59). З 1959 працював у 4 Центр. НДІ Міністерства оборони СРСР (молодший наук. співтробітник, начальник науково-дослідного відділу, головний наук. співробітник). П. 30.11.2011.

Наук. праці стосуються методології стохастичних розрахунків пускових установок і командних пунктів у позиційних районах Ракетних

О. С. Бугайов

Г. І. Будкер

військ стратегічного призначення (РВСП) на дію уражаючих факторів ядерного вибуху, обґрунтування вимог по стійкості і живучості таких об'єктів. Вперше дослідив випадкові характеристики сейсмологічних умов у районах базування шахтних об'єктів РВСП. Розробив теорію обліку накопичення збитків при багаторазових впливах засобів ураження на об'єкти. Автор 250 наук. праць та 7 автор. свідоцтв на винаходи.

Засл. діяч науки РФ. Ордени РФ.

О. Г. Луговський

БУГАЙОВ Олександр Степанович – російський фізик, акад. РАН (2000). Н. 25.08.1947 у Горлівці Донец. обл. Закінчив Моск. фіз.-техн. ін-т (1971), в якому працював (проф., зав. кафедри), з 1991 – зав. лаб. Ін-ту радіотехніки та електроніки РАН.

Наук. дослідження в галузі фізики напівпровідників, акустоелектроніки, спін-хвильової електроніки, інформаційних технологій (елементна база, інформатика, математичне моделювання напівпровідникових і твердотільних пристроїв, обробка інформації). Заклав основи розигрівних акустоелектронних явищ, передбачив виникнення в напівпровідниках хвиль електронної температури під дією ультразвуку та акустичної перегрівної нестійкості, побудував теорію поширення акустичних хвиль у низькочастотних змінних полях і теорію взаємодії ультразвукових коливань з автохвильовими системами і хвилями електронно-діркової плазми. Автор понад 200 наук. праць і винаходів.

Держ. пр. РФ. Пр. Уряду РФ (2006).

Ю. О. Храмов

БУДКЕР Герш Іцкович (Андрій Михайлович) – російський фізик, акад. АН СРСР (1964). Н. 1.05.1918 в с. Мурафа. Закінчив Моск. ун-т (1941). В 1945–57 працював в Ін-ті атомної енергії, з 1958 – директор Ін-ту ядерної фізики Сибір. відділення АН СРСР і проф. Нососибір. ун-ту. П. 4.07.1977.

Наук. праці в галузі теорії ядерних реакторів, теорії і розрахунку прискорювачів, фізики плазми і проблеми керованого термоядерного синтезу. Здійснив дослідження з теорії скінченної уран-графітової гратки, основ кінетики і регулювання ядерних реакторів, теорії циклічних прискорювачів (Держ. пр. СРСР, 1949). Виконав низку робіт з фізики релятивістської плазми, зокрема побудував теорію релятивістського кінетичного рівняння, теоретично передбачив утворення з релятивістських електронів і іонів так званого стабілізованого електронного пучка. В 1952 незалежно від Р. Поста та Г. Йорка запропонував ідею використання відкритих магнітних пасток з магнітними пробками для втримання високотемпературної плазми.

Є одним із творців методу зустрічних пучків. В 1966 запропонував метод електронного охолодження, що використовувався в установках на зустрічних пучках (колайдерах), реалізований 1974. Під його керівництвом в Новосибірську введено в дію установки

на зустрічних електрон-електронних і електрон-позитронних пучках – колайдери ВЕПП-1, ВЕПП-2, ВЕПП-2М, ВЕПП-3, споруджувався протонно-антипротонний колайдер, виконано на них дослідження з фізики елементарних частинок (Ленін. пр., 1967). За його ідеями в Інституті ядерної фізики побудовано потужні генератори імпульсних релятивістських пучків для нагрівання плазми, розроблено серію електронних прискорювачів для радіаційної обробки матеріалів. Створив школу фізиків. Його ім'я присвоєно Ін-ту ядерної фізики Сибір. відділення РАН.

Ю. О. Храмов

БУЛГАКОВ Микола Опанасович – французький мікробіолог, лікар. Брат письменника М. О. Булгакова. Н. 20.08.1898 в Києві. Навчався на мед. факультетах Київ. (1917–19) та Загреб. (1921–27) ун-тів. З 1920 – в еміграції, 1921–29 – у Королівстві сербів, хорватів і словенців, доглядав за хворими віспою в установах Рос. товариства Червоного Хреста, асистент з бактеріології Загреб. ун-ту (1927–29), в 1929 переїхав до Парижа, 1929–63 співпрацював з Пастерівським ін-том (учасник Руху Опору під час окупації Франції гітлерівцями, 1941 заарештований і перебував у концентраційному таборі в Комп'єні). П. 10.06.1966.

Наук. праці стосуються проблем бактеріофагів. Склав колекцію різних бактеріофагів, яка налічувала понад 10000 найменувань.

Орден Почесного легіону (1960).

О. Г. Луговський

БУНГЕ Олександр Андрійович – російський учений-ботанік, акад. Петерб. АН (1875). Н. 6.10.1803 в Києві. Закінчив Дерпт. ун-т (1825). Працював лікарем на Алтаї (1826–30),

М. О. Булгаков

О. А. Бунге

проф. ботаніки Казан. (1833–36) та Дерпт. (1836–67) ун-тів. П. 18.07.1890 в Дерпті (нині Тарту, Естонія).

Наук. праці присвячено систематиці рослин. Описав 366 видів рослин, зокрема 27 невідомих. Один із основоположників географо-морфологічного методу в систематиці рослин. Брав участь у наук. експедиціях по дослідженню Сибіру та Алтаю (1826–29), Китаю та Монголії (1830–32), Приволжжя та Астрахан. губ. (1835), Персії (1857–59). Наук. результати досліджень частково опубліковано у «Вчених записках Казанського університету» (1835), закордонних наук. виданнях. Значна частина неопублікованих матеріалів зберігається в Рос. держ. архіві в Санкт-Петербурзі.

В. Г. Гармасар

БУНГЕ Христофор Григорович –російський фахівець в галузі ветеринарії та епізоотології, доктор медицини (1815), проф. Н. 12.12.1781 у Києві. Закінчив Петерб. медико-хірургічну академію (1801). В 1803–1806 навчався у Відні, Вюрцбурзі та Берліні. В 1806–42 працював у Петерб. медико-хірургічній академії (з 1815 – проф.), 1817–35 – Моск. ун-ті (1817–35 – проф., зав. кафедри, 1836–40 – проректор). П. 19. 12. 1860 у Москві.

Неодноразово виїжджав у різні райони Росії для боротьби з

Х. Г. Бунге

Є. Л. Буницький

А. І. Бунімович

В. Я. Буняковський

епідеміями рогатої худоби – чуми, сибірської виразки, холери. Автор посібника «Про найголовніші повальні хвороби домашніх тварин» (1847). Засновник вищої ветеринарної освіти в Росії.

Г. Г. Костюк

БУНИЦЬКИЙ Євген Леонідович – чеський математик, проф. Н.16.06.1874 у Сімферополі. Закінчив Новорос. ун-т в Одесі (1896), в якому працював (з 1916 – проф.). У 1922 емігрував до Праги (Чехія), де в 1923–31 – проф. Рос. вільного ун-ту, 1931–52 – Карлового ун-ту. П. 7.08.1952 у Празі.

Наук. праці (понад 50) стосуються теорії чисел, методів наближених обчислень, неперервних дробів, геометрії та інших розділів математики.

С. А. Хорошева

БУНІМОВИЧ Абрам Ісакович – російський учений-механік, доктор фіз.-мат. наук (1969), проф. (1980). Н.22.12.1917 в Києві. Закінчив Моск. ун-т (1940). Учасник (1941–45) Другої світової війни. В 1948–61 – ст. наук. співробітник НДІ-1, з 1961 – в Моск. ун-ті. П. 3.07.1999 в Москві.

Наук. праці стосуються теорії приграничного шару, газової динаміки, динаміки розрідженого газу. Досліджував проникання твердих тіл з великими швидкостями в різні середовища (грунти, метали), застосовував теоретико-групові методи до неізотермічного руху газу в газопроводах, теорії кінетичних рівнянь, руху неньютонівських рідин. Один з перших виконав дослідження руху тонких тіл при великих надзвукових швидкостях, в яких строго довів закони подібності при наявності ударних хвиль (1948). Провів також піонерські дослідження з обтікання тіл і систем тіл потоком розрідженого газу в ділянці течії з ковзанням. Вивчав течії розрідженого газу в каналах і гратках. Виконав цикл досліджень з обтікання обертальних тіл у потоці розрідженого газу. Сформулював і розв'язав задачу про оптимальну форму тіл мінімального опору при проникненні у деформовані середовища. Автор близько 190 наук. праць.

Пр. Ради Міністрів СРСР (1990). Ордени і медалі.

О. Г. Луговський

БУНЯКОВСЬКИЙ Віктор Якович – російський математик, акад. Петерб. АН (1830), її віце-президент (1864–89). Н. 18.12.1804 у м. Барі Поділ. губ. Навчався в Кобурзі, Лозан. академії, Сорбонні та Коллеж де Франс (1820–26). З 1826 жив і працював у Петербурзі. З 1830 – проф.

Ін-ту інженерів шляхів сполучень, у 1846–86 – Петерб. ун-ту. П. 12.12.1889.

Наук. дослідження стосуються теорії ймовірностей і теорії чисел. Автор підручника «Основи математичної теорії ймовірностей» (1846), присвяченого її практичним застосуванням. Сприяв розвитку цього напряму математики в Росії. Розвинув алгебраїчний напрям та аналітичні методи теорії чисел. Досліджував максимуми та мінімуми функцій, питання інтегрального числення. Працював над створенням і вдосконаленням математичної термінології, склав «Лексикон чистої та прикладної математики». Брав участь у розробці програм з математики для військово-навчальних закладів Росії.

С. А. Хорошева

БУРАЧОК Степан Онисимович – російський кораблебудівник. Н. 12.01.1800 в с. Заньки (нині Чернігів. обл.). Закінчив Училище корабельної архітектури в Петербурзі (1817) і працював там викладачем, інспектором класів і бібліотекарем. В 1821–31 служив у Казан. та Астрахан. адміралтействах, споруджував судна для Каспійської флотилії, з 1831 – викладав у офіцерських класах Морського кадетського корпусу в Петербурзі, 1862–64 – у Морській академії. П. 7.01.1877 в Петербургзі.

В 1820 спроектував і побудував 16-гарматний корвет «Геркулес», на верфях Астрахан. адміралтейства побудував до 30 нових бойових кораблів і допоміжних суден, зокрема 8 бригів, 4 транспорти, та перші два колісних пароплава. Спроектував та побудував пароплавофрегат «Хоробрий», пароплав «Константин» та ін. Створив гідрореактивний водометний рушій, герметичний водотрубний котел, який працював на рідкому

С. О. Бурачок

Ц. Л.Бурстин

паливі, вперше запропонував секційний принцип спорудження корабля. Розвинув параболічний метод побудови теоретичного креслення, вперше ввів у практику кораблебудування поняття коефіцієнтів теоретичного креслення і вивів формули, що дозволяли за головними розмірами корабля (довжина, ширина, осадка, висота борту) швидко і з великою точністю визначити форму обводів корпусу проектованого корабля. Розробив теорію опору води рухомим тілам. Автор системи набору корпусу корабля, яка забезпечувала високу подовжню міцність корпусу судна при ощадливій витраті будівельних матеріалів, низки праць з теорії кораблебудування, його історії.

Демидів. пр. (1838). Ордени Російської імперії.

О. Г. Луговський

БУРСТИН Целестин Леонович – білоруський математик, акад. АН БРСР (1931). Н. 28.01.1888 у Тернополі. Закінчив Віден. ун-т (1911). У 1912–29 працював у наук. закладах Австро-Угорщини. З 1929 – проф., зав. кафедри Білорус. ун-ту, в 1931–37 – директор Фізико-технічного ін-ту АН БРСР. У 1937 репресований. П. 21.10.1938 у тюремній лікарні. Реабілітований 1956.

Основні напрями досліджень – диференціальна геометрія, ріманова

М. П. Бусленко

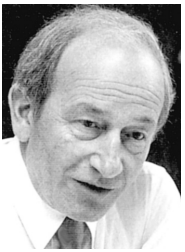

С. Бухсбаум

геометрія, диференціальні рівняння, теорія дистрибутивних груп, низка питань алгебри. Вивчав застосування математики у фізиці і технічних науках. Розвобив методи інтегрування пфаффових і картанових агрегатів, розв'язав проблему Пфаффа для систем диференціальних рівнянь в частинних похідних, проблему Коші для цього виду рівнянь.

Академік-секретар АН БРСР (1936).

А. С. Литвинко

БУСЛЕНКО Микола Пантелеймонович – російський математик, чл.- кор. АН СССР (1967). Н. 15.02.1922 у Ржищеві Київ. обл. Закінчив Артилерійську академію (1952), де до 1960 працював (з 1956 – зав. відділу). У 1960–65 – заст. начальника НДІ 45, 1965–68 – НДІ 27, 1968–77 – зав. лаб. НДІ автоматичної апаратури, 1972–77 – зав. кафедри Моск. ін-ту нафтохім. та газової промисловості. П. 28.02.1977

Основні дослідження стосуються теорії ймовірностей, методики статистичного моделювання, кібернетики. Провів роботи з моделювання на ЕОМ складних систем, які функціонують в умовах дії значної кількості взаємозалежних випадкових факторів. Розвинув машинні методи якісного та кількісного дослідження великих систем.

Держ. пр. СРСР (1986). Держ. нагороди СРСР.

С. А. Хорошева

БУХСБАУМ Соломон – американський фізик-експериментатор і організатор науки, член НАН США. Н. в 1929 в м. Стрий (нині Львів. обл.). Закінчив Мак-Гілл. ун-т в Канаді, в 1957 отримав ступіть доктора філософії в Массачусетс. технолог. ін-ті. В 1957–79 працював у Белл лабс, з 1979 – віце-президент Нац. лабораторії Сандіа. П. 8.03.1993.

Дослідження в галузі фізики плазми, фізики твердого тіла, прикладної фізики. В 1963 спостерігав гібридний резонанс у твердому тілі, у 1964 з Ч. Граймсом – гелікон-фононну взаємодію, з Дж. Галтом – альфвенівські хвилі в плазмі твердого тіла, з Ч. Геббелем – особливості циклотронного резонансу, з А. Хазегавою виміряв поздовжні осциляції в плазмі (коливання Бухсбаума–Хазегави). Здійснив внесок у телебачення високого розділення, цифрову обробку сигналів, супутниковий і телефонний зв'язок, у військові розробки.

Нац. медаль за науку (1986). Член Нац. інженерної академії США, Американ. академії мистецтв і науки.

Ю. О. Храмов

БУШТЕДТ Петро Петрович – учений у галузі електрозварювання, чл.- кор. АН УРСР (1939). Н. 1902 у Ніжині (нині Чернігів. обл.). Закінчив Київ. індустріальний ін-т (1930). Працював у Центр. н.-д. секторі Народного комісаріату шляхів сполучення, Київ. мостовому бюро, Електрозварювальній лабораторії при ВУАН, з 1934 – в Ін-ті електрозварювання АН УРСР (був заст. директора),

також – проф. Київ. індустріального ін-ту. Під час Другої світової війни (1941–45) залишався в Києві, потім виїхав за кордон, працював у фірмах Австрії та Швейцарії. П. у 1955.

Займався створенням устаткування та матеріалів для автоматичного зварювання, досліджував технологію зварювання. В 1930–31 розробив вібраційну машину для випробування вузлів зварних конструкцій, електромагнітний віброграф, 1932 винайшов оригінальну конструкцію апарата для автоматичного дугового зварювання, розробив технологію виготовлення електродів, прилад для запису процесу плавлення електродного дроту; проводив дослідження зварювальної дуги, міцності зварних конструкцій, 1940 створив головку з удосконаленою механічною та електричною частинами – автомат А-66, який використовувався для зварювання під флюсом голим електродним дротом.

О. М. Корнієнко

П. П. Буштедт

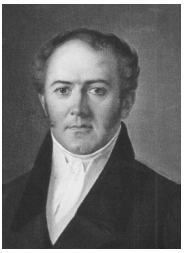

І. В. Буяльський

БУЯЛЬСЬКИЙ Ілля Васильович – російський анатом і хірург. Н. 26.7. 1789 у с. Воробйовка (нині Чернігів. обл.). Закінчив Петерб. медико-хірургічну академію (1814), де працював (з 1821 – проф.); з 1829 – керуючий хірургічним інструментальним заводом, з 1831 викладав пластичну анатомію в Академії мистецтв, з 1847 – консультант Маріїн. лікарні в Петербурзі. П. 8.12.1866 у Петербурзі.

Основні наук. праці присвячені анатомії людини. Розробив спосіб бальзамування. Один з перших застосував наркоз (ефірний 1847, хлороформний 1849) і асептику. Піонер топографічної анатомії в Росії. Удосконалив низку хірургічних інструментів і запропонував нові операції. Засновник вчення про індивідуальну мінливість організму. Автор першого в Росії атласу з анатомії та оперативної хірургії «Анатомо-хірургічні таблиці» і підручника «Коротка загальна анатомія».

Член багатьох наук. товариств.

Г. Г. Костюк

А. І. Ваксер

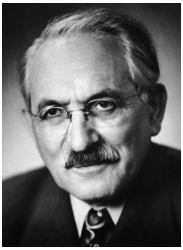

З. А. Ваксман

ВАЙСБЛАТ Олександр Володимирович – російський фізик. Н. 5.11.1924 у Києві. Працював у закритих моск. н.-д. ін-тах. П. 24.09.2004 у Москві.

Наук.-техн. розробки стосуються радіотехніки та радіоелектроніки, мамології. Під час Другої світової війни займався (1941–45) радіолокаційним захистом Москви та границь СРСР від проникнення літальних апаратів ворога. Досліджував можливість діагностики раку молочної залози, розробив прилад для виявлення ракових пухлин (мамограф). Одержав патент на мед. радіотермометр.

Ордени, медалі.

Ю. О. Храмов

ВАКСЕР Аркадій Ілліч – фізик-теоретик, доктор фіз.-мат. наук (1990). Н. 1.01.1950 у Харкові. Закінчив Харків. ун-т (1971). В 1971–91 працював в Ін-ті радіофізики та електроніки АН УРСР (з 1987 – ст. наук. співробітник), з 1993 – в еміграції.

Наук праці стосуються теорії твердого тіла, теорії напівпровідників, кріогеніки, зокрема кінетичних ефектів у нерівноважних провідних системах. Досліджував розмірні ефекти у напівпровідниках, нелінійні вольт-амперні характеристики напівпровідників, квантову нестійкість у плазмі твердих тіл.

Ю. О. Храмов

ВАКСМАН Зельман Абрахам – видатний американський мікробіолог і біохімік, член АН США (1942). Н. 22.07.1888 в с-щі Нова Прилука (нині Вінниц. обл.). Закінчив Каліфорн. ун-т у США (1918). В 1918–58 працював у Ратгер. ун-ті (з 1930 – проф., з 1940 – зав. відділу, 1949–58 – директор Ін-ту мікробіології при ун-ті, також 1931–42 – зав. відділу Океанографічного ін-ту в Вудс-Холі. П. 16.8.1973 у Хайєнісі (штат Массачусетс).

Наук. праці присвячені ґрунтовій та морській мікробіології, біології і систематиці актиноміцетів, мікробному антагонізму, ролі мікроорганізмів у кругообігу речовин у морях. Займався пошуком і вивченням продуцентів антимікробних речовин. В 1942 відкрив стрептоміцин, який успішно використано для боротьби з проказою та туберкульозом, та низку інших антибіотиків. Створив школу мікробіологів.

Нобелів. пр. з фізіології та медицини (1952). Член Американської академії мистецтв і наук (1948). Почесний доктор низки ун-тів.

В. Г. Гармасар

ВАСИЛЕНКО Володимир Васильович – російський військовий інженер та учений в галузі ракетно-космічної техніки, доктор техн. наук (2003). Н. 14.12.1954 в с. Чернігівка Запоріз. обл. Закінчив Чорноморське вище військово-морське училище ім. П. С. Нахімова (1977), заочну ад'юнктуру при військовій академії в Москві (1987) та Вищі академічні курси при Військовій академії Генерального штбу РФ (1999). В 1977–84 служив на космодромі «Байконур» (інженер начальник станції, молодший наук. співробітник н.-д. випробувального відділу), з 1984 працював

у Центр. н.-д. ін-ті (з 1991 – заст. начальника, з 1994 – начальник управління ін-ту, з 2004 – начальник), з 2002 – заст. начальника Військової академії Ракетних військ стратегічного призначення ім. Петра Великого з навчальної та наукової роботи.

Наукова та інженерна діяльність у галузі оперативно-стратегічного обґрунтування перспектив розвитку ракетних військ стратегічного призначення і космічних військ та їх озброєння. Учасник розробки, випробувань, прийняття на озброєння і введення в дію ракетних комплексів стратегічного призначення, керівник робіт по обґрунтуванню програм озброєння ракетних і космічних військ. Автор праць з розробки моделей операцій Ракетних військ стратегічного призначення у військових діях, обґрунтування раціонального складу їх угруповань, прогнозування розвитку засобів стратегічних ядерних сил, обґрунтування тактико-технічних вимог до зразків ракетно-космічного озброєння.

Пр. Уряду РФ (2004). Ордени і медалі РФ.

О. Г. Луговський

ВАСИЛЬЄВ Станіслав Миколайович – російський математик і кібернетик, акад. РАН (2006). Н. 5.07.1946 в м. Чистяково (нині Торез) Донец. обл. Закінчив Казан. авіаційний ін-т (1970), де працював, з 1975–80 – зав. лаб. Сибір. енергетичного ін-ту Сибір. відділення АН СРСР, з 1980 – зав. відділу, з 1989 – заст. директора, 1991–2006 – директор Іркут. обчислювального центру Сибір. відділення АН СРСР (з 1997 – Ін-т динаміки систем і теорії управління) та водночас – зав. кафедри Іркут. ун-ту, з 2006 – директор Ін-ту проблем

В. В. Василенко

С. М. Васильєв

управління РАН у Москві та з 2010 – зав. кафедри Моск. ун-ту.

Наук. праці стосуються теорії управління, математичної кібернетики, системного аналізу, динамічних властивостей нелінійних і логікодинамічних математичних моделей, забезпечення автономності систем автоматичного управління в умовах невизначеності та збурень. Розробив методи редукції в аналізі систем, які розвивають метод порівняння. Створив конструктивні логіки та методи автоматизації пошуку висновків і гіпотез для задач інтелектуального управління. Розробив методи багатокритеріального прийняття рішень для проектування, регіонального розвитку тощо. Підготував 30 кандидатів і докторів наук. Автор понад 300 наук. праць, в т.ч. 10 монографій.

Держ. пр. СРСР (1984).

А. С. Литвинко

ВАТАГІН Гліб (Гліб Васильович) – італійський фізик-теоретик, член Академії деї Лінчеї (1960). Н. 3.11.1899 в Бирзулі Херсон.губ. (нині м. Котовськ Одес. обл.). Навчався в Київ. ун-ті (1918–19). В 1920 переїхав в Італію. Закінчив Турін. ун-т (1922), де працював. В 1939–56 жив у Ріо-де-Жанейро в Бразилії, багато зробив для розвитку фізики в цій

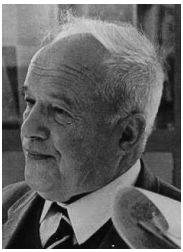

Г. В. Ватагін

В. М. Вдовенко

країні, зокрема був проф. ун-ту і організатором Ін-ту фізики космічних променів; в 1956–69 – проф. Турін. ун-ту і директор Ін-ту фізики. П. в 1986.

Наук. дослідження відносяться до загальної і спеціальної теорії відносності, нелінійної та нелокальної квантової теорії поля, фізики космічних променів, астрофізики. В 1934 перший здійснив спробу побудувати квантову теорію поля з елементарною довжиною. Незалежно від Л. Яноші і Дж. Рочестера відкрив 1940 проникаючі зливи в космічних променях. Розробив (1943–44) статистичну теорію множинної генерації частинок космічних променів. Створив бразильську школу фізиків-теоретиків.

Член Бразил. АН.

Ю. О. Храмов

ВДОВЕНКО Віктор Михайлович – російський радіохімік, чл.- кор. АН СРСР (1958). Н. 18.01.1907 в Києві. Закінчив Київ. технологічний ін-т харчової промисловості (1930) і працював в Ленінградському фіз.-техн. ін-ті, з 1935 – в Ленінград. ун-ті (з 1953–проф.), з 1953 – директор Радієвого ін-ту АН СРСР у Ленінграді. П. 14.11 1978.

Наук. праці стосуються неорганічної хімії та радіохімії. Досліджував розподіл радіоактивних елементів між незмішуваними розчинниками, що стало основою методик виділення та очищення радіоактивних елементів методом екстракції. Встановив зв'язок між будовою органічних сполук та їх екстрактивної здатністю. Визначив розчинність сполук радіоактивних елементів у наведених розчинниках. Досліджував сполуки радію і трансуранових елементів.

Держ. нагороди СРСР.

Ю. І. Мушкало

ВЕБЕР Євген Фердинандович – учений-медик, рентгенолог, доктор медицини (1905), проф. Н. 1.01.1875 у Києві. Закінчив мед. факультет Київ. ун-ту (1898). З 1913 працював Рентгенівському ін-ті в Києві, в 1917–19 – викладач курсу рентгенології мед. факультету Київ. ун-ту, 1920–21 – перший зав. кафедри рентгенології Київ. мед. ін-ту. В 1921 отримав австрійське громадянство і виїхав до Відня, де працював у Віден. відділенні Наукового рентгенологічного ін-ту фірми «Сименс і Гальське», в 1927 – зав. кафедри рентгенології мед. факультету Латвійського ун-ту, з 1928 – в Рентгенологічому ін-ті в Ризі. В 1944 виїхав до Німеччини, де помер 1947.

Науково-практична діяльність стосується рентгенодіагностики, дозиметрії, методик дослідження і викладання рентгенології, аналізу легеневого рисунка в нормі і патології, передбачив можливість проведення ангіографії серця та аорти Автор понад 35 наук. праць, в т.ч. трьох монографій.

Член Міжнародного товариства радіологів.

О. Г. Луговський

ВЕКСЛЕР Володимир Йосипович – видатний російський фізик,

акад. АН СРСР (1958). Н. 4.03.1907 в Житомирі. Закінчив Моск. енергетичний ін-т (1931). З 1930 працював у Всесоюз. електротехн. ін-ті, з 1936 – Фізичному ін-ті АН СРСР, з 1949 – також в Дубні, де з 1956 був директором Лабораторії фізики високих енергій Об'єднаного ін-ту ядерних досліджень. П. 22.09.1966.

Роботи в галузі фізики і техніки прискорювачів, фізики високих енергій, ядерної фізики, фізики космічних променів. Перші дослідження пов'язані з космічними променями і проводились в горах на Памірі та Ельбрусі, вивчались ядерні процеси, зумовлені частинками високих енергій космічного випромінювання. Результатом цих робіт стало відкриття нового типу злив – електронно-ядерних.

В 1944 незалежно від Е. Мак-Міллана (1945) відкрив важливий для подальшого розвитку і прогресу прискорювальної техніки принцип автофазування, виходячи з якого запропонував низку нових типів прискорювачів, з появою яких почався новий етап в розвитку прискорювальної техніки, що привів до створення фізики високих енергій. Побудував 1947 перший радянський електронний синхротрон на енергію 30 Ме В. В 1948–50 з групою фізиків розробив фіз. принципи і теорію руху частинок, які було покладено в основу проектування найпотужнішого на той час прискорювача протонів – синхрофазотрона на 10 ГеВ, який став до ладу 1957 в Дубні (Ленін. пр., 1959). На ньому зі співробітниками 1960 відкрив нову елементарну частинку – антисигма-мінус-гіперон, вивчав процеси народження дивних частинок, викликаних пі-мезонами, процеси пружного розсіяння

В. Й. Векслер

І. І. Величко

протонів на протонах, здійснив великий обсяг досліджень з піонної фізики. Заклав (1956–57) основи колективних методів прискорювання частинок, розробив основні принципи конструкції та роботи прискорювача з електронними кільцями, був одним із засновників прискорення частинок за допомогою плазми (1957). Створив наукову школу в галузі прискорювальної техніки.

Держ пр. СРСР (1951). Премія «Атом для миру» (1963). Академік-секретар Відділення ядерної фізики АН СРСР (1963–66). Президією РАН засновано премію ім. В. Й. Векслера.

Ю. О. Храмов

ВЕЛИЧКО Ігор Іванович – російський учений-конструктор в галузі ракетної техніки, доктор техн. наук (1989), проф. (1993). Н. 22.02.1934 у Харкові. Закінчив Урал. політехн. ін-т (1957). В 1957–85 працював у НДІ-592 (НДІ автоматики) (з 1962 – начальник відділення – заст. головного конструктора, з 1973 – перший заст. головного конструктора, з 1982 – Ген. директор Науково-виробничого об'єднання автоматики), 1985–98 – Ген. конструктор і начальник КБ машинобудування, потім – консультант (з 1993 – Держ. ракетний центр КБ ім. В. П. Макєєва).

Д. П. Веліканов

Д. М. Велланський

Науково-технічна діяльність стосується механіки руху об'єктів у різнорідних середовищах та керування їх рухом за інформацією від зовнішніх і штучних орієнтирів. Заклав науково-практичні основи й засоби керування рухомими ракетно-космічними об'єктами. Брав участь, потім керував розробками систем керування трьох поколінь стратегічних морських ракетних комплексів з ракетами Р-11 ФМ, Р-21, Р-27У, Р-27К, Р-29, Р-29Р, Р-39, Р-29РМ та їх 11 модифікаціями. В 1985–98 керував модернізацією та створенням нових ракетних комплексів морського базування. Ініціював використання бойових морських ракет, які знімаються з бойового чергування і переобладнуються, для дослідницьких і господарських завдань, зокрема ракет Р-27У, Р-29Р та Р-29РМ.

Ленін. пр. (1978). Держ. пр. СРСР (1974). Пр. ім. В. П. Макєєва. Акад. Академії космонавтики ім. К. Е. Ціолковського (1997) та ін.

Ю. О. Храмов

ВЕЛІКАНОВ Дмитро Петрович – російський учений в галузі автомобільної техніки та автотранспорту, доктор техн. наук (1954), проф. (1958). Н. 25.10.1908 в Одесі. Закінчив Ленінград. політехн. ін-т (1931). В 1932–46 працював у Центр. ін-ті автомобільного транспорту в Москві (з 1946 – директор); 1949–56 – співробітник автомобільної лабораторії Ін-ту машинознавства АН СРСР, 1956–86 – зав. сектору Ін-ту комплексних транспортних проблем АН СРСР. П. 23.01.1986 в Москві.

Основні роботи стосуються вивчення експлуатаційних якостей автомобіля, розробки теоретичних і експериментальних методів їх оцінки, дослідження проблем автомобільних перевезень в єдиній транспортній системі. Був керівником державних випробувань низки автомобілів серійного виробництва.

О. Г. Луговський

ВЕЛЛАНСЬКИЙ (Кавунник) Данило Михайлович – російський учений-медик і натурфілософ, доктор медицини і хірургії (1809), проф. Н. 11.12.1774 в Борзні (нині Чернігів. обл.). Закінчив Київ. духовну академію (1796) та Петерб. шпитальну школу (1799). В 1801–1805 удосконалював знання в ун-тах Берліна, Відня, Парижа, Вюрцбурга. В 1805–1809 працював у Військово-сухопутному шпиталі, 1809–37 – проф., зав. кафедри Петерб. медико-хірургічної академії. П. 15.03.1847 у Петербурзі.

Наук. праці присвячені порівняльній фізіології та анатомії, натуральній філософії. Був одним з перших натурфілософів в Росії. В натурфілософських поглядах дотримувався ідеї розвитку, визнання природи як єдиного цілого та взаємозв'язку всіх явищ у ній. Досліджував творчість Григорія Сковороди.

Г. Г. Костюк

ВЕРЕЩАГІН Леонід Федорович – російський фізик, акад. АН СРСР (1966). Н. 29.04.1909 в Херсоні. Закінчив Одес. ун-т (1928). В 1926–30 працював в Ін-ті фізики Одес. ун-ту,

1930–39 – в Укр. фіз.-техн. ін-ті в Харкові; 1939–54 – зав. лаб. Ін-ту органічної хімії АН СРСР, з 1954 – директор Лабораторії високих тисків АН СРСР, з 1958 – Ін-ту фізики високих тисків АН СРСР, з 1953 – також зав. кафедри Моск. ун-ту, з 1973 – Моск. фіз.-техн. ін-ту. П. 20.02.1977.

Наук. дослідження присвячені фізиці й техніці надвисоких тисків, фізичним властивостям твердих тіл і методам вимірювання різних фізичних величин при цих тисках, хімії високих тисків. Виконав значний цикл робіт з дослідження хім. реакцій при високих тисках і температурах – швидкостей реакцій полімеризації, каталітичних властивостей, характеристик, що впливають на ефективність синтезу нових речовин, фіз. властивостей низки органічних сполук (Держ. пр. СРСР, 1952). Із співробітниками розробив методи генерації високих тисків і відповідну апаратуру. Досліджував фазові діаграми ряду елементів і сполук в широкому інтервалі тисків, зокрема докладно дослідив фазові діаграми і структури елементів третьої і п'ятої груп, фторидів перехідних металів. В результаті було встановлено послідовність поліморфних перетворень при зростанні тиску, виявлено поліморфні переходи, пов'язані з докорінними змінами кристалічної структури, зростанням координаційного числа і помітним зменшенням об'єму. З співробітниками синтезував 1960 алмаз і його надтвердий аналог – кубічний нітрид бору (Ленін. пр., 1961). Отримав тиск до 3 Мбар, виявив в мегабарному діапазоні тисків переходи алмазу, кремнезему, корунду, води, твердого водню та ін. речовин у провідний стан. Здійснив синтез нових надпровідних

Л. Ф. Верещагін

О. О. Вертій

щільних модифікацій низки карбідів і нітридів перехідних металів і рідкісноземельних сульфідів. Зробив внесок у розвиток екструзії твердих тіл при високих тисках, зокрема розробив метод газової екструзії.

Герой Соц. Праці (1963). Його ім'я присвоєно Ін-ту фізики високих тисків РАН.

Ю. О. Храмов

ВЕРТІЙ Олексій Олексійович – радіофізик-експериментатор, доктор фіз.-мат. наук (1987), проф. Н.11.10.1947 в Умані Черкас. обл. Закінчив Харків. ін-т радіоелектроніки (1970). В 1965–2012 працював в Ін-ті радіофізики і електроніки НАН України (1980–88 та 1995–2003 – зав. відділу, 1988–99 – провідний наук. співробітник), 1993–2012 – директор турецько-української дослідної лабораторії Наук. центру «Мармара»; з 2013 – проф. Євразійського нац. ун-ту в Астані (Казахстан).

Наук. дослідження стосуються радіоспектроскопії НВЧ, дифракційної електроніки та дифракційної томографії, приладобудування. Виявив тонку структуру в когерентному випромінюванні Сміта–Парселла в міліметровому діапазоні довжин хвиль та магнітооптичне обертання площини поляризації у випромінюванні, спричиненому дифракцією

В. М. Верцнер

В. Г. Веселаго

електронних потоків. Заклав основи експериментальної наднизькотемпературної спектроскопії речовин поляризованих ядерних мішеней. Спільно з ін. створив 1981 кріогенний ЕПР спектрометр, що працює при температурах 1,5–4,2 К і на частотах до 150 ГГц, який модернізував для експериментів з подвійним ЯМР; в 1985 – магніторезонансний комплекс БУРАН, на час введення якого в експлуатації не було світових аналогів; розробив низку дифракційних томографів і мікрохвильові підповерхневі томографи для виявлення протипіхотних мін. Встановив з ін. основні механізми, відповідальні за утворення фази спінового скла в аморфних поворотних магнетиках (1988–94), розробив ефективні системи НВЧ накачки поляризованих ядерних мішеней (1981–89), здійснив збудження поверхневих хвиль у вузькозонних напівпровідниках (1986–90).

Ю. О. Храмов

ВЕРЦНЕР Віктор Миколайович – російський учений-оптик, доктор техн. наук, проф. Н. 4.11.1909 у Каховці (нині Херсон. обл.). Закінчив Ленінград. політехн. ін-т (1935) і працював у Держ. оптичному ін-ті (з 1939 – зав. лаб.), також викладав у Ленінград. ун-ті (з 1938) та Ленінград. ін-ті точної механіки та оптики (з 1941). П. 9.04.1980 у Москві.

Науково-технічні праці та розробки в галузі прикладної оптики та електронної мікроскопії. В 1940 створив перший вітчизняний електронний мікроскоп зі збільшенням до 10 тисяч разів і роздільною здатністю близько 400 Å, 1942–43 – досконаліший мікроскоп зі збільшенням 20 000 і роздільною здатністю 150 Å, невдовзі було створено серію мікроскопів із збільшенням 25000 і роздільною здатністю 100 Å, в 1947 почалося промислове освоєння виробництва електронних мікроскопів у СРСР. У 1952 розробив серійний електронограф ЕМ-4. З 1956 проводив роботи з розрахунку та розробки електронної оптики для електронних мікроскопів, електронографів, рентгенівських мікроаналізаторів, тіньових мікроскопів тощо. Запропонував поділ мікроскопів на три класи, відповідно до їх роздільної здатності. Під його керівництвом у 1950–67 розроблено серію електронних мікроскопів другого і третього класів – ЕМ-5… ЕМ-14. Автор понад 100 наук. праць і винаходів.

Держ. пр. СРСР (1947).

Ю. О. Храмов

ВЕСЕЛАГО Віктор Георгійович – російський фізик-експериментатор, доктор фіз.-мат. наук, проф. Н. 13.06.1929 у Запоріз. обл. Закінчив Моск. ун-т (1952) і працював у Фізичному ін-ті АН СРСР, з 1982 – в Ін-ті загальної фізики АН СРСР (РАН), також проф. Моск. фіз.-техн. ін-ту.

Наук. дослідження присвячені електродинаміці речовин, оптиці середовищ, магнітним рідинам, фотомагнетизму, надпровідності. В 1967

передбачив речовини з негативним показником заломлення (метаматеріали), описав їхні властивості (в 2000 відкриті Д. Смітом) та запропонував плоску лінзу з таких матеріалів з підвищеною роздільною здатністю. Виконав цикл робіт з основ електродинаміки речовин з негативним коефіцієнтом заломлення. Сформулював принцип Ферма для світла, поширюваного в середовищі з негативним заломленням, в результаті було започатковано новий наук. напрям. Спільно з ін. створив установку для одержання надсильних магнітних полів (Держ. пр. СРСР, 1974). В 1998 започаткував перший в Росії електронний журнал «Досліджено в Росії».

Засл. діяч науки РФ (2001). Пр. ім. В. О. Фока (2004).

Ю. О. Храмов

ВЄТУХОВ Михайло Олексійович – біолог і генетик, громадський діяч., доктор біол. наук (1935), проф. Н. 25.07.1902 у Харкові. Закінчив Харків. с.-г. ін – т (1923) і Харків. ін-т народної освіти. В 1928–34 – проф. Полтав. с.-г. ін-ту та Харків. ветеринарного; 1934–41 – проф. Моск. ветеринарно-зоотехнічного ін-ту та керівник відділу ветеринарної генетики Всесоюз. ін-ту експериментальної ветеринарії у Москві; 1941–42 викладав генетику у Харків. ун-ті, 1942–43 – його ректор, очолював Харків. земську управу, 1943 заарештований гестапо; з 1944 – в еміграції, 1945–49 – заст. голови Центр. представництва укр. еміграції в Німеччині, виступав проти репатріації українців, один із засновників Укр. національного державного союзу; з 1949 – в США, з 1951 – генетик-дослідник Колумб. ун-ту, проф. Укр. вільного ун-ту та

М. О. Вєтухов

С. М. Виноградський

Укр. техніко-господарського ін-ту. П. 11.07.1959 у Нью-Йорку.

Наук. праці в галузі генетики та селекції тварин, птахівництва, ветеринарії. Встановив правило про істотний спад розплідної здатності у гібридів другого покоління (вєтухівське знесилення). Розробляв метод комплексного вивчення туберкульозу у великої рогатої худоби. Дослідив явище гетерозису в популяціях дрозофіли. Організатор англомовного видання «Анали Української академії мистецтв і наук».

Г. Г. Костюк

ВИНОГРАДСЬКИЙ Сергій Миколайович – мікробіолог, еколог, ґрунтознавець, чл.- кор. Петерб. АН (1894). Н. 13.09.1856 в Києві. Закінчив Петерб. ун-т (1881). В 1885–91 – у наук. відрядженні у Франції та Швейцарії, 1891–1912 – зав. відділу Ін-ту експериментальної медицини у Петербурзі (1902–1905 – директор), 1922–53 – зав. відділу Пастерів. ін-ту в Парижі. П. 24.02.1953 в Парижі.

Наук. праці присвячено ґрунтовій та загальній мікробіології. Вперше довів (1887–88) можливість одержання енергії за рахунок окислення сірководню і використання її для асиміляції вуглекислого газу, відкривши таким чином хемосинтез (організми, які здійснювали цей процес, він назвав

І. І. Вібе

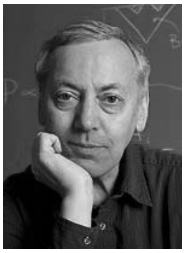

О. В. Віленкін

аноргоксидантами). Виділив першу азотофіксуючу бактерію Clostridium pasterianum (1895). Займався вивченням небезпечних інфекцій, зокрема чуми, методів приготування протичумних вакцин. Вивчав аеробний процес розкладу целюлози. Розробив фундаментальні положення загальної мікробіології щодо біохімічної діяльності мікроорганізмів.

Почесний член АН СРСР (1923), чл.- кор. Париз. АН (1924), член Лондон. королівського товариства. Президія АН СРСР заснувала премію його імені (1970).

В. Г. Гармасар

ВІБЕ Іван Іванович – російський вчений-механік, доктор техн. наук (1963), проф. (1965). Н. 27.12.1902 в с. Лібенау (тепер Запоріз. обл.) Закінчив Запоріз. машинобудівний ін-т (1926), у 1926–31 – зав. відділу з-ду в с. Хортиця Запоріз. обл.; 1932–38 – доцент Ленінград. ін-ту інженерів цивільного повітряного флоту, 1938–41 – зав. кафедри Сталінград. механічного ін-ту, 1942–48 – механік на рудовидобувних підприємствах Східного Казахстану та шахтах Кузбасу, 1948–54 – доцент Свердлов. гірничого ін-ту, 1954–62 – Свердлов.с.г. ін-ту, 1962–69 – зав. кафедри Челябін. політехн. ін-ту. П. 27.12.1969.

Наук. праці стосуються теорії двигунів внутрішнього згоряння, загальних закономірностей згоряння палива в них, моделювання процесів та робочого циклу поршневих теплових машин. Розробив (1940) метод розрахунку таких двигунів (функції Вібе, формула згоряння Вібе). Запровадив поняття показника характеристики згоряння (1948). Один із перших застосував ЕОМ для дослідження робочого циклу двигунів (1960–62). Дослідив зв'язок швидкості згоряння та робочого циклу двигуна (1963), можливість застосування газових конденсатів як палива.

А. С. Литвинко

ВІЛЕНКІН Олександр Володимирович – американський фізик-теоретик, проф. Н. 13.05.1949 в Харкові. Закінчив Харків. ун-т (1971). В 1977 емігрував у США, 1978 отримав ступінь доктора в ун-ті Буффало; з 1978 працює в ун-ті Тафта (з 1987 – проф., також директор Ін-ту космології).

Дослідження в галузі загальної теорії відносності, квантової теорії поля, космології. Висунув ідею квантового народження Всесвіту з квантового вакууму і його вічної інфляції. Важливою є також його робота з космічних струн.

Ю. О. Храмов

ВЛОШИН Анатолій Васильович – мінералог, доктор геолого-мінералогічних наук (1991), проф. (1996). Н. 8.10.1937 в Кіровограді (нині Кропивницький). Закінчив Криворіз. гірничорудний ін-т (1958). З 1958 працював у різних організаціях Міністерства геології СРСР; з 1968 – Геологічному ін-ті Кольського наук. центру АН СРСР.

Наук. дослідження стосуються мінералогії і кристалохімії, зокрема еволюції мінералоутворення в пегматитах, силекситах і гідротермалитах лужно-гранітної формації. Відкрив понад 25 мінеральних видів, в т.ч. нової групи танталових мінералів (13 видів) у графітових пегматитах Кольського півострова та інших регіонів Росії і світу, нових силікатів ітербію та ітрію (6 видів), ніобатів і ніобосилікатів в карбонатитах (3 види). Розробив метод кристалохімічного аналізу. Автор 200 праць, в т.ч. 4 монографій.

Акад. Рос. академії природничих наук.

Г. А. Дороніна

ВОЙТОВЕЦЬКИЙ Віктор Костянтинович – російський фізик-експериментатор, доктор фіз.-мат. наук. Н. 29.09.1921 в Харкові. Закінчив Моск. інженерно-фізичний ін-т (1948). З 1945 працював в Ін-ті атомної енергії ім. І. В. Курчатова (в 1975–82 – начальник відділу). П. 18.02.1983.

Наук. дослідження в галузі ядерної фізики (детектування ядерних випромінювань, нейтрон-нейтронне розсіяння, когерентні взаємодії ядерних випромінювань з речовиною). Розробив методи прецизійного ізотопного аналізу урану і торію, детектування ядерних випромінювань, розділення ізотопів важких хімічних елементів. Визначив довжину розсіяння та ефективний радіус нейтрон-нейтронної взаємодії. Відкрив ефект придушення ядерної реакції в досконалих кристалах, подвійний ядерно-магнітний гамма-резонанс.

Держ. пр. СРСР (1953, 1976).

Ю. О. Храмов

ВОЙЦЕХОВСЬКИЙ Богдан В'ячеславович – російський учений у галузі механіки, акад. РАН (1991). Н. 22.01.1922 у с. Сорока Вінниц. обл. Закінчив Моск. інженерно-фізичний ін-т (1953). З 1958 працював в Ін-ті гідродинаміки Сибір. відділення АН СРСР та з 1959 – у Новосибір. ун-ті (1962–1973 – зав. кафедри); з 1996 – у США. П. 21.08.1999 у Графтоні.

А. В. Влошин

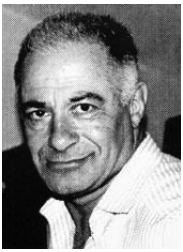

В. К. Войтовецький

Наук. дослідження присвячені гідро- та газодинаміці, робототехніці. Досліджував детонацію газів, високонапірні та імпульсні неперервні струмені, імпульсний гідропривід і його застосування до руйнування гірських порід, ударного буріння, обробки металів. Відкрив існування поперечних детонаційних хвиль, здійснив неперервне спалювання газової горючої суміші у детонаційній хвилі. Розробив методи динамічного захисту танкової броні від кумулятивних снарядів. Запропонував ураганостійкі конструкції вітроустановок.

Ленін. пр. (1965).

С. А. Хорошева

ВОЛКОВ Едуард Петрович – російський учений в галузі фізико-технічних проблем енергетики, акад. РАН (2006). Н. 18.07.1938 у с. Ново-Чайкіно Донец. обл. Закінчив Моск. енергетичний ін-т (1961), де працював (з 1981 – зав. кафедри, з 1982 – професор), з 1986 – директор Енергетичного ін-ту в Москві.

Б. В. Войцеховський

Е. П. Волков

Наук. праці стосуються електроенергетики, моделювання процесів горіння, енерготехнологічної переробки твердих палив, екології енергетики. Створив першу в СРСР автоматизовану систему контролю загазованості атмосфери. Розробив прямоструменовий вихровий метод спалювання палива та метод локального дозованого розпилювання води в зону горіння для запобігання утворенню оксидів (1972–86). Запропонував математичні моделі процесів горіння та піролізу твердого палива (1986–94). Розробив енерготехнологічну установку з переробки сланців (1986–98) та першу в світі екологічно чисту установку з виробництва електроенергії і тепла з каталітичним горінням палива (1998–2005). Запроводив технології виробництва синтетичного палива. Підготував 5 докторів та 15 канд. наук.

Держ. пр. СРСР (1986).

А. С. Литвинко

ВОЛЬПІН Марк Юхимович – російський хімік, акад. АН СРСР (1987). Н. 23.05.1923 в Сімферополі. Закінчив Моск. ун-т (1949) і працював у ньому; 1953–58 – у Всесоюз. ін-ті науково-технічної інформації, з 1958 – Ін-ті елементоорганічних сполук АН СРСР. П. 28.09.1996.

Наук. роботи присвячені дослідженню небензоїдних ароматичних речовин, хімії карбенів і металоорганічних сполук. Спільно з А. Ф. Плате розробив 1949 каталітичний метод синтезу нітрилів з олефінів та аміаку. Встановив (1949–52) механізм взаємодії олефінів з аміаком на молібденовому каталізаторі. Спільно з Д. М. Курсановим здійснив (1956–63) цикл досліджень ароматичних небензоїдних систем. Експериментально довів рівноцінність атомів вуглецю в іоні тропілію, вперше одержав низку його солей. Відкрив (1956–59) реакцію солей тропілію з сполуками, що містять рухливий атом водню (тропіліювання), а також перетворення солей тропілію в бензол і зворотне їх одержання з бензолу. Відкрив 1964 з В. Б. Шуром реакцію фіксації молекулярного азоту при кімнатній температурі і нормальному тиску за допомогою комплексних металоорганічних сполук титану, хрому, молібдену, вольфраму і заліза. Здійснив реакцію азоту з воднем в присутності металоорганічних сполук у «м'яких» умовах. Показав 1970 з І. С. Коломніковим можливість фіксації вуглекислого газу комплексами перехідних металів. Створив нові каталізатори гомогенного гідрування олефінів, тримеризації ацетиленів, поліциклотримеризації. Вперше одержав сполуки, в яких графіт виступає як органічний ліганд.

Ленін. пр. (1963). Держ. пр. СРСР (1982).

Ю. І. Мушкало

ВОЛЬФКОВИЧ Семен Ісаакович – російський хімік-неорганік і технолог, акад. АН СРСР (1946). Н. 23.10.1886 в Ананьєві (нині Одес. обл.). Закінчив Моск. ін-т народного господарства (1920), в якому працював (з 1929 – проф.), одночасно з 1921 – у Н.-д. ін-ті добрив та інсектофунгіцидів (1935–61 – наук.

керівник), 1929–32 – проф. Моск. вищого техн. училища, 1932–41 – Військової академії хім. захисту, з 1946 – проф. Моск. ун-ту. П. 12.11.1980.

Роботи присвячені технології виробництва мінеральних добрив і неорганічної хімії. Розробив промислову схему одержання калійних солей з сильвініту. Вивчив 1922 процес електротермічної сублімації фосфору з вітчизняної сировини. У 1923–29 керував виробництвом суперфосфатів, розробив 1926–28 нову технологію одержання концентрованих фосфорних добрив. Вперше в СРСР провів 1928 дослідження з утилізації фтористих газів, утворюваних при розкладі фосфоритів сірчаною кислотою, та запропонував 1928 метод одержання фториду натрію. Досліджував 1931–42 процеси переробки мірабіліту на соду та сульфат амонію. Розробив методи одержання комплексних добрив різних сполук фосфору, фтору, рідкоземельних елементів, разом з співробітниками розробив 1965–67 низку високопродуктивних апаратів для нових виробничих процесів. Досліджував 1971–76 каталітичні та ін. властивості алюмо-, боро- та залізофосфатів.

Держ. пр. СРСР (1941). Президент Всесоюз. хім. товариства ім. Д. І. Менделєєва (1963–80). Золота медаль ім. М. В. Ломоносова АН СРСР (1977).

Ю. І. Мушкало

ВОРОНИЙ Георгій Федосійович – математик, проф. Н. 28.04.1868 в с. Журавка (нині Чернігів. обл.). Закінчив Петерб. ун-т (1889), в якому в 1890–93 – приват-доцент. У 1894–1908 працював у Варшав. ун-ті (з 1897 – проф.), 1907 брав участь в організації Донського політехн. ін-ту в Новочеркаську. П. 20.11.1908 у Варшаві, похований у с. Журавка.

М. Ю. Вольпін

С. І. Вольфкович

Наук. дослідженні присвячені арифметичній теорії квадратичних форм та аналітичній теорії чисел, зокрема теорії ірраціональностей третього ступеня. Дослідив питання про базис кубічного поля, розробив розрахункові методи визначення розкладу на прості ідеальні множники простих раціональних чисел, цілих чисел кубічного поля та усіх цілих чисел кубічного поля, які діляться на дане ідеальне число. Запропонував алгоритми, які слугують узагальненням неперервних дробів. У 1894 започаткував дослідження арифметичної теорії квадратичних форм, з'ясував, що побудовані Є. С. Федоровим області в *n* вимірному просторі можуть однозначно заповнювати весь простір, визначив паралелоедри як опуклі багатогранники, що мають групу переносів, за допомогою яких заповнюється багатовимірний простір.

С. А. Хорошева

ВОРОНЦОВ-ВЕЛЬЯМІНОВ Борис Олександрович – російський астроном, чл.-кор. Академії педагогічних наук СРСР (1947). Н. 14.02.1904 в Дніпропетровську (нині Дніпро). Закінчив Моск. ун-т (1925). З 1924 працював у Держ. астрономічному ін-ті ім. П. К. Штернберга (до 1931 – Астрофізичний ін-т). П. 22.01.1994.

Г. Ф. Вороний

Б. О. Воронцов-Вельямінов

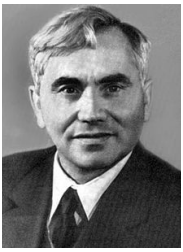

Б. М. Вул

Г. В. Вульф

Наук. праці присвячені астрофізиці. Досліджував нестаціонарні зорі, туманності, галактики, комети. У 1930 вперше вивчив розподіл газів у голові комети, довів обертання ядра комети. Запропонував метод визначення відстаней до планетарних туманностей (1933) та метод визначення температур їх ядер, розробив класифікацію видимих форм планетарних туманностей, склав кілька їх каталогів. Результатами своїх вимірювань блиску зоряних скупчень підтвердив існування поглинання у міжзоряному середовищі. Починаючи з 1958 відкрив 1200 систем галактик. Опублікував два атласи, що містять фотографії кількох сотень взаємодіючих галактик (1959, 1977). Разом із співробітниками склав та опублікував у 1961–74 докладне описання морфології 32 000 галактик. Поряд із науковою роботою понад 30 років (з 1931) проводив велику педагогічну з підготовки кадрів учителів астрономії. Автор багатьох підручників і навчальних посібників, зокрема підручника для середньої школи «Астрономия». Багато зробив для популяризації астрономічних знань.

Засл. діяч науки РРФСР. Пр. ім. Ф. О. Бредихіна (1962).

І. Д. Зосимович

ВУЛ Бенціон Мойсійович – російський фізик-експериментатор, акад. АН СРСР (1972). Н. 22.05.1903 в Білій Церкві. Закінчив Київ. політехн. ін-т (1928). З 1932 працював у Фізичному ін-ті АН СРСР (з 1933 – зав. лаб.). П. 9.04.1985.

Наук. дослідження присвячені фізиці діелектриків і напівпровідників. Вивчав електр. міцність діелектриків, електр. розряди в газах в однорідних і неоднорідних полях при різноманітних тисках. Відкрив нову форму пробою діелектрика (послідовного). Досліджував тверді діелектрики з високою діелектричної проникністю, явища в діелектриках при сильному гамма-опромінювані, встановив основні закономірності зміни електропровідності діелектриків під дією гамма-випромінювання. Відкрив і дослідив сегнетоелектричні властивості титану барію (1943–44), чим заклав основу нового класу діелектриків (Держ. пр. СРСР, 1946).

В 1948 почав дослідження з фізики напівпровідників. Під його керівництвом в СРСР розпочато розробку перших напівпровідникових діодів, транзисторів і сонячних елементів. Подальші дослідження в галузі фотоелектричних явищ привели до створення кремнієвих фотоелементів сонячних батарей. Створив дифузійний транзистор і

запропонував *p-n*-переходи в напівпровідниках використовувати в якості нелінійних конденсаторів. За його безпосередньою участю в СРСР створено 1963 перші напівпровідникові лазери, запропоновані ним в 1959 з М. Г. Басовим і Ю. М. Поповим (Ленін. пр., 1964).

Герой Соц. Праці (1969).

Ю. О. Храмов

ВУЛЬФ Георгій (Юрій) Вікторович – фізик, чл.- кор. АН СРСР (1921). Н. 22.06.1863 в Ніжині. Закінчив Варшав. ун-т (1885), де працював до 1909 (в 1907–1908 – проф. Казан. ун-ту), з 1909 – в Моск. ун-ті. В 1911 залишив ун-т на знак протесту проти реакційних дій міністра освіти Кассо і перейшов в Народний ун-т ім. А. Л. Шанявського, повернувся в Моск. ун-т професором в 1917. П. 25.12.1925.

Наук. дослідження в галузі кристалографії, кристалофізики, кристалооптики, рентгеноструктурного аналізу, мінералогії. Запропонував спосіб виведення всіх типів симетрії кристалів, розробив графічний метод обробки результатів вимірювання кристалів за допомогою стереографічної сітки (сітка Вульфа). Виявив 1895 вплив сили тяжіння на форму кристала під час його росту з розчину, винайшов обертаючий кристалізатор і розробив метод отримання кристалів правильної форми. Встановив закон росту кристалів, згідно з яким швидкості росту граней кристалу пропорційні їх питомим поверхневим енергіям (закон Вульфа). В 1913 незалежно від Л. Брегга вивів умови інтерференційного відбиття рентгенівських променів від кристалів

Є. В. Вульф

(формула Брегга–Вульфа), які покладено в основу рентгенівської спектроскопії. Перший в Росії розпочав рентгеноструктурні дослідження.

Ю. О. Храмов

ВУЛЬФ Євген Володимирович – російський ботанік, флорист і біогеограф, доктор біол. наук (1936), проф. Н. 6.06.1885 у Сімферополі. В 1903–1906 навчався в Моск. та 1906–1909 Віден. ун-тах. В 1910–14 працював у Моск. ботанічному саду, 1914–26 – головний ботанік Нікіт. ботанічного саду в Ялті, 1921–26 – проф. Таврійського ун-ту; з 1926 – зав. секцією Всесоюз. ін-ту рослинництва, з 1934 – проф. Ленінград. пед. ін.-ту. П. 21.12.1941.

Наук. праці присвячені ботанічній географії, систематиці, флорі та рослинності Криму, вивченню рослинних ресурсів та історії науки. Здійснив понад 20 наук. експедицій Крим. півостровом. Разом з колегами створив гербарій, в якому Крим. відділ налічував майже 26 тис. аркушів і являв собою найбільшу колекцію видового складу флори Криму (близько 2200 видів; нині ботанікам відомі 2602 види). Ініціатор та співавтор видання «Флора Криму» (т. 1–3, 1927–69) та «Культурна флора СРСР» (1935).

В. Г. Гармасар

Ю. В. Гагарінський

А. О. Гайсинович

ГАГАРІНСЬКИЙ Юрій Володимирович – російський хімік-неорганік, чл.- кор. АН СРСР (1970). Н. 1.03.1915 в с. Петрівка (нині Полтав. обл.). Закінчив Моск. ун-т (1937). Працював учителем школи в Калінін. обл. (1937–39), інженером Клінської фабрики штучного волокна (1939–41). Учасник (1941–45) Другої світової війни. В 1947–61 працював на підприємствах Міністерства хім. промисловості СРСР, 1961–66 – Ін-ті неорганічної хімії Сибір. відділення АН СРСР, з 1966 – у Далекосхідній філії АН СРСР (з 1970 – Далекосхідний наук. центр АН СРСР). П. 22.01.1976.

Наук. роботи присвячені вивченню термодинамічних властивостей галогенідів, оксидів та ін. сполук урану, кристалічних структур неорганічних сполук, зокрема кристалів фторидів рідкісних металів ы хімічних зв'язків у них. Один з перших використав метод ядерного магнітного резонансу для вивчення електронної структури і хімічного зв'язку в неорганічних сполуках, а також для визначення координат легких атомів у кристалічних структурах. Сформулював нові уявлення про електронну структуру та фазові перетвореннях у фторидах низки металів.

Ю. І. Мушкало

ГАЙСИНОВИЧ Абба Овсійович – російський учений-генетик та історик науки. Н. 16.10.1906 у Катеринославі (нині Дніпро). Закінчив Моск. ун-т (1928). В 1932–34 працював у І Моск. мед. ін-ті, 1934–40 – вид-вах АН СРСР, 1940–41 – доцент Моск. ун-ту, з 1948 – наук. співробітник Ін-ту історії природознавства і техніки АН СРСР, з 1951 – Ін-ту морфології тварин АН СРСР, з 1967– Ін-ту біології розвитку АН СРСР. П. 30.07.1989 у Москві.

Наук. праці стосуються історії біології та генетики. Брав участь у підготовці до друку праць видатних учених-біологів – К. Вольфа, Ч. Дарвіна, Г. Менделя, І. І. Мечникова, Ш. Нодена та ін. Один із засновників і редакторів серії «Класики біології та медицини» (11 томів, 1935–37). Учений секретар Комісії з історії біологічних наук АН СРСР (1943–48).

В. Г. Гармасар

ГАЙСИНСЬКИЙ Моїз – французький хімік, проф. Н. 4.11.1898 в м. Тараща (нині Київ. обл.). У 1917–20 навчався у Харків., 1923–27 – Рим. ун-тах, 1928–30 працював у фірмі «Томсон-Хаустон» у Парижі, 1931–36 – Париз. ун-ті, 1937–40 та з 1945 – Національному центрі наукових досліджень в Парижі (з 1955 – директор), 1940–45 – Ліон. ун-ті. П. 10.02.1976.

Наук. роботи в галузі радіаційної хімії, одним із засновників якої є. Розвинув 1934 уявлення про природу та властивості радіоколоїдів. Вивчав 1937–39 властивості йодистих сполук азоту. Здійснив 1945–47 системні електрохімічні та радіохімічні дослідження сполук протактинію, полонію та кюрію. Виступив із критикою актинідної концепції

Г. Сіборга та висунув 1950 уранідну концепцію розміщення елементів сьомого періоду в періодичній системі. Встановив закономірності радіолізу води та водних розчинів основ. Довів можливості застосування результатів радіаційної хімії у кінетиці та каталізі, активуючи реагенти у ланцюгових реакціях за допомогою α-випромінення та ультразвуку.

Ю. І. Мушкало

ГАЛАЗІЙ Григорій Іванович – російський ботанік, акад. РАН (1992). Н. 5.03.1922 в с. Мечебилівка Харків. обл. Закінчив Іркут. ун-т (1942). В 1954–61 – директор Байкальської лімнологічної станції АН СРСР, 1961–87 – Лімнологічного ін-ту Сибір. відділення АН СРСР, 1987–95 – Байкальського екологічного музею. П. 23.07.2000 в Іркутську.

Наук. праці в галузі лімнології, лісорозведення, флористики, геоботаніки та охорони природи. Один з авторів Генеральної схеми комплексного використання природних ресурсів о. Байкал і його басейну. Запропонував принцип розробки екологічних правил охорони і раціонального використання природних ресурсів водойм. Розробив новий метод оцінки масштабів коливань рівня води у водоймах, зміни клімату та екологічних умов в минулому, за допомогою якого виявлено закономірності зміни рівня о. Байкал. Брав участь у розробці закону «Про охорону о. Байкал» (1991).

Медаль ім. А. Гумбольдта (1995), ордени і медалі СРСР.

В. Г. Гармасар

ГАМАЛІЯ Микола Федорович – російський мікробіолог і епідеміолог, почесний член АН СРСР (1940), акад. АМН СРСР (1945). Н. 5.02. 1859 в

М. Гайсинський

Г. І. Галазій

Одесі. Закінчив Новорос. ун-т в Одесі (1880) і Петерб. військово-медичну академію (1883). В 1883–85 працював у лікарні Й. Мочутковського в Одесі, 1885 – у лабораторії Л. Пастера в Парижі. У 1886 разом з *І. І. Мечниковим* та Я. Ю. Бардахом заснував першу в Росії (другу в світі) бактеріологічну станцію і почав вакцинацію людей проти сказу. В 1899–1908 – директор заснованого ним Бактеріологічного ін-ту в Одесі, керував тут протиепідемічними заходами під час спалаху чуми (1901–1902), 1912–28 – директор Петерб. (Петроград.) ін-ту з щеплення проти віспи, 1930–38 – наук. керівник Центр. ін-ту епідеміології і мікробіології в Москві (нині носить його ім'я), з 1938 – проф. кафедри мікробіології 2-го Моск. медичного ін-ту, з 1939 – зав. лабораторією Ін-ту епідеміології та мікробіології АМН СРСР. П. 29.03.1949 у Москві.

Наук. праці присвячені вивченню етіології та профілактиці тифів, холери, віспи та інших інфекційних захворювань, розробці питань загальної патології, імунології і бактеріофагії. Удосконалив пастерівський метод приготування вакцини і методику щеплення проти сказу (1886), висунув положення про існування прихованих форм інфекції, заклав основи вчення про бактеріофаги. Відкрив холероподібний пташиний

М. Ф. Гамалія

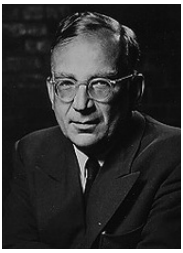

Г. А. Гамов

вібріон – збудник захворювання птахів і розробив протихолерну вакцину (1888). Перший довів, що висипний тиф передається через воші (1908), обґрунтував значення дезінфекції з метою ліквідації захворювання (1910) та створив методи приготування вакцини (1918–19). Експерименти з винайденими вакцинами найчастіше проводив на собі. Розробив і застосував на практиці план санітарно-профілактичних заходів по боротьбі з епідеміями на місцях. Активно боровся з епідеміями чуми в Одесі, холери на Донбасі, в Закавказзі та Поволжі, висипного тифу в Петербурзі, інтенсивно опрацьовував проблему лікування туберкульозу. Автор понад 300 наук. праць. Засновник вітчизняної медичної мікробіології.

Держ. пр. СРСР (1943). Ордени і медалі. Голова і почесний голова Всесоюз. товариства мікробіологів, епідеміологів та інфекціоністів (1939), почесний член Біологічного товариства в Парижі.

В. М. Гамалія

ГАМОВ Джордж (Георгій Антонович) – видатний американський фізик-теоретик, член НАН США (1953). Н. 4.03.1904 в Одесі. Закінчив Ленінград. ун-т (1926). В 1931–33 працював у Ленінград. фіз.-техн. ін-ті, 1934–56 – проф. ун-ту Дж. Вашингтона, з 1956 – ун-ту штату Колорадо. П. 20.08.1968.

Наук. дослідження присвячені квантовій механіці, атомній і ядерній фізиці, астрофізиці, космології, біології, історії фізики. Незалежно від Р. Гьорні та Е. Кондона застосував 1928 квантову механіку для пояснення альфа-розпаду, показав, що частинки навіть з не дуже великою енергією можуть з певною імовірністю проникати крізь потенціальний бар'єр, розробив модель прямокутної потенціальної ями (1928). Сформулював уявлення про рівні енергії в ядрі і показав, що більш ефективними «ядерними снарядами» є протони. В 1932 перший запропонував краплинну модель ядра. З Е. Теллером встановив в 1936 в теорії бета-розпаду нові правила добору. Незалежно від ін. передбачив 1937 нейтральні струми.

Значних успіхів досягнув в астрофізиці та космології. Широко використав для інтерпретації зоряної еволюції ядерну фізику. Першим почав 1937 розраховувати моделі зір з термоядерними джерелами енергії, досліджував еволюційні треки зір і в 1937–40 побудував першу теорію еволюції зір, засновану на ядерних джерелах енергії, 1942 – модель червоного велетня. Дослідив роль нейтрино при спалахах нових і наднових зір. В 1946–48 з Р. Альфером, дослідивши космологічну теорію Великого вибуху, розробив теорію «гарячого Всесвіту» як модель фіз. процесів у ранньому розширювальному, надзвичайно щільному та гарячому Всесвіті, в рамках якої передбачив його фонове (реліктове) випромінювання і оцінив 1956 його температуру (7 К), в 1948–50

з Р. Альфером і Р. Херманом побудував теорію утворення хім. елементів шляхом послідовного нейтронного захоплення. Запропонував механізм зоряного колапсу. Йому належить перша чітка постановка проблеми генетичного коду. Є автором багатьох науково-популярних книг.

Чл.-кор. АН СРСР (1932). Пр. ЮНЕСКО (1956).

Ю. О. Храмов

ГАМОТА Джордж (Юрій Богданович) – американський фізик і громадський діяч, проф. Н. 6.05.1939 у Львові. Закінчив ун-т Мінессоти (1963), в 1966 отримав ступінь доктора фізики в Мічиган. ун-ті, в якому з 1981 – проф. і директор Ін-ту науки і технології (Анн-Арбор) (в 1967–75 працював в Белл лабс), був директором з наук. досліджень в Міністерстві оборони США.

Наук. дослідження в галузі фізики конденсованого стану, фізики низьких температур, управління наукою і технологіями, наукової та технологічної політики, малого бізнесу. Сприяв наук. співробітництву укр. і американ. учених.

Іноземний член НАН України (2003). Президент Асоціації наукового і технологічного менеджменту.

Ю. О. Храмов

ГАНСЬКИЙ Олексій Павлович – російський астроном. Н. 1.08.1870 в Одесі. Закінчив Новоросій. ун-т в Одесі. Стажувався у Пулков. обсерваторії, слухав лекції у Сорбонні, працював у Париз., Потсдам. та Медон. обсерваторіях; з 1905 – співробітник Пулков. обсерваторії, ініціатор створення 1908 її Симеїз. відділення в Криму. П. 11.08.1908.

Наук. дослідження відносяться до фізики Сонця. Одержав виняткові

Ю.Б. Гамота

О. П. Ганський

за якістю фотографії сонячних плям, відкрив залежність форми сонячної корони від кількості плям. У 1905 встановив, що середня тривалість життя окремих гранул становить 2–5 хвилин, потім вони розпадаються і замінюються новими. Брав участь в експедиціях на Нову Землю, в Іспанію та Середню Азію для спостережень повних сонячних затемнень, у 1897–1905 здійснив дев'ять сходжень на Монблан для визначення сонячної сталої, спостережень за сонячною короною між затемненнями, спостережень Венери. У 1899–1901 брав участь в експедиції на о-в Шпіцберген для градусних вимірювань та визначення сили ваги.

Медаль ім. П. Жансена (1904). Віце-президент Російського астрономічного товариства.

І. Д. Зосимович

ГАНТМАХЕР Фелікс Рувімович – російський математик і механік, доктор фіз.-мат. наук (1938), проф. (1938). Н. 23.02.1908 в Одесі. Закінчив Одес. ін-т народної освіти (1930). У 1927–34 працював у вузах Одеси, 1938–42 – в Математичному ін-ті АН СРСР, 1942–46 – зав. відділу Центр. аерогідродинамічного ін-ту, з 1947 – у Моск. фіз.-техн. ін-ті (з 1954 – зав.кафедри). П. 16.05.1964 в Москві.

Ф. Р. Гантмахер

І. С. Гвай

Наук. праці стосуються теорії матриць, механіки, теорії диференціальних рівнянь, теорії напівпростих груп.

Держ. пр. СРСР (1947).

О. Г. Луговський

ГВАЙ Іван Сидорович – російський конструктор ракетної зброї, канд. техн. наук (1942). Н. 13.12.1905 у Катеринославі (нині Дніпро.). Навчався у Катеринослав. ін-ті інженерів залізничного транспорту (з 1925), після третього курсу був направлений у Вищу військову електротехн. школу, по закінченні якої працював у Газодинамічній лабораторії (ГДЛ) в Ленінграді, з 1933 – у Реактивному н.-д. ін-ті у Москві (ліквідований 1944). П. 22.07.1960.

Інженерно-конструкторські розробки присвячені створенню пускових установок для реактивних снарядів (РС). Під його керівництвом створені: пускова установка «Флейта» для літаків І-15 та І-16, прийнята на озброєння в 1937–38, успішно застосовувалася в 1939 у боях проти японських військ на р. Халкін-Гол; самохідна багатозарядна пускова установка реактивних снарядів РС-132 на базі вантажного автомобіля ЗІС-6 (БМ-13) – перша бойова машина реактивної артилерії «Катюша», в 1940 розпочато її виробництво, вперше застосовувалася в бойових умовах 14.07.1941 під м. Орша, у серпні 1941 завершено створення серійної БМ-13.

Держ. пр. СРСР (1941, 1942). Інженер-полковник.

Ю. О. Храмов

ГЕЛОВАНІ Віктор Арчилович – учений в галузі обчислювальної математики та програмування, акад. РАН (1997). Н. 8.10.1944 у Миколаєві. Закінчив Моск. фіз.-техн. ін-т (1967). У 1970–75 працював в Ін-ті проблем управління (з 1973 – зав. лаб), з 1975 – зав. лаб., з 1981 – зав. відділу Ін-ту системного аналізу РАН.

Наук. праці стосуються людино-машинних моделюючих систем, моделей складних технічних і соціально-економічних об'єктів, експертних систем, розробки математичного забезпечення процесу моделювання. Заклав теоретичні основи та розробив прикладні методи дослідження складних, не в повному обсязі структурованих об'єктів, що реалізують концепцію системного моделювання. Створив низку проблемно-орієнтованих систем моделювання для вирішення оборонних і господарських задач, зокрема навігації та керування космічним літальним апаратом на траєкторії спуску в атмосфері з орбіти штучного супутника, інтерактивного моделювання процесів глобального розвитку, стабільності та ядерного паритету. Створив експертні системи в галузі штучного інтелекту та медицини. Автор понад 150 наук. праць, серед яких 4 монографії.

А. С. Литвинко

ГЕЛЬД Павло Володимирович – російський фізико-хімік, чл.-кор. АН СРСР (1970). Н. 20.12.1911 в Києві.

В. А. Геловані

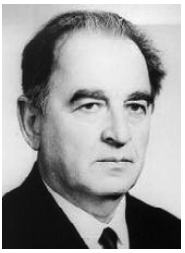

П. В. Гельд

І. М. Гельфанд

П. В. Герасименко

Закінчив Урал. політехн. ін-т у Свердловську (1938). У 1937–41 працював в Урал. н.-д. хім. ін-ті та в 1938–41 і з 1943 – Урал. політехн. ін-ті (з 1952 – проф.). П. 2.11.1993.

Наук. дослідження присвячені розробці фізико-хімічних проблем пірометалургійних процесів. Заклав 1954 основи теорії високотемпературного відновлення та відкрив 1957 ступінчастий характер відновлення кремнезему. Розробив 1973 статистико-термодинамічну теорію для рідких сплавів із сильною міжчастинковою взаємодією. Вивчав теплофізичні характеристики перехідних металів і сплавів на їх основі, а також параметри, що характеризують поведінку в них водню (1979). Дослідів та узагальнив дані з атомної та електронної структури боридів, карбідів, нітридів, силіцидів і гідридів перехідних металів (1984).

Держ. пр. СРСР (1982).

Ю. І. Мушкало

ГЕЛЬФАНД Ізраїль Мойсейович – російський математик, чл.-кор. АН СРСР (1953). Н. 2.09.1913 у с-щі Окна Одес. обл. Самостійно вивчав математику (1930–32). Закінчив аспірантуру Моск. ун-ту (1935), в якому з 1932 працював (з 1943 – проф.), з 1939 – у Математичному ін-ті ім. В. А. Стеклова АН СРСР, з 1953 – в Ін-ті прикладної математики АН СРСР. П. 5.10.2009 в Москві.

Наук. праці присвячені теорії нормованих кілець (банахові алгебри), теорії узагальнених функцій, функціональному аналізу та його застосуванню в теорії тригонометричних рядів, теорії груп, теорії диференціальних рівнянь, теорії ймовірностей. Досліджував питання когомології нескінченновимірних алгебр Лі, інтегрованих систем нелінійних рівнянь, інтегральної геометрії. Розробляв математичні методи в біології, нейрофізіології, цитології, медичній діагностиці, фізиці елементарних частинок і квантовій теорії поля.

Ленін. пр. (1961). Держ. пр. СРСР (1951, 1953). Член НАН США (1970), Париз. АН (1976), інших академій наук. Президент Моск. математичного товариства (1966–70).

С. А. Хорошева

ГЕРАСИМЕНКО Петро Васильович – російський вчений у галузі міцності і стійкості виробів ракетно-космічної техніки, доктор техн. наук (1983), проф. (1986). Н. 1.01.1939 у с. Михайлівка- Рубежівка Київ. обл. Закінчив Військово-космічну академію ім. О. Ф. Можайського (1968) та Ленінград. ун-т (1970). В 1985–95 працював у Військово-космічній

Г. Р. Герценберг

Б. М. Гессен

академії ім. А. Ф. Можайського (з 1985 – начальник кафедри конструкції ракет-носіїв і двигунів, з 1988 – кафедри математики).

Один із перших створив теорію оцінювання стійкості ракет і космічних апаратів і запропонував шляхи і конструктивні рішення їх захисту. Здійснював науково-методичну підтримку розробки конструкцій і забезпечення надійності ракет-носіїв.

Засл. діяч науки РФ (1997). Ордени і медалі РФ.

О. Г. Луговський

ГЕРЦЕНБЕРГ Григорій Рафаїлович – російський учений в галузі енергетики, доктор техн. наук (1965). Н. у 1910 у Вінниці. Закінчив Київ. політехн. ін-т (1933). В 1936–96 працював у Всесоюз. (нині Всерос.) електротехн. ін-ті (з 1946 – ст. наук. співробітник, зав. лаб.). П. в 1996 у Москві.

Наук. праці стосуються теорії і практики автоматичного управління і регулювання в електроенергетичних системах. Під його керівництвом розроблено електронний регулятор напруги і струму та електронний регулятор, що забезпечує стійкість роботи енергосистем, електронний регулятор збудження сильної дії для Волзької ГЕС, електроприставку для регулювання роботи парової турбіни. Брав участь у створенні систем групового регулювання збудження, пристроїв протиаварійної автоматики для Волзької ГЕС, системи автоматичного регулювання захисту та автоматики для ліній електропередач постійного струму, зокрема «Волгоград – Донбасс», у проектуванні електричних регуляторів швидкості для парових і газових турбін, пристроїв групового регулювання збудження багатоагрегатних електростанцій, стабілізуючих пристроїв постійного струму для прискорювачів.

Ленін. пр. (1961). Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

ГЕССЕН Борис Михайлович – російський фізик, філософ та історик науки, чл.- кор. АН СРСР (1933). Н. 16.08.1893 в м. Єлисаветград (нині Кропивницький). В 1913–14 навчався в Единбурз. ун-ті, 1914–17 – Петроград. (також на економ. відділенні політехн. ін-ту), закінчив Ін-т червоної професури (1928). З 1931 – проф. і декан фіз. факультету Моск. ун-ту, також з 1935 – директор Н.-д. ін-ту фізики при ун-ті (водночас заст. директора Фізичного ін-ту АН СРСР), 22.08.1936 заарештований по звинуваченні нібито в участі в контрреволюційній терористичній діяльності і 20.12.1936 розстріляний.

Наук. праці стосуються історії фізики в контексті філософських проблем, що постали в зв'язку з фундаментальними фізичними відкриттями на початку XX ст. Пропонував розгляд історії науки як її розвиток під дією соціально-економічних факторів, що, зокрема, виклав в доповіді «Соціально-економічні корені механіки Ньютона» (вийшла в світ у розширеному варіанті двома окремими виданнями в 1933 і 1934)

на II Міжнародному конгресі з історії науки в Лондоні в 1931, в якому брав участь в складі радянської делегації (А. Ф. Йоффе, В. Ф. Міткевич, Е. Я. Кольман та ін.).

Ю. О. Храмов

ГІЛЯРОВ Меркурій Сергійович – російський біолог-еволюціоніст і зоолог, акад. АН СРСР (1974). Н. 22.02.1912 в Києві. Закінчив Київ. ун-т (1933). В 1938–44 – зав. відділу Всесоюзн. ін-ту каучуконосів, з 1944 – співробітник Ін-ту еволюційної морфології та екології АН СРСР (з 1955 – зав. лаб.), також 1949–87 – проф. Моск. пед. ін.-ту, 1977–85 – зав. кафедри Моск. ун-ту. П. 2.03.1985 у Москві.

Наук. праці присвячено розробці заходів боротьби з ґрунтовими шкідниками, ролі тварин у ґрунтоутворенні, еволюції комах та ін. членистоногих, закономірностям природного відбору, зоологічним методам діагностики ґрунтів, питанням еволюції, загальної екології, біогеоценології. Під його керівництвом створено «Визначник личинок комах, що мешкають у ґрунті». Започаткував ґрунтову зоологію.

Держ. пр. СРСР (1951, 1967, 1980). Золота медаль ім. І. І. Мечникова (1978). Академік-секретар Відділення загальної біології АН СРСР (1976). Президент Всесоюз. ентомологічного товариства (1973), голова Нац. комітету радянських біологів (1959). Віце-президент Міжнародної академії зоології (1960).

В. Г. Гармасар

ГЛІВЕНКО Валерій Іванович – російський математик, проф. Н. 2.01.1897 у Києві. Закінчив Моск. ун-т (1925). У 1925–40 працював у Моск. пед. ін-ті (з 1928 – проф.). П. 15.02.1940 в Москві.

М. С. Гіляров

В. І. Глівенко

Наук. праці стосуються основ математики, математичної логіки, теорії функцій дійсної змінної, теорії ймовірностей, алгебри. Одним із перших досліджував основи математики. Показав, якщо деяка формула має доказ у класичному численні, то відповідна формула також має доказ у конструктивному численні. Розробив формальну систему конструктивної логіки (одночасно з А. М. Колмогоровим та А. Гейтінгом), Вказав, що конструктивна логіка не допускає точної інтерпретації за допомогою тризначних таблиць істинності. В теорії ймовірностей займався питанням аксіоматизації поняття події без застосування будь-якої інтерпретації. В математичній статистиці довів теорему про рівномірну збіжність емпіричного закону розподілу з заданим. В теорії функцій і теорії множин зробив найбільш загальне визначення границі, дослідив будову неявних функцій, визначених за допомогою неперервних функцій.

С. А. Хорошева

ГЛІНЕР Ераст Борисович – російський фізик-теоретик. Н. 26.01.1923 у Києві. Учасник (1942–44) Другої світової війни, тричі поранений, нагороджений двома бойовими орденами. В 1944–45 навчався на фіз. факультеті Ленінград. ун-ту, в

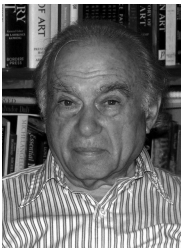

Е. Б. Глінер

В. П. Глушко

березні 1945 заарештований за «антирадянську діяльність» і засуджений на 10 років позбавлення волі; строк відбував у тюремному КБ та спецв'язницях Москви і Красноярська, в квітні 1954 звільнений, 1955 реабілітований. Відновився в Ленінград. ун-ті, який закінчив 1963, з того ж року працював у Ленінград. фіз.-техн. ін-ті; з 1980 – в США, де працював у провідних наук. центрах, зокрема Ін-ті теор. досліджень в Сан-Франциско.

Дослідження в галузі загальної теорії відносності, релятивістської астрофізики, космології. В 1965 подав фізичну інтерпретацію космологічної сталої Ейнштейна та гіпотезу щодо природи Великого вибуху. За Глінером, на початку у Всесвіті матерія перебувала у вакуумному стані (ідея первинного вакууму), який створював антигравітацію, загальне відштовхування у Всесвіті (універсальний космічний вакуум). З первинного вакууму народжувалася речовина, яка розширювалася під впливом антигравітації вакууму. В результаті виникло спостережувальне космологічне розширення Всесвіту, що привело до появи багатьох сценарієв еволюції раннього Всесвіту, які нині називаються інфляційними. А величина, яка описує універсальний космічний вакуум, що створює всесвітню антигравітацію, за Глієром, є космологічна стала Ейнштейна. Подальші дослідження засвідчили, що саме антигравітацію створює первинний вакуум (нині «темна енергія»).

Ю. О. Храмов

ГЛУШКО Валентин Петрович – видатний російський учений і конструктор рідинних ракетних двигунів (РРД), ракет-носіїв (РН) і їх систем. Н. 20.08.1908 в Одесі. Закінчив Ленінград. ун-т (1929). В 1929–33 працював у Газодинамічній лабораторії в Ленінграді, 1934–38 – начальник сектору Реактивного н.-д. ін-ту в Москві. В березні 1938 репресований, працював конструктором у Спецвідділі НКВС («шарашці») при Тушин. авіамоторобудівному заводі, з 1940 – у КБ по розробці літакових РРД при Казан. авіазаводі. У липні 1944 звільнений (реабілітований 1956), в 1945–46 вивчав німецьку трофейну ракетну техніку в Німеччині; з 1946 – головний конструктор ОКБ-456 з розробки РРД у Хімках (з 1966 – КБ «Енергомаш»), з 1974 – Генеральний конструктор НПО «Енергія». П. 10.01.1989.

Науково-технічна діяльність присвячена теоретичним і експериментальним дослідженням і розробкам РРД і космічних апаратів (КА). В 1929–33 розробив перший вітчизняний РРД серії ОРМ і перші ракети серії РЛА-1, ряд вузлів і агрегатів РРД, палив і технологій. Під його керівництвом створено потужні РРД на низкокиплячих і висококиплячих паливах, використовувані на перших ступенях і більшості других ступенів РН і міжконтинентальних бойових ракет, у тому числі ракет КБ «Південне» в Дніпропетровську. Його РРД було встановлено на РН «Восток»,

«Союз», «Космос», «Буран», «Протон», «Енергія» та ін. Очолював роботи з удосконалювання пілотованих космічних кораблів «Союз», вантажного корабля «Прогрес», орбітальних станцій «Салют», створення орбітальної станції «Мир» і космічної системи багаторазового використання «Енергія – Буран».

Акад. АН СРСР (1958). Двічі Герой Соц. Праці (1956, 1961). Ленін. пр. (1957). Держ. пр. СРСР (1967, 1984). Ордени й медалі СРСР. Золота медаль ім. К. Е. Ціолковського АН СРСР (1958). Член Міжнародної академії астронавтики (1976). Його ім'ям названо кратер на Місяці.

Ю. О. Храмов

ГНАТЮК Богдан-Тарас – американський учений в галузі аеронавтики та турбореактивних двигунів, громадський діяч, проф. Н. 25.07.1915 у м. Заліщики (нині Тернопіл. обл.) У 1935–42 навчався в Гдан. політехн. ін-ті в Польщі. В 1943–44 працював у Віден. ун-ті, 1944–45 – на авіаційному підприємстві Дорньє-Верке, 1946–48 – експерт у Міністерстві військово-повітряних сил Франції; з 1949 – у США (у 1951–57 – асистент Ун-ту Нотр-Дам у штаті Індіана, 1957–60 – проф. Ун-ту Західної Вірджинії, з 1960 – Технологічного ін-ту Дрекселя у Філадельфії, експерт-консультант Національного управління аеронавтики та космонавтики (НАСА), співпрацював з В. фон Брауном у створенні міжконтинентальних балістичних ракет. П. 28.11.1998.

Наук. праці стосуються динаміки газів, теплообміну, балістики і керованих балістичних ракет.

Голова Організації держ. відродження України (1964–70 і 1974–80), Фундації ім. О. Ольжича (до 1985).

О. Г. Луговський

Б.-Т. Гнатюк

М. М. Говорун

ГОВОРУН Микола Миколайович – російський математик, чл.- кор. АН СРСР (1972). Н. 18.03.1930 на хуторі Шевченка Луган. обл. Закінчив Моск. ун-т (1953) та аспірантуру при ньому (1958). З 1958 працював в Об'єднаному ін-ті електронних досліджень, Лабораторії обчислювальної техніки та автоматизації, з 1967 – керівник математичної секції Ради з автоматизації наук. досліджень при Президії АН СРСР. П. 21. 07.1989 у м. Дубна Моск. обл.

В кінці 60-х років був одним з ініціаторів впровадження фортрану в СРСР, брав активну участь у створенні всіх рівнів програмного забезпечення БЕСМ-6. Організатор робіт з математичного забезпечення теоретичних розрахунків мюонного каталізу, працював над програмами опрацювання знімків за допомогою бульбашкових камер, камер Вільсона та іскрових камер. Автор понад 200 наук. праць.

Ордени і медалі СРСР. Головний редактор. журналу «Програмування» (1977–88).

О. Г. Луговський

ГОЛУБЯТНІКОВ Олександр Миколайович – російський механік, доктор фіз.-мат. наук (1999), проф. Н. 1.02.1944 у Миколаєві. Закінчив

О. М. Голубятніков

М. Гольдхабер

Моск. ун-т (1966), в якому з 1966 працює (з 2000 – проф.).

Наук. праці (понад 130) присвячені механіці суцільного середовища, теорії відносності. Досліджує властивості симетрії суцільних середовищ і силових полів, теорію відносності та динаміку гравітуючого газу, механіку та фізичні властивості рідких кристалів і магнітних рідин, проблеми передачі та кумуляції енергії-імпульсу в складних системах.

С. А. Хорошева

ГОЛЬДХАБЕР Моріс – американський фізик-експериментатор, член НАН США (1958). Н. 18.04.1911 у Львові. Навчався в 1930–33 в Берлін. ун-ті, закінчив Кембрідж. ун-т (1936), де працював в 1936–38; в 1938–50 – проф. Іллінойс. ун-ту, в 1950–85 – в Брукхейвен. нац. лабораторії (в 1961–73 – директор). П. в 2011.

Наук. дослідження в галузі атомної, ядерної та нейтронної фізики, фізики елементарних частинок, астрофізики, космології. З Дж. Чедвіком відкрив 1934 ядерний фотоефект і передбачив 1935 бета-розпад вільного нейтрона. Здійснив 1934–36 розщеплення повільними нейтронами ядер низки легких елементів (літію, бору, азоту). Відкриті реакції, зокрема ${}^{6}_{3}\mathrm{Li} + \mathrm{n} \rightarrow {}^{4}_{2}\mathrm{He} + {}^{3}_{1}\mathrm{Hi}\,{}^{14}_{7}\mathrm{N} + \mathrm{n} \rightarrow {}^{14}_{6}\mathrm{C} + \mathrm{p}$, мали значення як джерело радіоактивних тритію ${}^{3}_{1}\mathrm{H}$ і вуглецю ${}^{14}_{6}\mathrm{C}$. В 1937 виконав дослідження розсіяння повільних нейтронів ядрами і одержав значення їх поперечного перерізу (використане в перших ядерних реакторах). В 1940 показав, що берилій можна використовувати як уповільнювач нейтронів. В 1948 з Е. Теллером передбачив резонансне розсіяння на ядрі (велетенський резонанс) і в 1950 спостерігав його. Передбачив роль спіну в ядерній реакції, перший зареєстрував ядерне розщеплення в фотоемульсії, дав класифікацію ядерних ізомерів, запропонував воднево-неонову бульбашкову камеру. Визначив 1958 спіральність нейтрино (дослід Гольдхабера). В 1959 з Дж. Фейнбергом провів експеримент з перевірки закону збереження електричного заряду, встановив, що період напіврозпаду для процесу $e \rightarrow \nu + \gamma$ перевищує 10^{19} років. В 1956 запропонував схему класифікації елементарних частинок, поклавши в основу нейтрон, протон і негативний каон (модель Гольдхабера). Автор гіпотези Всесвіту на початковій стадії його розвитку.

Пр. ім. Т. Боннера (1971), Р. Оппенгеймера (1982), фонду Вольфа (1991), Нац. медаль за науку (1982). Президент Американ. фіз. товариства (1982).

Ю. О. Храмов

ГОЛЬФАНД Юрій Абрамович – російський фізик-теоретик і громадський діяч, доктор фіз.-мат. наук (1968), проф. Н. 10.01.1922 у Харкові. Навчався у Харків. ун-ті (1939–41), закінчив Ленінград. ун-т (1946). Під час Другої Світової війни служив (1941–45) на фронтовому аеродромі. В 1947–50 – ст. наук. співробітник Моск. н.-д. електротехн. ін-ту,

1951–73 і 1980–90 працював у теор. відділах Фізичного ін-ту АН СРСР; з 1991 – проф. Техн. ун-ту в Хайфі (Ізраїль). П. 17.02.1994 в Ієрусалімі.

Наук. дослідження присвячені квантовій теорії поля та фізиці елементарних частинок. В 1970 з своїм аспірантом Є. П. Ліхтманом висунув ідею суперсиметрії (опубліковано 1971 в статті «Розширення алгебри генераторів групи Пуанкаре і порушення *P*-інваріантності)», що побудовою суперсиметричних теорій відкрила новий напрям у теорії елементарних частинок (до цієї ідеї також дійшли 1972 Д. В. Волков і В. П. Акулов у Харків. фіз.-техн. ін-ті та 1974 Ю. Весс у Німеччині та Б. Зуміно в США).

На початку 70-х років розпочав активну громадську діяльність за виїзд євреїв із СРСР, за підтримку дисидентів, відказників, допомагав сім'ям засуджених (в 1973 звільнений з ін-ту, проте 1980 відновлений під тиском міжнародної наук. спільноти).

Пр. ім. І. Є. Тамма (1989). Член Європ. фіз. товариства (1976), Американ. (1977), Нью-Йорк. АН (1979).

Ю. О. Храмов

ГОМБЕРГ Мозес – американський хімік, член НАН США (1914). Н. 8.02.1866 у Єлисаветграді (нині – Кропивницький). Закінчив Мічиган. ун-т (1890), в якому працював до 1936 (з 1904 – проф.). П. 12.02.1947.

Наук. праці в галузі хімії вільних радикалів, засновником якої його вважають. Вперше одержав 1887 тетрафенілметан. Відкрив 1900 існування вільних радикалів. Намагаючись синтезувати повністю фенільований вуглеводень – гексафенілетан, виділив сполуку з інтенсивним забарвленням у розчині

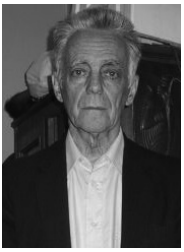

Ю. А. Гольфанд

М. Гомберг

та довів, що вона – трифенілметил і являє собою лише «половину» молекули. Це був перший з отриманих у вільному вигляді радикалів. Разом з В. Бахманом розробив 1924 метод конденсації двох арильних радикалів з одержанням похідних дифенілу (реакція Гомберга). Працював над створенням отруйних газів, зокрема промисловим синтезом етиленхлоргідрину – проміжного продукту при виробництві іприту, створив перший вдалий антифриз для автомобілів.

Президент Американського хім. товариства (1931).

Ю. І. Мушкало

ГОНОР Лев Робертович – російський вчений і керівник підприємств військово-промислового комплексу з виробництва артилерійського озброєння. Н. 15.09.1906 в м. Городище Київ. губ. (нині Черкас. обл.). Навчався в Ленінград. військово-механічному ін-ті (1925–29). В 1929–38 працював на заводі «Більшовик» в Ленінграді (з 1933 – заст. начальника, 1934–37 – начальник складального цеха, з 1937 – головний інженер); 1938–42 – директор Сталінград. артилерійського заводу; 1942–45 – Уральського артилерійського заводу № 9, 1945 – заводу «Більшовик» в Ленінграді, 1946–49 – НДІ-88 в Калінінграді Моск. обл., 1950–52 – Краснояр.

Л. Р. Гонор

В. Л. Гончаров

артилерійського заводу. У січні 1953 був заарештований, але зумів відкинути всі звинувачення і в квітні 1953 був звільнений і реабілітований. У 1954–64 – заст. начальника Центр. ін-ту авіаційного моторобудування у м. Літкарино Моск. обл. і начальник його філіалу в Тураєві. П. 13.11.1969 в Москві.

Брав безпосередню участь у розгортанні масового виробництва 122-мм гаубиць М-30, гармат для самохідних артилерійських установок СУ-85, СУ-122,–100, СУ-152; 152-мм гаубиці Д-1 (зразка 1943) і 85-мм гармати Д-44 (зразка 1944); 85-мм гармат Д-5Т для танків Т-34–85, ЙС-1 та 122-мм гармат Д-25Т для танків С-2, С-3 та розробці систем боротьби з балістичними ракетами далекої дії.

Герой Соц. Праці (1942), Держ. пр. СРСР (1946,1968). Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

ГОНЧАРОВ Василь Леонідович – російський математик, чл.- кор. АПН РРФСР (1944). Н. 24.09.1896 у Києві. Закінчив Харків. ін-т народної освіти (1919), де працював, потім – у Харків. фізико-хіміко-математичному ін-ті, 1926–28 – в Париз. ун-ті, 1928–32 – Харків ун-ті; 1932–41 – у Моск. авіаційному ін-ті, з 1937 – проф. Моск. ун-ту, 1944–55 – зав. сектору математики Ін-ту методів навчання Акад. пед. наук РРФСР. П. 30.10.1955 у Москві.

Основні наук. дослідження стосуються теорії функцій (теорія функцій комплексної змінної, теорія наближення функцій поліномами), історії та методики математики. Одержав 1928 низку теорем для мероморфних функцій, побудував 1930 приклад цілої функції першого порядку, обмеженою в куті менше π, що немає в ньому кінцевих асимптотических значень. Спільно з О. Й. Гельфондом почав дослідження з інтерполяції цілими функціями. Поставив 1930 так звану проблему Абеля–Гончарова в теорії функцій комплексної змінної.

Доктор фіз.-мат. наук (1935), проф. (1925).

А. С. Литвинко

ГОРБАЧЕВСЬКИЙ Іван Якович – чеський біохімік, епідеміолог, проф. Н. 15.10.1854 у с. Зарубинці (нині Тернопіл. обл.). Закінчив Віден. ун-т (1875), в якому працював. У 1883–1917 – проф. Чеського ун-ту в Празі (1902–193 – ректор). У 1917 – міністр народного здоров'я Австрії (на знак протесту проти політики Кабінету Міністрів пішов з цієї посади). З 1919 – проф., з 1924 – ректор Укр. ун-ту в Празі. П. 24.05.1942.

Наук. дослідження в галузі органічної хімії та біохімії. Синтезував 1882 сечову кислоту з сечовини та гліцину. Одним з перших зазначив, що амінокислоти є складовою білків. Встановив шляхи утворення сечової кислоти в організмі. Синтезував 1886 креатинін (лактам креатину). Відкрив (1889–91) фермент ксантиноксидазу.

Акад. АН УРСР (1925).

Ю. І. Мушкало

ГОРДІЄНКО Павло Опанасович – російський океанолог і полярний дослідник, доктор географ. наук. Н. 15.07.1913 в м. Єнакієво Донец. обл. Закінчив Моск. гідрометеорологічний ін-т (1938). В 1938–40 – інженер-гідролог, начальник полярної стації на мисі Шмідта, 1941–53 та 1955–82 працював в Арктичному та Антарктичному н.-д. ін-тах (з 1949 – керівник відділу, 1957–62 – заст. директора), 1953–55 – головний гідролог Гідрометеорологічного управління Північного морського шляху. П. 19. 11. 1982 у Москві.

Розробляв питання оцінки тористості льоду та впливу льодових умов на судноплавство в морях, що замерзають. Створив теорію утворення припая, розробив методику авіарозвідки льоду.

Засл. діяч науки і техніки РРФСР. Ордени і медалі.

Г. А. Дороніна

ГОРЕМИШЕВ Ігор Іванович – російський машинобудівник. Н. 2.03.1927 у м. Горлівка Донец. обл. Закінчив Омський машинобудівний ін-т (1956). В 1956–66 працював на заводі № 105 та машинобудівному в м. Златоуст Челябін. обл., 1966–94 – начальник виробництва, помічник головного інженера, головний інженер Мінського машинобудівного заводу.

Брав участь в організації виробництва та виготовленні ракетно-космічних комплексів Р-11, Р-13, Р-17, Р-21, РСМ-25, РСМ-40, РСМ-50, РСМ-52, РСМ-54, 8Д66 та комплексу «Буран».

Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

ГОРКУНОВ Едуард Степанович – російський вчений у галузі технічної діагностики та неруйнівних

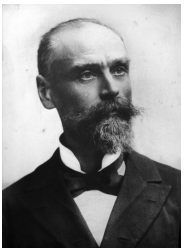

І. Я. Горбачевський

І. І. Горемишев

фізичних методів контролю об'єктів машинобудування, акад. РАН (2011). Н. 21.01.1945 у Миколаєві. Закінчив Тюмен. пед. ін-т (1966) і до 1994 працював у Тюмен. індустріальному ін-ті, Урал. ун-ті, Ін-ті фізики металів у Свердловську (з 1987 – зав. лаб.), Фізико-технічному ін-ті РАН (заст. директора); 1994–2015 – директор Ін-ту машинознавства у Катеринбурзі та заст. голови Урал. відділення РАН, з 2015 – наук. консультант Ін-ту.

Наук. діяльність стосується розробки магнітних, електромагнітних, електромагнітно-акустичних методів неруйнівного контролю та технічних засобів оцінки стану виробів і елементів конструкцій, визначення ресурсу відповідальних частин техніки. Встановив зв'язки процесів перемагнічення зі структурним станом і міцністю основних класів сталей і чавунів. Створив методи аналізу стійкості магнітних станів до впливів електромагнітного поля, деформацій і температури. Розвинув концепцію оцінки залишкового ресурсу феромагнітних матеріалів із залученням нових явищ пьезодінамічної намагніченості, магнітопружної акустичної емісії та електромагнітно-акустичного перетворення. Створив магнітні та електромагнітні методи неруйнівного контролю структури та міцності

Е. С. Горкунов

Л. І. Горлицький

характеристик прокату, термічно зміцнених виробів машинобудування, оцінки якості виробів порошкової металургії, фазового складу, ступеня деградації структури металу в елементах конструкцій в процесі експлуатації. Автор понад 400 наук. праць, зокрема 9 монографій і 34 авторських свідоцтв і патентів. Підготував 2 докторів і 12 кандидатів наук.

Держ. пр. РФ (1997). Дійсний член Міжнародної академії неруйнівного контролю. Держ. нагороди РФ.

А. С. Литвинко

ГОРЛИЦЬКИЙ Лев Ізраїльович – російський конструктор бронетехніки. Н. 3.03.1906 у с. Степанці (нині Черкас. обл.). В 1927–30 вчився в Київ. політехн. ін-ті, 1930–32 – Ленінград. військово-механічному ін-ті, 1932–36 – інженер-конструктор, керівник групи Кіров. заводу; 1936–40 – головний конструктор заводу «Арсенал» у Ленінграді, 1940–1941 – заст. головного конструктора, головний конструктор з артилерійського виробництва Кіров. заводу, 1941–50 – головний конструктор з самохідної артилерії на Уралмашзаводі, 1954–77 – провідний конструктор Кіров. заводу.

У довоєнний час створив 76-мм гірську гармату, 107-мм гірську гаубицю, 90-мм гарпунно-китобійну гармату, 200-мм мортиру для метання глибинних бомб. Провів велику роботу по модернізації знарядь старої російської артилерії калібрів 76-мм, 122-мм і 152-мм. Брав участь в організації виробництва танків Т-34 на Уралмашзаводі (1941). Під його керівництвом створено проекти 13 бойових машин, чотири з яких – СУ-122, СУ-85, СУ-85М і СУ-100 прийнято на озброєння, розроблено самохідні установки СУ-122, СУ-85, СУ-100 на базі танка Т-34, а також СУ-100П на оригінальному шасі.

Держ пр. СРСР (1943, 1946). Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

ГОРОХОВ Павло Максимович – російський конструктор зброї. Н. 24.05.1914 в Феодосії. Закінчив Київ. індустріальний ін-т (1938) та Артилерійську академію в Москві (1941). В 1932–41 працював в СКБ заводу № 393 у Києві (інженер-конструктор), 1942–69 – в КБ машинобудування в Коломні Моск. обл. (керівник групи, начальник відділу, начальник КБ). П. 27.10.1969.

Вніс значний внесок у створення боєприпасів для мінометів всіх калібрів, у тому числі важких мінометів калібром 160, 240 і 420 мм, снарядів для безвіткатних гармат Б-10 і Б-11, у формування теоретичних основ розробки протитанкових ракетних комплексів.

Держ. пр. СРСР (1951).

О. Г. Луговський

ГОРФІНКЕЛЬ Борис Ісакович – російський фізик та інженер, доктор техн. наук (1989), проф. (1993). Н. 18.03.1927 у Дніпропетровську (нині Дніпро). Закінчив Моск. енергетичний ін-т (1948). В 1948–52 працював в атомній промисловості на Уралі, з 1953 – в ОКБ при Саратов.

П. М. Горохов

Б. І. Горфінкель

Ю. П. Горяінов

І. Ц. Гохберг

заводі приймально-підсилювальних ламп (у 1962–89 – начальник, 1989–91 та з 1998 – перший заст. директора НДІ «Волга», на який перетворилося ОКБ, 1992–97 – директор). П. 3.09.2014 у Саратові.

Наук. діяльність в галузі вакуумної електроніки та індикаторної техніки. Досліджував фіз.-хім. процеси в електронних лампах з метою досягнення їх екстремальних параметрів і надійної роботи. Заснував вакуумну низьковольтну катодолюмінесценцію. Створив чимало виробів вакуумної електроніки, зокрема приймально-підсилювальних ламп, плоских дисплеїв, пристроїв напівпровідникової квантової електроніки, систем керування ними, понад 400 типів індикаторів. Його роботи з вакуумної мікроелектроніки (активноматричні та автоемісійні структури) сприяли розвитку сучасних пристроїв відображення. Автор 120 наук. праць, 39 патентів і 14 автор. свідоцтв.

Держ. пр. СРСР (1983). Засл. машинобудівник РРФСР (1987). Засл. діяч науки РФ (2003). Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

ГОРЯІНОВ Юрій Панасович – спеціаліст з проектування та спорудження газонафтопроводів і сховищ, проф. Н. 30.09.1947 в с. Марківка Луган. обл. Закінчив (1970) Моск. нафтовий ін-т (нині Рос. ун-т нафти та газу ім. І. М. Губкіна). В 1979–89 – головний інженер, начальник відділення, заступник начальника «Тюменьгазпром», 1989–2001 – начальник Департаменту інвестицій і будівництва ВАТ «Газпром», 2000–2002 – доцент, з 2002 – проф. Рос. ун-ту нафти та газу.

Учасник підготовки, розробки і реалізації проектів облаштування низки газонафтових родовищ у Тюмен. обл., системи магістрального транспорту газу як усередині РФ, так і в країнах ближнього і далекого зарубіжжя, створення єдиної системи газопостачання, газифікації господарства країни, будівництва ряду нафтопроводів. Брав участь у створенні і становленні системи управління газовою промисловістю Росії – «Газпром».

Держ. пр. СРСР (1985). Ордени і медалі.

Г. А. Дороніна

ГОХБЕРГ Ізраїль Цудікович – молдавський математик, чл-кор. АН Молдав. РСР (1970). Н. 23.08.1928 у Тарутіні (нині Одес. обл.). Закінчив Кишинев. ун-т (1951). У 1951–53 працював у Педагогічній школі в м. Сороки, 1953–59– доцент, зав. кафедри Педагогічного ін-ту в м. Бельці, 1959–66 – зав. відділу, 1966–73 –сектору

Б. М. Гошицький

З. С. Грибніков

Ін-ту математики АН Молдав. РСР; 1974–2009 – проф., 1981–98 – зав. кафедри Тель-Авів. ун-ту (Ізраїль), П. 12.10.2009 у Раанані (Ізраїль).

Наук. праці стосуються функціонального аналізу, теорії операторів, інтегральних рівнянь, теорії матриць, теорії систем і комбінаторної геометрії. Розробив теорію фредгольмових операторів, загальну теорію несамоспряжених операторів, проекційні методи для рівнянь Вінера–Хопфа та їх дискретних аналогів, швидкі алгоритми обернення кінцевих матриць (формули Гохберга–Семенцула, Гохберга–Хайніга, Гохберга–Крупника), теорію частково визначених матриць, методи інтерполяції матричних функцій з метричними обмеженнями та їх застосування до проблем теорії систем і теорії управління. Довів справедливість гіпотези щодо покриття опуклих фігур подібними (задача Гохберга–Маркуса–Хадвігера,1958) та у двовимірному випадку (теорема Гохберга–Маркуса, 1960). Автор понад 500 наук. праць, у т.ч. 26 монографій. Створив наук. школу.

Член Академії мистецтв і наук Нідерландів (1985). Головний редактор міжнародного журналу «Інтегральні рівняння та теорія операторів» (з 1978) та серії книг «Теорія операторів: успіхи та застосування» (з 1980).

Пр. ім. А. Гумбольдта (1992), Х. Шнайдера (1994), М. Г. Крейна (2008) та ін..

А. С. Литвинко

ГОШИЦЬКИЙ Борис Миколайович – російський фізик, чл.- кор. РАН (2000). Н. 2.02.1931 у Києві. Закінчив Урал. політехн. ін-т (1955). В 1955–65 працював у н.-д. ін-ті, з 1965 – ст. наук. співробітник, зав. лаб., зав. відділу Ін-ту фізики металів Урал. відділення РАН (Свердловськ, Катеринбург).

Наук. дослідження стосуються радіаційної фізики твердого тіла та високотемпературної надпровідності. Для вивчення електронних станів у кристалах розробив метод радіаційного разупорядкування без зміни стехіометричного складу та макрооднорідності зразків. Відкрив залежність температури фазового переходу II роду від концентрації нової разупорядкованої фази. Під його керівництвом на ядерному реакторі Урал. атомного центру створено комплекс для проведення опромінювання різних матеріалів швидкими нейтронами і гамма-квантами при температурах 80–1000 К і різних зовнішніх умовах та для вивчення їх атомної та магнітної структур, розроблено низку унікальних установ – канал-кріостат для проведення опромінювань в активній зоні ядерного реактора при температурі рідкого азоту, генератори гарячих і холодних нейтронів, автоматизовані нейтронні дифрактометри і спектрометри. Є засновником нового наук. напряму – вивчення фізичних властивостей кристалів методами радіаційного розупорядкування.

Засл діяч науки РФ (1992). Пр. ім. О. Г. Столєтова (2005).

Ю. О. Храмов

ГРЕБЕНЮК Дмитро Гаврилович – узбецький математик, проф. (1937), засл. діяч науки і техніки Узбец. РСР (1950). Н. 20.02.1885 в Києві. Закінчив Середньо-Азіатський ун-т у Ташкенті (1921). Працював в Середньо-Азіат. ун-ті, Ташкент. текстильному ін-ті, з 1947 – в Ін-ті математики і механіки Узбец. РСР. П. 3.08.1967

Наук. праці відносяться до теорії функцій дійсного змінного, наближених і числових методів.

О. Г. Луговський

ГРИБНІКОВ Зиновій Самійлович – фізик-теоретик, доктор фіз.-мат. наук. Н. в 1930 у Києві. Закінчив Київ. політехн. ін.-ті і працював у галузевому НДІ, в 1964–2000 – в Ін-ті фізики напівпровідників (з 1983 – зав. лаб., з 1997 – головний наук. співробітник); з 2000 – у Мічиган. ун-ті в м. Анн-Арбор (США).

Наук. праці стосуються теорії напівпровідників, зокрема розмірних ефектів та анізотропії провідності в напівпровідниках, явищ в гетеро-структурах напівпровідникових приладів. В 1966 з В. І. Мельниковим побудував теорію розмірних ефектів для гарячих електронів. Передбачив 1979 спільно з ін. від'ємну диференціальну провідність та осциляції струму у напівпровідниках. Розробив теорію багатозначкової анізотропії провідності в багатодолинних напівпровідниках, зокрема з В. В. Мітиним – 1971 теорію неоднорідних станів у сильному електричному полі. В 1985 ефект багатозначкової анізотропії провідності в напівпровідниках (З. С. Грибніков, В. В. Мітин) визнано відкриттям. В 1970 з В. О. Кочелапом виявив незвичайну поведінку електронних напівпровідників у сильному електричному полі – їх охолодження. Автор понад 200 наук. публікацій.

Ю. О. Храмов

ГРОСГЕЙМ Олександр Альфонсович – ботанік, акад. АН СРСР (1946). Н. 6.03.1888 в с. Лихівка (нині Дніпропетр. обл.). Закінчив Моск. ун-т (1912). В 1913–26 працював у Тбіліс. ботанічному саду, 1917–26 – Тбіліс. політехн. ін-ті, 1927–46 – Азербайджан. ун-ті (з 1929 – проф., з 1937 – зав. кафедри), 1937–46 – директор Ботанічного ін-ту Азербайджан. філії АН СРСР, 1947–48 – зав. кафедри Ленінград. ун-ту. П. 4.12.1948.

Наук. праці присвячені систематиці та географії квіткових рослин Кавказу, філогенії, флористичним та ботаніко-географічним дослідженням вищих рослин. Запропонував філогенетичну систему рослинного світу (1945). Описав нові види флори, ініціатор та керівник експедиції з вивчення флори Талиша – історико-географічної області вздовж півд.-зах. узбережжя Каспійського моря. Створив школу геоботаніків та систематиків.

Держ. пр. СРСР (1948). Пр. ім. В. Л. Комарова (1946). Акад. АН Азербайджан. РСР (1945).

В. Г. Гармасар

ГУБЕНКО Євген Степанович – російський конструктор телеметричної апаратури для ракетно-космічної техніки. Н. 1.10.1911 у с. Глодоси (нині Кіровоград. обл.) Закінчив Ленінград. військово-електротехнічну академію (1936). В 1946–52 працював у НДІ-885 в Москві (начальник лаб., заст. головного інженера), з 1952 – директор і головний конструктор СКБ-567 в Москві. П. в 1959 в Москві.

О. А. Гросгейм

Є. С. Губенко

Д. М. Губерман

Зробив внесок у розробку перших телеметричних систем СТК-1. Під його керівництвом розроблено проект першого радіотехнічного комплексу космічного зв'язку «Плутон» на базі антени АДУ-1000, які до кінця 70-х років забезпечували всі програми дослідження далекого космосу.

Держ. пр. СРСР (1950).

О. Г. Луговський

ГУБЕРМАН Давид Миронович – російський геолог, доктор техн. наук (1997). Н. 9.07.1929 у Харкові. Закінчив Моск. нафтовий ін-т (1957). З 1949 – начальник геолого-розвідувальних експедицій, з 1964 – головний спеціаліст Всесоюз. НДІ бурової техніки, з 1968 – начальник Кольської геолого-развідувальної експедиції, з 1991 – директор центру «Кольська надглибока», з 1995 – Кольської глибинної геолаболаторії. П. 14.10.2011 в Москві.

Працював в галузі глибинної будови континентальної земної кори, проектування й буріння свердловин до глибини 15 000 м, один з розробників проекту Кольської надглибинної свердловини. Керівник буріння найглибшої у світі свердловини – 12 261 м.

Засл. геолог РРФСР (1984). Акад. Рос. академії природничих наук (1995). Ордени і медалі.

Г. А. Дороніна

ГУРВІЧ Лев Гаврилович – учений-нафтохімік, проф. Н. 27.03.1871 у Полтаві. Закінчив Київ. (1892) та Базел. (1896) ун-ти. Вдосконалював освіту у Фрейбурзькому ун-ті та в лабораторії хім. з-ду в Танні в Ельзасі. В 1899–1904 видавав у Петербурзі журнал «Хімік», 1904–1909 працював у нафтовій лабораторії з-дів Нобеля в Баку, з 1909 – керівник нафтової лабораторії у Петербурзі, з 1920 – організатор та керівник Центр. хім. лабораторії тресту «Азнафта» у Баку, одночасно з 1920 – проф. Азербайджан. політехн. ін-ту, з 1924 працював у Теплотехнічному ін-ті в Москві. П. 30.5.1926.

Наук. дослідження в галузі нафтохімії та каталітичної хімії. Систематизував експериментальні дані з хімії та фізики нафти. Вивчаючи адсорбцію, висунув (1911–12) гіпотезу про існування фізико-хімічної взаємодії, що є проміжною між хімічним зв'язком та молекулярним притяганням. Результати цих досліджень покладено в основу розробки методів промислового очищення нафтопродуктів і використано в роботах з гетерогенного каталізу (1916). Пояснив 1908 фізичну сутність процесу перегонки нафти з водяною парою. Довів 1911–12 можливість полімеризації олефінів на природних алюмосилікатах.

Ю. І. Мушкало

ГУРВІЧ Олександр Гаврилович – російський біолог і гістолог, проф. Н. в 1874 в Полтаві. Закінчив медичний факультет Мюнхен. ун-ту (1897), де працював; 1898–1901 – в Страсбурз. і 1901–1905 – Берн. ун-тах; 1906–1907 – асистент Петерб. ун-ту; 1907–18 – проф. Вищих жіночих курсів у Петербурзі, 1918–24 – Таврійського ун-ту в Сімферополі, 1924–29 – Моск. ун-ту, 1930–45 – зав. лаб. експериментальної біології Всесоюз. ін-ту експериментальної медицини, 1945–48 – директор Ін-ту експериментальної біології АМН СРСР. П. 27.07.1948 в Москві.

Наук. праці присвячені цитології, гістофізіології, ембріології, біофізиці та теор. біології. Вивчав природу цитоплазми та механізм клітинного поділу. Відкрив 1923 надслабке ультрафіолетове випромінювання живих тварин, стимулюючих клітинний поділ (мітогенетичне випромінювання). Ввів поняття біологічного морфогенетичного поля (1912), створив теорію біологічного поля (1944), яка пояснює спрямованість та упорядкування розвитку та функціонування організмів, і фізіологічну теорію протоплазми.

Держ. пр. СРСР (1941). Нагороди СРСР.

Г. Г. Костюк

О. Г. Гурвіч

А. П. Гусенков

ГУСЕНКОВ Анатолій Петрович – учений-механік, чл.- кор. РАН (1990). Н. 13.06.1937 у с. Рубіжне Луган. обл. Закінчив Моск. авіаційний ін-т (1959). Працював заст. директора в Ін-ті машинознавства РАН. П. 7.06.1996 у Москві.

Наук. праці стосуються динаміки, міцності, малоциклічної втоми, діагностики та випробувань машин і конструкцій, довговічності та надійності використання агрегатів в енергетиці, хімії, на транспорті.

Держ. пр. СРСР (1989).

А. С. Литвинко

О. Я. Данилевський

Ю. Даревич

ДАНИЛЕВСЬКИЙ Олександр Якович – російський біохімік, чл.- кор. Петерб. АН (1898). Н. 22.12.1838 в Харкові. Закінчив медичний факультет Харків. ун-ту (1860). З 1863 – проф. Казан. ун-ту. У 1871 подав у відставку на знак протесту проти переслідувань прогресивного вченого-анатома П. Ф. Лесгафта і виїхав за кордон. З 1885 – проф. Харків. ун-ту, з 1892 – Військово-медичної академії в Петербурзі (1906–10 – її начальник). П. 18.07.1923.

Наук. дослідження присвячені хімії білків і ферментів, питанням харчування, вважається одним з основоположників вітчизняної біохімії. Вперше розділив амілазу і трипсин підшлункової залози, застосувавши розроблений ним метод вибіркової адсорбції на частинках колодію. Запропонував 1888 теорію будови білкової молекули. Експериментально довів, що дія соку підшлункової залози на білки є гідролізом, встановив оборотність цього процесу. Вивчав білки м'язів (міозин), печінки, нирок і мозку. Запропонував розділяти білкові фракції на глобулінову, стромінову та нуклеїнову. Вивчав питання зв'язку білкових фракцій між собою та з іншими речовинами в цитоплазмі живої клітини.

Ю. І. Мушкало

ДАРЕВИЧ Юрій – канадський фізик, проф. Н. 17.02.1939 у с. Сухорічча (нині Львів. обл.). Закінчив ун-т у Вінніпезі (1961). З 1967 – проф. Йорк. ун-ту в Торонто.

Наук. праці стосуються теорії поля, квантової електродинаміки, теорії розсіяння.

Іноземний член НАН України (1992).

В. М. Палій

ДВОРЯНКІН Олександр Михайлович – російський вчений в галузі обчислювальної техніки та програмування, доктор техн. наук (1996), проф. (1999). Н. 10.12.1949 у Дніпропетровську (нині – Дніпро). Закінчив Новосибір. ун-т (1972). У 1972–87 працював у Марійському політехн. ін-ті в м. Йошкар-Ола (1981–87 – зав. лаб.), з 1987 – Волгоград. політехн. ін-ті (з 2006 – зав. кафедри, 1999–2000 – проректор).

Наук. праці стосуються автоматизації об'єктно-орієнтованого пошукового конструювання, створення експертних систем, розробки інваріантного програмного забезпечення синтезу та аналізу фізичних принципів і технічних рішень, інтелектуальної підтримки прийняття рішень з керування складними системами, інформаційних технологій в освіті, розробки адаптивних мобільних засобів для людей з обмеженими можливостями, лінгвістичного забезпечення систем автоматизованого програмування та штучного інтелекту. Розробив модель представлення фізико-технічних ефектів, побудував базу даних, набір пошукових завдань і методів їх вирішення. Запропонував модель представлення множини технічних розв'язків класу технічних систем у вигляді семантичного дерева та модель прийняття проектних

рішень в умовах невизначеності. Автор понад 250 наук. праць, у т.ч. 7 монографій, 6 навчальних посібників та 10 винаходів.

Засл. працівник вищої школи РФ (2007).

А. С. Литвинко

ДЕЙЧ Олександр Миколайович – російський астроном, проф. Н. 31.12.1899 у м. Рені (нині Одес. обл.). Закінчив Ленінград. ун-т (1924). З 1923 працював у Пулков. обсерваторії, з 1937 – також у Ленінград. ун-ті (проф.). П. 22.11.1986 у Ленінграді.

Наук. праці відносяться до фотографічної астрометрії та зоряної астрономії. Визначив власний рух 18 000 зір у ділянках Каптейна, досліджував невидимий супутник подвійної зорі 61 Лебедя. Під його керівництвом створено та виконувався план із визначення абсолютних власних рухів зір відносно галактик. Брав участь в експедиціях із спостереження повних сонячних затемнень (1927, 1936, 1945) та у двох експедиціях із визначення довготи Свердловська, Тбілісі (1930) та Архангельська (1932), спостереженні сонячної корони 19 червня 1936.

Президент Комісії № 24 «Фотографічна астрометрія» Міжнародного астромічного союзу (1961–66).

І. Д. Зосимович

О. М. Дворянкін

О. М. Дейч

ДЕРЕВ'ЯНКО Юрій Гаврилович – російський інженер-суднобудівник. Н. 23.04.1912 в м. Рожище Волин. губ. (нині місто Волин. обл.). Закінчив Ленінград. індустріальний ін-ті (1929–35). З 1935 працював на суднобудівному заводі імені Андре Марті в Ленінграді (з 1939 – заст. головного конструктора, з 1941 – головний інженер, з 1943 – головний конструктор, у 1946–51 – начальник ЦКБ-53, з 1952 – головний інженер заводу № 194 у Ленінграді (перейменованого заводу А. Марті), 1955 – директор Центр. НДІ технології суднобудування ЦНДІ-138, 1958 – заст. голови Держ. комітету СРСР по суднобудуванню, в 1965–77 – заст. міністра суднобудівної промисловості СРСР. П. 13.11.1995 в Москві.

Керівник з проектування і доведення дослідного підводного човна зі зварним корпусом, розробки проектів і забезпечення будівництва на заводах «Судомех» і «Петрозавод» самохідних плашкоутов і тендерів для ладозької «Дороги життя». За 2 місяці 1942 побудовано 115 суден. Спроектував за 15 днів та розпочав будівництво малих зварних броньованих морських мисливців за підводними човнами. За 15 днів був розроблений проект корабля з спрощеними прямолінійними обводами корпусу. В 1943–1945 було побудовано 66 кораблів даного типу. Під його керівництвом завершено роботи з проектування міноносців типу «Обачний» (1947–50 побудовано 11 кораблів) і типу «Сміливий» (в 1948–53 побудовано 70 кораблів) і почалися конструкторські розробки та роботи з есмінця типу «Спокійний» (в 1953–58 побудовано 27 кораблів).

Герой Соц. Праці (1963).Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

Ю. Г. Дерев'янко

Л. Г. Дєєв

С. К. Джевецький

Б. С. Джелєпов

ДЄЄВ Леонід Георгійович – російський конструктор і організатор виробництва оперативно-тактичної ракетної зброї. Н. 26.04.1932 у Ворошиловграді (нині Луганськ). Закінчив Моск. вище технічне училище ім. М. Е. Баумана (1958). В 1958–2007 працював у КБ машинобудування в Коломні Моск. обл. (інженер, ст. інженер, керівник групи, заст. начальника відділу, начальник відділу, заст. начальника науково-технічного напрямку). П. 27.3.2009 у Коломні.

Брав безпосередню участь у розробці та створенні переносних зенітних ракетних комплексів «Стріла» та «Ігла». Автор 23 винаходів.

Держ. пр. СРСР (1977). Ордени СРСР.

Луговський О. Г.

ДЖЕВЕЦЬКИЙ Степан Карлович – інженер-конструктор і винахідник. Н. 26.07. 1843 в с. Кунка (нині Вінниц. обл.). Навчався в Центр. школі мистецтв и ремесел в Парижі. З 1892 жив у Франції, співпрацював з Ейфелем. П. 23.04. 1938 у Парижі.

Побудував одномісний підводний човен, який рухався силою ніг людини, випробовувався протягом п'яти місяців на Одес. рейді (1878), підводний човен з 4 чоловіками і мав два гребні гвинти (1879), збудований 1898 і розподілений по фортецям, перший в світі підводний човен з електричним двигуном, що працював від акумулятора з губчастого свинцю. Сконструював повітряні гвинти, в 1892 розробив теорію їх розрахунку.

О. Г. Луговський

ДЖЕЛЄПОВ Борис Сергійович – російський фізик, чл.- кор. АН СРСР (1953). Н. 12.12.1910 в Одесі. Закінчив Ленінград. ун-т (1931). В 1931–43 працював у Ленінград. фіз.-техн. ін-ті, з 1945 – зав. лаб., провідний наук. співробітник Радієвого ін-ту, в 1935–41 і з 1944 – також у Ленінград. ун-ті (з 1946 – зав. кафедри). П. 22.04.1998.

Наук. дослідження стосуються фізики атомного ядра та ядерної спектроскопії. Вивчав структуру ядер в ділянці великих статичних деформацій, нейтронно-дефіцитні радіоактивні ізотопи, передбачив (1951) протонну радіоактивність, спільно з співробітниками відкрив близько 100 ядер. Розробив низку нових методів гамма-спектроскопії, декілька прецизійних бета- і гамма-спектрометрів, зокрема кетрон, ритрон, злотрон, гамма- і бета-годоскопи. Створив таблиці бета-спектрів, енергій бета-розпаду, мас ядер, схем розпаду радіоактивних ядер тощо. Засновник наукової школи.

Держ. пр. СРСР (1953). Головний редактор журналу «Відомості РАН. Серія фізична».

Ю. О. Храмов

ДЗЕРДЗЕЄВСЬКИЙ Борис Львович – російський учений-кліматолог, доктор фіз.-мат. наук (1942), проф. (1950). Н. 14. 09. 1898 у Чернігові. Закінчив Ін-т народної освіти (1923). З 1923 працював у системі Гідрометеорологічної служби СРСР, з 1930 – співробітник Центр. бюро погоди СРСР, з 1934 – начальник відділу Головпівнічшляху, з 1940 – зав. лаб. Ін-ту теоретичної фізики АН СРСР, з 1950 – відділу Ін-ту географії СРСР. П. 25. 04. 1971 у Москві.

Під його керівництвом розроблено нові методи та апаратуру для вивчення верхньої атмосфери. Проводив дослідження з фізики приземного шару повітря та багаторічних прогнозів погоди. Виконав цикл досліджень циркуляції атмосфери, її коливань та пов'язаних з ними змін клімату. Розробив типізацію атмосферних процесів позатропічних широт Північної півкулі.Довів, що атмосферна діяльність в Арктиці та нижчих широтах проходять однаково. Велику практичну значимість мали його роботи з метеорології засухи.

Держ. пр. СРСР (1946, 1950). Засл. діяч науки і техніки СРСР (1970).

Г. А. Дороніна

ДИКАНСЬКИЙ Микола Сергійович – російський фізик-експериментатор, акад. РАН (2011). Н. 30.07.1941 у Димитрові Донец. обл. Закінчив Новосибір. ун-т (1964). З 1962 працює в Ін-ті фізики Сибір. відділення РАН (з 1976 – зав. лаб., з 1996 – заст. директора, з 2013 – головний наук. співробітник), також з 1981 – проф., 1997–2007 – ректор Новосибір. ун-ту.

Б. Л. Дзердзеєвський

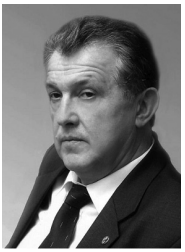

М. С. Диканський

Наук. дослідження присвячені експериментам з електронного охолодження протонних пучків у колайдерах.

Пр. Уряду РФ (2002).

Ю. О. Храмов

ДИ́КМАН Марк Ісакович – фізик-теоретик, доктор фіз.-мат. наук (1985), проф. Н. 4.04.1951 в Києві. Закінчив Київ. ун-т (1972). В 1972–91 працював в Ін-ті напівпровідників АН УРСР (з 1986 – провідний наук. співробітник); з 1992 – проф. Станфорд. ун-ту, з 1995 – доцент, проф. Мічиґан. (США).

Наук. дослідження стосуються динаміки нерівноважних квантових і класичних систем, фізики двовимірних електронних систем, оптики кристалів. В 1971–75 спільно з М. О. Кривоглазом розробив класичну і квантову теорії флуктуаційних спектрів слабкодеформованих осциляторів. Побудував теорію великих флуктуацій та викидання з метастабільного стану системи під дією гауссового шуму (1980–88). Передбачив самоіндуктиваний поворот площини поляризації та розвинув теорію резонансної поляризаційно залежної оптичної нелінійності (1977–78). Розробив теорію багатоелектронного транспорту в сильно корельованих двовимірних

М. І. Ди́кман

Л.-Л. Дмоховський

електронних системах і багатоелектронний механізм магнетотранспорту (1979–82).

Ю. О. Храмов

ДМОХОВСЬКИЙ Леонтій-Людомир – учений-медик, вірусолог, онколог, проф. Н. 1.07.1909 у Тернополі. Закінчив Львів. ун-т (1933). В 1935–38 працював в Ін-ті гігієни у Варшаві, одержав ступінь доктора медицини у Варшав. ун-ті (1937); 1938–51 працював в Ін-ті дослідження раку в Лондоні, 1946–51 – Лідському ун-ті; з 1951 виступав з циклами лекцій з онкології у медичних центрах американ. ун-тів, з 1955 працював в Онкологічному ін-ті ім. М. Д. Андерсона (з 1955 – зав. секції, вірусології та електронної мікроскопії, з 1965 – відділу вірусології, з 1966 – проф.), одночасно проф. Колумб. і Техас. ун-тів. П. 26.08.1981 у Х'юстоні.

Наук. дослідження стосуються імунології, серології пухлин, вірусології, генетики, ендокринології, онкології. Ініціював застосування електронної мікроскопії в онковірусології. Перший відкрив вірусну природу ракових пухлин, за допомогою електронного мікроскопа довів наявність вірусів у ракових тканинах молочних залоз мишей (1953) та експериментально виявив подібні віруси при аналогічному захворюванні людей. Розробив методи вивчення співвідношення вірусів до раку. Автор близько 450 наук. праць.

Член Укр. лікарського товариства Півн. Америки, Наук. товариства ім. Т. Шевченка у США (1959), Нью-Йорк. АН, Британ. товариства генетичної мікробіології та ін. наук. товариств. Низка міжнародних нагород.

Г. Г. Костюк

ДОБЖАНСЬКИЙ Феодосій Григорович – американський учений-генетик та еволюціоніст. Н. 25.01.1900 в м. Немирів (нині Вінниц. обл.). Закінчив Київ. ун-т (1921), в якому працював; у 1924–27 – Ленінград. ун-ті, 1928–40 – Каліфорн. технологічному ін-ті (з 1936 – проф.), 1940–62 – проф. Колумб. ун-ту, 1962–70 – Рокфеллерів. ун-ті в Нью-Йорку. П. 18.12.1975 у м. Дейвіс (Каліфорнія).

Наук. дослідження присвячені генетиці популяцій дрозофіли, фізіологічним, онтогенетичним та генетичним проблемам безпліддя гібридів, інверсійному поліморфізму дрозофіли, рівновазі в популяціях, теорії гетерозису. З Е. Фордом та Дж. М. Смітом дослідив швидкість природного відбору в природних та експериментальних популяціях.

Кімберівська пр. з генетики (1958).

В. Г. Гармасар

ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ Олег Васильович – таджикський астроном, акад. АН Таджик. РСР (1966). Н. 12.12.1914 у Запоріжжі. Закінчив Київ. ун-т (1937), та аспірантуру при Пулков. обсерваторії (1941). З 1941 працював в Ін-ті астрофізики АН Таджик. РСР (з 1946 – зав. відділу кометної астрономії, 1971–77 – директор). У ці роки під його керівництвом побудовано другу чергу Гісар. обсерваторії ін-ту та закладено високогірську обсерваторію

на г. Санглок (південь Таджикистану). П. у 1989.

Наук. праці присвячені фізиці комет і метеорів, зоряній статистиці та змінним зорям. На основі розробленого разом з К. Ф. Огородніковим статистичного методу, що замінив метод Вольфа, визначив відстань до багатьох темних туманностей та зоряних скупчень, оцінив оптичну товщину темних туманностей. Перший визначив із статистики квазарів галактичне поглинання та показав, що воно відповідає космологічним (а не внутрішньогалактичним) відстаням квазарів. Провів велику кількість спостережень телескопічних метеорів та метеорних слідів. Розробив теорію дифузії метеорних слідів, пояснив явище «трубки Траубріджа» як результат інтенсивного дроблення метеоритних тіл. Виконав численні фотометричні та низку спектральних спостережень комет. Докладно вивчив статистичний зв'язок кометних і сонячних явищ, дослідив механізми взаємозв'язку корпускулярних потоків Сонця з атмосферами комет, перший звернув увагу на важливу роль колективних процесів у цих взаємодіях. Побудував теорію оптично щільних атмосфер комет як саморегулюючих явищ. Ініціатор лабораторного моделювання комет у СРСР. Досліджував тепловий режим обертальних кометних ядер і вплив реактивної сили на їх еволюцію. Запропонував теорію пилових оболонок у головах комет, визначив розміри та початкові швидкості частинок, що їх складають.

Засл. діяч науки Таджик. РСР (1977).

І. Д. Зосимович

ДОБРОЛЕНСЬКИЙ Юрій Павлович – російський вчений у галузі авіаційної електротехніки,

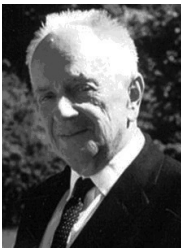

Ф. Г. Добжанський

О. В. Добровольський

автоматичного керування та авіаційної ергономіки, доктор техн. наук (1965), проф. (1966). Н. 15.08.1917 в м. Судак (Крим). У 1937–41 навчався в Урал. індустріального ін-ті в Свердловську, 1941–44 – у Військово-повітряній інженерній академії ім. М. Є. Жуковського, 1944–48 – ад'юнктурі Академії, з 1948 – на викладацькій та науково-дослідній роботі в Академії (з 1954 – заст. начальника, 1960–64 – начальник кафедри, 1964–85 –електротехнічного факультету, 1985–90 – проф.), з 1991 – в Ін-ті авіаційної та космічної медицини РАН. П. 4.11.1993 в Москві.

Наук. дослідження і розробки стосуються авіаційної автоматики і телемеханіки, автоматичного керування авіаційним озброєнням, динаміки польоту літака в турбулентній атмосфері, теорії автоматичного управління польотом, інженерної психології та авіаційної ергономіки.

Засл. діяч науки і техніки РРФСР (1981), Генерал-майор авіації (1967).

О. Г. Луговський

ДОЛЛЕЖАЛЬ Микола Антонович – російський вчений в галузі ядерної енергетики, акад. АН СРСР (1962). Н. 27.10.1899 в с. Омельник (нині Запоріж. обл.). Закінчив Моск. вище техн. училище (1923). В 1932–34 – техн. директор Ін-ту азотного

Ю. П. Доброленський

М. А. Доллежаль

Б. О. Домбровський

В. Г. Дрінфельд

машинобудування в Ленінграді, 1935–38 – головний інженер заводу «Більшовик» у Києві; 1942–53 – директор Н.-д. ін-ту хім. машинобудування в Москві, 1953–86 – НДІ-8 (нині н.-д. і конструкторський ін-т енерготехніки). П. 20.11.2000.

Був головним конструктором першого радянського реактора з напрацювання збройового плутонію, промислового реактора з напрацювання тритію, реактора першої АЕС, для першого радянського атомного підводного човна. Під його керівництвом і безпосередньою участю розроблено реакторні блоки для багатьох радянських АЕС. Один із розробників реакторів РБМК-1000, недосконалих для ядерної енергетики. Використання їх на Чорнобильській АЕС призвело 26.04.1986 до вибуху на 4-му блоці реактора і техногенної катастрофи.

Герой Соц. Праці (1949, 1984). Держ. пр. СРСР (1949, 1951, 1953, 1970, 1976). Ленін. пр. (1957). Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

ДОМБРОВСЬКИЙ Броніслав Олександрович – казахський учений-зоолог, акад. АН Казах. РСР (1954). Н. 18.01.1885 в Києві. Закінчив Київ. ун-т (1912), в якому працював, в 1924–29 – зав. кафедри Київ. ветеринарно-зоотехнічного ін-ту, 1929–53 – проф., зав. кафедри Алма-атин. зооветеринарного ін-ту, 1951–70 – ун-ту в Алма-Аті. П. 16.07.1973.

Наук. праці присвячені порівняльній морфології тварин. Розробив синтетичний метод встановлення та обліку кореляцій. Вивчав еволюцію щелепного суглоба, середнього вуха, мускулатури тулуба, периферійної нервової системи хребетних. Засновник біоморфологічного напрямку в порівняльній анатомії.

Засл. діяч науки і техніки Казах. РСР (1945).

В. Г. Гармасар

ДРІНФЕЛЬД Володимир Гершонович – математик. Н. 4.02.1954 у Харкові. Закінчив Моск. ун-т (1974). В 1981–2000 працював у Фізико-техн. ін-ті низьких температур НАН України в Харкові (з 1994 – головний наук. співробітник); з 2000 – в Чикаг. ун-ті (США).

Наук. праці стосуються алгебраїчної геометрії, теорії чисел, теорії уявлень, математичної фізики. Довів глобальну гіпотезу Ленглендса для GL(2) над функціональним полем. Автор теорії квантових групп – нового класу алгебр Хопфа.

Чл.-кор. НАН України (1992). Медаль ім. Дж. Філдса (1990).

С. А. Хорошева

ДРОНГ Іван Йосипович – російський вчений в галузі тракторобудування, проф. (1958). Н. в 1907 у с. Сальково (нині Кіровоград. обл.). Закінчив Київ. політехн. ін-т (1931). У 1931–40 працював на Сталінград. тракторному заводі, з 1940 – в Наук. автотракторному ін-ті у Москві, 1944–49 – головний конструктор об'єднання Головтракторопрому в Москві, 1949–63 – Мінського тракторного заводу, 1963–65 – начальник Головного управління Держ. комітету автотракторного та с.г. машинобудування, з 1966 – заст. директора, 1980–84 – головний спеціаліст Н.-д. тракторного ін-ту в Москві.

Брав участь у розробці нових конструкцій тракторів СТЗ-НАТІ, СТЗ-5 і СТЗ-8, створенні швидкохідного артилерійського тягача Я-12 (М-12), колісного трактора МТЗ-2, МТЗ-5, МТЗ-7, МТЗ-50, МТЗ-52, МТЗ-80 та ін.

Держ. пр. (1947, 1971). Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

ДУБОВСЬКИЙ Борис Григорович – російський фізик, доктор фізмат. наук (1965). Н. 17.02.1919 у Харкові. Закінчив Харків. ун-т і працював у Харків. фіз.-техн. ін-ті. Учасник (1941–45) Другої світової війни, був поранений. В 1943–77 працював у Лабораторії № 2 АН СРСР, Ін-ті атомної енергії ім. І. В. Курчатова (з 1958 – зав. лаб. ядерної безпеки), 1977–89 – Міністерстві середнього машинобудування СССР, зав. лаб. Фізико-енергетичного ін-ту в Обнінську. П. 21. 03. 2008.

Наук. дослідження й розробки в галузі ядерної фізики й техніки, ядерної енергетики, ядерної та радіаційної безпеки, засновник служби дозиметричного контролю на

І. Й. Дронг

Б. Г. Дубовський

ядерних реакторах. Сконструював 1946 перший радянський дозиметр, виконував дозиметричні роботи на першому радянському ядерному реакторі Ф-1. Спільно з ін. створив дозиметр УП-2000Т, перші промислові партії якого випущено в 1951. В 1946–52 брав участь в запусках ядерних реакторів по виробництву плутонію для атомних бомб на об'єкті № 817 – А-1 (1948), АВ-1 (1952), АВ-3 (1952) та реактора АИ-1 по виробництву тритію. Зробив низку конструктивних удосконалень активної зони першого радянського реактора на збагаченому урані (1952). В 1954 спільно з А. К. Красиним здійснював пуск Обнінської АЕС. Як керівнику лабораторії з ядерної безпеки йому були зрозумілі істинні причини аварії на ЧАЕС, він багато разів виступав з критикою її справжніх винуватців, зокрема написавши в листопаді 1989 листа М. С. Горбачову. Брав участь в розробці проектів законів РФ з ядерної безпеки, радіаційної безпеки, безпеки при зберіганні та захороненні радіоактивних відходів.

Держ. пр. СРСР (1949, 1951).

Ю. О. Храмов

ДУДНІКОВ Анатолій Федорович – російський конструктор у галузі ракетної техніки. Н. 1930 в Павлограді Дніпропетр. обл. Закінчив

В. М. Дукельський

М.Л. Духов

Ленінград. ін-т авіаційного приладобудування (1954). З 1954 працював на Машинобудівному заводі в м. Дубна Моск. обл., з 1955 – інженер-конструктор у КБ «Радуга» (в 1965–88 – провідний конструктор, провідний інженер, начальник відділення, з 1972 – заст. головного конструктора).

Проявив себе як талановитий організатор і технічний керівник. Приділяв значну увагу натурним випробуванням виробів і систем розробки КБ «Радуга», безпосередньо брав участь в організації і проведенні випробувань. Керував розробкою системи ракетної зброї «Овод».

Держ. пр. СРСР. Нагороди СРСР.

О. Г. Луговський

ДУКЕЛЬСЬКИЙ Володимир Маркович – російський фізик-експериментатор, доктор фіз.-мат. наук. Н. 25.07.1900 в с. Гиєвка (нині Харків. обл.). Закінчив Ленінград. ун-т (1930). З 1929 працював у Ленінград фіз.-техн. ін-ті (в 1939–41 і 1945–70 – зав. лаб.). П. 21.03.1983.

Наук. дослідження присвячені атомній фізиці і фіз. електрониці. Встановив низку основних залежностей, які визначають електронну емісію з чистих металів, і одержав значення енергії електронної спорідненості для всіх галогенів. Зробив внесок у розробку інтенсивних іонних джерел, в дослідження фіз. процесів у них. Виміряв інтегральну енергію випромінювання в далекій ультрафіолетовій ділянці при імпульсному струмі до 200 кА, запропонував методику зондових вимірювань температури, концентрації електронів і потенціалу плазми. Розробив низку методів вивчення елементарних процесів при одноразових зіткненнях атомних частинок, виявив понад 30 елементарних атомних процесів, дослідував їх закономірності в широкому інтервалі енергій (Ленін. пр., 1972). Відкрив більше 20 стійких негативних атомних іонів і декілька десятків негативних іонів молекул і радикалів.

Ю. О. Храмов

ДУХОВ Микола Леонідович – видатний російський учений-конструктор військової зброї, чл.- кор. АН СРСР (1957). Н. 26.10.1904 у с. Веприк (нині Полтав. обл.). Навчався в Харків. геодезичному ін-ті, закінчив Ленінград. політехн. ін-т (1932) і почав працювати на Кіров. заводі (з 1936 – в його СКБ в галузі танкобудування, з 1938 – начальник КБ серійних танків Т-28), у 1941–42 – головний конструктор по танках Челябін. тракторного заводу 1943–47 – Кіров. заводу, евакуйованого на Урал; 1948–54 – заст. Головного конструктора КБ-11 в Арзамасі-16 і керівник науково-конструктор. сектору, з 1954 – Головний конструктор і наук. керівник КБ-25 (нині Всерос. НДІ автоматики ім. М. Л. Духова). П. 1.05.1964 у Москві.

Науково-конструкторські розробки в галузі танкобудування та створення атомної і водневої бомб. Брав участь в розробці важкого танка КВ (Клімент Ворошилов), в Челябінську було розпочато їх

освоєння й випуск, також випуск танків Т-34 та з 1943 – нового важкого танка ІС (Йосип Сталін). Під його керівництвом налагоджено, серійне виробництво танків КВ-8, КВ-8с, ІС-1 та ІС-2 і розроблено новий важкий танк ІС-3, також створено нормативну базу танкового господарства СРСР.

Керував розробкою конструкції ядерного заряду першої атомної бомби, її нейтронного запалу, стендової апаратури для тестування бомби та її складових, спільно з ін. виконав збирання її заряду. Розробляв нові системи підриву ядерної та водневої бомб, зокрема нову систему нейтронного ініціювання ядерного заряду, яка включала ядерний заряд, генератор нейтронного зовнішнього ініціювання та прилади автоматики. Під його керівництвом розроблено три покоління блоків автоматики, перше покоління ядерних боєприпасів для 17 різних носіїв – ракети Р-7, торпеди Т-5, перших крилатих ракет, значну кількість електромеханічних приладів і три покоління контрольно-вимірювальної апаратури. Засновник науково-конструкторської школи.

Тричі Герой Соц. Праці (1945, 1949, 1954). Держ. пр. СРСР (1943, 1946, 1949, 1951, 1953, 1954). Ленін. пр. (1960). Генерал-лейтенант інженерно-технічної служби (1954). Ордени і медалі. Його ім'ям названо вулиці в Полтаві та с. Веприк, де також встановлено йому пам'ятник.

Ю. О. Храмов

Б. Я. Ельберт

К. Єсау

ЕДЕЛЬШТЕЙН Яків Самійлович – російський геоморфолог, геолог і географ, проф. Н. 27.08.1869 в м. Балаклія (нині Харків. обл.). Закінчив Харків. ун-т (1895). З 1908 працював у Геологічному комітеті в Петербурзі, з 1925 – проф. Ленінград. ун-ту. П. 21. 01. 1952.

Основні наук. праці в галузі геології і геоморфології. Досліджував території Далекого Сходу (Сіхоте – Алінь, Манчжурія, Північний Китай), а також Паміру, Середньої Азії, Західно-Сибірської низовини та ін. Склав геологічні мапи вивчених районів, відкрив низку родовищ корисних копалин. Дав перше узагальнення будови Західно-Сибірської низовини. Автор низки методичних посібників і підручника. Один із засновників геоморфології в СРСР

Велика золота медаль Рос. географічного товариства.

Г. А. Дороніна

ЕЛЬБЕРТ Борис Якович – мікробіолог та імунолог, доктор мед. наук (1939), проф. (1925). Н. 1890 у м. Дубно (нині Рівнен. обл.). Закінчив мед. факультет Київ. ун-ту (1917). В 1918–21 – начальник санітарно-бактеріологічної лаб. Київ. військового округу, 1921–23 – доцент Київ. ін-ту вдосконалення лікарів, з 1923 – зав. кафедри мікробіології Білорус. ун-ту. Один із засновників і перший директор (1924) Білорус. санітарно-бактеріологічного ін-ту та зав. кафедри мікробіології Білорус. ун-ту (1923–31 і 1962–63). Заарештований у справі мікробіологів і працював у Бюро особливого призначення ОДПУ (1932–35). В 1937–45 – директор Киргиз. мікробіологічного ін-ту, 1945–48 – зав. кафедри Ростов. мед. ін-ту і наук. керівник Ростов. НДІ епідеміології, мікробіології і гігієни, 1948–62 – зав. кафедри мікробіології Мінського мед. ін-ту. П. в 1963.

Наук. праці присвячені систематиці капсульних бактерій, мікробіології, лабораторній діагностиці склероми, механізмам інфекції та імунітету теберкульозу, туляремії та інших інфекційних захворювань. Розробив з Н. О. Гайським теоретичні основи застосування послабленої вакцини проти туляремії і запровадив у практику нашкірний метод її вакцинації. Автор понад 300 праць.

Держ. пр. СРСР (1946). Засл. діяч науки Киргиз. РСР (1942).

Г. Г. Костюк

ЄСАУ Катерина – американський учений-ботанік, член НАН США (1957). Н. 3.04.1898 в Катеринославі (тепер Дніпро). Закінчила Берлін. аграрний коледж і Каліфорн. ун-т в Девісі. В 1932–63 – проф. Каліфорн. ун-ту в Берклі, з 1963 – Санта-Барбарі. П. 4.04.1997 у Санта-Барбарі.

Наук. праці присвячені поліпшенню цукрового буряка (хвороби рослини та опір вірусам), вивченню анатомії рослин. Її «Анатомія рослин» вважається у світовій науці біблією анатомії рослин. Автор 6 підручників.

В. Г. Гармасар

ЄФИМЕНКО Олег Дмитрович – американський фізик-теоретик. Н. 14.10.1922 у Харкові. Закінчив ун-т штату Орегон (1954), там одержав 1956

ступінь доктора філософії і відтоді працював в ун-ті штату Західна Вірджинія у Моргантауні. П. 14.05.2009.

Наук. праці стосуються ньютонівської теорії гравітації та теорії відносності, зокрема запізнення сигналів у теорії відносності. В 1966 побудував рівняння, які описують поведінку електр. і магн. полів у термінах запізнілих джерел (рівняння Єфименка). Узагальнив теорію гравітації Ньютона на системи, залежні від часу, припустивши існування другого гравітаційного поля – гравімагнітного, при цьому, розвиваючи теорію тяжіння Ньютона, поє днував її з принципом причинності і застосував до гравітаційних взаємодій залежних від часу.

Ю. О. Храмов

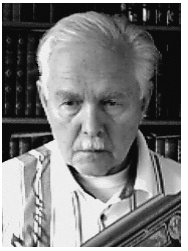

О. Д. Єфименко

С. П. Єфименко

ЄФИМЕНКО Сергій Петрович – учений-металознавець, чл.-кор. АН СРСР (1990). Н. 26.01.1930 у Маріуполі. Закінчив Маріупол. металургійний ін-т. (1954), де у 1958–63 працював. У 1963–1970 – на Маріупол. металургійному з-ді, 1970–81 – директор Донец. металургійного з-ду, 1981–91 – заст. голови Держ. комітету з науки і техніки СРСР, водночас з 1985 – проф. Моск. ін-ту сталі та сплавів, з 1991 – зав. лаб. Ін-ту металургії та матеріалознавства РАН. П. 12.08.2004 у Москві.

Наук. праці стосуються матеріалознавства, фізики твердого тіла, термомеханічної обробки металів. Сформулював фізико-хімічні принципи вироблення сталей аустенітного, феритного та мартенситного класів із вмістом азоту вище межі його розчинності у рідкій фазі, які покладено в основу виробництва високоміцних немагнітних сталей і сталей з підвищеною стійкістю.

Держ. пр. УРСР (1978). Держ. пр. СРСР (1984). Держ. нагороди СРСР.

А. С. Литвинко

В. С. Жардецький

В. М. Жданов

ЖАРДЕЦЬКИЙ В'ячеслав Сигізмундович – астроном і геофізик, проф. Н. 16.04.1896 в Одесі. Закінчив Новорос. ун-т (1917). У 1917–18 працював в обсерваторії Новорос. ун-ту, 1919–20 – Пулков. обсерваторії; 1920 емігрував до Югославії, 1920–43 викладав у Бєлград. ун-ті (з 1926 – проф.), 1945–49 – проф. Грац. ун-ту (Австрія), 1949–62 – Ламонт. геологічної обсерваторії Колумб. ун-ту США. П. 21.10.1962 у м. Елкінс.

Наук. дослідження стосуються сейсмології, теорії розповсюдження хвиль, небесної механіки. Доводив, що Євразійський континент дрейфує до сходу, чим суттєво доповнив гіпотезу тектонічного переміщення материків, сформульовану 1912 В. Вагнером.

Член Нью-Йорк. АН (1950), Американ. наук. товариства, Нац. геодезичного союзу США.

С. А. Хорошева

ЖДАНОВ Віктор Михайлович – російський учений-вірусолог, організатор охорони здоров'я, акад. АМН СРСР (1960). Н. 14.02.1914 у с. Шпетино (нині Донец. обл.). Закінчив Харків. мед. ін-т (1936) і Ленінград. ун-т (1941). В 1936–46 працював військовим лікарем у Забайкальському і Туркестанському військових округах, з 1946 – у Харків. ін-ті мікробіології та епідеміології (1946–59 – зав. лаб. та директор); з 1951 – Ін-ті вірусології АМН СРСР (з 1961 – директор), 1955–60 – заст. міністра охорони здоров'я СРСР. П. 14.07.1987 у Москві.

Наук. дослідження стосуються вірусних інфекцій (інфекційний гепатит і грип), еволюції інфекційних хвороб, класифікації вірусів, молекулярної біології вірусів. Співавтор Глобальної програми ліквідації віспи у світі (1958), вивчав ВІЛ-інфекцію. Під його керівництвом розроблено діагностичні тест-системи, розпочато роботу з одержання генно-інженерної вакцини і моноклональних антитіл.

Пр. ім. Д. Й. Івановського (1969). Президент Міжнародного союзу мікробіологічних товариств (1970–74).

В. Г. Гармасар

ЖЕМЧУЖНИЙ Сергій Федорович – російський хімік-неорганік і металограф. Н. 6.07.1873 у Керчі. Закінчив Моск. ун-т (1895) та Петерб. гірничий ін-т (1900). З 1901 працював у Петерб. політехн. та Петерб. гірничому ін-тах, з 1915 – у Лабораторії загальної хімії АН СРСР. П. 27.09.1929.

Наук. дослідження стосуються фізико-хімічного аналізу. Вивчав подвійні системи «цинк–сурма» (1905), «кадмій–миш'як» (1913) та ін. Побудував діаграми стану низки подвійних безводних соляних систем, розробив 1905 метод вивчення їх мікроструктури у відбитому світлі. Розробив 1916 спосіб одержання чистої платини, відкрив 1917 пластичність марганцю, що містить домішки міді. Досліджував сплави з високим електричним опором, організував їх виробництво. Вишукував шляхи використання природних соляних ресурсів СРСР (Кара-Богаз-Гол, соляні озера Криму). Разом з М. С. Курнаковим дослідив 1919 водну систему

«сульфат магнію – хлорид магнію», результати цієї роботи покладено в основу методу виділення глауберової солі з вод затоки Кара-Богаз-Гол.

Ю. І. Мушкало

ЖИТОМИРСЬКИЙ Савелій Маркович – російський фахівець в галузі телекомунікацій. Н 13.05.1949 в Донецьку. Закінчив Ленінград. електротехн. ін-т зв'язку (1971). В 1971–77 – інженер Всесоюз. н.-д. ін-ту потужного радіобудування в Ленінграді, 1977–93 – на заводі «Прибій» в Ленінграді (ст. майстер цеху, начальник бюро зовнішніх кооперацій, начальник відділу зовнішньої кооперації і суміжних виробництв), з 1993–2001 – директор, генеральний директор ТОВ «ТІРА», 2002–2006 – генеральний директор ВАТ «Прибій», 2003–2008 – ген. директор ВАТ «Російський інститут потужного радіобудування».

Зробив внесок у розробку і серійний випуск потужних довгохвильових, седедньохвильвих і короткохвильових радіопередавачів для радіозв'язку, спеціального радіозв'язку, радіомовлення, комплексів управління різного призначення і автоматизованих потужних радіостанцій спеціального призначення, в тому числі автоматизованих комплексів зв'язку для Ракетних військ стратегічного призначення і атомних підводних човнів.

Пр. Уряду РФ (2005).

О. Г. Луговський

С. М. Житомирський

С. Я. Жук

ЖУК Сергій Якович – російський вчений у галузі гідротехніки, акад. АН СРСР (1953). Н. 23.03.1892 у Києві. Закінчив Ін-т інженерів шляхів сполучення в Петрограді (1917), з цього часу здійснював науково-технічне керівництво проектуванням найбільших гідротехнічних споруд СРСР. Працював на посадах головного інженера ряду будівництв: 1931–33 – Біломорсько-Балтійського каналу, 1933–37 – каналу ім. Москви, Углицької, Рибінської та Іваньківської ГЕС, 1937–41 – Куйбишевського гідровузла, Волго-Донського каналу та Цимлянскої ГЕС; 1942–57 – директор інституту «Гідропроект», який з 1957 носить його ім'я. П. 1.03.1957 у Москві.

Науково-конструкторська діяльність стосуються гідроенергетичного, воднотранспортного та іригаційного будівництва. Один з ініціаторів проекту повороту сибірських рік у Казахстан і Середню Азію. Створив науково-технічну школу в галузі гідротехніки.

Держ. пр. СРСР (1950, 1951). Держ. нагороди СРСР. Генерал-майор інженерно-технічної служби (1943).

М. Д. Донська

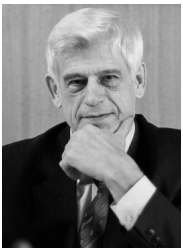

А. Г. Забродський

М. М. Завадовський

ЗАБРОДСЬКИЙ Андрій Георгійович – російський фізик-експериментатор, чл.-кор. РАН (2008). Н. 26.06.1946 у Херсоні. Закінчив Ленінград. політехн. ін-т (1970). З 1972 працює у Фізико-технічному ін-ті АН СРСР (РАН) у Ленінграді (Санкт-Петербурзі) (з 1989 – зав. лаб., з 2003 – директор), також з 1993 – у Ленінград. (Санкт-Петербург.) ун-ті (з 2005 – зав. кафедри).

Наук. дослідження й розробки стосуються фізики неупорядкованих систем, мікро- і нанотехнологій для водневої енергетики, напівпровідникових і лазерних технологій для альтернативної енергетики. Вивчав стрибкову провідність, перехід «метал – ізолятор», електронні й спінові кореляції у легованих напівпровідниках і їх роль. З'ясував природу електронного ефекту перемикання в компенсованих напівпровідниках, довів існування в них кулонівської щілини в ізоляторному стані, показав, що перехід «ізолятор – метал» має характер фазового переходу II роду та супроводжується схлопуванням її в точці переходу, виявив у немагнітних напівпровідниках локально магнітовпорядковані фази поблизу точки переходу метал – ізолятор. Розвивав високочутливу безконтактну діагностику надпровідних матеріалів на основі електронного парамагнітного резонансу та метод спектроскопії електронних станів у германії. Автор понад 180 наук. праць.

Пр. Ради Міністрів СРСР (1988) та Уряду РФ (2002). Нагороди РФ.

Ю. О. Храмов

ЗАВАДОВСЬКИЙ Михайло Михайлович – російський ембріолог, акад. ВАСГНІЛ (1935). Н. 29.07.1891 в с. Покровське-Скоришеве (тепер Кіровоград. обл.). Закінчив Моск. ун-т (1914). В 1925–28 – зав. кафедри 2-го Моск. ун-ту, з 1927 – проф. 1-го Моск. ун-ту, 1930–48 – зав. кафедри та зав. лаб. Моск. ун-ту, 1954–57 – зав. лаб. Всесоюз. ін-ту тваринництва. П. 28.03.1957 у Москві.

Наук. праці присвячено біології індивідуального розвитку та фізіології тварин, методам підвищення репродуктивності с.г. тварин за допомогою гормональних препаратів. Показав можливість експериментального багатоплідця у с.г. тварин (особливо овець) і сприяв впровадженню методу багатоплідця у практику тваринництва. Сформулював принцип взаємно суперечливої взаємодії органів у тілі тварини, що став основою для подальших досліджень нейрогуморальних функцій в організмі.

Держ. пр. СРСР (1946).

В. Г. Гармасар

ЗАВОЙСЬКИЙ Євген Костянтинович – російський фізик-експериментатор, акад. АН СРСР (1964). Н. 28.09.1907 в Могильові-Подільському. Закінчив Казан. ун-т (1930), де в 1933–47 завідував кафедрою; в 1947–51 працював в Арзамасі-16, з 1951 – Ін-ті атомної енергії в Москві. П. 9.10.1976.

Наук. дослідження відносяться до радіоспектроскопії, проблем нової техніки, фізики плазми. Вивчав різноманітні фізичні явища за допомогою радіотехнічних методів, зокрема поглинання енергії радіочастотного

поля розчинами електролітів і газами. В 1944 відкрив електронний парамагнітний резонанс (Ленін. пр., 1957) і встановив (1944–47) його основні закономірності, вивчав різні типи парамагнетиків. В 1947 незалежно від ін. виявив феромагнітний резонанс. З М. М. Бутсловим розробив електронно-оптичну хронографію для дослідження надшвидких процесів (10^{12}–10^{-14} с). В період участі в атомному проекті розвинув методи реєстрації швидких процесів в центральній частині заряду атомної бомби (Держ. пр. СРСР, 1949). Запропонував і побудував першу люмінесцентну камеру для вивчення ядерних процесів, розробив методи реєстрації іонізуючих випромінювань і поляризації ядер з використанням зсуву Лемба.

З 1958 займався вивченням плазми у зв'язку з проблемою керованого термоядерного синтезу. Незалежно від Я. Б. Файнберга та інших відкрив 1961 ефекти аномально високого опору плазми при великих густинах струму та її швидкого турбулентного нагрівання. Незалежно від У. Х. Беннетта вказав 1968 на можливість здійснення керованого термоядерного синтезу за допомогою релятивістських електронних пучків.

Герой Соц. Праці (1969). Його ім'я присвоєно Казан. фіз.-техн. ін-ту.

Ю. О. Храмов

ЗАГОРОДНЮК Вітóльд Трохи́мович – російський учений в галузі робототехніки, доктор техн. наук., проф. Н. 16.03.1927 в с. Гуляївка Одес. обл. В 1952–58 навчався в Новочеркас. політехн. ін-ті і працював ньому (1965–68 – декан факультету механізації та автоматизації гірничих і будівельних робіт, 1978–83 – факультету робототехніки, 1970–2001 – зав. кафедри). П. 9.11.2001.

Є. К. Завойський

В. Т. Загороднюк

Наук. праці стосуються теорії і практики інформаційних та керуючих систем мобільних робототехнічних комплексів і мехатронних систем. Досліджував лазерне випромінювання як інформаційний канал зв'язку, розробляв мехатронні пристрої, теорію оптимального управління. Створив перші лазерні системи автоматичного контролю прохідницьких щитів, радіосистеми керування промисловими електровозами, ультразвукові прилади первинної обробки інформації. Автор понад 300 наук. праць, у тому числі 5 монографій і 19 навчальних посібників і брошур, 115 патентів і автор. свідоцтв.

О. Г. Луговський

ЗАГОРСЬКИЙ Петро Андрійович – російський анатом і фізіолог, проф. Н. 9.08.1764 в с. Понорниця (нині Чернігів.обл.). Закінчив Петерб. медико-хірургічне училище (1785), де працював, в 1790–93 – лікар Шліссельбур. повіту, 1793–95 – штаб-лікар в Хоролі Полтав. губ, з 1797 – адьюнкт Моск. медико-хірургічного училища, з 1800 працював у Петерб. медико-хірургічній академії (1804–1805 – ректор, з 1805 – заст. ректора), з 1805 – адьюнкт Петерб. АН. П. 20.03.1846.

Основні наук. праці присвячені анатомії людини. Ввів у систему викладання медицини обов'язкові

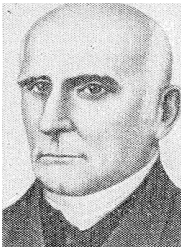

П. А. Загорський

О. С. Займовський

заняття на трупах. Вивчав причини каліцтв, склав їх класифікацію. Відкрив ганглії під'язичного нерва і додаткові вивідні м'язи ока. Встановив, що до складу еритроцитів входить гемоглобін з основною частиною заліза. Був прихильником ідеї епігенезу. Вдосконалив російську анатомічну термінологію, впорядкував і систематизував колекцію Петерб. кунсткамери.У своїх працях використовував порівняльну анатомію та відкидав преформізм у розвитку організму.

Г. Г. Костюк

ЗАЙМОВСЬКИЙ Олександр Семенович – російський вчений-металознавець, чл.-кор. АН СРСР (1958). Н. 26.09.1905 в Одесі. Закінчив Моск. гірничу академію (1928), у якій викладав, потім – у Моск. ін-ті сталі, 1932–41 – Моск. ун-ті; водночас у 1928–43 – зав. лаб. Всесоюз. енергетичного ін-ту, 1943–48 – зав. лаб. та головний металург НДІ-627 (1946–47 в рамках радянського атомного проекту працював на заводі № 12 у м.Електросталь, де одержувався особливо чистий уран). 1947–52 – зав. лаб., 1952–77– зав. відділу, заст. директора НДІ-9 (нині НДІ неорганічних матеріалів), де долучився до робіт з виробництва металічного плутонію для атомної бомби. П. 29.11.1990 у Москві.

Наук. праці стосуються матеріалознавства, створення нових сплавів з особливими фізичними властивостями, технології їх виготовлення. Розробив нові магнітні та провідникові сплави, що дозволило розпочати в СРСР виробництво електричних приладів, апаратів і машин з постійними магнітами, зокрема для військової техніки. Створив сплави для промислових магнітів. Дослідив провідникову та трансформаторну сталі, електротехнічне залізо, пермалой та порошкові магнітодіелектрики. Розробив низку методів термічної обробки конструкційних і паливних матеріалів для ядерної техніки, ТВЕЛи для енергетичних ядерних реакторів. Створив нові сплави на основі цирконію.

Держ. пр. СРСР (1946, 1949, 1951, 1953). Ленін. пр. (1962). Держ. нагороди СРСР.

А. С. Литвинко

ЗАЛЬЦМАН Ісак Мойсейович – російський організатор виробництва військової техніки. Н. 9.12.1905 у с. Томашпіль (нині Вінниц. обл.). Закінчив Одес. індустріальний ін-т (1933). В 1933–41 працював на заводі «Червоний путиловец» (з 1934 – Кіровський завод) в Ленінграді (з 1938 – директор), 1941 – заст. народного комісара танкової промисловості СРСР, 1942 – директор танкового заводу в Нижньому Тагілі (Свердлов. обл.), 1942–43 – народний комісар танкової промисловості СРСР, 1943–49 – директор Кіров. заводу в Челябінську, 1950–56 – інженер машинобудівних заводів у Муромі та Орлі, 1957–58 – у тресті «Ленгопсліс», 1959–86 – директор механічного заводу Ленміськвиконкому. П. 17.07.1988 у Ленінграді.

В роки війни з гітлерівською Німеччиною в найкоротші терміни

І. М. Зальцман

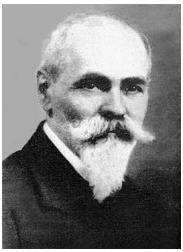

С. Заремба

М. О. Зарудний

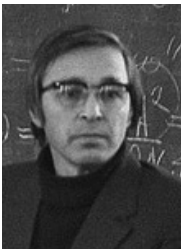

Г. М. Заславський

організував виробництво танків на непристосованих для цього площах, при дефіциті працівників, фахівців, обладнання та сировини.

Герой Соц. Праці (1941). Держ. пр. СРСР (1946). Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

ЗАРЕМБА Станіслав – польський математик, член Краків. АН (1903). Н.03.10.1863 у с. Романівка. Закінчив Петерб. ін-т інженерів шляхів сполучень (1886), стажувався в Сорбонні (1886–89). У 1900–1942 – проф. Краків. ун-ту. П. 23.11.1942.

Наук. дослідження стосуються теорії диференціальних рівнянь в частинних похідних другого порядку, математичної фізики, механіки, оптики, загальної теорії відносності, математичної логіки. Одержав широко відомі результати в теорії диференціальних рівнянь і теорії потенціалу, які взаємопов'язані з результатами паризької математичної школи.

С. А. Хорошева

ЗАРУДНИЙ Микола Олексійович – зоолог-орнітолог і мандрівник. Н. 25.09.1859 в с. Грякове (нині Полтав. обл.). Закінчив вчительську семінарію військового відомства в Оренбурзі (1879). В 1879–92 викладав у військовій гімназії в Оренбурзі, 1892–1906 – кадет. корпусі Пскова, 1906–19 – кореспондент Зоологічного музею Петерб. АН та викладач кадет. корпусу в Ташкенті. П. 17.03.1919.

Наук. праці присвячено фауністиці, зокрема орнітології та географії. Здійснив 17 наук. експедицій з вивчення Оренбурз. краю, Бухари, Закаспійського краю, Персії (1879–1912). Зібрав кілька десятків тисяч екземплярів птахів і представників ін. груп наземних хребетних і комах. На його честь названо понад 100 видів тварин.

Пр. (1901, 1904) і медаль (1907) ім. М. М. Пржевальського. Заст. голови Туркмен. відділу Рос. географічного товариства (1918–19).

В. Г. Гармасар

ЗАСЛАВСЬКИЙ Георгій Мусійович – російський фізик-теоретик, доктор фіз-мат. наук (1973), проф. Н. 31.05.1935 в Одесі. Закінчив Одес. ун-т (1957). З 1959 – асистент, з 1963 – доцент Новосибір. ун-ту, також працював в Ін-ті ядерної фізики Сибір. відділення АН СРСР, у 1971–84 – ст. наук. співробітник, зав. сектору Ін-ту фізики Сибір. відділення АН СРСР у Красноярську, 1984–91 – зав. лаб. Ін-ту космічних досліджень АН СРСР у Москві; з 1992 – проф. Нью-Йорк. ун-ту та Ін-ту математичних наук ім. Р. Куранта при ун-ті. П. в 2008.

Наук. праці стосуються нелінійної фізики, зокрема теорії

О. Д. Засядко

Збарський Б. І.

динамічного хаосу, квантового хаосу, турбулентності, дробової динаміки та аномальної кінетики. Спільно з Р. З. Сагдєєвим та ін. показав (у плазмовій фізиці), що збурення руйнує магнітні поверхні і призводить до хаосу, який зароджується в околі сепаратриси з утворення стохастичного шару (1966), і підтвердив це (1967), з Б. В. Чиріковим встановив неоднорідність хаосу (1964). Одержані результати дістали висвітлення в його монографії «Статистична необоротність в нелінійних системах» (1970). З Г. П. Берманом в дослідженнях з квантового хаосу запроводив (1978–79) його важливе поняття – часовий масштаб, який показує, коли стає істотним вплив квантових ефектів, та ввів поняття квантового нелінійного резонансу (1977). Запропонував модель дивного аттрактора та одержав дисипативне відображення (відображення Заславського). Показав, що в задачі про частинку в хвильовому пакеті фазова площина вкривається сіткою скінченної товщини, всередині якої рух є хаотичним, а в комірках – регулярним, в результаті чого утворюється структура, названа стохастичною павутиною, або «повутиною Заславського» (1986). Одержав узагальнені рівняння Фоккера–Планка (1994) та розв'язок дробових кінетичних рівнянь (1997). Автор також монографій «Стохастичність динамічних систем» (1984) та «Гамільтонів хаос і дробова динаміка» (2005, англ.).

Ю. О. Храмов

ЗАСЯДКО Олександр Дмитрович – видатний російський артилеріст і ракетник, генерал-лейтенант(1829), організатор масового виробництва бойових ракет. Н. в 1779 в с. Лютенька Полтав. губ. Закінчив Артилерійський та Інженерний шляхетські кадетські корпуси (1797). Учасник Італійського походу під командуванням О. В. Суворова (1799), російсько – турецької війни 1806–12, Вітчизняної війни 1812 та військових кампаній російської армії 1813–14. З 1820 – начальник першого в країні Михайлів. артилерійського училища, пізніше – Петерб. арсеналу та Охтин. порохового заводу. В 1826–31 – начальник штабу артиллерії російської армії, займався реорганізацією артиллерії, з 1834 – у відставці. П. 8.06.1837 в Харкові.

В 1815 почав працювати над створенням порохових ракет власної конструкції і через три роки демонстрував їх на артилерійському полігоні в Санкт-Петербурзі. Дальність полету ракет сягала 2670 м (пізніше – понад 6 км), виготовлялись вони в спеціальній піротехнічній лабораторії в м. Могильові, в 1826 їх виробництво перенесено в Петербург у створений ракетний заклад. Проводив досліди з ракетами англійського конструктора У. Конгрева, розкрив секрет технології їх виготовлення, організував їх виробництво та бойове використання. Сконструював пускові станки для ракет, що дозволяли вести залповий вогонь 6 ракетами. Сформував перші військові ракетні підрозділи. За його ініціативою під час російсько-турецкої війни 1828–29 виробництво бойових ракет було налагоджено безпосередньо в районі військових дій, пускові установки

забезпечували одночасний запуск до 36 ракет. В 1828 командував осадною артилерією під Браїловим і Варною, ракети при взятті цих фортець відіграли вирішальну роль. В березні 1829 ракетами його конструкції оснащено кораблі Дунайської військової флотілії та розпочато впровадження ракетної зброї на флоті.

Його ім'м названо кратер на Місяці.

Г. Г. Костюк

ЗБАРСЬКИЙ Борис Ілліч – російський біохімік, акад. АМН СРСР (1944). Н. 27.07.1885 у Кам'янці-Подільському. Закінчив Женев. (1911) та Петерб. (1912) ун-ти. У 1918 допомагав О. М. Баху в організації Центр. хім. лабораторії при Вищій раді народного господарства РРФСР (перетвореної 1921 у Хім. ін-т, з 1931 – Фіз.-хім. ін-т ім. Л. Я. Карпова), а 1920 – в організації Біохімічного ін-ту, з 1930 – директор Ін-ту харчування АМН СРСР, одночасно проф. 2-го Моск. мед. ін-ту; з 1934 – проф. 1-го Моск. мед. ін-ту, одночасно працював у Всесоюз. ін-ті експериментальної медицини, в 1945–52 – керівник Лабораторії біохімії раку АМН СРСР. П. 7.10.1954.

Наук. праці стосуються біохімії білків. Вивчав роль еритроцитів у транспортуванні та обміні амінокислот, білків у харчуванні, також амінокислотний склад тканинних білків при різних фізіологічних та патологічних станах. Висунув теорію, згідно з якою в основі злоякісного росту тканин лежить аномальний синтез білків.

Герой Соц. Праці (1945). Держ. пр. СРСР (1944).

Ю. І. Мушкало

ЗЕЛЬМАНОВ Абрам Леонідович – російський астроном і математик, доктор фіз.-мат. наук. Н. 15.05.1913 у Гадячі (нині Полтав. обл.). Закінчив

Зельманов А. Л.

Золотуха С. І.

Моск. ун-т (1937) та аспірантуру при Держ. астрономічному ін-ті ім. П. К. Штернберга (1941). З 1942 працював у цьому ін-ті, з 1947 також викладав у Моск. ун-ті. П. 2.02.1987.

Наук. праці присвячені загальній теорії відносності, релятивістській космології та філософським проблемам сучасного природознавства. Розвинув релятивістську теорію анізотропного та неоднорідного Всесвіту, запроводивши фактори неоднорідності та анізотропії, розробив математичний апарат хронометричних і кінематичних інваріантів, застосовуваний в космології та астрофізиці. У 1955 одним із перших висловив думку, що умови, які допускають розвиток життя та розуму в оточуючій нас частині Всесвіту, повинні бути пов'язані з деякими більш загальними фізичними умовами у ній, наприклад з характером розширення Метагалактики, що визначає зміну густини випромінювання.

І. Д. Зосимович

ЗОЛОТУХА Савва Іванович – російський інженер, організатор ядерного виробництва. Н. 20.08.1913 в селищі Петро-Мар'ївка (нині м. Первомайськ Луган. обл.). Закінчив Моск. хіміко-технологічний ін-т і працював на заводі № 12 в м. Електросталь

М. М. Зубов

Д. Д. Іваненко

Моск. обл. (з 1951 – головний технолог, з 1959 – головний інженер, у 1966–79 – директор). П. в 1990.

Забезпечував виробництво урану високої чистоти та ядерного палива (уранових блоків) для ядерних реакторів та АЕС, зокрема для перших АЕС, атомних підводних човнів та атомоходу.

Герой Соц. Праці (1970). Ленін пр. Держ. пр. СРСР. Ордени та медалі. Почесний громадянин м. Електросталь.

Ю. О. Храмов

ЗУБКОВИЧ Сергій Георгійович – російський учений в галузі радіотехніки та радіолокації, доктор техн. наук (1970), проф. (1992). Н. 21.10.1923 у с. Шамівка Кіровоград. обл. Закінчив Ленінград. військово-повітряну інженерну академію (1949). В 1958–87 – ст. наук. співробітник, з 1987 – провідний наук. співробітник Науково-дослідного центру Військово-космічної академії ім. О. Ф. Можайського. П. 17.08.2009 в Санкт-Петербурзі.

Науково-технічна діяльність стосується розробки питань радіолокаційного зондування Землі, принципів побудови автономних радіолокаційних систем космічних апаратів, методів визначення статистичних характеристик радіолокаційних сигналів. Один із засновників вітчизняної радіолокації. Автор понад 150 наук. праць.

Засл. діяч науки і техніки РФ (1996).

Ю. О. Храмов

ЗУБОВ Микола Миколайович – російський океанолог і полярний дослідник, доктор геолог. наук (1937). Н. 23.05.1885 в Ізмаїлі (нині Одес. обл.). Закінчив Морську академію в Санкт-Петербурзі (1910). В 1930–44 працював у Моск. гідрометеорологічному ін-ті (в 1932–41 – зав. кафедри), 1944–48 – директор Океанографічного ін-ту, з 1949 викладав у Моск. ун – ті. В 1931 – учений секретар Національного комітету з проведення Другого міжнародного полярного року. В 1935 – науковий керівник високоширотної експедиції на льодоколі «Садко». З 1943 – помічник керівника Головного управління Північного морського шляху. П. 11.11. 1960 в Москві.

Проводив гідрогеологічні дослідження в Баренцевому морі, на західному узбережжі Нової Землі (1912). На судні «М. Кніпович» вперше обігнув з півдня Землю Франца Йосипа (1932). Здійснив наукове керівництво високоширотної експедиції на криголамі «Садко» (1935). Одним з перших висунув і розробляв проблему крижаних прогнозів в арктичних полях. Засновник вчення про вертикальну циркуляцію вод у полярних басейнах. З'ясував походження холодного проміжного шару в морі. Сформулював закон дрейфу криг за ізобарами. Його ім'ям названо мис на о. Нова Земля, затока в морі Моусона.

Засл. діяч науки і техніки РРФСР (1960). Ордени та медалі СРСР.

Г. А. Дороніна

ІВАНЕНКО Дмитро Дмитрович – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук, проф. Н. 29.07.1904 в Полтаві. Закінчив Ленінград. ун-т (1927) і працював у Ленінград. фіз.-техн. ін-ті, в 1929–31 – зав. теор. відділом Укр. фіз.-техн. ін-ту в Харкові, потім – у вузах Ленінграда, Томська, Свердловська, Києва; з 1943 – проф. Моск. ун-ту. П. 31.12.1994.

Наук. дослідження відносяться до квантової теорії поля, теорії ядра, синхротронного випромінювання, єдиної теорії поля, теорії гравітації, історії фізики. З В. О. Фоком, узагальнивши рівняння Дірака на випадок тяжіння, розробив теорію паралельного переносу спінорів (1929), з В. А. Амбарцумяном розвинув теорію дискретного простору-часу (1930). В 1932 незалежно від В. Гейзенберга встановив протонно-нейтронну модель ядра, розглядаючи нейтрон як елементарну частинку, і вказав, що при бета-розпаді електрон народжується подібно фотону. З Є. М. Гапоном почав розробку оболонок протонів і нейтронів у ядрах. Незалежно від І. Є. Тамма показав можливість взаємодії через частинки, що мають масу спокою, і заклав основи першої польової нефеноменологічної теорії парних (електронно-нейтринних) ядерних сил (1934). Передбачив 1944 з І. Я. Померанчуком синхротронне випромінювання релятивістських електронів у магнітних полях і розробив з А. О. Соколовим його теорію (Держ. пр. СРСР, 1950). Побудував 1938 нелінійне спінорне рівняння. Розробляв нелінійну єдину теорію з кварками і субкварками та калібрувальну теорію гравітації, враховуючу поряд з кривиною кручення.

Ю. О. Храмов

ІВАНОВ Володимир Леонтійович – російський військовий діяч в галузі ракетної техніки, генерал-полковник (1989), доктор воєн. наук (1992), проф. (1996). Н. 26.04.1936 в с. Кам'янка-Дніпровська Запоріз. обл. Закінчив Каспійське вище військово-морське училище (1958), Ростовське вище командно-інженерне училище (1963), Військову академію в Москві (1971), Військову академію Генерального штабу Збройних сил СРСР (1991). З 1963 служив на об'єкті «Ангара» в 48-й бойовій стартовій станції, з 1971 – командир ракетного полку в Бершетах, заст. командира дивізії, з 1974 – командир ракетної дивізії в Нижньому Тагілі, з 1976 – заст. командувача Оренбурз. ракетною армією, з 1977 – заст. начальника, з 1979 – начальник ракетного полігону «Плесецьк», з 1984 – начальник штабу – перший заст. начальника Головного управління Космічних засобів Міністерства оборони СРСР, з 1989 – начальник космічних засобів, в 1992–96 – командувач Військово-космічними силами Міністерства оборони Російської Федерації, 1996 – заст. ген. директора Держ. космічного науково-виробничого центру ім. М. В. Хрунічева.

Розробляв питання створення самостійного роду військ – Військово-космічних сил та став їх першим командувачем. Автор понад 20 наук. праць, присвячених застосуванню космічних засобів.

Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

ІГНАТЧЕНКО Вальтер Олексійович – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук (1969), проф. (1970). Н. 28.02.1931 у Херсоні. Закінчив Одес. ун-т (1957). З 1957 працює в Ін-ті фізики Сибір. відділення РАН у Красноярську (в 1963–2003 – зав. теор. відділу, лаб., головний наук співробітник).

Наук. праці стосуються фізики твердого тіла, фізики магнетизму,

В. О. Ігнатченко

С. П. Ізотов

зокрема тонких магнітних плівок, магнітних структур, ядерного магнітного та ін. резонансів, перемагнічення. Передбачив електронно-ядерний магнітний резонанс та індукований безладдям кросинг-резонанс, запропонував новий метод збудження ядерної спінової луни та комплексний підхід до вивчення випадково-неоднорідних середовищ. Спільно з ін. розвивав теорію взаємодії хвильових полів у неоднорідних середовищах і метод дослідження неоднорідних мультишарових структур. Автор понад 200 наук. праць, підготував 30 канд. і 7 докторів наук.

Засл. діяч науки РФ (1998).

Ю. О. Храмов

ІЗОТОВ Сергій Петрович – російський конструктор авіадвигунів, доктор техн. наук (1968). Н. 30.06.1917 в с. Синельникове (нині місто в Дніпропетр. обл.). Навчався в Запоріз. індустріальному ін-ті (1935–37), закінчив Ленінград. політехн. ін-т (1941). В 1941 працював у КБ авіадвигунів В. Я. Клімова заводу «Червоний Жовтень» в Рибінську Ярослав. обл., 1941–45 – на моторному заводі № 26 в Уфі (з 1943 – заст. начальника конструкторського відділу), з 1946 – заст. головного конструктора Дослідного КБ № 117 в Ленінграді, з 1960 – головний конструктор і керівник, з 1981 – Ген. конструктор Ленінград. НВО ім. В. Я. Клімова. П. 6.05.1983.

Організатор випуску моторів для винищувачів і бомбардувальників конструкторів О. С. Яковлєва, С. О. Лавочкіна, В. М. Петлякова та ін., газотурбінних двигунів для вертольотів Мі-2, Мі-8, Мі-14, Мі-24 та ін., першого у світі серійного танка Т-80, оснащеного газотурбінним двигуном; брав участь у створенні рушійної установки для другого ступеня міжконтинентальної балістичної ракети УР-100 і зенітної ракети комплексу С-200.

Герой Соц. Праці (1969). Ленін. пр. (1976). Держ. пр. СРСР (1949, 1971). Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

ІМШЕНЕЦЬКИЙ Олександр Олександрович – російський мікробіолог, акад. АН СРСР (1962). Н. 26.12.1904 у Києві. Закінчив Воронез. ун-т (1926). З 1930 працював в Ін-ті мікробіології АН СРСР (з 1941 – зав. відділу, 1949–85 – директор). П. 1.08.1992 у Москві.

Наук. праці стосуються морфології, екологічної фізіології мікроорганізмів, їх ролі в кругообігу речовин у природі, космічної біології. Встановив відмінність ядерного апарату бактерій від клітинних ядер вищих організмів і відніс бактерії до групи прокаріотів – організмів з несформованою структурою клітин ядра. Показав, що термофільні бактерії розмножуються швидше мезофільних і мають ферменти, які зберігають активність при 90 °С. Вперше здійснив окислення аміаку та гідроксиламіну безклітинними препаратами нітрифікуючих бактерій. Вивчав мінливість мікроорганізмів під впливом мутагенів і фізіологію мутантів. Одержав поліплоїдні культури дріжджів і деяких бактерій. Один з основоположників

О. О. Імшенецький

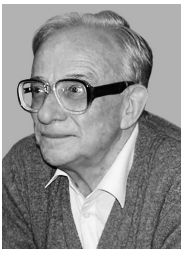

В. С. Імшенник

М. О. Ісакович

А. Ф. Йоффе

космічної та екзобіології. Брав участь в організації мікробіологічної промисловості у СРСР.

Герой Соц. Праці (1975). Медаль ім. Л. Пастера (1955). Держ. нагороди СРСР. Перший президент Всесоюз. мікробіологічного товариства (1960–63).

Г. Г. Костюк

ІМШЕННИК Володимир Сергійович – російський фізик-теоретик, чл.- кор. РАН (2003). Н. 27.09.1928 в Дебальцеве Донец. обл. Закінчив Моск. ун-т і працював в Ін-ті прикладної математики АН СРСР, з 1979 – в Ін-ті теоретичної та експериментальної фізики (провідний науковий співробітник), також зав. кафедри Моск. фіз.-техн. ін-ту.

Наук. праці в галузі теор. астрофізики, фізики плази і керованого термоядерного синтезу, радіаційної гідродинаміки. Побудував теорії вибухів Наднових і гравітаційного каллапсу. Досліджував взаємодію випромінювання з речовиною, фіз. процеси в мішенях важкоіонного термоядерного синтезу, пінч-ефект і плазмений фокус. Розробив з ін. методику матем. моделювання фіз. процесів у термоядерній мішені.

Держ пр. СРСР. Золота медаль ім. А. Д. Сахарова (2001).

Ю. О. Храмов

ІСАКОВИЧ Михайло Олександрович – російський фізик. Н. 28.05.1911 в Одесі, де закінчив Ін-т інженерів водного транспорту (1932), в 1937 – аспірантуру при Моск. ун-ті. Працював в пед. ін-тах Орла і Москви, в 1946–54 – у Фіз. ін-ті АН СРСР, з 1954 – Акустичному ін-ті АН СРСР (з 1962 – зав. теор. відділом), також проф. Моск. фіз.-техн. ін-ту. П. 29.10.1982.

Наук. дослідження присвячені акустиці, зокрема розповсюдженню звуку в мікронеоднорідних середовищах, розсіянню звукових хвиль шершавими і неоднорідними поверхнями на неоднорідностях в хвилеводах, коливанням і хвилям у стержнях складних конфігурацій. Розробив теорію звуко- і віброізолюючої дії системи однаково налаштованих, близько розміщених резонаторів, вміщених у хвилеводи.

Ю. О. Храмов

ЙОФФЕ Абрам Федорович – видатний російський фізик і організатор науки, акад. АН СРСР (1920), віце-президент (1926–29, 1942–45). Н. 29.10.1880 в м. Ромни. Закінчив Петерб. технолог. ін-т (1902). В 1903–1906 – практикант, асистент в лабораторії Мюнхен. ун-ту. В 1906 почав працювати в Петерб. політехн. ін-ті, в 1913–48 – проф. і 1919–48 декан (з перервами) фіз.-мех. факультету ін-ту.

В 1918 за його ініціативою створено фіз.-техн. відділ у Рентгенологічному і радіологічному ін-ті (реорганізований 1923 в Ленінград. фіз.-техн. ін-т, директором якого він був до 1951), а в 1919 – фіз.-мех. факультет в Політехн. ін-ті. На базі цих центрів фізичної науки в СРСР в наступні роки створено розгалужену мережу науково-дослідних інститутів фіз. профілю (фіз.-техн. ін-ти в Харкові, Дніпропетровську, Свердловську, Томську, Ін-т хім. фізики, Електрофізичний ін-т та ін.). В 1952–55 – директор Лабораторії напівпровідників АН СРСР, 1955–60 – Ін-ту напівпровідників АН СРСР. П. 14.10.1960.

Наук. праці присвячені фізиці твердого тіла, фізиці і техніці напівпровідників, загальним питанням фізики. Вже в докторській дисертації (1905) проявив майстерність експериментатора і вирішив важливе на той час питання пружної післядії в кристалах. В 1913 виконав цикл робіт з вимірювання заряду електрона і довів статистичний характер елементарного фотоефекту. Класичними стали його дослідження пластичної деформації. Вивчаючи механічні властивості кристалів, виявив, що характер руйнування кристала при певній температурі визначається співвідношенням між границями текучості та міцності. Пояснив реальну міцність кристалів (1922). З'ясував питання про так звані електронні аномалії кварцу, показав, що зони пов'язані з утворенням об'ємних зарядів всередині кристала. Показав, що незначні домішки сильно впливають на електропровідність діелектриків, розробив методи очищення кристалів.

На початку 30-х років наукові інтереси зосередились в галузі фізики напівпровідників. Виявив, що на електр. властивості напівпровідників сильно впливають домішки, зокрема виявив, що останні в широкому діапазоні змінюють провідність і знак носіїв струму. Сформулював ідею про природу напівпровідникових властивостей значної групи інтерметалічних сплавів (дальтонідів) і докладно дослідив їх. Зробив внесок у застосування термо- і фотоелектричних властивостей напівпровідників для перетворення теплової і світової енергії в електричну. Розробив теорію термоелектрогенераторів і термоелектричних холодильників, висунув ідею плазмової термоелектрики. Ще перед війною створив сірчаноталієвий фотоелемент з ккд, більший 1%. Засновник великої школи фізиків.

Герой Соц. Праці (1955). Ленін. пр. (1961, посмертно). Держ. пр. СРСР (1942). Член багатьох академій наук і наукових товариств. В 1924–30 – головний редактор «Журналу прикладної фізики», 1931–38 – «Журналу експериментальної і теоретичної фізики», 1931–59 – «Журналу технічної фізики». Його ім'я носить Санкт-Петерб. фіз.-техн. ін-т РАН.

Ю. О. Храмов

КАГАНОВ Мойсей Ісакович – фізик-теретик, доктор фіз.-мат.наук (1958), проф. Н. 4.08.1921 в м. Лубни Полтав. обл. Учасник (1941–45) Другої світової війни. Закінчив Харків. ун-т (1949) і працював у теор. відділі Харків. фіз.-тех. ін-ту, також у 1952–70 викладав у Харків. ун-ті; 1970–94 – провідний наук. співробітник Ін-ту фізичних проблем АН СРСР (РАН) у Москві, з 1994 жив у США.

Наук. дослідження стосуються квантової теорії твердого тіла, зокрема теорії металів і теорії низькотемпературного магнетизму, фізики плазми, історії фізики. Спільно з І. М. Ліфшицем та його учнями заклав основи сучасної електронної теорії металів (1954–65), що дістало висвітлення в його монографії з І. М. Ліфшицем та М. Я. Азбелем «Електронна теорія металів» (1971). Автор понад 200 праць, зокрема низки науково-популярних.

Ю. О. Храмов.

М. І. Каганов

Б. О. Казанський

КАЗАНСЬКИЙ Борис Олександрович – російський хімік-органік, акад. АН СРСР (1946). Н. 25.04.1891 в Одесі. Закінчив Моск. ун-т (1918), в якому працював (з 1935 – проф.); з 1936 – в Ін-ті органічної хімії АН СРСР (в 1954–66 – директор). П. 05.04.1973.

Наук. дослідження стосуються розробки основ нафтохімії та каталітичного перетворення вуглеводнів. Відкрив нові каталітичні реакції утворення циклічних вуглеводнів і перетворення цикланів. Встановив закономірності гідрогенізації та дегідрогенізації вуглеводнів, синтезував нові вуглеводні високої чистоти. Разом з М. Д. Зелінським та А. Ф. Плате відкрив 1934 каталітичну реакцію селективного гідрогенолізу циклопентанових вуглеводнів в атмосфері водню на платиновому каталізаторі з розривом тільки одного з п'яти вуглець-вуглецевих зв'язків, з А. Ф. Плате відкрив 1936 реакцію C_6-дегідроциклізації (ароматизації) парафінових вуглеводнів, із співробітниками – реакцію C_5-дегідроциклізації (1954). Встановив 1950 правила гідрогенолізу та ізомеризації C_3- та C_4-циклоалканів, а також закономірності гідрування етилену та його гомологів різного ступеня алкілування. Винайшов нові шляхи та оптимальні умови здійснення різних реакцій каталітичної полімеризації та термічного перетворення вуглеводнів при високому тиску. Досліджував (1946–60) склад бензинових фракцій нафти.

Герой Соц. Праці (1969). Держ. пр. СРСР (1949).

Ю. І. Мушкало

КАЗАРНОВСЬКИЙ Ісак Абрамович – російський хімік, чл.- кор. АН СРСР (1939). Н. 29.09.1890 у Миколаєві. Закінчив Цюріх. ун-т (1914). В 1917–18 працював на Шліссельбурзькому пороховому заводі, 1918–21 – у Міському санітарному бюро у Севастополі; з 1922 – Фіз.-хім. ін-ті ім. Л. Я. Карпова, одночасно з 1930 – проф. Моск. ун-ту. П. 12.01.1981.

Наук. праці присвячено теорії утворення гідридів, хлоридів та оксидів металів. Відкрив (1949–51)

І. А. Казарновський

О. Д. Казачковський

нові пероксиди лужних металів, зокрема NaO_2 (1936), KO_3, NaO_3 (1948) та ін., з'ясував механізм їх утворення та запропонував нову систематику пероксидів. Встановив (1969) механізм утворення пероксиду водню з вільних гідроксильних радикалів, а також механізм розпаду озону. Розробив промислові методи виробництва безводного хлориду алюмінію з глин (1935) та одержання пероксиду натрію (1942).

Держ. пр. СРСР (1941). Держ. нагороди СРСР.

Ю. І. Мушкало

КАЗАЧКОВСЬКИЙ Олег Дмитрович – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук. Н. 3.11.1915 у Катеринославі (нині – Дніпро). Закінчив Дніпропетр. ун-т (1938). Учасник Другої світової війни (начальник артилерійської розвідки дивізіону, полку 1941–45). В 1946–47 працював в Ін-ті теоретичної та експериментальної фізики в Москві, 1947–64 і з 1973 – у Фізико-енергетичному ін-ті в Обнінську Моск. обл. (з 1973 – директор, з 1987 – радник ген. директора), 1964–73 – директор Н.-д. ін-ту атомних реакторів у Меллекесі. П. 10.01.2014.

Наук. дослідження й розробки присвячені в основному реакторній фізиці та реакторобудуванню. Спільно з О. І. Лейпунським та ін. визначив основні ядерно-фізичні параметри швидких реакторів, виміряв просторовий та енергетичний розподіл швидких нейтронів у реакторах. Брав участь у створенні перших у СРСР експериментальних реакторів на швидких нейтронах, під його керівництвом запущено швидкі реактори БР-1, БР-2, БР-5, реактор періодичної дії ИБР-1, реактор БОР-60, швидкі реактори БН-350 і БН-600. За часи його директорства у Фізико-енергетичному ін-ті завершено пуск всіх 4 ядерних блоків Білібінської атомної теплоенергоцентралі, введено в експлуатацію атомні підводні човни з теплоносієм «свинець-вісмут», запускалися штучні супутники Землі з ядерними енергоустановками БУК та ТОПАЗ. Автор понад 100 наук. праць, в т.ч. трьох монографій, 10 автор свідоцтв і патентів на винаходи, низки мемуарів.

Ленін. пр. (1960). Засл. діяч науки і техніки Росії. Ордени та медалі, зокрема орден «За заслуги перед Вітчизною IV ст. (2000). Був головним редактором журналу «Атомна енергія». Почесний громадянин Обнінська (2005).

Ю. О. Храмов

КАЛАШНІКОВ Сергій Григорович – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук., проф. Н. 9.02.1906 в Миколаєві. Закінчив Моск. ун-т (1929), де працював в 1929–61 (з 1946 – проф., зав. кафедри), з 1956 – зав. відділом Ін-ту радіотехніки і електроніки АН СРСР, з 1962 – також проф. Моск. фіз.-техн. ін-ту. П. 23.04.1984.

Наук. дослідження присвячені фіз. електроніці та фізиці напівпровідників. Вивчав (1933–41) дифракцію повільних електронів на кристалах (переважно срібла) і розробив її теорію, вивчав вплив температури кристала на інтенсивність дифракції, встановив анізотропію теплових коливань поверхневих атомів кристалів.

Перший в СРСР одержав високочистий германій і розробив СВЧ германієві діоди. Досліджував вплив різних домішок у германії на нерівноважні електронні процеси в ньому і визначив імовірність захоплення електронів і дірок на ці центри. Вивчав різні типи електричних нестійкостей в кристалах. Спільно з ін. відкрив 1968 рекомбінаційні хвилі в германії.

Держ. пр. СРСР (1951, 1972).

Ю. О. Храмов

КАМ'ЯНЕЦЬКА Діна Семенівна – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук (1966). Н. 6.02.1918 в Дніпропетровську (нині Дніпро). Закінчила Дніпропетр. ун-т (1939). В 1939–44 працювала у Дніпропетр. фіз.-техн. ін-ті, 1944–90 – Ін-ті металознавства і фізики металів у складі Центр. н.-д. ін-ту чорної металургії ім. І. П. Бардіна в Москві. П. 24.01.1991.

Наук. дослідження присвячені фізиці твердого тіла (фазові переходи у сплавах, теорія кристалізації, розрахунки діаграм стану бінарних систем, властивості чистого заліза та ін. металів і сплавів). Автор понад 100 праць. Володіла п'ятьма мовами.

Ю. О. Храмов

КАПУСТИНСЬКИЙ Анатолій Федорович – російський фізико-хімік, чл.- кор. АН СРСР (з 1939). Н. 29.12.1906 у Житомирі. Закінчив Моск. ун-т (1929). У 1929–41 працював у Всесоюз. н.-д. ін-ті прикладної мінералогії в Москві, 1933–37 – проф. Горьків. ун-ту, 1937–41 Моск. ін-ту сталі, 1941–43 працював у Казан. ун-ті, 1943–60 – проф. Моск. хіміко-технологічного ін-ту та 1945–49 – Моск. ун-ту. П. 26.08.1960.

Наук. дослідження в галузі кристалохімії та хімічної термодинаміки. Досліджуючи різні кристалічні

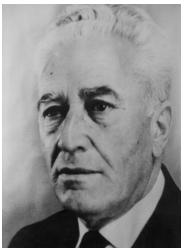

С. Г. Калашніков

А. Ф. Капустинський

продукти, показав (1933–35), що теплоти утворення багатьох з них лінійно залежать від логарифма порядкового номера хім. елементу, запропонував рівняння енергії кристалічної гратки (рівняння Капустинського). Експериментально встановив ефект ізотопії для енергії кристалічної гратки. Незалежно від П. Еммета, разом з Е. В. Бріцке відкрив явище термічної дифузії в реакціях відновлення закису заліза воднем. Розробив (1940–50) термічний метод встановлення іонних радіусів. Висловив гіпотезу про послідовні зміни спорідненості металів до кисню і сірки та про ізотермічність і металізацію внутрішнього земного ядра.

Пр. ім. Л. В. Писаржевського (1942). Держ. нагороди СРСР.

Ю. І. Мушкало

КАПЧИНСЬКИЙ Ілля Михайлович – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук. Н. 5.07.1919 в Одесі. Закінчив Моск. ун-т. Працював у НДІ-20, з 1958 – зав. лаб., зав. відділу Ін-ту теоретичної та експериментальної фізики в Москві. П. 2.05.1993 у США під час лекції, похований у Москві.

Наук. дослідження присвячені створенню складних радіотехнічних пристроїв, фізиці пучків заряджених частинок, прискорювальної техніці, зокрема розробці й створенню

І. М. Капчинський

В. О. Каргін

сильнострумових іонних лінійних прискорювачів. Побудував теорію колективних взаємодій частинок при самоузгоджених власних полях пучків. З В. В. Владимирським у теорії сильнострумових пучків запропонував мікроканонічний фазовий розподіл частинок (розподіл Капчинського–Владимирського), з В. О. Тепляковим – концепцію високочастотної квадрупольної прискорювальної структури, яка не використовує магн. лінзи для фокусування частинок. Під його керівництвом створено лінійні прискорювачі протонів із жорстким фокусуванням на енергію 25 і 100 Мев.

Держ. пр. СРСР (1970). Ленін. пр. (1988).

Ю. О. Храмов

КАРАШ Морріс – американський хімік-органік, член НАН США (1946). Н. 24.08.1895 в Кременці (нині Тернопіл. обл.). Закінчив Чикаг. ун-т (1917), в якому працював (з 1939 – проф.), в 1922–24 – в ун-ті штату Мериленд. П. 09.10.1957.

Наук. праці в галузі хімії вільних радикалів. Вивчав приєднання бромистого водню до алілброміду і показав, що приєднання проти правила Марковникова пов'язано з присутністю в реакційній суміші слідів перекисних сполук. На уявленнях про вільно-радикальні механізми реакцій створив низку нових синтетичних методів. Синтезував 1940 і вивчав ртутьорганічні сполуки, застосовувані в сільському господарстві та медицині. Виділив ерготоцин і показав, що він може бути використаний як діюча речовина лікарських препаратів. Заклав основи для здійснення важливих у промисловості процесів вільнорадикальної полімеризації. Розробив 1939 метод низькотемпературного хлорування алканів з використанням хлористого сульфурилу і перекису бензоїлу як ініціатора.

Ю. І. Мушкало

КАРГІН Валентин Олексійович – російський хімік, акад. АН СРСР (1953). Н. 23.01.1907 у Катеринославі (нині Дніпро). Закінчив Моск. ун-т (1930). З 1930 працював у Фіз.-хім. ін-ті ім. Л. Я. Карпова, одночасно з 1956 – проф. Моск. ун-ту, де заснував того ж року першу в СРСР університетську кафедру високомолекулярних сполук. П. 21.10.1969.

Наук. праці в галузі фізичної хімії, хімії високомолекулярних сполук, колоїдної хімії. Зробив фундаментальний внесок у вивчення розчинів полімерів, показав, що такі розчини є термодинамічно оборотними системами, сформулював основні уявлення про їх термодинамічні властивості. З'ясував загальні закономірності змін механічних властивостей полімерів при різних температурах. Дослідив зв'язок між фізико-хімічними властивостями полімерних матеріалів та їх будовою на молекулярному та надмолекулярному рівнях. Ці роботи привели до ефективних методів створення модифікованих пластмас, гум і хімічних волокон. Дослідив роль структурних характеристик реакційного середовища при утворенні макромолекул. Розробив метод обробки

вогнезахисних тканин, впровадив у будівництво спосіб штучного закріплення піщаних ґрунтів. Ініціатор створення та головний редактор «Енциклопедії полімерів» (з 1972), також головний редактор журналу «Високомолекулярні сполуки» (з 1959).

Герой Соц. Праці (1966). Ленін. пр.. (1962). Держ. пр. СРСР (1943, 1947, 1950, 1969).

Ю. І. Мушкало

КАРПОВ Євген Анатолійович – російський учений в галузі авіаційної та космічної медицини, доктор мед. наук. Н. 19.02.1921 у с. Козацьке Київ. обл. Закінчив Ленінград. військово-медичну академію (1942). Учасник (1942–45) Другові світової війни. В 1947–60 працював в Ін-ті авіаційної медицини в Москві, 1960–63 – керівник Центру підготовки космонавтів, 1964–72 – перший заст. керівника Ін-ту авіаційної та космічної медицини, 1973–78 – керівник філії авіаційної медицини НДІ цивільної авіації. П. 26.05.1990.

В 1959 керував відбором з льотчиків кандидатів у космонавти.

Генерал-майор мед. служби. Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

КАРПОВ Лев Якович – російський хімік, технолог і громадський діяч. Н. 30.04.1879 у Києві. У 1896 вступив до Моск. техн. училища, проте закінчив його тільки 1910 (навчання переривалося численними арештами за участь у революційному русі). У 1915–17 – директор Бондюз. хім. з-ду на Камі. Після 1917 очолив Відділ хім. промисловості Вищої ради народного господарства (ВРНГ) РРФСР. П. 6.01.1921.

Разом з С. П. Ланговим та М. І. Курсановим розробив (1911–15)

Є. А. Карпов

Л. Я. Карпов

екстракційний метод одержання скипідару та каніфолі, проектував обладнання та керував будівництвом перших у Росії підприємств по їх виробництву та будівництвом першого у Росії заводу з виробництва хлороформу і рідкого хлору. Під його керівництвом проводилась перебудова хім. промисловості, створювались нові хім. виробництва. Ініціатор організації 1918 Центр. хім. лабораторії при ВРНГ РРФСР для обслуговування науково-технічних потреб хім. промисловості (у 1921 реорганізована у Хім. ін-т, названий його ім'ям, з 1931 – Фізико-хімічний ін-т ім. Л. Я. Карпова). За його ініціативою видано у 1920–24 довідник із окремих галузей російської хім. промисловості.

Ю. І. Мушкало

КАШИН Валерій Михайлович – російський учений-конструктор оперативно-тактичної ракетної зброї, доктор техн. наук (2009). Н. 14.09.1947 у Чернівцях. Закінчив Моск. вище техн. училище ім. М. Е. Баумана (1971) і аспірантуру при ньому (1974). З 1974 працює в КБ машинобудування в Коломні Моск. обл. (з 2005 – начальник, головний конструктор, з 2009 – Ген. директор і Ген. конструктор).

Брав участь у впровадженні та розвитку на підприємстві першої в галузі системи автоматизованого

В. М. Кашин

М. Й. Кваша

проектування «Магістраль», був одним з керівників проекту по створенню комплексу активного захисту спецоб'єктів. Керував і брав участь у створенні протитанкового, зенітного та оперативно-тактичного високоточного озброєння – багатоцільового всепогодного протитанкового ракетного комплексу «Хризантема», переносного зенітного ракетного комплексу «Ігла-С», оперативно–тактичного ракетного комплексу «Іскандер–М», ракет «Атака», «Штурм», комплексу активного захисту «Арена», опорно-пускової установки «Джигіт», комплексу керованого ракетного озброєння вертольотів Мі-28Н, Мі-35М, Ка-52, Мі-28МН та ін. Автор понад 140 наук. праць, в тому числі 4 монографій, 5 навчально-методичних посібників, 55 свідоцтв і патентів на винахід.

Засл. конструктор РФ. Держ. пр. РФ (2003, 2004).

О. Г. Луговський

КВАША Микола Йосипович – російський кораблебудівник, доктор техн. наук, проф. Н. 8.12.1929 в Зинов'євську (нині Кропивницький). Закінчив Харків. політехн. ін-т (1953). З 1953 працював на машинобудівному заводі «Червоне Сормово» в м. Горькому (інженер-конструктор, в 1954 – ст. інженер, 1955 – начальник, з 1971 – головний конструктор, в 1993–2006 – Ген. директор і Ген. конструктор ВАТ «ЦКБ «Лазурит», з 2007 – Ген. конструктор ВАТ «ЦКБ «Лазурит»). П. 4.11.2007 в Нижньому Новгороді.

Брав участь в проектуванні і створенні багатьох підводних човнів, зокрема дизель-електричного підводного човна, атомного підводного човна типу «Скат» (керував роботами по освоєнню ракетного комплексу «Аметист»), бойового підводного човна-мішені типу «Кефаль», рятувального підводного човна типу «Льонок», оснащеного двома автономними глибоководними рятувальними апаратами для роботи на глибинах до 500 м, атомних підводних субмарин типу «Катран» і рятувального глибоководного апарату типу «Приз» та ін. Головний конструктор атомних підводних човнів «Баракуда» і «Кондор». Автор більше 50 винаходів і кількох десятків статей.

Герой РФ (1993). Пр. Уряду РФ (1998). Ордени і медалі СРСР і РФ.

О. Г. Луговський

КЕЛЬМАН Веніамін Мойсейович – фізик-експериментатор, доктор фіз.-мат. наук. Н. 7.02.1915 в Києві. Закінчив Київ. ун-т (1937). В 1937–41 працював у Харків. фіз.-техн. ін-ті, 1945–62 – Ленінград. фіз.-техн. ін-ті, з 1962 – зав. відділу ядерної спектроскопії Ін-ту ядерної фізики АН Казах. РСР; з 1991 – в США. П. в 2008.

Наук. дослідження присвячені електронній оптиці та ядерній спектроскопії. Створив призменну електронну оптику. Розробив на основі створених ним же електронних та іонних призм призменні бета- і масс-спектрометри великої роздільної здатності та світлосили.

Акад. АН Казах. РСР (1962).

Ю. О. Храмов

В. М. Кельман

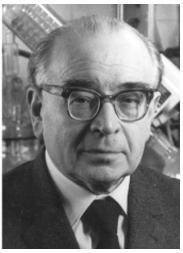

В. Кемула

Ю. Я. Керкіс

Г. В. Кисунько

КЕМУЛА Віктор – польський хімік, член Польської АН (1956). Н. 6.03.1902 в Ізмаїлі (нині Одес. обл.). Закінчив Львів. ун-т (1923). Удосконалював освіту в Праз. (1929) і Лейпціг. (1930) ун-тах. У 1923–41 працював у Львів. ун-ті (з 1939 – проф.), з 1945 – Варшав. ун-ті, одночасно в 1952–72 – в Ін-ті фізичної хімії Польської АН. П. 17.10.1985.

Наук. праці в галузі фізико-хімічних методів аналізу та фотохімії. Досліджував дію ультрафіолетового випромінювання на найпростіші алкани та їх хлорпохідні. Розробив хроматополярографію.

Президент Польського хім. товариства (1955–59).

Ю. І. Мушкало

КЕРКІС Юлій Якович – російський учений-генетик, доктор біол. наук, проф.. Н. 17.02.1907 в Києві. Закінчив Ленінград. ун-т (1930). В 1930–41 працював в Ін-ті генетики АН СРСР, 1941–56 – племінних тваринницьких радгоспах Таджикистану, також 1949–54 – у таджицькому НДІ тваринництва і ветеринарії; 1958–77 – зав. лаб. Ін-ту цитології й генетики Сибір. відділення АН СРСР у Новосибірську та 1967–77 – проф. Новосибір. ун-ту. П. 30.01.1977.

Наук. праці присвячені дослідженням спонтанного та індукованого іонізуючою радіацією мутагенезу тварин. Один із перших сформулював концепцію порушення внутрішньоклітинного фізіологічного гомеостазу як основну причину виникнення мутаційних змін у геномі (1940). Розвинув уявлення про існування клітинних і організмових механізмів контролю радіочутливості хромосомних структур. Перевірив успадкування ознак за законами Менделя. Проводив практичні дослідження з генетики вівчарства.

В. Г. Гармасар

КИСУНЬКО Григорій Васильович – російський вчений в галузі радіоелектроніки, чл.- кор. АН СРСР (1958). Н. 20.07.1918 в с. Бельманка (нині Запоріз. обл.). Закінчив Луган. пед. інтут (1938) і аспірантуру Ленінград. пед. ін-ту (1941). Учасник (1941–45) Другої світової війни. В 1944–50 працював у Військовій академії зв'язку (викладач, ст. викладач, заст. начальника кафедри), з 1950 – в КБ-1 (начальник сектору, відділу), 1952–53 – заст. техн. керівника з випробувань станції Б-200, з 1953 – начальник СКБ № 30 КБ-1, з 1958 – Ген. конструктор системи ПРО, з 1961 – начальник ОКБ-30 і Ген. конструктор системи ПРО А-35, з 1966 – директор і науковий керівник ОКБ «Вимпел», з 1970 – заст. Ген. директора з наук. роботи Центр. НВО «Вимпел», з 1975 – заст.

І. І. Китайгородський

М. І. Кібальчич

директора з наук. роботи Центр. НДІ радіоелектронних систем, з 1979 – консультант 45 Центр. н.-д. ін-ту, з 1987 – зав. лаб. Відділу теор. проблем АН СРСР. П. 11.10.1998 в Москві.

Брав участь у створенні зенітно-ракетних систем С-25 і С-75, створенні й випробуванні експериментальної системи ПРО (система «А»).

Герой Соц. Праці (1956). Ленін. пр. (1966). Ордени і медалі.

О. Г. Луговський

КИТАЙГОРОДСЬКИЙ Ісак Ілліч – російський хімік-неорганік і технолог, доктор хім. наук, проф. Н. 27.04.1888 у м. Кременчук. Закінчив Київ. політехн. ін-т (1910). Працював інженером на Запруднен. скляному з-ді, 1918–26 – у Вищій раді народного господарства в Москві. В 1926 очолив першу в СРСР кафедру технології скла у Моск. ін-ті народного господарства, в 1933–65 – проф. Моск. хіміко-технологічного ін-ту. П. 26.6.1965.

Наук. праці в галузі хімії силікатів. Розробив методи виробництва нових типів скла, зокрема піноскла та надміцних штучних каменів, створив новий клас склокристалічних матеріалів – ситали.

Ленін. пр. (1963). Держ. пр. СРСР (1941, 1950). Засл. діяч науки і техніки РРФСР (1959).

Ю. І. Мушкало

КІБАЛЬЧИЧ Микола Іванович – російський революціонер-народоволець, винахідник. Н. 31.12.1853 у м. Короп (нині у Чернігів. обл.). Учився в Петерб. ін-ті інженерів шляхів сполучення (1871–73) і Медико-хірургічній академії (з 1873). У студентські роки долучився до руху народників. В 1875 заарештований за революційну діяльність і два роки провів в одиночній камері в Лук'янівській в'язниці в Києві. В 1878 випущений під нагляд поліції без права завершення освіти, перейшов на нелегальне становище. Брав активну участь у революційному русі, керував підпільною друкарнею й лабораторією вибухових речовин виконавчого комітету організації «Народна воля», займався підготовкою терористичних актів (винаходив запали, нітрогліцеринову гримучу суміш, розраховував наслідки вибухів тощо). За участь у підготовці замаху 1.03.1881 на царя Олександра II 17.03.1881 заарештований і засуджений до страти 3.04.1881, вирок приведено у виконання.

Автор проекту реактивного двигуна й КА, обґрунтував вибір робочого тіла й джерела енергії КА, вивчав можливість застосування пороху в них. Перебуваючи у в'язниці, працював над описанням пристрою порохового ракетного двигуна. За кілька днів до страти розробив проект пілотованого ракетного літального апарата (ЛА) з твердопаливним багатозарядним двигуном імпульсного горіння з хитною камерою згоряння для керування вектором тяги. Розрахував габарити порохових шашок і камери згоряння ракетного двигуна, режиму горіння пороху, розробив методи спалювання, паливоподавальні й регулюючі пристрої. Подачу порохових шашок у камеру згоряння

припускав здійснювати автоматично. Міркував над проблемами керування польотом ЛА шляхом зміни кута нахилу двигуна й забезпечення його стійкості за допомогою стабілізаторів, аналізував способи його гальмування в атмосфері під час спуску.

Його ім'ям названий кратер на Місяці (1966).

Ю. О. Храмов

КІСТЯКІВСЬКИЙ Володимир Олександрович – російський фізико-хімік, акад. АН СРСР (1929). Н. 12.10.1865 у Києві. Закінчив Петерб. ун-т (1889). У 1889–90 працював у Лейпціг. ун-ті в лабораторії В. Оствальда, 1891–1903 – Петерб. ун-ті, 1903–34 – проф. Петерб. (Ленінград.) політехн. ін-ту. В 1930 організував та очолив Лабораторію колоїдо-електрохімії, перетворену (1934) у Колоїдо-електрохімічний ін-т АН СРСР (директор в 1934–39). В останні роки життя – науковий консультант Ін-ту фіз. хімії АН СРСР. П. 19.10.1952.

Наук. праці присвячені вченню про розчини, хім. термодинаміці, електрохімії, розвитку методів захисту металів від корозії. Один з перших висунув 1888 ідею об'єднання хімічної теорії розчинів Менделєєва та теорії електролітичної дисоціації Арреніуса. Незалежно від І. О. Каблукова ввів (1889–91) уявлення про сольватацію іонів. Відкрив 1904 правило залежності висоти капілярного підняття рідини при температурі кипіння від молекулярної маси (правило Кістяківського), вивів формулу, що пов'язує пружність пари у капілярах з поверхневим натягом та молекулярною масою рідини. Встановив співвідношення: між молекулярною теплотою випаровування та об'ємом пари при температурі кипіння (1916); коефіцієнтом стискання рідин і внутрішнім тиском (1918); теплотою випаровування неасоційованої рідини та температурою її кипіння (1922); між теплотою плавлення та кількістю атомів у молекулі (1922). Запропонував рівняння для обчислення прихованої теплоти випаровування. Розробив оригінальні методи та прилади для вивчення електрохімічних процесів. Склав і теоретично обґрунтував 1910 таблицю електродних потенціалів, провівши низку досліджень у галузі електрохімії різних металів. Створив 1925 новий напрям – колоїдо-електрохімію. Розвинув уявлення про процеси корозії та електрокристалізації металів з утворенням на їх поверхні тонкої захисної плівки, що з'являється у результаті електрохімічних процесів та є непроникною для атмосферного кисню. Досліджував (1929–39) явища корозії при поліфазному контакті.

Член ряду академій наук і наук. товариств, зокрема акад. УАН (1919). Держ. нагороди СРСР.

Ю. І. Мушкало

КІСТЯКІВСЬКИЙ Джордж (Георгій Богданович) – видатний американський фізико-хімік, член НАН США (1941), її віце-президент у 1965–72. Н. 18.11.1900 у Києві в сім'ї відомого юриста і соціолога Б. О. Кистяківського, обраного 1919 разом з братом фізико-хіміком *В. О. Кістяківським* членом УАН. Жовтневу революцію 1917 Дж. Кістяківський не сприйняв і 1920 емігрував. Після короткого перебування в турецькому полоні жив у Франції, потім у Німеччині, де закінчив Берлін. ун-т; 1926 переїхав до США, де став викладачем Пристон. ун-ту, з 1930 – проф. Гарвард. ун-ту в Бостоні, також у 1940–43 – зав. лаб. Нац. комітету з військових досліджень, 1944–45 – керівник відділу

Дж. Кістяківський

В. О. Кістяківський

вибухів Лос-Аламос. лабораторії, 1959–61 – член Ради з питань науки і техніки США, радник президента США Д. Ейзенхауера та керівник Управління з науково-технічної політики. П. 7.12.1982.

Наук. дослідження й науково-технічні розробки в галузі фізики вибуху та вибухових речовин, створення атомної бомби. Винайшов кілька видів вибухівки, зокрема пластит, розробив гідродинамічну теорію вибуху і ядерний підпал першої американської плутонієвої бомби з використанням імплозивного вибуху (атомна бомба імплозивного типу). Після 1945 активно виступав проти застосування ядерної зброї та її поширення.

Низка нагород США.

Ю. О. Храмов

КІШКІН Сергій Тимофійович – російський учений в галузі металургії та металознавства, акад. АН СРСР (1966). Н. 30.05.1906 у Луганську. Закінчив Моск. вище техн. училище ім. М. Е. Баумана (1931). З 1935 працював у Всесоюз. (Всерос.) ін-ті авіаційних матеріалів у Москві (з 1937 – начальник лаб. броні, з 1950 – лаб. фізики металів, з 1986 – перший заст. директора, радник Ген. директора), також у 1948–60 – зав. кафедри Моск. авіаційного ін-ту. П. 3.05.2002 у Москві.

Науково-технічні дослідження в галузі металознавства та створення нових високоміцних і жароміцних конструкційних матеріалів. Розробив броню для першого плавучого танка ПТ-1, спільно з М. М. Скляровим – гомогенну стальну броню марки АБ-1 високої стійкості проти всіх типів куль стрілецької зброї. Використовуючи її властивості авіаконструктор С. В. Ільюшин створив штурмовик ІЛ-2 з суцільнобронь-ованим фюзеляжем – «літаючий танк». Теоретичні положення та методи, запропоновані С. Т. Кішкіним, використовувалися при розробці жароміцних сплавів усіх типів, а також сталей і тугоплавних сплавів для ракетних двигунів. Запропонував в лопатках реактивних двигунів використовувати ливарні жароміцні сплави, що мають низку переваг перед деформованими. Під його керівництвом створено нові високожароміцні сплави для монокристального литва турбінних лопаток двигунів цивільних і військових літаків. Створив наукову школу.

Держ. пр. СРСР (1942, 1949, 1968). Ленін. пр. (1984). Пр. Ради Міністрів СРСР (1950, 1981), Уряду РФ (2000). Засл. діяч науки і техніки РРФСР (1957). Золота медаль ім. Д. К. Чернова (1984). Ордени і медалі.

О. М. Корнієнко

КЛОССОВСЬКИЙ Олександр Вікентійович – російський метеоролог, кліматолог і геофізик, чл.- кор. Петерб. АН (1909). Н. 1846 в Житомирі. Закінчив Київ. ун-т. (1868). В 1880–98 – викладач Новорос. ун-ту в Одесі, 1890–92 працював у створеній ним в Одесі магнітно-метеорологічній обсерваторії, з 1905 – Петерб. ун-ті. П. 31. 03. 1917.

С. Т. Кішкін

О. В. Клоссовський

М. С. Кнебельман

Є. П. Ковалевський

Організував обласну метеорологічну мережу, що включала Бессарабську, Херсонську, Таврійську, південні частини Київської та Подільської губерній. На станціях проводились дощевимірювальні, грозові, спостереження, за висотою снігового покриву – докладні і короткі с.г. щоденники. Мережа налічувала понад 1700 спостережних станцій.

Золота медаль Рос. географічного товариства, Петерб. АН.

Г. А. Дороніна

КНЕБЕЛЬМАН Михайло Самійлович – російський конструктор зброї. Н. 24.12.1909 в с. Новий Буг Херсон. губ. (нині місто в Миколаїв. обл.). Закінчив Тульську збройно-технічну школу (1931) і працював у 1931–33 в ній начальником дослідно-показової майстерні, з 1934 – викладач Ленінград. військово-технічної школи, 1937 – у відділі ремонту озброєння Управління Військово-повітряних сил Червоної Армії 1938–43 – воєнпред на Тульському збройовому заводі, 1943–60 – в Центр. КБ-14 в Тулі, 1960–87 – Центр. конструкторсько-дослідницькому бюро спортивної та мисливської зброї в Тулі. Помер 3.08.1999 у Тулі.

Розробив дослідні зразки авіаційних гармат ТКБ-385, ТКБ-437, ТКБ-447, противоградового снаряду і автоматичної дистанційно керованої гранатометної установки для захисту різних об'єктів. Брав участь у створенні корабельної турельно-баштової кулеметної установки «Скеля-М», 12,7 мм і 23-мм зенітних автоматів 2А-14 2А-7 артилерійських комплексів ЗСУ-23–4 «Шілка» і ЗУ-23. Головний конструктор автоматичних корабельних скорострільних артилерійських установок АК-630, АК-306 і їх модифікацій. З 76 його автор. свідоцтв 32 впроваджено у виробництво.

Держ. пр. СРСР (1982). Пр. ім. С. В. Мосіна (1968, 1978). Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

КОВАЛЕВСЬКИЙ Євграф Петрович – російський геолог і гірничий інженер, член Петерб. АН (1856). Н. 21.12.1790 у Харкові. Закінчив Гірничий кадетський корпус у Петербурзі (1810). У 1810–16 працював на Луган. ливарному заводі, 1816–26 – у Гірничому департаменті, 1830–36 – Томський губернатор і головний начальник Коливанських та Алтайських заводів, 1837–39 – директор Департаменту гірничих і соляних справ, член Мануфактурної ради Російської імперії, 1858–61 – міністр народної освіти. П. 30.03.1867 у Петербурзі.

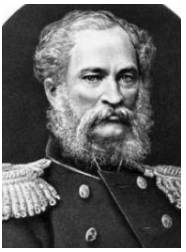

Є. П. Ковалевський

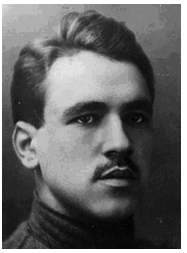

А. Ю. Коварський

Проводив геологічні дослідження Донбасу. Склав першу стратиграфічну схему та перший описав геологічну будови і корисні копалини цього басейну. Подав прогноз про наявність у районі м. Бахмут покладів кам'яної солі. Проводив дослідження на Алтаї.

Г. А. Дороніна

КОВАЛЕВСЬКИЙ Єгор Петрович – російський географ, член Петерб. АН (1857). Н. 6.02.1809 (за ін. даними 6.02.1811) у с. Ярошівка (тепер Харків. обл.). Закінчив Харків ун-т (1828). У 1829–37 працював на золотопромислових заводах Алтаю та Уралу, 1857–65 – заст голови Рос. географічного товариства. П. 20.09.1868 у Петербурзі.

Проводив географічні та геологічні дослідження країн Середньої Азії (1839–40), Північно-Східної Африки (1847–1848), Монголії (1849–50) та Китаю (1851). Одним з перших найточніше вказав географічне положення витоків р. Білий Ніл. Склав опис Монголії та Китаю, автор нарисів про мандрівки у Середню Азію, Африку, Південну Європу.

Г. А. Дороніна

КОВАРСЬКИЙ Анатолій Юхимович – молдавський учений-генетик і селекціонер, акад. АН Молдав. РСР (1967). Н. 24.01.1904 в с. Попівка (нині Сумської обл.). Закінчив Харків.с.г. ін-т (1924). В 1924–30 працював у заповіднику «Асканія-Нова», 1931–33 – Харків. ін-ті механізації та електрифікації с.г., 1935–40 – Харків.с.г. ін-ті (з 1938 –зав. кафедри), 1944–74 – зав. кафедри Кишинів.с.г. ін-ту, водночас 1957–74 – зав. відділу генетики АН Молдав.РСР. П. 31.01.1974 у Кишиневі.

Наук. праці присвячено генетиці та селекції рослин. Розробляв наукові основи інтродукції та акліматизації, гетерозису й віддаленої гібридизації. Вивів численні сорти й форми с.г. рослин (арахісу, батату, квасолі, кунжуту, нуту, сої, квасолі), займався селекцією озимої пшениці, ячменю та кукурудзи.

Засл. діяч науки Молдав.РСР (1946). Президент Молдав. товариства генетиків і селекціонерів (1968–74).

В. Г. Гармасар

КОВНЕРИСТИЙ Юлій Костянтинович – російський вчений-металознавець, акад. РАН (2003). Н. 13.12.1937 у Харкові. Закінчив Моск. вище техн. училище ім. М. Е. Баумана (1960). У 1964–66 працював у Моск. технологічному ін-ті, 1966–2007 – Ін-ті металургії та матеріалознавства АН СРСР (РАН) (з 2004 – директор), водночас з 1985 – проф. Моск. вищого техн. училища, з 2003 – Моск. ун-ту. П. 17.05.2007 у Москві.

Наук. праці стосуються матеріалознавства, фізико-хімії і технології створення металевих конструкційних матеріалів зі спеціальними властивостями (високоміцних, термопружних, демпфуючих, магнітном'яких, поглинаючих СВЧ-випромінювання, металевих біоматеріалів). Виявив умови об'ємної аморфізації при затвердінні нових металевих сплавів (цирконію, титану та ін.

металів). Вперше в світовій практиці створив два нові класи конструкційних металевих матеріалів, які знайшли застосування. Розробив 20 сплавів, що об'ємно амортизуються, та 10 металевих наноматеріалів на основі титану, цирконію, нікелю, міді, алюмінію. Дослідив сталі, сплави та матеріали, що піддаються впливу потужних НВЧ-випромінювань. Розробив термостійкі мікрокристалічні та градієнтні радіопоглинальні матеріали з кращими параметрами, ніж у застосовуваних за кордоном. Вивчив залежність процесу формування аморфних металевих сплівів від типу кристалічної структури їх основного компонента. Автор понад 330 наук. праць, зокрема 5 монографій та 60 патентів на винаходи.

Член Міжнародного товариства конструкційних матеріалів.

А. С. Литвинко

КОГАН Шулім Меєрович – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук (1969), проф. (1983). Н. 20.01.1930 в Акермані. Закінчив Урал. ун-т у Свердловську (1953), в 1956–59 – аспірант Моск. ун-ту, 1959–92 працював в Ін-ті радіотехніки та електроніки АН СРСР (з 1980 – зав. лаб.), також викладав у Моск. фіз.-техн. ін-ті та Моск. ун-ті; 1992–2003 – в Нац. Лос-Аламоській лабораторії в США. П. 21.10.2014 у Пало-Альто (Каліфорнія).

Наук. дослідження стосуються фізики гарячих електронів у напівпровідниках, теорії флуктуаційних явищ (електронних шумів), фотопровідності твердих тіл, фототермічної іонізації та спектроскопії домішок. Розробив теорію електр. нестійкостей у напівпровідниках з негативною диференціальною провідністю, теорію шумів у слабкозв'язаних надпровідниках, з ін. новий метод спектроскопії

Ю. К. Ковнеристий

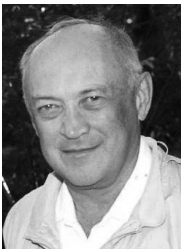

Ш. М. Коган

домішок у напівпровідниках, теорію анізотропної фотопровідності в однорідних провідниках з ізотропного діелектричною провідністю і відкрив електронний фототермомагнітний ефект. В 1969 з А. Я. Шульманом побудував теорію квазікласичних флуктуацій у нерівноважних системах і запропонував метод обчислення кореляційних функцій у них (метод Когана–Шульмана).

Ю. О. Храмов

КОЗИЦЬКИЙ Юрій Васильович – фізик, доктор фіз.-мат. наук (1992), проф. (1994). Н. 21.04.1949 в Кременчуці Полтав. обл. Закінчив Львів. ун-т (1972). У 1977–80 – аспірант Ін-ту теоретичної фізики АН УРСР, 1980–84 – інженер, молодший наук. співробітник Львів. відділення Ін-ту теоретичної фізики АН УРСР, 1997–2000 – провідний наук. співробітник Ін-ту фізики конденсованих систем НАН України; в подальшому наук. керівник Ін-ту інформаційних систем Ун-ту М. Склодовської-Кюрі.

Наук. дослідження стосуються теорії фазових переходів і критичних явищ.

Ю. О. Храмов

КОЛЕСНИК Іван Данилович – учений-генетик і селекціонер. Н. 19.01.1900 в с. Кустолове (нині

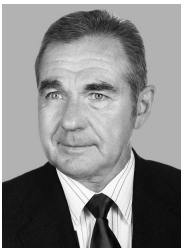

Ю. В. Козицький

І. Д. Колесник

О. О. Колосов

А. П. Комар

Полтав. обл.). Закінчив Полтав.с.г. ін.-т (1930). В 1931–35 працював в Укр. НДІ плодово-ягідного господарства в Києві, 1935–38 – Укр. ін-ту селекції, 1938–39 – Всесоюз. селекційно-генетичному ін-ті в Одесі, з 1939 – в апараті ВАСГНІЛ, водночас з 1946 – директор НДІ натурального каучуку. П. 19.01.1953 у Москві.

Наук. праці присвячено розробці заходів з підвищення врожайності зернових культур, зокрема проса та гречки. Брав участь у розробці й впровадженні в практику нових способів саджання картоплі.

Держ. пр. СРСР (1943). Акад. ВАСГНІЛ (1948).

В. Г. Гармасар

КОЛОСОВ Олександр Олександрович – гістолог, доктор медицини (1892), проф. (1895). Н. 21.07.1862 у Сумах. Закінчив мед. факультет Харьків. ун-ту (1886)), де в 1887–89 працював на кафедрі гістології, 1892–95 – у Моск. ун-ті, 1895–15 – Варшав. (з 1895 – зав. кафедри, з 1910 – декан мед. факультету, проректор); з 1915 – проф. мед. факультету ун-ту в Ростові-на-Дону, водночас директор Жіночого медичного ін-ту (1915–19). П. 26.03.1937.

Наук. праці присвячені морфофізіології епітеліальної, нервової та м'язової тканин, дослідженню зв'язку рухових нервів і поперечносмугастих м'язів. Розробив метод фіксації і фарбування осмієвою кислотою і таніном. Сконструював термостат для обробки препаратів парафіном.

Г. Г. Костюк

КОМАР Антон Пантелеймонович – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук, проф. Н. 30.01.1904 в с. Березна (нині Чернігів. обл.). Закінчив. Київ. політехн. ін-т (1930). В 1930–36 працював у Ленінград. фіз.-техн. ін-ті, 1936–47 – Урал. фіз.-техн. ін-ті в Свердловську, одночасно зав. кафедри Урал. ун-ту; 1948–50 – у Фізичному ін-ті АН СРСР, з 1950 – Ленінград. фіз.-техн. ін-ті (в 1950–57 – директор), в 1951–69 – також зав. кафедри Ленінград. політехн. ін-ту. П. 14.03.1985.

Наук. праці присвячені ядерній фізиці, методиці й техніці ядерних експериментів, фіз. електроніці, фізиці й техніці прискорювачів, фізиці металів і феритів. Виконав цикл робіт з вивчення гальваномагнітних і електричних властивостей впорядкованих сплавів, відкрив у них явище зміни знаку сталої Холла. З *В. Й. Векслером* брав участь у створенні електронних прискорювачів, зокрема електронного синхротрона на 250 Ме В. Його праці (1950–60) з фотоядерних реакцій сприяли розумінню механізму взаємодії гамма-квантів з ядрами. Розвинув

методи електронної та іонної мікроскопії на рівні атомних розмірів.

Акад. АН УРСР (1948). Держ. пр. СРСР (1951).

Ю. О. Храмов

КОМПАНЄЄЦ Олександр Соломонович – російський фізик-теоретик, доктор фіз.-мат. наук, проф. Н. 7.01.1914 в Дніпропетровську (нині Дніпро). Закінчив Харків. механіко-машинобудівний ін-т (1934).З 1946 – зав. відділом Ін-ту хім. фізики АН СРСР і проф. Моск. інженерно-фізичного ін-ту. П. 19.08.1974.

Наук. роботи присвячені механіці, загальній теорії відносності, квантовій теорії ядра, атомів і молекул, фізиці прискорювачів, фізиці плазми, хім. кінетиці, біофізиці, створенню ядерної зброї. Побудував 1949 рівняння, яке описувало зміни спектра випромінювання при розсіянні (рівняння Компанейця). Розробив теорію циркуляційної центрифуги для розподілу ізотопів урану.

Ю. О. Храмов

КОНДРАТЮК Юрій Васильович (справжнє ім'я – **Шаргей Олександр Гнатович**) – піонер космонавтики. Н. 21.06.1897 у Полтаві. В 1916 вступив до Петроград. політехн. ін-ту, але в листопаді був призваний на військову службу й направлений у школу прапорщиків. В 1917 мобілізований у Білу армію, де служив якийсь час. Побоюючись репресій з боку Радянської влади, 15.08.1921 змінив свої пашпортні дані, скориставшись документами померлого студента Київ. ун-ту Ю. В. Кондратюка. В 1925–27 працював на будівництві елеваторів і вітроелектростанції на Північному Кавказі, з 1927 – у Новосибірську. У червні 1931 засуджений і направлений у КБ з розробки проекту Крим.

О. С. Компанєєц

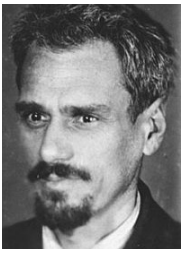

Ю. В. Кондратюк

вітроелектростанції, 1932 працював у Харкові й Москві. Мобілізований у моск. народне ополчення 6.07.1941 і в той же день відправлений на фронт. Загинув 23 (або 25).02.1942. Реабілітований в 1970.

Автор досліджень можливості польоту в космос і оригінальних рішень проблем міжпланетних подорожей. У рукописній роботі «Тим, хто буде читати, щоб будувати» (1918–19, вперше опублікована 1964) вивів незалежно від К. Е. Ціолковського формулу польоту ракети, обґрунтував доцільність вертикального зльоту її в умовах щільної атмосфери, запропонував використовувати як паливо космічних ракет водневі сполуки деяких металів і металоїдів, показав економію палива при посадці космічного апарата за рахунок його гальмування в атмосфері. Наступні варіанти його рукопису вийшли під назвами «Про міжпланетні подорожі» (1925) і «Завоювання міжпланетних просторів» (1926, опублікована 1929 за кошти автора) і містили низку перспективних ідей, реалізованих у сучасній космонавтиці, зокрема пропозиції використовувати гравітаційні маневри, скидувані теплозахисні екрани, шлюзи й скафандри для виходу космонавтів у відкритий космос, малий посадковий апарат для висадки людей на поверхню небесного тіла.

Д. П. Коновалов

Ч. В. Копецький

Його ім'ям названо кратер на Місяці. Федерацією космонавтики України засновано медаль ім. Ю. В. Кондратюка.

Ю. О. Храмов

КОНОВАЛОВ Дмитро Петрович – російський хімік, акад. АН СРСР (1923). Н. 22.03.1856 у с. Іванівці (нині Дніпропетр. обл.). Закінчив Петерб. гірничий ін-т (1878), навчався також у Петерб. ун-ті у О. М. Бутлерова та Д. І. Менделєєва (1878–80), вдосконалював свою освіту в Страсбурз. ун-ті (1880–81). У 1881–1907 працював у Петерб. ун-ті (з 1886 – проф.), водночас у 1903–1905 – директор Петерб. гірничого ін-ту, 1907–1908 – директор Гірничого департаменту Міністерства торгівлі та промисловості, 1908–15 – товариш (заступник) міністра, 1915–18 – проф. Петроград. технологічного ін-ту, 1918–22 – Гірничого ін-ту та ун-ту у Катеринославі (Дніпропетровську), з 1922 – президент Головної палати міри та ваги і проф. Петроград. (Ленінград.) технологічного ін-ту. П. 6.01.1929.

Наук. дослідження в галузі хімічної термодинаміки та кінетики. Відкрив (1881–84) закони залежності відносного складу компонентів у газовій та рідинній фазах розчинів від тиску пари та температури кипіння подвійних рідких систем (закони Коновалова). Заклав 1886 основи теорії перегонки рідких сумішей, розвинув 1900 уявлення про критичний стан у системах «рідина–рідина», вказавши ділянки гомогенності та розшарування. Експериментально обґрунтував (1886–1900) ідеї хімічної природи розчинів. Досліджуючи гетерогенні каталітичні процеси, вперше ввів 1885 поняття активної поверхні, яке має важливе значення у теорії гетерогенного каталізу, вказав на роль хімічної взаємодії реагентів з каталізатором при активації молекул. Сформулював (1886–88) уявлення про автокаталіз та на рік раніше за В. Оствальда вивів 1887 формулу для швидкості автокаталітичних реакцій (рівняння Оствальда–Коновалова).

Президент Російського фізико-хімічного тов-ва (1923–24 та 1927–28).

Ю. І. Мушкало

КОПЕЦЬКИЙ Чеслав Васильович – російський хімік та металознавець, чл.- кор. АН СРСР (1979). Н. 1.03.1932 у с. Носиківка Вінниц. обл. Закінчив Моск. ін-т сталі та сплавів (1954). У 1954–57 працював на Подільському механічному заводі, 1957–66 – в Ін-ті металургії АН СРСР, з 1966 – Ін-ті фізики твердого тіла АН СРСР, одночасно з 1978 – проф. Моск. ін-ту сталі та сплавів. П. 27.01.1988.

Наук. дослідження присвячені розробці методів одержання та вивчення високочистих металів і сплавів, вивченню фізики та хімії їх поверхні, створенню технології одержання тугоплавких металів і сплавів. Розробив метод електронно-променевої зонної плавки тугоплавких металів, комплексні методи одержання металів високої чистоти. Сформулював основні структурні принципи технології обробки тугоплавких

металів з об'ємно центрованою кубічною граткою. Експериментально встановив основні властивості великокутових границь зерен у високочистих металах, відкрив ефекти відриву границь від домішок, безактиваційного руху границь та ін. Розробив методи контролю структури, матеріали та технологічні процеси для потреб мікроелектроніки.

Держ. пр. СРСР (1968).

Ю. І. Мушкало

КОРНФЕЛЬД Марк Йосипович – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук (1940), проф. Н. в 1908 в Житомирі. Закінчив два курси Ленінград. ун-ту (1932). В 1932–36 – ст. інженер Урал. фіз.-техн. ін-ту в Свердловську, 1936–43 – ст. наук. співробітник, зав. лаб. Ленінград. фіз.-техн. ін-ту, 1943–58 – начальник сектору Лабораторії № 2 АН СРСР (в подальшому Ін-т атомної енергії) і Лабораторії № 3 АН СРСР (в подальшому Ін-т теор. та експериментальної фізики), 1953–55 – зав. кафедри Перм. ун-ту, 1955–72 – зав. лаб. Ін-ту напівпровідників АН СРСР, 1972–82 – Ленінград. фіз.-техн. ін-ту. П. 26.05.1993.

Наук. праці стосуються фізиці твердого тіла (механічні властивості твердих тіл, властивості речовини при надвисоких швидкостях деформації, дефекти кристалів, зарядовий стан поверхні скола кристалів, рекристалізація і пластичність металів, пружність і міцність рідин) та створення атомної зброї. В радянському атомному проекті керував роботами по створенню установок для одержання важкої води.

Пр. Ради Міністрів СРСР (1947). Держ. пр. СРСР (1954). Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

М. Й. Корнфельд

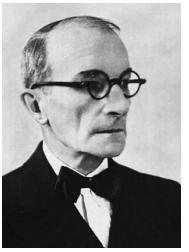

С. О. Коровін

КОРОВІН Сергій Олександрович – російський конструктор стрілецької зброї. Н. в 1884 в Харкові. Навчався в Харків. технологічному ін-ті, був виключений з нього (1905) за участь у революційному русі. Виїхав до Бельгії, оселився в Льєжі і працював 1906–13 на збройовому заводі Браунінга, 1914 повернувся і працював на заводах Петрограда (1914–19). З 1920 – конструктор стрілецької зброї на Тульському збройовому заводі. П. в 1946.

Брав участь у створенні різних зразків автоматичної стрілецької зброї: пістолети, пістолети-кулемети, автоматичні гвинтівки, карабіни, протитанкові рушниці. Сконструював 6,35-мм пістолет ТК (Тула, Коровін), який був прийнятий для виготовлення як цивільний зразок особистої зброї (1926). Під час Другої світовної війни (1941–45) розробив спрощені варіанти 82-мм мінометів БМ-37 і пістолета-кулемета власної конструкції, які виготовлялися на місці з підсобних матеріалів, випробовувалися в окопах і відразу ж надходили на озброєння Тульського робочого полку.

Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

КОРОЛЬОВ Сергій Павлович – видатний російський учений-конструктор у галузі ракетобудування й космонавтики, акад. АН СРСР (1958). Н. 30.01.1907 у Житомирі. В 1924–26

С. П. Корольов

М. О. Короткевич

учився в Київ. політехн. ін-ті, 1926 переведений у Моск. вище техн. училище (МВТУ) ім. Н. Е. Баумана, яке закінчив 1929, та 1930 – Моск. школу льотчиків. За час навчання створив низку конструкцій планерів («Коктебель», «Червона зірка» та ін.), легкий літак СК-4. В 1931 з Ф. А. Цандером організував Групу вивчення реактивного руху (ГІРД), яку очолив у травні 1932, де під його керівництвом створено й випробувано перші радянські балістичні ракети – на гібридному паливі ГІРД-09 (конструкції М. К. Тихонравова) і рідкому ГІРД-10 (конструкції Ф. А. Цандера). В 1933–38 працював у Реактивному н.-д. ін-ті (1933–34 – головний інженер, заст. начальника, 1934–37 – начальник відділу крилатих ракет, 1937–38 – групи ракетних апаратів). Розробив тут низку проектів ЛА, у т.ч. крилатої ракети 212 з РРД, зенітної ракети 217 з пороховим ракетним двигуном і ракети-планера РП-318–1. В 1938 заарештований за сфальсифікованим обвинуваченням, працював у «шарашках» НКВС (1938–44), займався оснащенням серійних бойових літаків рідинними ракетними прискорювачами. В 1945–46 у відрядженні в Німеччині вивчав трофейну ракетну техніку. В 1946–56 працював у НДІ-88 (з 1950 – головний конструктор ОКБ-1) з серпня 1956 – Головний конструктор і директор ОКБ-1 як самостійної організації. П. 14.01.1966.

Під його керівництвом створено перші радянські бойові ракети Р-1 і Р-2 як копії «Фау-2» і вітчизняні розробки ракет Р-5, Р-7 і Р-11, першу міжконтинентальну балістичну ракету, РН «Восток» і її модифікації, штучні супутники Землі, пілотовані космічні кораблі (КК) «Восток» і «Восход», проект КК «Союз». Здійснював загальне керівництво першими космічними програмами, створенням автоматичних міжпланетних станцій серії «Луна», «Венера», «Марс», «Зонд». Один із засновників практичної космонавтики і стратегічної ракетної зброї.

Герой Соц. Праці (1956, 1961). Ленін. пр. (1957). Золота медаль ім. К. Е. Ціолковського АН СРСР (1958). Ордена й медалі СРСР. В 1966 АН СРСР заснувала золоту медаль його імені, в ряді міст створено музеї ім. С. П. Корольова, зокрема в Житомирі. Його ім'я носить кратер на Місяці.

Ю. О. Храмов

КОРОТКЕВИЧ Михайло Олексійович – учений в галузі техніки, проф. Н. 8.11.1879 у Конотопі. Закінчив Харків. технолог. ін-т (1907). У 1919–1932 працював у навчальних закладах Києва та Москви, зокрема в 1923–1925 – Київ. політехн. ін-ті, з 1932 – проф., заст. директора Ін-ту транспортного машинобудування у м. Бєжиця Брян. обл. (Росія). З вересня 1941 – в евакуації у Нижньому Тагілі, де помер у 1942.

Наук. праці стосуються вагонобудування, технічних та економічних проблем залізничного транспорту, зокрема рухомого складу.

Чл.-кор. АН УРСР (1939).

А. С. Литвинко

КОРШАК Василь Володимирович – російський хімік, акад. АН СРСР (1976). Н. 9.01.1909 у с. Високе (нині Чернігів. обл.). Закінчив Моск. хіміко-технологічний ін-т (1931), працював у ньому в 1931–88 (з 1942 – проф.), одночасно в 1938–54 в Ін-ті органічної хімії АН СРСР, з 1954 – Ін-ті елементоорганічних сполук АН СРСР. П. 14.06.1988.

Наук. дослідження в галузі хімії полімерів. Відкрив нерівноважну поліконденсацію, полірекомбінацію (1957), поліциклоконденсацію та ін. типи реакцій полімеризації. Довів вплив просторових факторів на полімеризацію ненасичених сполук, синтезував нові полімери, зокрема лінійну форму вуглецю – карбін (1961), низку різних класів термостійких полімерів. Керував розробкою технологій виробництва синтетичних волокон аніду та лавсану. Вперше в СРСР синтезував (1940, разом з С. Р. Рафіковим) волокноутворюючі поліаміди. Висунув уявлення про різноланковість полімерів як важливий фактор, що визначає зв'язок між будовою та властивостями реальних полімерів. Головний редактор журналів «Успехи химии» (1951–72) та «Высокомолекулярные соединения»» (з 1973).

Держ. пр. СРСР (1949, 1951). Ленін. пр. (1986). Держ. нагороди СРСР.

Ю. І. Мушкало

КОСОЙ Лейб Меєрович – російський учений-конструктор в галузі ракетної техніки, доктор техн. наук (1992). Н. 12.07.1928 в Одесі. Закінчив Одес. електротехн. ін-т зв'язку (1950). В 1950–94 працював у Златоусті та Міассі в СКБ № 385 (нині Держ. ракетний центр «КБ ім. акад. В. П. Макєєва»), пройшовши шлях від інженера до заст. головного

В. В. Коршак

Л. М. Косой

конструктора та головного наук. співробітника (з 1992). П. 28.04.1994.

Науково-технічні розробки стосуються систем керування морських ракетних комплексів, зокрема ідеології їх побудови, методів проектування та відпрацювання. Один з основних розробників високоточних автоматизованих комплексів систем керування морських балістичних ракет, керівник створення для цього відповідної експериментальної бази та керівник робіт по створенню систем управління ракети РСМ-52. Брав участь у виробництві ракет Р-1, Р-11 і Р-11М, розробці ракети Р-17 та трьох поколінь стратегічних морських комплексів з ракетами Р-11ФМ, Р-13, Р-21, Р-27, Р-29, Р-39 та їх модифікаціями.

Ленін. пр. (1964). Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

КОСТІКОВ Андрій Григорович – російський вчений-конструктор військової техніки, чл.-кор. АН СРСР (1943). Н. 30.10.1899 в м. Козятин (нині Вінниц. обл.). Навчався в 3-й Київ. військово-інженерній школі (1922–26), Військово-повітряній академії ім. М. Є. Жуковського (1930–33). В 1934–41 працював у Реактивному н.-д. ін-ті (інженер у відділі балістичних ракет, 1936 – начальник відділу з розробки рідинних ракетних двигунів, 1937 – в.о. головного

А. Г. Костіков

А. П. Костюк

інженера, 1938 – головний інженер), 1942–44 – директор НДІ-3 в Свердловську, 1944–45 заарештований по звинуваченню у шпигунстві і шкідництві, яке не підтвердилося, 1945–50 – начальник бюро в НДІ-24. П. 5.12.1950 в Москві.

Разом з *І. В. Гваєм* та В. В. Аборенковим 19.02.1940 отримав авторське свідоцтво на винахід «механізованої установки для стрільби, ракетними снарядами різних калібрів». 17.06.1941 продемонстрував членам Політбюро ЦК ВКП (б), Уряду країни та керівництву Міністерства оборони СРСР роботу установки залпового вогню, що базувалася на автомобілі.

Герой Соц. Праці (1941). Держ. пр. (1942). Генерал-майор.

О. Г. Луговський

КОСТЮК Андрій Петрович – фізик. Н. 12.10.1967 у Бердичеві Житомир. обл. Закінчив Київ. ун-т (1991) та аспірантуру Ін-ту теоретичної фізики НАН України (1994), в якому в 1994–2009 працював; нині живе і працює у Німеччині.

Наук. дослідження стосуються нелінійної теорії поля та солітонних моделей баріонів, кваркової структури дейтрона, застосування методів статистичної фізики до описання адронної матерії та кварк-глюонної плазми, каналювання ультрарелятивістських заряджених частинок у кристалах і кристалічних гетероструктурах, новітніх джерел жорстких фотонів. З О. П. Кобушкіним запропонував новий підхід до побудови наближених стаціонарних солітонних розв'язків моделі Скірма з ненульовим значенням ізоспіну, з М. І. Горенштейном та ін.– модель статистичної коалесценції для описання утворення чармоніїв при зіткненнях важких іонів (2001–2003), комп'ютерну програму для моделювання каналювання ультрарелятивістських заряджених частинок у кристалічних структурах. Висунуть ідею, покладену в основу розробки одного з типів гамма-лазера.

Ю. О. Храмов

КОСТІКОВ Валерій Іванович – російський учений в галузі матеріалознавства, чл.- кор. РАН (1997). Н. 11.07.1937 у Харкові. Закінчив Моск. ін-т сталі (1960) і працює в Н.-д ін-ті конструкційних матеріалів на основі графіта (НДІ графіт) у Москві (ст. інженер, зав. лаб., з 1976 – директор), також проф. Моск. авіаційно-технологічного ін-ту.

Наук. дослідження стосуються взаємодії рідких тугоплавких металів з твердими матеріалами, порошкової металургії, технологій одержання вуглецево-карбідних і вуглецево-вуглецевих композиційних матеріалів. Під його керівництвом для авіаційної та ракетної техніки створено графітові та композиційні конструкційні матеріали та вуглецево-графітові матеріали і покриття, стійкі до високих температур. Автор понад 700 наук. праць, в т.ч. 25 монографій та 200 винаходів.

Держ. пр. СРСР (1981) Держ. пр. РФ. Засл. діяч науки і техніки РРФСР.

Ордени і медалі. Акад. Рос. академії природничих наук, Рос. інженерної академії, Міжнародної інженерної академії.

О. М. Корнієнко

КОСТЮК Валерій Вікторович – російський учений-механік та організатор науки і техніки, акад. РАН (1997). Н. 26.08.1940 у Запоріжжі. Закінчив Челябін. політехн. ін-т (1962) та аспірантуру Моск. авіаційного ін-ту (1966), в якому в 1963–78 працював; 1979–1984 – начальник Головного управління науки Міністерства вищої освіти РРФСР, 1984–91 – відділу Держплану РРФСР, 1985–91 – зав. кафедри Моск. ін-ту радіоелектроніки та автоматики, 1992–2007 – директор Н.-д. низьких температур при Моск. авіаційному ін-ті, 1996–97 – перший заст. голови Держ. комітету РФ з науки і технологій, 1997–2001– перший заст. міністра науки і технологій РФ, з 2001 – головний учений секретар Президії РАН, з 2013 – віце-президент РАН.

Наук. діяльность в галузі гідродинаміки та теплообміну в кріогенній техніці. Вирішив низку задач нестаціонарного теплообміну в одно- і двофазних середовищах, теплообміну при кипінні та конденсації масо- і теплопереносу в турбулентних двофазних потоках, нестаціонарної теплопровідності. Зробив внесок у розв'язання низки проблем кріогенних систем, створення холодильних машин нового класу на озонобезпечних хладоагентах, кріостатування та охолодження надпровідних пристроїв. Автор понад 140 праць, десятків патентів.

Держ. пр. СРСР (1985). Держ. пр. РРФСР (1990). Пр. Уряду РФ (2000, 2002,2009). Ордени РФ.

О. Г. Луговський

В. І. Костіков

В. В. Костюк

КОТІН Жозеф Якович – видатний російський учений-конструктор бронетанкової техніки та організатор її виробництва, доктор техн. наук (1943), проф. (1948). Н. 26.02.1908 в Павлограді (нині Дніпропетр. обл.). Навчався в Харків. технологічному ін-ті, закінчив Військово-технічну академію в Ленінграді, в якій працював (інженер-конструктор науково-дослідного сектору, начальник проектно-конструкторського відділу), потім начальник КБ науково-дослідного відділу Військової академії механізації та моторизації, з травня 1937 – головний конструктор СКБ-2 Кіровського заводу в Ленінграді, з 1941 – заст. наркома танкової промисловості СРСР і головний конструктор Кіровського заводу в Челябінську (Танкограді), після завершення Другої світової війни повернувся до Ленінграда з Кіровським заводом. П. 21.10.1979 у Ленінграді, похований у Москві.

Першою його конструкторською роботою було вдосконалення танка Т-28, що виготовлявся на Кіровському заводі, внесені в конструкцію зміни дали можливість поліпшити технологію його виготовлення та надійність. В 1938 СКБ-2 розпочало розробку нового багатобаштового танка прориву СМК (Сергій Миронович Кіров), в лютому

Ж. Я. Котін

І. Кохан

1939 – однобаштового танка КВ (Клим Ворошилов), в серпні виготовлено перші його зразки, в грудні прийнято на озброєння. З початку війни Кіровський завод налагодив цілодобовий випуск танків, які йшли в бій безпосередньо з цехів, зокрема за три перші воєнні місяці з заводу вийшло 492 танки. У вересні 1941 за видатні заслуги в організації серійного виробництва танків Ж. Я. Котіну і директору заводу *І. М. Зальцману* присвоєно звання Героя Соц. Праці – першим серед танкобудівників. Наприкінці 1942 розпочато проектування важкого танка ІС (Йосип Сталін), спроектовано та освоєно також самохідні артилерійські установки (САУ) з гаубицями 122 мм і 152 мм. Зокрема САУ-152 знищувала німецькі танки «Тигр», «Пантера» та САУ «Фердінанд» (Держ. пр. СРСР, 1943). Упродовж 1943–44 під керівництвом Ж. Я. Котіна розроблено та освоєно у виробництві важкі танки типу КВ-ІС та ІС. Танк ІС-2 з 122-міліметровою гарматою Д-25Т став найпотужнішим танком Другої світової війни. До закінчення війни конструкторський колектив Ж. Я. Котіна створив понад 50 бойових машин, 13 типів важких танків і артсамоходів було освоєно у виробництві, впродовж війни на танкограді виготовлено більше 18 тисяч танків і САУ. В січні 1946 Ж. Я. Котіну та ін. за розробку нового зразка важкого танка присуджено Держ. пр. СРСР. У повоєнні роки Ж. Я. Котін керував розробкою низки танків і САУ, в тому числі плаваючого танка ПТ-76, і тракторів КТ-12 і К-700, зокрема трактора для лісової промисловості. На базі танків конструкції Котіна також створювалися самохідні установки та агрегати для ракет різного призначення.

Герой Соц. Праці (1941). Держ. пр. СРСР (1941, 1943, 1946, 1948). Засл. діяч науки і техніки РРФСР (1968). Генерал-полковник інженерно-технічної служби (1965). Ордени і медалі.

Л. І. Сухотеріна

КОХАН Іван – американський лікар-імунолог і мікробіолог, проф. Н. 20.08.1923 у с Тудорковичі (нині Львів. обл.). Навчався у Львів. медичному ін-ті (1942–44), закінчив Мюнхен. ун-т (1948). В 1948 емігрував до Канади, з 1952 спеціалізувався з мікробіології в Манітоб. ун-ті у Вінніпезі; 1955–58 працював у Станфорд. ун-ті, з 1959 – керівник департаменту мікробіології Ун-ту в Далласі, з 1967 – проф. імунології, керівник департаменту Ун-ту в Маямі (штат Флорида), 1974–78 – проф. Мед. школи при ун-ті в м. Дайтон (штат Огайо).

Наук. розробки присвячені мікробіології та імунології, вивчав роль заліза в лікуванні інфекційних хвороб і пухлин, формуванні клітин, імунітету, а також механізм повільної синситивності у хворих на туберкульоз.

Член низки наук. товариств.

Г. Г. Костюк

КРАСИЛЬНИК Захарій Фішелевич – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук (1988), проф. Н. 2.11.1947 у Чернівцях. Закінчив радіофіз. факультет Горків. ун-ту (1970) і працював у Н.-д. радіофіз. ін-ті, в 1977–93 – молодший, ст. наук. співробітник, зав. лаб., зав. відділу, заст. директора відділення Ін-ту прикладної фізики АН СРСР (РАН), з 1993 – заст. директора та зав. відділу, з 2009 – директор Ін-ту фізики металів (ІФМ) РАН у Катеринбурзі, також у 1989–2003 – ст. викладач, проф. Горків. ун-ту, з 2004 – зав. базової кафедри ун-ту в ІФМ.

Наук. дослідження стосуються спектроскопії твердого тіла, фізики напівпровідників і твердотільних наноструктур, кремнієвої оптоелектроніки. Автор понад 400 праць.

Держ. пр. СРСР (1987).

Ю. О. Храмов

З. Ф. Красильник

В. Л. Кретович

КРЕТОВИЧ Вацлав Леонович – російський біохімік, чл.- кор. АН СРСР (1962). Н. 27.01.1907 у Ялті. Закінчив Моск. ун-т (1931). В 1931–41 працював у Всесоюз. н.-д. ін-ті зерна, з 1938 – в Ін-ті біохімії АН СРСР (1966–88 – заст. директора), одночасно з 1946 – проф. Моск. технологічного ін-ту харчової промисловості. П. 17.02.1993.

Наук. роботи в галузі біохімії рослин і технічної біохімії. Встановив роль глутаміну при асиміляції аміаку, роль аміаку як регулятора синтезу та активності ферментів рослин. Вивчав фіксацію молекулярного азоту азотобактером і клубеньковими бактеріями. З'ясував фактори, що визначають інтенсивність «дихання» зерна, а також біохімічні особливості дефектного зерна. Запропонував метод покращення якості хліба за допомогою ферментних препаратів із пліснявих грибів. Головний редактор журналу «Прикладна біохімія та мікробіологія» (з 1981).

Держ. пр. СРСР (1972). Держ. нагороди СРСР.

Ю. І. Мушкало

КРИВОШЕЄВ Марк Йосипович – російський учений в галузі телеметричних вимірювань, доктор техн. наук (1966). Н. 30.07.1922 у Полтаві. Закінчив Моск. ін-т інженерів зв'язку (1946). В 1946–49 працював у Моск. телецентрі, 1950–58 – начальник відділу Міністерства зв'язку СРСР, з 1959 – начальник відділу, головний наук. співробітник Н.-д. ін-ту радіо.

Створив 1946 пристрій, який уможливив одержання телевізійного зображення нового стандарта (625 рядків). Керував розробкою телекомплексу для супутникового зв'язку системи «Молнія».

Держ. пр. СРСР (1981). Засл. діяч науки і техніки РРСФР (1984). Держ. пр. РФ (2000).

Ю. О. Храмов

КРИВЧИК Леонід Павлович – російський інженер-конструктор у галузі ракетної техніки. Н. 6.06.1936 в Мелітополі. Закінчив Дніпропетр. ун-т (1959). Працював у машинобудівному КБ «Радуга» в Дубні Моск. обл. (в 1970–75 – інженер бригади бортових вимірювань, з 1975 здійснював

М. Й. Кривошеєв

С. С. Крим

технічне керівництво випробуваннями крилатих ракет повітряного базування, в 1978–2002 – начальник філії КБ «Радуга» на полігоні ВВС в Актюбінську. Під його керівництвом проведено переустаткування випробувальної бази філії підприємства, збудовано нові корпуси.

Брав участь у проведенні льотних випробувань всіх виробів авіаційного базування розробки КБ «Радуга». За його участю у важких полігонних умовах забезпечувалося їх якісне проведення і здача підприємством виробів на озброєння. Брав безпосередню участь у випробуваннях крилатих ракет.

Держ. пр. СРСР.

О. Г. Луговський

КРИМ Соломон Самійлович – учений-агроном і громадський діяч. Н. 25.06.1867 (за ін. даними 25.07.1868) у Феодосії. Закінчив Петровську с.г. академію, за участь в студентських заворушеннях був заарештований (1890). Ініціатор створення, автор законопроекту (1916) Таврійського ун-ту і Таврійської наукової асоціації. Депутат Держ. Думи Росії 1 та 4 скликань, 15.11.1918–15.04.1919 – прем'єр-міністр і міністр Крим. уряду. В 1919 емігрував у Францію, закінчив вищу с.г. школу в Монпельє. П. в 1936.

Працював у галузі садівництва, виноградарства та виноробства. Проводив дослідження на Карадаг. дослідній станції (Крим), зоостанції у Вілла-Франка та Ін-ті Пастера (Франція), читав лекції на с.г. курсах. Брав участь у створенні багатьох благодійних фондів, які фінансували діяльність наукових і навчальних установ, наукових видавництв.

Голова Спілки рос. агрономів у Парижі. Член правління Крим. земства в Парижі.

Г. Г. Костюк

КРИСТАЛЬ Марк Григорович – російський вчений з автоматизації і керування технологічними процесами та виробництвами, доктор техн. наук (2009), проф. (2010). Н. 15.11.1947 в Одесі. Закінчив Волгоград. політехн. ін-т (1968), у якому працює з 1977 (1987–92 – керівник навчально-наукового виробничого комплексу, з 1995 – зав. лаб.).

Наук. праці стосуються інтенсифікації та підвищення надійності технологічних процесів автоматичного складання виробів у машинота приладобудуванні, створення конструкцій технологічних та допоміжних засобів автоматичного складання вузлів, вибору комплектів деталей прецизійних виробів різного функціонального призначення для серійного виробництва, розробки конструкцій струменевих захоплювальниих і сортувальних засобів, контрольно-вимірювального обладнання для атестації розмірів глибоких отворів. Розробив і впровадив у виробництво системи автоматичного безперервного збирання виробів у процесі транспортування випадковими потоками та в умовах вібраційного завантаження, системи автоматичної орієнтації та

сортування деталей, безперервного забезпечення автоматичного складального обладнання комплектуючими виробами, роботизованої розвальцовки труб у трубних ґратках теплообмінних апаратів. Винайшов віброконтактний вимірювальний пристрій, пневмоелектронний пристрій для контролю та сортування деталей за лінійними розмірами, обладнання для вимірювання розмірів внутрішніх поверхонь протяжних виробів, різцетримач, що демпфує вібрації. Автор понад 250 наук. праць, у т.ч. 2 монографій, 5 навчальних посібників, 60 патентів на винаходи.

Член Міжнародної спілки машинобудівників, Балтійської академії інформатизації. Винахідник СРСР.

А. С. Литвинко

КРИЧЕВСЬКИЙ Ісак Рувимович – російський фізико-хімік, доктор хімічних наук (1937). Н. 5.05.1901 в Одесі. Закінчив Одес. політехн. ін-т (1924). У 1923–25 працював на з-ді хімпродуктів і вибухових речовин у Донбасі, 1926–28 – в Ін-ті хімічної оборони в Москві, 1928–31 – Моск. ін-ті прикладної мінералогії, з 1931 – Ін-ті азоту (з 1943 – Держ. науково-дослідний та проектний ін-т азотної промисловості та продуктів органічного синтезу). П. 12.01.1993.

Наук. праці в галузі хімічної термодинаміки. Показав 1935, що при підвищеному тиску у системах «рідина–газ» не виконуються закони Генрі та Дальтона. Відкрив і пояснив існування максимуму розчинності газу в рідині (1937) та мінімуму розчинності рідини в газі (1939). Ввів поняття газового розчину (1939) та встановив, що такий розчин підпорядковується тим самим термодинамічним закономірностям, що й рідкий. Відкрив 1941 явище розшарування газових

М. Г. Кристаль

І. Р. Кричевський

розчинів. Встановив 1954 факт практично повного припинення молекулярної дифузії у критичній точці. Відкрив 1968 аномальні властивості розбавлених розчинів поблизу критичної точки розчинника. Результати досліджень використано при розробці нових процесів та апаратів для азотної промисловості.

Держ. пр. СРСР (1943).

Ю.І. Мушкало

КРИШТОФОВИЧ Африкан Миколайович – учений-геолог і палеоботанік, чл.-кор. АН СРСР (1953). Н. 8.11.1885 в с. Криштопівка (тепер Харків. обл.). Закінчив Новорос. ун-т в Одесі (1908), в якому працював; 1914–23 – у Геологічному комітеті в Петербурзі, 1928–53 – Центр. н.-д. геологорозвідувальному та Всесоюз. геологічному ін-тах, водночас 1924–45 – проф. Ленінград. ун-ту та Гірничого ін-ту (1930 заарештований за сфабрикованим звинуваченням і 1935 засланний на 5 років); 1945–48 – зав. відділу Ін-ту ботаніки АН УРСР. П. 8.11.1953 у Ленінграді.

Наук. праці присвячені дослідженням кайнозойських, мезозойських і палеозойських відкладів на території Далекого Сходу Росії, Північного Китаю, Кореї, Японії, геології та стратиграфії вугленосних кайнозойських і мезозойських відкладів

А. М. Криштофович

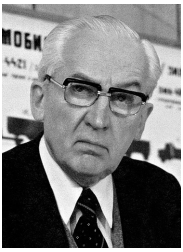

А. М. Крігер

Північно-Східної Азії. Встановив рослинний склад міоценових лісів України, підтвердив зв'язок палеогенової та неогенової флори Азії з аналогічною флорою Півд. Америки. Досліджував питання еволюції рослин, встановив зональність поширення рослинності в минулі геологічні епохи, подав схему зонального розподілу трьох типів флор на земній кулі в кам'яновугільний період.

Держ. пр. СРСР (1946). Акад. АН УРСР (1945). Його ім'ям названо 85 видів, родів, родин флори й фауни, гірський хребет на Курильських островах і кратер на Марсі.

В. Г. Гармасар

КРІГЕР Анатолій Маврікійович – російський конструктор автомобілів, доктор техн. наук (1973), проф. (1975). Н. 6.06.1910 в Краматорську (нині Донец. обл.). Закінчив Моск. автотракторний ін-т (1932). В 1932–47 працював на Горьків. автомобільному заводі (конструктор, керівник конструкторської групи, начальник КБ шасі і двигунів, заст. головного конструктора), 1948–54 – головний конструктор Кутаїського автомобільного заводу, 1954–82 – автозаводу ім. Сталіна (ЗІС, з 1956 – ЗІЛ), одночасно в 1963–80 – на заводі-втузі при ЗІЛі (зав. кафедри, з 1967 – проф.). П. 25.05.1984 в Москві.

Брав участь у проектуванні легендарної «Емки», випуску танків Т-60 і Т-70 (1941–45), перших в СРСР міжміських автобусів ЗІЛ-127 (1955), міських автобусів ЗІЛ-158 (1957). Очолював роботи по створенню вантажного автомобіля ЗІЛ-130 (випускався в 1964–94) і його модифікацій, керував розробкою тривісних вантажних автомобілів для заводу КамАЗ (1969–72). За його участю створено автомобілі ГАЗ-М1, ГАЗ-11–73, ГАЗ-20, ГАЗ-51, ГАЗ-63, доведено двигун ГАЗ-203, спроектовано автомобілі КАЗ-585, КАЗ-600АВ, ЗІЛ-157, ЗІЛ-127, ЗІЛ-158, ЗІЛ-164А, ЗІЛ-130, ЗІЛ-131, ЗІЛ-169, три сім'ї КамАЗів, двигуни ЗІЛ-130, ЗІЛ-138, ЗІЛ-645.

Держ. пр. СРСР (1943, 1947,1967, 1972). Засл. діяч науки і техніки РРФСР (1972). Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

КУДЕЛЬСЬКИЙ Анатолій Вікторович – білоруський учений-геолог та гідрогеолог, чл.- кор. АН Білорусії (1996). Н. 16.09.1934 в с. Мало-Софіївка Дніпропетр. обл. Закінчив Дніпропетр. гірничий ін-т (1956). В 1968–71 працював у Лабораторії геохімічних проблем АН БРСР, 1971–87 – Ін-ті геохімії та геофізики АН БРСР (1974–87 – зав. лаб.), 1987–2008 – зав. лаб. Ін-ту геологічних наук АН Білорусії, водночас 1992–93 – заст. директора Білорус. н.-д. центру «Екологія» Держкомітету Білорусії з екології, з 2008 – зав. лаб. Ін-ту природокористування АН Білорусії.

Наук. праці присвячено геології, нафтогазовій гідрогеології, геохімії підземних вод і екології, міграції радіонуклідів у ґрунтовому субстраті та природних водах забруднених територій Білорусії внаслідок аварії на ЧАЕС. Розробив концепцію підземного поховання радіоактивних відходів. Один із засновників теорії

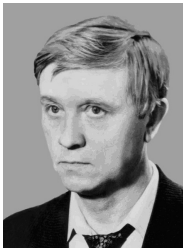

А. В. Кудельський

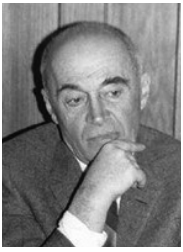

Б. Г. Кузнєцов

І. С. Куклес

Ф. І. Кукоз

нафтогазоутворення. Досліджував газовий режим і геохімію підземних вод і розсолів Прип'ятського нафтогазоносного басейну. Вперше підняв питання про перспективи використання розсолів – джерел одержання йоду, брому, рідкісних та розсіяних елементів. Автор імовірнісних моделей розміщення та пошуків у земній корі родовищ вуглеводнів, йодних промислових вод і розсолів.

Держ. пр. Білорусії (1998). Пр. ім. В. А. Коптюга (2004).

В. Г. Гармасар

КУЗНЄЦОВ Борис Григорович – російський історик і філософ науки, доктор економ. наук. Н. 5.10.1903 у Катеринославлі (тепер Дніпро). Закінчив Ін-т економіки Рос. асоціації н.-д. ін-тів в Москві (1927). Викладав у вузах Москви, був директором Всесоюз. н.-д. ін-ту енергетики та електрифікації. Учасник Другої світової війни (1942–44). В 1944–45 – заст. директора, з 1946 – ст. наук. співробітник Ін-ту історії природознавства і техніки АН СРСР. П. 5.09.1984.

Наук. дослідження присвячені історії і філософії фізики, зокрема генезису фундаментальних фіз. понять, вивченню класичних праць Г. Галілея, Р. Декарта, І. Ньютона, Х. Гюйгенса, Ж. Лагранжа, М. Фарадея, Дж. Максвела та ін., а також квантової фізики і релятивізму, філософії науки. Автор багатьох книг.

Держ. пр. СРСР. Акад. Міжнародної академії історії науки (1960).

Ю. О. Храмов

КУКЛЕС Ісак Самойлович – математик, доктор фіз.-мат. наук, проф. Н. 28.09.1905 у Харкові. Закінчив Ростов. ун-т (1930). В 1931–34 працював у Моск. ун-ті, 1934–35 – Далекосхідному, 1935–39 – Моск. ін-ті тонкої хімічної технології, 1939–47 – Моск. авіаційно-технологічному ін-ті (з 1944 – проф.), 1947–77 – зав. кафедри Самарканд. ун-ту. П. 31.07.1977.

Наук. дослідження стосуються якісної теорії диференціальних рівнянь, нелінійних коливань. При безпосередній участі та під його керівництвом проведено дослідження мікроструктури особливих точок на площині та в багатовимірному просторі, з якісної теорії рівнянь Пфаффа, проблем розрізнення нормальних областей на площині та в просторі та з біфуркації граничних багатовидів динамічних систем.

Чл.-кор. АН УзРСР. (1960). Засл. діяч науки УзРСР (1957). Голова Самарканд. математичного товариства. Держ. нагороди СРСР.

С. А. Хорошева

КУКОЗ Федір Іванович – російський хімік, доктор техн. наук, проф.

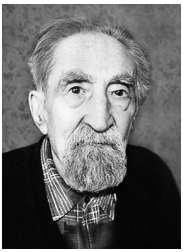

П. Г. Куліковський

В. Курилович

Н. в 1924 у с. Стила Донец. обл. Учасник (1941–45) Другої світової війни. Закінчив Ростов ун-т (1949) і з того часу працював у Новочеркас. політехн. ін-ті (асистент, доцент, проф., зав. кафедри, декан факультету, проректор). П. у 2010.

Наук. дослідження стосуються технічної електрохімії, зокрема теорії і практики електрохімічних виробництв, впливу ультразвукових і магнітних полів на кінетику електрохімічних процесів, нових методів визначення потенціалу нульового заряду електродів. Автор понад 500 праць і більш як 200 патентів і авторських свідоцтв на винаходи, кількох монографій та багатьох підручників і посібників. Підготував 12 докторів і 81 канд. наук.

Засл. діяч науки і техніки РФ. Акад. Міжнародної академії наук вищої школи. Ордени та медалі. Почесний громадянин Новочеркаська.

Ю. І. Мушкало

КУЛІКОВСЬКИЙ Петро Григорович – російський астроном, доктор фіз.-мат. наук, проф. Н. 13.06.1910 у Києві. Закінчив Моск. ун-т (1938) і працював у Держ. астрономічному ін-ті ім. П. К. Штернберга, з 1940 також викладав у Моск. ун-ті (у 1977–78 – зав. кафедри). П. 4.11.2003.

Наук. праці відносяться до зоряної астрономії та історії астрономії. Один з піонерів застосування у вітчизняній астрономії фотоелектричних методів, один з перших зайнявся дослідженням статистики наднових зір та розробив їх класифікацію. У 1940 досліджував К-ефект у Галактиці. У 1950–51 разом з Б. В. Кукаркіним відкрив та вивчив зв'язок морфологічних характеристик цефеїд та інших змінних зір з їхнім розподілом у зоряних системах. З його іменем пов'язано становлення в СРСР систематичних досліджень з історії астрономії. Він був ініціатором створення Комісії з історії астрономії Астрономічної ради АН СРСР та протягом багатьох років її незмінним керівником. Заснував періодичний збірник «Историко-астрономические исследования» та у 1955–72 був головним редактором його 11 випусків (видання продовжується і нині). За його ініціативою та редакцією в СРСР видавалися бібліографічні покажчики з історії астрономії.

Президент Комісії № 41 «Історія астрономії» Міжнародного астрономічного союзу (1958–64).

І. Д. Зосимович

КУРИЛОВИЧ Влодзимеж – польський мікробіолог, акад. Польської АН (1964). Н. 26.09.1910 у Львові. Закінчив Львів. ун-т (1934). З 1954 – проф. мікробіології Варшав. ун-ту, 1958–63 працював в Ін-ті туберкульозу та Ін-ті антибіотиків (Варшава), з 1963 – директор Ін-ту гігієни. П. 21.02.1991 у Варшаві

Основні праці з імунохімії, організації виробництва антибіотиків.

Іноземний член АМН СРСР (1966).

В. Г. Гармасар

КУЧЕРЕНКО Микола Олексійович – російський інженер-конструктор. Н.

6.01.1908 в м. Лозова (нині Харків. обл.). Закінчив Харків. ін-т інженерів транспорту (1930). Працював на Харків. паровозобудівному заводі (з 1936 – завод № 183) (з 1934 – заст. начальника, 1938–39 – начальник КБ-100, 1939–40 – заст. начальника КБ-520, начальник КБ-520, 1940–47 – заст. головного конструктора заводу), 1947–49 – головний конструктор, 1952–67 – начальник Головного управління Міністерства транспортного машинобудування СРСР у Москві, 1949–52 – головний інженер Уралвагонзаводу в Нижньому Тагілі. П. 12.09.1976 в Москві.

Брав участь в організації виробництва серійного танка Т-24, розробці легких колісно-гусеничних танків БТ-2 (1931), БТ-5 (1932), БТ-7 (1934) і БТ-7М (1938), спільно з М. І. Кошкіним і О. О. Морозовим – у створенні дослідних танків А-20 і А-32, а також серійного середнього танка Т-34, прийнятого на озброєння в грудні 1939. З О. О. Морозовим, А. В. Колесніковим, В. Г. Матюхіним та В. П. Васильєвим створив танк Т-54.

Держ. пр. СРСР (1942, 1946, 1948). Ордени СРСР.

О. Г. Луговський

КУЧЕРОВ Михайло Григорович – російський хімік-органік, проф. Н. 3.06.1850 у маєтку батька під Полтавою. Закінчив (1871) Петерб.

М. О. Кучеренко

М. Г. Кучеров

землеробський ін-т (з 1877 –Лісовий ін-т), у якому працював до 1910 (з 1902 проф.). П. 26.06.1911.

Наук. роботи присвячені органічному синтезу. Одержав 1873 дифеніл та деякі його похідні. Дослідив 1875 умови перетворення бромистого вінілу в ацетилен. Відкрив 1881 реакцію каталітичної гідратації ацетиленових вуглеводнів з утворенням карбонілвмісних сполук, зокрема перетворення ацетилену в оцтовий альдегід у присутності солей ртуті (реакція Кучерова). Цей метод покладено в основу промислового одержання оцтового альдегіду та оцтової кислоти. Показав 1909, що гідратацію ацетиленових вуглеводнів можна проводити також у присутності солей магнію, цинку та кадмію, дослідив механізм цієї реакції.

Ю. І. Мушкало

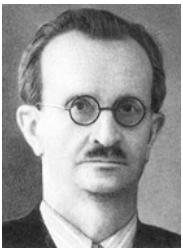

Б. І. Ладигін

В. А. Лазаренко

ЛАДИГІН Борис Іванович – білоруський учений у галузі дорожнього будівництва, чл.- кор. АН БРСР (1959). Н. 29.01.1896 у м. Сквіра (тепер Київ. обл.). Закінчив Петроград. ін-т інженерів шляхів сполучень (1921). З 1926 – консультант будівельно-транспортної секції Держплану БРСР, з 1929 – начальник сектору Головдортрансу БРСР, 1931–38 – зав. секцією Білорус. н.-д. автодорожнього ін-ту; 1938 – доцент, з 1946 – зав. кафедри, з 1958 – декан, проф. Саратов. автомобільно-дорожнього ін-ту (Росія); з 1958 – зав. кафедри, з 1966 – проф. Білорус. політехн. ін.-ту. П. 31.10.1981.

Наук. дослідження в галузі будівництва та вдосконалення дорожніх покриттів. Розробив принципи класифікації ґрунтів Білорусії. Визначив умови техніко-економічної доцільності застосування місцевих кам'яних матеріалів, зокрема слабких піщаників у дорожньому будівництві. Сформулював умови міцності та довговічності дорожніх бетонів, систематизував їх показники. Автор понад 30 наук. праць і 3 винаходів.

В. Г. Гармасар

ЛАЗАРЕНКО Віктор Анатолійович – російський вчений у галузі медико-біологічних наук, доктор мед. наук (1995), проф. (1997). Н. 26.04.1956 у Сумах. Закінчив Курський мед. ін-т (1979), у якому з 1983 працює (з 1996 – проф., з 2001 – декан факультету, з 2003 – проректор, з 2009 – ректор).

Наук. праці стосуються хірургії, варикозної хвороби, артеріальної ішемії, порушень ритму серця, деструктивного панкреатиту, абсцесів печінки, опікової хвороби. Відкрив закономірність розвитку імуносупресії при порушенні енергетичного гомеостазу організму людини та тварин під дією тромбоцитів. Автор понад 700 наук. праць, у т.ч. 20 монографій та 60 винаходів. Підготував 20 канд. та 5 докторів наук.

Акад. Рос. академії природничих наук (2003). Засл. лікар РФ (2003). Член Міжнародної асоціації хірургів-гепатологів та Європейського товариства судинних хірургів.

В. Г. Гармасар

ЛАНГЕМАК Георгій Еріхович – російський інженер у галузі реактивної та ракетної техніки. Н. 8.07.1898 у м. Старобєльськ (нині Луган. обл.). Закінчив Школу мічманів у Петрограді (1917). В 1919 вступив у Червону Армію, служив у береговій артилерії в Кронштадті, з 1922 – помічник начальника артилерії Кронштад. фортеці. Закінчив Військово-технічну академію в Ленінграді (1928) і працював у ГДЛ. В 1933–34 – начальник Ленінград. відділення Реактивного н.-д. ін-ту, 1934–37 – його заст. директора, головний інженер. В 1937 заарештований за неправдивими обвинуваченнями в «шкідництві» та участі «в антирадянській терористичній організації», 11.01.1938 розстріляний, реабілітований посмертно (1955).

Разом з В. А. Артем'євим, І. Т. Клейменовим і Б. С. Петропавловським розробляв реактивні снаряди РС-82 і РС-132 на твердому паливі, згодом використаних у пускових установках типу

«Катюша». В 1933 проведено полігонні випробування з землі, морських суден і літаків 9 видів реактивних снарядів різних калібрів. Автор з *В. П. Глушком* першої в СРСР книги «Ракети, їх будова і застосування» (1935), яка узагальнила досвід конструювання рідинних і твердопаливних ракет та визначила перспективи їх застосування.

Герой Соц. Праці (1991, посмертно). Його ім'ям названо кратер на Місяці (1967).

Ю. О. Храмов

ЛАШКО Микола Федорович – фахівець у галузі матеріалознавства та фізики металів, доктор техн. наук (1951). Н. 1906 у с. Гадячи (нині Полтав. обл.). Закін. Харків. ун-т (1937) і працював на авіаційних підприємствах Пермі та Москви, в 1946–79 у Всесоюз. НДІ авіаційних матеріалів у Москві (начальник сектору, лаб.). П. 1985 у Москві.

Наук. дослідження стосуються легованих сплавів, структурних перетворень у сплавах, фізико–хімічних процесів при зварюванні та паянні. Розвинув методи фізико-хімічного фазового аналізу. Брав участь у створенні жароміцних сплавів, зокрема для реактивних двигунів, цинкових та ін. сплавів, матеріалів для паяння. Автор понад 500 наук. праць, в тому числі низки підручників і посібників з питань зварювання та паяння, 7 монографій.

Держ. пр. СРСР (1968).

О. М. Корнієнко

ЛЕ́БЕДЄВ Петро Іванович – російський геохімік, петрограф і геолог, чл.- кор. АН СРСР (1939). Н. 23.08.1885 в м. Пирятин (нині Полтав. обл.). Закінчив Петерб. політехн. ін-т (1909) та Петерб. ун-т (1912). У 1913–14 працював у Варшав. ун-ті, 1915–26 – Північно-Кавказ. ун-ті (1920–26 – проф., 1920–21 – декан, 1921–23 – ректор);

Г. Е. Лангемак

М. Ф. Лашко

1926–35 – Петрографічному ін-ті АН СРСР (у 1934–35 – заст. директора), також 1926–31 – проф. Ленінград. політехн. і Гірничого ін-тів; 1935–36 – заст. голови Геологічної групи АН СРСР; 1936–37 – керівник Геологічного сектору АН СРСР і заст. голови Далекосхідної філії АН СРСР, 1938–45 – керівник Кавказ. експедиції АН СРСР, 1945–48 – зав. відділу Ін-ту геологічних наук АН СРСР (Москва). П. 3. 05. 1948.

Наук. праці стосуються петрографії, мінералогії, геохімії, вчення про корисні копалини. Досліджував мінералоутворення в деяких силікатних схемах, поводження сульфідів у сплавах з силікатами та зробив висновки про умови формування сульфідних рудних родовищ. Вивчав Волин. габро-анортозитовий, Пріазов. лужний і Поділ. чарнокітовий комплекси, залізорудні та ін. родовища Закавказзя, Кузнецького Алатау, Малого Хінгана, Центр. Кавказу. Описав історію формування вулкану Алагез у Вірменії та гірські породи цього району. Опублікував низку праць з історії петрографії, про видатних діячів у галузі геолого-мінералогічних наук першої половини XX ст., зокрема В. І. Вернадського, О. П. Карпінського, О. Є. Ферсмана, Д. С. Бєлянкіна, Ф. Ю. Левінсона-Лессінга.

Держ. нагороди СРСР.

Г. А. Дороніна

П. І. Ле́бедєв

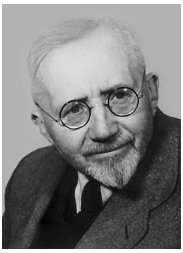

В. В. Левицький

Л. А. Левін

В. Г. Левіч

ЛЕВИЦЬКИЙ Всеволод Володимирович – фахівець у галузі лісівництва та охорони природи, проф. Н. 1881 у Станіслав. воєводстві (нині Івано-Франків. обл.). Після отримання лісової освіти до 1914 очолював лісництво Вістова, 1918–19 – заст. Держ. секретаря земельних справ ЗУНР та зав. відділу лісів, 1920–30 – у Львів. дирекції лісів та інспекції лісів західної Польщі, 1939–41 – зав. Львів. підрайону Всесоюз. контори «Ліспроект» та проф. Львів. політехн. ін-ту, з 1944 – у Міністерстві землеробства Австрії. П. 1963 у Відні (Австрія).

Наук. праці присвячені класифікації лісових масивів і урочищ. Пропонував вилучити праліси з господарських планів вирубування дерев. Ініціатор створення низки заповідників і заказників.

В. Г. Гармасар

ЛЕВІН Леонід Анатолійович – американський математик, проф. Н. 2.11.1948 у Дніпропетровську (нині Дніпро). Закінчив Моск. ун-т (1970), в якому працював, 1972–73 – ассистент Ін-ту проблем передачі інформації АН СРСР, 1973–77 – ст. наук. співробітник Всесоюз. НДІ комплексної автоматизації нафтогазової промисловості; 1978–80 – наук. співробітник Массачусетс. технологічного ін-ту, з 1980 – проф. Бостон. ун-ту, 1986–87 – Каліфорн. ун-ту в Берклі, 1987–93 – Каліфорн. технологічного ін-ту, з 1993 – низки ун-тів та наук. установ США.

Наук. праці стосуються теорії обчислювальної складності, теорії складності алгоритмів, теорії ймовірностей, інформатики. Незалежно від С. Кука довів 1971 теорему про NP-повноту (теорема Кука – Левіна), завдяки якій була сформульована проблема рівності класів P і NP.

Пр. ім. А. Гумбольдта (2010), Д. Кнута (2012). Член Американ. академії науки та мистецтв (2014).

А. С. Литвинко

ЛЕВІЧ Веніамін Григорович – російський фізик, чл.- кор. АН СРСР (1958). Н. 30.03.1917 у Харкові. Закінчив Харків. ун-т (1937). В 1940–58 працював в Ін-ті фізичної хімії АН СРСР, 1958–72 – зав. теор. відділу Ін-ту електрохімії АН СРСР, також у 1955–64 – зав. кафедри теор. ядерної фізики Моск. інженерно-фізичного ін-ту та 1964–72 – кафедри хім. механіки Моск. ун-ту; з 1978 жив в Ізраїлі, де був проф. Тель-Авів. ун-ту, також з 1979 – проф. міського ун-ту Нью-Йорка (Стоні Брук) і директор у його Ін-ту прикладної хім. фізики, який нині носить його ім'я. П. 19.01.1987 в м. Енглвуд (штат Нью-Джерсі).

Наук. праці стосуються фізико-хімічної гідродинаміки, одним

із основоположників якої є, застосуванню методів теор. фізики до вивчення фіз.-хім. процесів, теорії конвективної дифузії, турбулентного руху рідин. Побудував теорії переносу речовин до поверхні розділу фаз, концентраційної поляризації та неперервного подвійного електричного шару. В 1943 з Л. Д. Ландау розв'язав задачу про вилучення пластини з нерухомої рідини (ефект Ландау–Левіча). Вивчав вплив поверхнево-активних речовин на рух рідин, коагуляцію аерозолей і колоїдів у турбулентних потоках, масообмінні процеси та ін. Автор широко відомої монографії «Фізико-хімічна гідродинаміка» (1952).

Член Норвез. АН (1977), Нац. інженерної академії США, багатьох наук. товариств. Ленін. пр. Пр. ім. Д. І. Менделєєва (1963), медаль ім. М. Фарадея (1977) та ін.

Ю. О. Храмов

ЛЕЙБЕНЗОН Леонід Самуїлович – російський механік, акад. АН СРСР (1943). Н. 26.06.1879 у Харкові. Закінчив Моск. ун-т (1901) та Моск. технічне училище (1906). Працював у 1906–1908 на Тульському механічному з-ді, 1908–11 – Моск. ун-ті, 1913–17 – проф. Юр'їв. ун-ту, 1919–21 – Тбіліського політехн. ін-ту, 1921–23 – Бакін. і 1923–51 – Моск. ун-тів (1934–36 – директор НДІ механіки ун-ту, 1939–46 – зав. кафедри). П. 15.03.1951 у Москві.

Наук. дослідження стосуються геофізики, теорії пружності та опору матеріалів, механіки рідини і газів, математичних методів механіки, теорії диференціальних рівнянь, підземної гідравліки, механіки нафти, історії механіки. Застосував методи статичної теорії пружності і теорії пружних хвиль до проблем будови

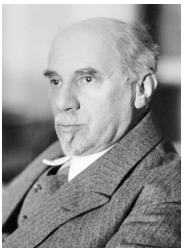

Л. С. Лейбензон

Ф. Ф. Лендер

Землі (1912). Створив теорію деформації земного сфероїда, дав розрахунок товщини твердої оболонки Землі, розробив теорію утворення складок у земній корі, дослідив процес затвердіння земної кулі з розплавленого стану. За допомогою варіаційних методів теорії пружності оцінив вплив неоднорідності Землі на значення модуля твердості земної кулі вцілому Розробив теорію безбалкових покриттів (1915) і теорію стійкості оболонок. Суттєво розвинув варіаційні методи теорії пружності (1924). Запропонував новий наближений спосіб розв'язанні практичних задач – метод пом'якшення граничних умов (1943). Засновник підземної гідравліки. Брав участь у створенні наук. основ розробки нафтових родовищ. Вперше розробив динамічну теорію глибинного насоса, дав розв'язок задачі про рух нафти й газу в каналах з проникними стінками, створив теорію руху газу у пористому середовищі. Вивів диференціальні рівняння руху газу. Основоположник теорії фільтрації газованих рідин і теорії в'язкої рідини

Держ. пр. СРСР (1943). Держ. нагороди СРСР.

С. А. Хорошева

ЛЕНДЕР Франц Францевич – російський конструктор артилерійської зброї, проф. Н. 24.04.1881 в

О. С. Леонтичук

О. В. Леонтович

Дунаївці (нині Хмельниц. обл.). Закінчив Петерб. ремісниче училище Рос. технічного товариства (1903) і Петерб. технолог. ін-т (1909). З 1907 працював на Путилів. заводі (з 1909 – технічний керівник Артилерійської технічної контори), з 1918 – в Червоній Армії (помічник начальника Управління по формуванню зенітних батарей, головний конструктор Артилерійського комітету, 1919–24 – член Комісії особливих артилерійських дослідів, з 1919 – керівник по проектуванню лафетів, з 1920 – Головного конструкторського бюро Артилерійської академії), з 1925 – Військово-технічній академії в Москві (начальник кафедри теорії лафетів, проф.). П. 14.09.1927 в Гатчині.

Творець вітчизняної зенітної артилерії, винахідник напівавтоматичних гарматних затворів, основоположник теорії стрільби по повітряних швидкорухомих цілях. У 1908 створив перший в світі й артилерійській техніці напівавтоматичний клинковий затвор (патенти Англії і Франції, 1912; США, 1914), Росії, 1915). Розробив ряд артилерійських систем (57-мм, 76-мм протиштурмові гармати, 76-мм коротка гармата), керував роботами по створенню траверзних мінних апаратів для військово-морського відомства. Спільно з В. О. Тарновським створив першу в Росії 76-мм зенітну гармату, що встановлювалася на шасі вантажного автомобіля (1914). Керував розробкою декількох зразків артилерійського озброєння (у тому числі 76-мм полкової гармати зразка 1927, 45-мм батальонної гаубиці зразка 1929 у, 122-мм гармати зразка 1931). Займався дослідженнями в галузі теорії гіроскопа. Автор 25 наук. праць.

О. Г. Луговський

ЛЕОНТИЧУК Олександр Семенович – російський організатор атомної промисловості, доктор техн. наук (1969). Н. 10.02.1908 в Одесі. Закінчив Одес. хімічний ін-т (1929). В 1929–51 працював на підприємствах хімічної промисловості, зокрема був головним інженером Березніків. і Солікам. калійних комбінатів; 1951–52 – заст. начальника відділу підприємства у Свердловську-44, 1952–53 – головний інженер сублімaтного заводу, 1953–60 – головний інженер, 1960–65 – директор Сибір. хімічного комбінату в Томську-7 (нині м. Сіверськ Томської обл.), 1965–79 – головний інженер – заст. начальника IV Головного управління Міністерства середнього машинобудування СРСР. П. 22.12.1982 у Москві.

Під його керівництвом на Сибір. хімічному комбінаті запущено низку атомних підприємств, зокрема завод по розділенню ізотопів урану та радіохімічний завод, запущено в експлуатацію три ядерні реактори, на хіміко-металургійному заводі одержано перший комплект спеціальних виробів, комбінат брав участь у виготовленні термоядерної бомби, випробуваної 1961. Під його керівництвом введено в експлуатацію полігон підземного захоронення рідких радіоактивних технологічних відходів, розроблено і впроваджено

на ряді атомних підприємств низку нових технологічних процесів та відповідну апаратуру. Має 9 автор. свідоцтв, публікації.

Герой Соц. Праці (1962). Ленін. пр. (1960). Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

ЛЕОНТОВИЧ Олександр Васильович – учений-фізіолог і нейрогістолог, доктор біол.. наук, проф. Н. 1.11.1869 у Києві. Закінчив Київ. ун-т (1893). В 1899–1913 працював у Київ. політехн. ін-ті; 1913–37 – зав. кафедри Моск.с.г. академії та 1930–35 – Моск. зоотехнічного ін-ту, 1936–43 – зав. відділу Ін-ту клінічної фізіології АН УРСР. П. 15.12.1943 у Москві.

Наук. праці присвячені фізіології та гістології вегетативної нервової системи, питанням фізіологічної дегенерації й регенерації елементів нервової тканини, що відбуваються протягом життя організму (назвав це явище сталою нервової реституції), проблемам передчасного старіння організму людини. Встановив подвійну інервацію шкіри людини цереброспінальними і симпатичними нервовими волокнами, розробив теорію нейрона та метод фарбування і фіксації нервових структур, за допомогою якого виявив автономне периферичне нервове сплетіння (сплетіння Леонтовича). Дослідив гістологічну структуру та інервацію вим'я у корів. Один із засновників теорії нейрогуморальної регуляції молокоутворення.

Акад. АН УРСР (1929). Засл. діяч науки УРСР (1939).

В. Г. Гармасар

ЛИСЕНКО Трохим Денисович – російський біолог, акад. АН СРСР (1939) та ВАСГНІЛ (1935), її президент в 1938–56 та 1961–62.

Т. Д. Лисенко

Ю. Ф. Лисянський

Н. 29.09.1898 в с. Карлівка (нині місто Полтав. обл.). Закінчив Київ.с.г. ін-т (1925). В 1929–38 працював у Всесоюз. селекційно-генетичному ін-ті в Одесі (1934–38 – директор); 1940–65 – директор Ін-ту генетики АН СРСР, водночас 1948–65 – зав. кафедри Моск.с.г. академії, 1966–76 – зав. лаб. Н.-д. бази АН СРСР «Горки Ленінські». П. 20.11.1976 у Москві.

Наук. праці присвячені агробіології. У своїх роботах користувався псевдонауковими методами, організовував політичне переслідування наук. опонентів. Ініціював сесію ВАСГНІЛ 1948 – ключову подію в протистоянні «мічурінської агробіології» і класичної генетики. «Лисенківщина» призвела до значних втрат у вітчизняній біології, зокрема генетиці, загальмувавши її розвиток.

Герой Соц. Пр. (1945), Держ. пр. (1941, 1943, 1949). Акад. АН УРСР (1934).

В. Г. Гармасар

ЛИСЯНСЬКИЙ Юрій Федорович – російський мореплавець, географ та океанолог. Н. 2.08.1773 у м. Ніжин. Закінчив Морський кадетський корпус у Кронштадті (1786). Учасник російсько-шведської війни (1788–90). Служив на Балтійському флоті (1790–93 та 1806–1809), на англійських судах Півн. Америки, Вест-Індії, Півд. Африки, Індії (1793–99).

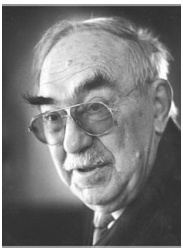

Б. В. Литвинов

М. Л. Лідов

Один з організаторів та керівників першої рос. навколосвітньої подорожі (1802–1806) на кораблях «Нєва» (командир) і «Надєжда» (командир – І. Ф. Крузенштерн). П. 22.02.1837 у Петербурзі.

Проводив океанографічні дослідження маловідомих районів Тихого океану, північно-західного узбережжя Північної Америки. Склав нові навігаційні мапи, відкрив міжпасатні протитечії у Тихому та Атлантичному океанах (разом з І. Ф. Крузенштерном), зробив астрономічні позначки географічних координат пунктів прямування, зібрав численні етнографічні матеріали. Автор книги «Подорож навколо світу у 1803–1806 роках на кораблі «Нева» (ч. 1–2, 1812). Його ім'ям названо один з Гавайських островів, півострів на березі Охотського моря, гору на о. Сахалін.

Г. А. Дороніна

ЛИТВИНОВ Борис Васильович – російський фізик, акад. РАН (1997). Н. 12.11.1929 у Луганську. Закінчив Моск. механічний ін-т (1953). В 1952–61 працював у Всесоюз. н.-д. ін-ті експериментальної фізики у Сарові Нижньогород. обл., з 1961 – Всесоюз. н.-д. ін-ті техн. фізики у Снєжинську Челябін. обл. (нині Рос. федеральний ядерний центр – Всерос. н.-д. ін-т техн. фізики) (з 1961 – головний конструктор, з 1978 – перший заст., з 1997 – заст. наук. керівника – начальник архівно-аналітичної лаб.), також викладав в Урал. ун-ті. П. 23.04.2010.

Наук. дослідження стосуються фізики вибуху і високих густин енергії (вибухові і високошвидкісні газодинамічні процеси, кумуляція енергії, властивості речовин при високих динамічних тисках, фіз. експерименти з використанням енергії ядерного вибуху), створення ядерних зарядів і ядерних вибухових пристроїв різноманітного призначення, радіаційного матеріалознавства, безпеки атомної енергетики, вивчення аварійних ситуацій в ній, застосування ядерної енергії в мирних цілях. Під його керівництвом створено зразки оборонної і промислової техніки, проведено низку ядерних вибухів у промислових цілях, експериментальні йспівробітництва в галузі ядерного роззброєння та ядерних випробувань. В 1988 під його керівництвом здійснено комплекс робіт по проведенню спільного російсько-американського експерименту з контролю за потужністю підземних ядерних вибухів на Семипалатинському та Невадському полігонах, був техн. експертом від Росії при підготовці Договора про непоширення ядерної зброї. Автор понад 100 наук. праць, в т.ч. двох монографій і 10 свідоцтв на винаходи. Підготував більше 20 канд. і 10 докторів наук.

Герой Соц. Праці (1981). Ленін. пр. (1966). Пр. ім. В. П. Макєєва (1999), Демидівська пр. (2003). Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

ЛІДОВ Михайло Львович – російський учений-механік, доктор фіз.-мат. наук (1964), проф. (1969). Н. 4.10.1926 у Черкасах. Закінчив

Моск. ун-т (1953). В 1955–57 – молодший наук. співробітник Астрономічної ради АН СРСР, 1957–93 – ст., провідний наук. співробітник Ін-ту прикладної математики АН СРСР, також 1966–76 – проф. Моск. ун-ту, 1982–91 – Моск. ін-ту радіотехніки, електроніки та автоматики. П. 30.12.1993 у Москві.

Наук. праці стосуються прикладної небесної механіки, газової динаміки, динаміки космічного польоту, стійкості орбіт у присутності третього тіла, балістичних розрахунків м'якої посадки на Місяць. Розробив методи передбачення еволюції орбіт штучних супутників Землі. Показав, що для певних орбіт існує особливість, в околі якої відбувається лібраційна зміна аргументу перицентра (резонанс Лідова-Козаї). Довів, коли орбіта супутника ортогональна площині орбіти збурюючого тіла, вона з часом перетвориться на прямолінейний відрізок і супутник впаде на поверхню планети (теорема Лідова). Обгрунтував розташування майже всіх супутників планет у площині екліптики. Розрахував орбіти штучних супутників Землі «Електрон», «Прогноз», «Молнія», «Горизонт», «Радуга», «Екран» з урахуванням місячно-сонячних збурень, нецентральності геопотенціалу, впливу атмосфери, світлового тиску та екранування їх Землею.

Ленін. пр. (1960). Держ. нагороди СРСР. Його ім'ям названо астероїд.

А. С. Литвинко

ЛІЛІЄНФЕЛЬД Юліус Едгар – фізик-експериментатор. Н. 18.04.1882 у Львові. Закінчив Вищу техн. школу в Берліні (1904). В 1910–26 працював в Лейпциг. ун-ті (з 1916 – проф.), з 1935 – в США. П. 28.08.1963.

Ю. Е. Лілієнфельд

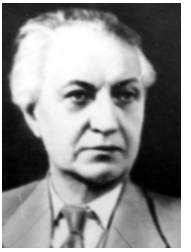

В. П. Лінник

Дослідження в галузі електрики, розрядах у газах, електроніки. В 1922 відкрив явище автоелектронної емісії, 1930 передбачив модуляцію провідності напівпровідників зовнішнім електричним полем.

Американ. фіз. товариством засновано премію ім. Ю. Лілієнфельда.

Ю. О. Храмов

ЛІННИК Володимир Павлович – російський фізик, акад. АН СРСР (1939). Н. 6.07.1889 в Харкові. Закінчив Київ. ун-т. (1914) і викладав в ньому, в 1923–26 – в Київ. політехн. ін-ті. З 1926 працював в Держ. оптичному ін-ті в Ленінграді (з 1951 – начальник відділу), в 1933–41 – проф. Ленінград. ун-ту, також проф., зав. кафедри Ленінград. ін-ту точної механіки та оптики, в 1946–68 – ст. наук. співробітник Пулков. обсерваторії. П. 9.07.1984.

Основні науково-технічні дослідження й розробки в галузі прикладної оптики. Перший цикл його досліджень присвячено оптиці рентгенівських променів і структурі кристалів. Розробив тут метод вивчення кристалів з допомогою рентгенівських променів (метод Лінника). З 30-х років роботи спрямовано на створення нових високоточних оптичних і оптико-електронних методів вимірювання і контролю

Ю. В. Лінник

Є. М. Ліфшиц

в машинобудуванні, астрономії та оптичній промисловості. Зокрема, вперше розробив інтерференційні методи та прилади контролю чистоти поверхонь (мікроінтерферометр Лінника, подвійний мікроскоп Лінника). В 1946 створив інтерференційний пасажний інструмент. За його пропозицією і під керівництвом побудовано низку астрономічних приладів, зокрема зоряний інтерферометр з базою 6 м. В 1957 запропонував конструкцію телескопа з компенсацією атмосферних спостережень, заклав основи адаптивної оптики.

Герой Соц. Праці (1969). Держ. пр. СРСР (1946, 1950). Золота медаль ім. С. І. Вавилова (1973). Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

ЛІННИК Юрій Володимирович – російський математик, акад. АН СРСР (1964). Н. 26.12.1914 у Білій Церкві. Закінчив Ленінград. ун-т (1938). У 1940–72 працював у Ленінград. відділенні Матем. ін-ту АН СРСР, 1944–72 – також проф. Ленінград. ун-ту. П. 30.06.1972 у Ленінграді.

Наук. праці стосуються теорії чисел, теорії ймовірностей і математичної статистики. У теорії чисел надав (1942) елементарний розв'язок проблеми Варіпга, довів, що кожне велике натуральне число дорівнює сумі семи кубів натуральних чисел. Розробив ергодичний метод у теорії квадратичних форм, запропонував новий доказ теореми Виноградова та дисперсійний метод в аналітичній теорії чисел. Вирішив проблему Харді-Літлвуда щодо представлення натуральних чисел сумою простого числа і двох квадратів, аддитивну проблему дільників, проблему дільників Тітчмарша. Запропонував «велике решето» – метод теорії чисел, що дозволяє відсівати послідовності за допомоги простих чисел зі зростаючим числом залишків, що відкидаються. У теорії ймовірностей і математичній статистиці довів граничні теореми для незалежних випадкових величин і неоднорідних ланцюгів Маркова, охарактеризував розподіли властивостями статистик. Розробив теорію перевірки складних гіпотез та теорію оцінювання. Розвинув ідеї С. Крамера в теорії великих відхилень. Систематизував дослідження з теорії подібних тестів і незміщених оцінок, зокрема з проблеми Беренса–Фішера, розвинув аналітичні методи, що використовують теорію пучків ідеалів функцій. Розв'язав (1945) проблему Гольдбаха для непарних чисел.

Держ. пр. СРСР. (1947), Ленін. пр. (1970). Президент Ленінград. математичного товариства (1959–65). Член Міжнародного статистичного ін-ту (1962).

А. С. Литвинко

ЛІФШИЦ Євген Михайлович – російський фізик-теоретик, акад. АН СРСР (1979). Н. 21.02.1915 в Харкові. Закінчив Харків. політехн. ін-т (1933). В 1933–38 працював в Укр. фіз.-техн. ін-ті в Харкові, з 1939 – Ін-ті фізичних проблем АН СРСР. П. 29.10.1985.

Наук. дослідження в галузі фізики твердого тіла, теорії гравітації, космології. З Л. Д. Ландау побудував 1935 теорію доменів у феромагнетиках і рівняння руху магн. моменту (рівняння Ландау–Ліфшиця). В теорії фазових переходів встановив 1941 критерій, який уможливив дати повну класифікацію можливих переходів II роду (критерій Ліфшиця). Розробив теорію молекулярних сил, діючих між конденсованими тілами (1954). В 1957 з Л. Д. Ландау передбачив магнетоелектричний ефект. Побудував теорію нестійкостей у розширювальному Всесвіті (1946), з І. М. Халатніковим і В. О. Бєлінським знайшов загальний космологічний розв'язок рівнянь загальної теорії відносності Ейнштейна (1970–72). З Л. Д. Ландау створив «Курс теоретичної фізики», який став класичним (Ленін. пр., 1962).

Держ. пр. СРСР (1954). Пр. ім. М. В. Ломоносова (1958), Л. Д. Ландау (1974).

Ю. О. Храмов

ЛІФШИЦЬ Ілля Михайлович – видатний фізик-теоретик, акад. АН УРСР (1967). Н. 13.01.1917 у Харкові. Закінчив Харків. ун-т (1936) і Харків. політехн. ін-т (1938). В 1937–68 працював у Харків. фіз.-техн. ін-ті (з 1941 – зав. відділу), також з 1944 – зав. кафедри Харків. ун-ту; з 1969 – зав. відділу Ін-ту фіз. проблем АН СРСР і проф. Моск. ун-ту. П. 23.10.1982.

Наук. праці стосуються теорії конденсованого стан (динамічна теорія кристалічної гратки, електронна теорія металів, проблема спектра неупорядкованих систем, теорія квантових кристалів, теорія фазових переходів). Установив зв'язок між спостережувальними властивостями металів і геометрією

І. М. Ліфшиць

В. К. Лішко

та топологією їх поверхнею Фермі, висунув 1954 ідею відновлення енергетичного спектра конденсованих тіл за експериментальними даними. Спільно з учнями в 1954–65 побудував сучасну електронну теорію металів. Виконав піонерські дослідження поведінки електронів у неупорядкованих системах. Вперше проаналізував енергетичний спектр кристалів з дефектами, відкрив локальні і квазілокальні рівні. Розробив термодинаміку шаруватих і ниткоподібних структур. Побудував теорію процесу двійникування кристалів (1948), теорію дифузійно-в'язкої течії полікристалічних тіл. Чимало його праць присвячено фіз. кінетиці, зокрема з'ясував кінстику руйнування надпровідного стану магнітним полем і струмом, простежив кінетику фазових переходів II роду і переходу метала з надпровідного стану в нормальний під дією магнітного поля. Розробив теорію квантових переходів I роду при низьких температурах. Передбачав 1960 квантовий перехід $2^1/_2$ роду та 1969 з О. Ф. Андрієвим – квантову дифузію. Поряд з Н. Моттом і Ф. Андерсоном є засновником сучасної теорії невпорядкованих систем та одним із засновників фізики квантових кристалів. Дослідження стосуються також статистичної

Г.Є.Лозино-Лозинський

Л. А. Локтєв

термодинаміки полімерів. Створив наукову школу.

Акад. АН СРСР (1970). Ленін. пр. (1967). Пр. ім. Ф. Саймона (1962). Держ. пр. УРСР (1982).

Ю. О. Храмов

ЛІШКО Валерій Казимирович – біохімік, акад. АН УРСР (1982). Н. 26.10.1937 у Києві. Закінчив Київ. ун-т (1960). У 1960–72 та 1977–2000 працював в Ін-ті біохімії НАН України (1977–89 – директор, з 1982 – зав. відділу), 1982–91 – проф. Київ. ун – ту. з 1988 працює у вищих навчальних закладах США.

Наук. праці присвячені нейрохімії та мембранології. Досліджував молекулярні механізми активного і пасивного транспортування іонів крізь мембрани. Запропонував модель активного іонного переносу. Систематизував дані щодо механізму функціонування структур, організації і біол. ролі натрієвого насоса біол. мембран. Запропонував метод ідентифікації каналів нервових і м'язових мембран у безклітинній системі. Встановив, що деякі елементи іонних каналів можуть існувати у вигляді розчиних білків, здатних взаємодіяти з штучними мембранами і створювати в них трансмембранно локалізовані структури. Описав фізіологічний механізм, який обмежує збільшення тромбу при пошкодженні кров'яної судини. Автор понад 100 наук. публікацій.

Держ. пр. СРСР (1985), пр. ім. О. В. Палладіна (1980). Член Міжнародного нейрохімічного товариства.

Г. Г. Костюк

ЛОЗИНО-ЛОЗИНСЬКИЙ Гліб Євгенович – видатний російський конструктор авіаційних і космічних двигунів, літаків-винищувачів і багаторазових орбітальних космічних систем, доктор техн. наук (1985). Н. 25.12.1909 в Києві. Закінчив Харків. механіко-машинобудівний ин – т (1930). В 1930–32 працював на Харків. турбогенераторному заводі, 1932–39 – у Харків. авіаційному ін-ті; 1939–41 – в Центр. котлотурбінному ін-ті в Ленінграді, 1941–76 – в КБ О. І. Мікояна, 1976–94 – Ген. директор НВО «Молнія». П. 28.11.2001 в Москві.

Брав участь у розробці та організації серійного виробництва літаків Міг (від Міг-9 до Міг-31). Під його керівництвом розроблено проект повітряно-космічної системи «Спіраль», що складалася з орбітального пілотованого літака з ракетним прискорювачем та гіперзвукового літака-розгінника. Запуск орбітального ступеня повинен був відбуватися на висоті 24–30 км на швидкості, що в 6 разів перевищує швидкість звуку. Після польоту американського багаторазового корабля «Спейс Шаттл» (1972) проект було зупинено. З 1976 як Генеральний конструктор розробляв багаторазовий орбітальний космічний корабель «Буран», який 15.11.1988 здійснив двовитковий навколоземний політ і зробив автоматичну посадку на космодромі Байконур. Керував розробкою проекту авіакосмічної системи «МАКС» на базі українського літака-носія «Мрія»,

який міг базуватися на звичайних аеродромах і використовувати існуючі системи наземного комплексу управління космічними польотами.

Герой Соц. Праці (1975). Держ. пр. СРСР(1950, 1952). Ленін. пр. (1962). На його честь названо астероїд.

Г. Г. Костюк

ЛОКТЄВ Лев Абрамович – російський конструктор артилерійського зброї. Н. 25.08.1908 у Києві. Закінчив Ленінград. машинобудівний ін-т (1934). З 1934 працював на заводі №8 в Підлипках Моск. обл. (конструктор, інженер-конструктор, заст. начальника цеху, начальник відділення цеху, ст. інженер-конструктор, заст. головного конструктора, з 1940 – головний конструктор); з 1942 – в НДІ-58 (головний конструктор, заст. директора і головного конструктора), з 1943 – в Центр. артилерійському КБ (начальник відділу), 1959–69 – в ОКБ-10 НДІ-88 (Калінінград Моск. обл.). П. 28.04.1981 у Калінінграді.

Керував створенням 37-мм автоматичної зенітної гармати і 25-мм автоматичної зенітної гармати, 37 і 45-мм палубних зенітних автоматів, 37-мм спарених палубних і 37-мм баштових автоматичних зенітних установок, автоматичної 57-мм зенітної гармати (С-60), найпотужнішої в світі серійної зенітної самохідної установки ЗСУ-57–2. Брав участь у відпрацюванні підводного старту рідинної ракети Р-11Ф.

Держ. пр. (1941, 1943, 1950). Ордени СРСР.

О. Г. Луговський

ЛУКАСЕВИЧ Ян – польський математик і логік, член Польської АН (1937). Н. 21.12.1878 у Львові. Закінчив Львів. ун-т (1903). В 1906–14 – проф. Львів. ун-ту, 1914–18 і 1920–39 – Варшав. (в 1919 – міністр освіти Польщі); з 1945 – проф. Ірланд. королівської академії в Дубліні. П. 13.11.1956.

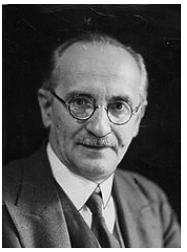

Ян Лукасевич

В. П. Лукачов

Наук. праці стосуються логічних проблем індукції та причинності й логічних основ теорії ймовірностей. Побудував першу систему багатозначної логіки та системи модальної логіки. Розробив мову для формалізації логічних і математичних виразів (символіка Л.). За філософськими поглядами - позитивіст. Менш відомі його результати з філософії науки та наукової творчості.

О. Г. Луговський

ЛУКАЧОВ Віктор Павлович – російський учений з вивчення процесів сумішоутворення та згоряння в двигунах літальних апаратів, доктор техн. наук (1972), проф. Н. 4.04.1920 в Щербинівці (нині – м. Торецьк Донец. обл.). У 1938 вступив у Ленінград. ін-т інженерів цивільного повітряного флоту. В 1942–46 навчався в Куйбишев. авіаційному ін-ті і працював у ньому (з 1956 – ректор, з 1958 – зав. кафедри теплотехніки та теплових двигунів, з 1969 – кафедри теорії двигунів). П. 29.04.1988 у Самарі.

Наук. праці стосуються авіаційної і ракетної техніки, зокрема створення в інституті власного ракетного двигуна і проведення його випробувань в умовах космічного вакууму. Досліджував проблему використання

Г. Б. Лур'є

Б. Г. Лу́цький

ультразвукових полів у процесах підготовки паливо-повітряної суміші карбюраторного двигуна внутрішнього згоряння. Автор 200 наук. праць, 6 патентів, 33 автор. свідоцтв.

Герой Соц. Праці (1987). Засл. діяч науки і техніки РРФСР (1978). Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

ЛУР'Є Герц Борисович – російський учений-машинобудівник, доктор техн. наук, проф. Н. 1900 у Катеринославі (нині Дніпро). Закінчив Дніпропетр. гірничий ін-т (1922), проф. В 1923–27 працював на Дніпропетр. заводі «Червоний профінтерн», Моск. заводі «Пролетарська праця» (зав. виробництва), ЗІС (зав. техбюро); 1928–33–2-му Моск. годинниковому заводі (начальник виробництва), 1933–46–1-му Держ. підшипниковому заводі (начальник інструментального цеху, начальник виробництва, заст. техн. директора), 1946–61 – Моск. машинобудівному ін-ті (з 1947 – проф., в 1954–61 – зав. кафедри). П. 1983 у Москві.

Фахівець в галузі шліфування металів. Під його керівництвом створено перший цех виробництва спеціальних авіаційних підшипників із замкнутим циклом, освоєно низку нових виробництв і процесів.

Держ. пр. СРСР (1943).Нагороди СРСР.

О. Г. Луговський

ЛУ´ЦЬКИЙ Борис Григорович – видатний інженер-конструктор у галузі двигунобудування. Н. 15.01.1865 у Бердянську. Закінчив Вищу технічну школу в Мюнхені (1886). В 1887–88 працював інженером на фабриках «Ландес» у Мюнхені та 1888–90 – «Кьоберс-Айзенверк» у Гарбурзі, 1891–97 – головний інженер Машинобудівного АТ у Нюрнберзі. У 1887 одержав перші п'ять патентів на винаходи в галузі двигунобудування. Створив оригінальні стаціонарні газові, гасові та бензинові двигуни внутрішнього згоряння, двигуни для автомобілів, надводних суден, підводних човнів, літаків, зокрема перший побудував вертикальний двигун з колінчастим валом, розташованим під циліндром (1885), чотири- та шестициліндровий вертикальний рядний двигун внутрішнього згоряння (1899), двигун з напівсферичною камерою згоряння (1895), двигун з наддуванням без запальника (1901), реверсивний двигун (1903). За його патентами виготовляли двигуни і транспортні засоби провідні німецькі компанії. У 1897 заснував у Нюрнберзі власну компанію «Товариство з будівництва автомобільних екіпажів» (діяла до 1901). Того ж року разом з Р. Дизелем, Ф. Цеппеліном та іншими організував Центрально-європейський автомобільний союз. У 1900 був призначений військово-морським аташе при Російському посольстві в Берліні. З 1897 почав співпрацювати з багатьма компаніями світу, які за його патентами виготовляли двигуни і транспортні засоби. У 1898 за його участю створено перший вантажний автомобіль класичної компоновки. У 1899 на 1-й Міжнародній

автомобільній виставці у Берліні представлено 12 транспортних засобів його конструкції, які удостоєні золотих медалей. На замовлення військових відомств Російської імперії створював двигуни для автомобілів, човнів і літаків, зокрема у 1900 розробив двигун потужністю 300 кінських сил для першого підводного човна «Дельфін», 1903 – найбільший у світі на той час двигун потужністю 6 тисяч кінських сил для міноносця «Видний». У 1904 в Німеччині на фірмі «Говальдтсверке» побудував човен «Цариця» з двигуном власної конструкції у 500 кінських сил (швидкість 50,8 км/год). На заводі «Леснер» у Петербурзі зібрано перший автомобіль його конструкції. У 1907 заснував у Берліні компанію «Мотор Луцького» (діяла до 1913).

У 1909–14 побудував чотири літаки власної конструкції. У 1913 у Петербурзі заснував товариство, метою якого було будівництво першого в Російській імперії заводу з виробництва авіаційних двигунів його конструкції. У січні 1914 повернувся до Німеччини, де в липні того ж року був заарештований і перебував у в'язниці Шпандау до 1918. У 1919–20 жив у с. Андріївка Запоріз. обл., в серпні 1920 – повернувся до Німеччини. Наприкінці 1920 заснував у Берліні компанію «Завод Луцького». В 1920–43 запатентував винаходи унікальних колес для літаків та автомобілів, пристроїв для контролю за займанням горючої суміші тощо. Подальша його доля, дата смерті та місце поховання невідомі.

О. В. Фірсов

ЛЮЛЬЄВ Лев Веніамінович – видатний російський конструктор у галузі зенітної артилерії і зенітних керованих ракет, доктор техн. наук (1966). Н. 17.03.1908 в Києві. Закінчив Київ. політехн. ін-т (1931). В 1931–32 працював конструктором Укр.. НДІ с.-г. машинобудування, з 1933 – на Мотовиліхин. артилерійському заводі № 172 в Пермі (змінний інженер, начальник бюро раціоналізації, інженер-конструктор), в 1934–40 – на заводі № 8 в м. Підлипки Моск. обл., 1941–45 – на евакуюваному заводі у Свердловську (заст. головного конструктора, з 1945 – головний конструктор), в 1947–85 – головний конструктор Машинобудівного заводу № 8 в Свердловську. П. 1.11.1985 в Москві.

Керував розробками зенітних керованих ракет і комплексів, ракет-мішеней, протиракет, ракет для мобільних комплексів, ракет для надводних кораблів і підводних човнів, ракет-торпед для ВМФ. Брав участь у модернізації 85-мм гармати КС-1, організації випуску 85-мм гармат Д-5 і 100-мм Д-10 для самохідних артилерійських установок СУ-85 і СУ-100, розробці найпотужнішої зенітної гармати КМ-52 (1957). Розробник прицілу прямої наводки безпосередньо на ціль для автоматичних зенітних гармат, автоматичної зенітної гармати калібру 25 мм, брав безпосередню участь в розробці 45-мм і 85-мм зенітних гармат. Створив 130-мм стратосферні гармати КС-30 (снаряд гармати вагою 33 кг досягав висоти понад 20 км), та зенітну ракету 3М8 із самохідною пусковою установкою 2П24 для зенітно-ракетного комплексу «Коло». Розробив низку ракет для морських комплексів.

Двічі Герой Соц. Праці Ленін. пр. (1967). Держ. пр. СРСР (1948, 1977). Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

Л. В. Люльєв

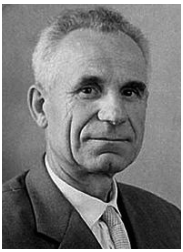

А. М. Люлька

ЛЮЛЬКА Архип Михайлович – видатний російський учений-конструктор авіаційних двигунів, акад. АН СРСР (1968). Н. 23.03.1908 в с. Саварка (нині Київ. обл). Закінчив Київ. політехн. ін-т (1931) і аспірантуру при НДІ промислової енергетики в Харкові (1933). В 1937–38 працював у Харків. авіаційному ін-ті; 1941–42 – на танковому заводі у Челябінську, з 1946 – Ген. конструктор авіаційних двигунів ОКБ-165 (нині – НВО «Сатурн» ім. А. М. Люльки). П. 1.06.1984 в Москві.

Науково-конструкторська діяльність в галузі турбореактивного двигунобудування. Розробив у 1939–41 перший у світі двоконтурний турбореактивний двигун (ТРД). Керував створенням потужних ТРД, які встановлено на сучасних літаках. 28.05.1947 літак Су-11 з двигуном ТР-1 розвинув швидкість 900 км/год. Згодом ТР-1 було встановлено на літаки Іл-22. В 1957 відбулися випробування літака Су-7, який вперше вдвічі перевищив швидкість звуку. На його базі створено бомбардувальник і штурмовик. Двигун АЛ-31Ф стоїть на всесвітньо відомому Су-27, на якому встановлено 27 світових рекордів і виконуються такі фігури вищого пілотажу, як «Колокол» і «Кобра Пугачова». Двигун АЛ-29 встановлено на макеті космічного корабля багаторазового використання «Буран». Засновник конструкторської школи.

Герой Соц. Праці (1957). Ленін. пр. (1976). Держ. пр. СРСР (1948, 1951). Держ нагороди.

Г. Г. Костюк

ЛЯЛІКОВ Юрій Сергійович – молдавський хімік-аналітик, акад. АН Молдав.РСР (1965). Н. 2.04.1909 в Катеринославі (нині Дніпро). Закінчив Фізико-хіміко-математичний ін-т у Дніпропетровську (1932). У 1932–41 працював у Дніпродзержин. металургійному інституті, 1941–43 – Магнітогор. металургійному технікумі, з 1952 – в Кишинів. ун-ті, одночасно з 1957 – в Ін-ті хімії АН Молдав. РСР. П. 12.10.1976.

Наук. роботи присвячені застосуванню полярографічних методів аналізу та використанню комплексних сполук в аналітичній хімії. Запропонував метод компенсації залишкового струму, який знайшов застосування в схемах полярографів. Розробив методи аналізу напівпровідникових матеріалів, проводив аналіз малих кількостей (слідів) отрутохімікатів. Виконав низку робіт зі змінноструму полярографії на твердих електродах і з радіочастотної полярографії.

Ю. І. Мушкало

МАДІСОН Олександр Федорович – російський фахівець в галузі ракетного двигунобудування. Н. 10.06.1919 у Сімферополі. Закінчив Моск. авіаційний ін-т (1944) і працював в оборонній галузі, 1956–87 – в КБ «Арсенал-9» (начальник відділу, заст. головного конструктора).

Під його керівництвом та участю створено твердопаливнні рушійні установки для стратегічних ракет наземного і підводного базування.

Ю. О. Храмов

МАЗЛУМОВ Аведикт Лук'янович – російський біолог та селекціонер рослин, акад. ВАСГНІЛ (1956). Н. 12.12.1896 у Сімферополі. Закінчив Воронез.с.г. ін-т (1923). В 1922–72 працював на Рамон. дослідно-селекційній станції у Воронез. обл. (з 1959 – Всесоюз. НДІ цукрового буряку та цукру) (1933–41 – зав. секцією, 1944–67 – відділу, 1967–72 – наук. консультант), водночас 1930–33 – директор Далекосхідної дослідно-селекційної станції. П. 30.09.1972 у Москві.

Наук. праці присвячені оцінці селекційного матеріалу. Запропонував зміну практики районування сортів, ввів індивідуальний і комбінаційний методи відбору, застосував вегетативне розмноження (клонування) з метою збереження генотипу родоначальних рослин, розробив метод рекурентної селекції стосовно цукрових буряків, схеми первинного насінництва. Автор рекомендацій з методики і техніки сортовипробування цукрових буряків. Співавтор 52 нових сортів і гібридів цукрових буряків, з яких 41 районовано (1972).

Герой Соц. Праці (1965). Держ. пр. (1946, 1952, 1965). Засл. діяч науки РРФСР (1966). Всерос. НДІ цукрового буряку та цукру носить його ім'я (1972).

В. Г. Гармасар

А. Л. Мазлумов

С. М. Мазур

МАЗУР Станіслав – польський математик, член Польської АН. Н. 1.01.1905 у Львові. Одержав ступінь доктора математики Львів. ун-ту, не проходячи курсу навчання (1932). Працював у 1939–46 у Львів. ун-ті (з 1939 – проф.), 1946–48 – Лодзин., з 1948 – Варшав. ун-тах, з 1948 – заст. директора Математичного ін-ту Польської АН. П. 5.11.1981 у Варшаві.

Наук. дослідження стосуються функціонального аналізу. Розробив загальну теорію лінійних топологічних просторів. У 1939 заклав основи теорії алгебр Банаха, спільно з С. Банахом розробляв конструктивні методи в математиці. Розвинув так званий обчислювальній аналіз (1963).

С. А. Хорошева

МАК Артур Панасович – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук (1968), проф. (1971). Н. 15.05.1930 у Кам'янці-Подільському Хмельниц. обл. Закінчив Ленінград. політехн. ін-т (1954) та аспірантуру при Держ. оптичному ін-ті (ДОІ), в якому працював (начальник лаб., відділу, відділення), з 1990 – директор Ін-ту лазерної фізики в складі ДОІ, з 2005 – його наук. керівник; також у 1977–93 – проф. Санкт-Петерб. ун-ту, 1993–2005 – зав. кафедри Санкт-Петерб. ун-ту інформаційних технологій, механіки та оптики. П. 21.02.2016 у Санкт-Петербурзі.

А. П. Мак

С. О. Макаров

Науково-технічні дослідження і розробки в галузі оптики, лазерної фізики, лазерної техніки, фізики плазми. Брав участь в створенні 1961 першого радянського рубінового лазера (практично одночасно з вченими Фізичного ін-ту АН СРСР), вивчав характеристики випромінювання твердотільних лазерів, розробив з ін. лазери на неодимому склі. Загалом зі співробітниками створив понад 30 типів лазерів та їх систем різноманітного призначення. Під його керівництвом досліджувалися динаміка і склад лазерного випромінювання, взаємодія потужного лазерного випромінювання з речовиною і фіз. процеси у високотемпературній лазерній плазмі, розроблялися методи керування параметрами і підвищенням характеристик лазерів. Створив установки для лазерного термоядерного синтезу та прикладних завдань. Автор 260 наук. публікацій, в т.ч. 3 монографій і 60 патентів на винаходи. Створив наукову школу.

Держ. пр. СРСР (1974). Ленін. пр. (1982). Засл. діяч науки РФ (1993). Пр. Уряду РФ (1997). Пр. ім. О. О. Лебедєва (1995), Д. С. Рождественського (2003), М. В. Келдиша (2005), К. Е. Ціолковського (2008). Ордени та медалі.

Ю. О. Храмов

МАКАРОВ Степан Осипович – видатний російський флотоводець, океанограф, полярний дослідник, віце-адмірал (1896). Н. 27.12.1848 у Миколаєві. Закінчив Морське училище в Ніколаєвську-на-Амурі (1865). Плавав на кораблях Тихоокеанської ескадри (1869–71), на Балтійському (1871–76) та Чорноморському (1876–79) флотах. Учасник російсько-турецької (1877–78) і російсько-японської (1904–1905) війн (1904 – командувач Тихоокеанським флотом. З 1896 головний командир Кронштад. порту. Загинув 31.01.1904 на броненосці «Петропавловськ» поблизу Порт–Артура.

Наук праці з військово–морської справи, теоретичної океанографії, методики океанографічних спостережень. В 1881–82 досліджував гідрологічні особливості протоки Босфор. Здійснив дві навколосвітні подорожі (1885–89 і 1894–96). Проводив систематичні океанографічні спостереження температури, густини води, течій та ін. Розробив проект першого в світі потужного кригола-ма «Єрмак», на якому 1899 здійснив плавання до о. Шпіцберген, 1901 – до Землі Франца – Йосипа. Його ім'ям названо острів у Карському морі, хребет на Курильських островах, мис на Новій Землі,

Пр. Петерб. АН. Золота медаль Рос. географічного товариства.

Г. А. Дороніна

МАКАРОВЕЦЬ Микола Олександрович – російський учений-конструктор зброї, доктор техн. наук (1991), проф. (1991). Н. 21.03.1939 в м. Кролевець (нині Сум. обл.). Закінчив Тульський механічний ін-т (1962). В 1962–84 працював в Алтай. н.-д. ін-ті хімічної технології – НВО «Алтай» у Бійську (з 1977 – заст. Ген.

директора), з 1985 – Ген. директор НВО «Сплав» у Тулі, також зав. кафедри Тульського ун-ту.

Науково-технічні розробки стосуються виробництва зарядів для ракетних двигунів балістичних ракет, реактивних систем залпового вогню, зокрема виробів «Смерч», внутрішньої балістики ракетних двигунів. Зробив внесок у створення методів розрахунку внутрішньобалістичних характеристик ракетних двигунів на твердому паливі, брав безпосередню участь у створенні зарядів твердого палива для ракетних двигунів міжконтинентальних балістичних ракет. Автор 170 винаходів і понад 350 наук. праць.

Ленін. пр. (1984). Держ. пр. РФ (1993). Герой РФ (1997). Ордени і медалі СРСР і РФ.

О. Г. Луговський

МАКІЄВСЬКИЙ Соломон Ізраїльович – російський учений-геолог, доктор геолого-мінералогічних наук (1972). Н. 2.09.1919 в м. Кременчук Полтав. обл. Закінчив Ленінград. ун-т (1943). В 1944–48 – геолог, начальник партії тресту «Укргеолнеруд», 1948–56 – начальник партії, головний інженер Йонського тресту «Ленгеолнеруд», 1959–85 працював у Геологічному ін-ті Кольської філії АН СРСР. П. 1998.

Вивчав геологію слюдоносних пегматитів, їх зв'язок з гранітними інтрузіями і вміщуючими породами, стратиграфію і тектоніку північно-західної частини Кольського півострова, Терського і Біломор. районів. Відкрив шість промислових родовищ мусковіту та родовище керамічної сировини. Автор близько 45 наукових робіт.

Г. А. Дороніна

М. О. Макаровець

Д. Д. Максутов

МАКСУТОВ Дмитро Дмитрович – російський фізик-оптик, чл.- кор. АН СРСР (1946). Н. 23.04.1896 в Одесі. Закінчив Військово-інженерне училище в Петербурзі (1914). В 1921–27 працював в Одес. ун-ті, 1927–30 – Н.-д. ін-ті фізики при Одес. ун-ті, 1930–52 – Держ. оптичному ін-ті в Ленінграді (з 1933 – зав. лаб.), з 1952 – зав. відділом Головної астрономічної обсерваторії АН СРСР у Пулково. П. 12.08.1964.

Наук. дослідження та розробки стосуються астрономічної оптики та астрономічного приладобудування. Розробив компенсаційний метод дослідження дзеркал, який був застосований при виготовленні рефлекторів великих габаритів, зокрема 2,6-метрового дзеркала рефлектора ім. Г. А. Шайна. В 1934 вдосконалив тіньовий метод контролю форми поверхонь дзеркал, розвинув методику і створив прилади для високоточного контролю оптичного скла на початковій стадії його обробки. Власноруч виготовив чимало високоточних оптичних деталей лінз, дзеркал, призм. Незалежно від Д. Габора винайшов 1941 меніскові оптичні системи, широко використовувані в телескопах. Розрахував і побудував чимало меніскових телесистем. Розрахував дзеркально-лінзові телеоб'єктиви для наземного фотознімання, удосконалював методи прискореного

М. О. Макушок

В. А. Малишевський

розрахунку меніскових систем. Виготовляв металеві дзеркала, розрахував оптику для низки унікальних астрономічних інструментів.

Держ. пр. СРСР (1941, 1946). Ордени і медалі. Його ім'я носить мала планета (2568) та один з кратерів на Місяці.

Ю. О. Храмов

МАКУШОК Маркел Омелянович – учений-зоолог, акад. АН БРСР (1950). Н. 14.01.1896 в с. Верхнячка (тепер Черкас. обл.). Закінчив Київ. ун-т (1911). В 1911–27 працював в Ін-ті порівняльної анатомії в Москві, 1927–31 – зав. кафедри Казан. ун-ту, 1931–37 – Мурман. НДІ рибного господарства та океанографії; з 1937 – Білорус. ун-ті (1937–41 та 1943–52 – зав. кафедри). П. 31.01.1952 в Мінську.

Наук. праці присвячено порівняльній анатомії тварин, іхтіології та герпетології, проблемам філогенетичного розвитку органів дихання наземних тварин, легень та голови хребетних тварин. Вивчав оселедцеві північних морів і техніку їх промислу. Досліджував питання походження легень та плавального міхура, розвитку голови хребетних тварин, систематику губок о. Байкал та Баренцева моря, іхтіофауну озер та річок Білорусії.

Засл. діяч науки БРСР (1944).

В. Г. Гармасар

МАЛИШЕВСЬКИЙ Віктор Андрійович – російський учений-матеріалознавець, доктор техн. наук (1987). Н. 7.10.1933 у Первомайську (нині Луган. обл.). Закінчив Харків. політехн. ін-т (1956). Працював у Центр. н.-д. ін-ті конструкційних матеріалів «Прометей» в Санкт-Петербурзі (ст. наук. співробітник, зав. сектору, лаб., начальник НПК, заст. Ген. директора з наук. роботи).

Наук. діяльність стосується створення та застосування конструкційних матеріалів і наноматеріалів. Розробив технологію виробництва плакування феритових матеріалів, спец. марки сталі, високоміцні холодостійкі зварювані сталі для роботи в екстремальних умовах, принципи легування нових низьковуглецевих сталей. Автор бл. 150 наук. праць, 60 патентів і автор. свідоцтв.

Держ. пр. УРСР (1977). Держ. пр. РФ (1998). Засл. діяч науки РФ (2000). Ордени та медалі. Медаль ім. Ю. О. Гагаріна (1999), пр. ім. А. А. Бочвара (2005), Д. К. Чернова (2013).

Ю. О. Храмов

МАНДЕЛЬШТАМ Сергій Леонідович – російський фізик, чл.- кор. АН СРСР (1979). Син відомого фізика Л. І. Мандельштама. Н. 22.02.1910 в Одесі. Закінчив Моск. ун-т (1931). В 1931–35 працював в Н.-д. ін-ті фізики Моск. ун-ту, 1935–68 – зав. лаб. Фізичного ін-ту АН СРСР, з 1968 – директор Ін-ту спектроскопії АН СРСР, в 1944–47 – також проф. Моск. ін-ту сталі та сплавів, з 1947 – проф. з 1957 – зав. кафедри Моск. фіз.-техн. ін-ту. П. 26.11.1990.

Наук. праці в галузі атомної спектроскопії та її застосувань, позаатмосферної астрономії. Одержав і дослідив у лабораторних умовах

і в сонячних спалахах спектри високоіонізованих атомів. Вивчив умови іонізації та збудження атомів та іонів у плазмі, розширення та зсув спектральних ліній. Вперше виміряв температуру блискавки і розробив гідродинамічну теорію іскрового розряду. Виконав дослідження з теорії та практики спектрального аналізу та його впровадження у промисловість. Всебічно вивчив рентгенівське випромінювання Сонця, встановив, що воно має в основному термічну природу і складається з квазісталої і повільно змінювальної компонент. Виявив поляризацію випромінювання, дослідив спектри, структуру та локалізацію рентгенівських спалахів.

Держ. пр. СРСР (1946, 1977). Пр. ім. Д. С. Рождественського (1977).

Ю. О. Храмов

МАНІН Юрій Іванович – російський математик, чл.- кор. РАН (1991). Н. 17.02.1937 у Сімферополі. Закінчив Моск. ун-т (1958). В 1960–92 працював у Математичному ін-ті АН СРСР та 1965–92 – Моск. ун-ті (з 1967 – проф.); 1992–93 – проф. Массачусетс. технологічного ін-ту, 1993–2005 – співдиректор Інституту Макса Планка в Бонні, з 2002 – проф. Північно-західного ун-ту в США.

Наук. праці стосуються алгебри, теорії чисел, алгебраїчної геометрії. Довів 1963 аналог проблеми Морделла для функціональних полів. Розробив теорію алгебраїчних кривих і абелівих багатовидів. Разом з ін. дав алгебро-геометричне описання інстантонів Янга–Міллса. Вирішив проблему Люрота (у співавторстві з В. О. Ісковських), запропонував теорію висоти раціональних точок на багатовидах. Перший висловив ідею квантових обчислень (1980). Його

С. Л. Мандельштам

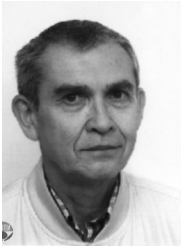

Ю. І. Манін

ім'я носять методи: зв'язність Гаусса-Маніна, перешкода Маніна–Брауера, метод Фано–Ісковських–Маніна. Автор понад 200 наук. праць, в т.ч. 11 монографій.

Ленін. пр. (1967). Член низки академій наук.

А. С. Литвинко

МАРИНИЧ Аркадій Васильович– російський конструктор кораблів. Н. 18.12.1909 в с. Орликівка (нині Чернігів. обл.). Закінчив Ленінград. кораблебудівний ін-т (1938). З 1939 працював у Центр. конструкторському бюро № 17 Балтійського заводу в Ленінграді, 1941–45 – конструктор у Казані, з 1946 – у Невському проектно-конструкторському бюро в Ленінграді (в 1967–77 – головний конструктор авіанесучих кораблів). П. 18.06.1989.

У довоєнний період брав участь у модернізації криголамів «Красін» і «Єрмак», у створенні криголамів типу «Сталін» (1937), в проектуванні найбільших в Європі лінкорів типу «Радянський Союз» (1938). Головний конструктор авіаносців «Київ» (1975), «Мінськ» (1978), «Новороссійськ» (1982), «Баку», «Адмірал Кузнєцов», «Варяг», «Ульянівск».

Герой Соц. Праці (1977). Держ. пр. СРСР (1951).

О. Г. Луговський

А. В. Маринич

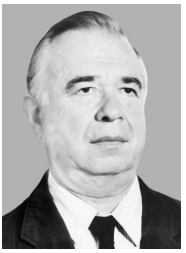

О. Г. Мартиненко

МАРІУЦА Микола Миколайович – російський хімік-органік. Н. 11.11.1862 у Новомосковську (нині Дніпропетр. обл.) Закінчив Петерб. землеробський ін-т (1887). У 1890–93 працював у Новоалександрійському ін-ті сільського господарства та лісництва, з 1893 – у Варшав. ун-ті. П. 4.10.1896.

Наук. дослідження в галузі синтетичної та органічної хімії. Вперше одержав 1889 диізопропеніл (диметилбутадієн) та вивчив його хлорування. Вперше спостерігав 1896 полімеризацію диізопропенілу під дією розведених кислот. Результати цих робіт використано у Німеччині при організації 1916 виробництва синтетичного каучуку. Досліджував 1894 окислення органічних сполук, зокрема пінену.

Ю. І. Мушкало

МАРКУС Олександр Семенович – молдавський математик, доктор фізмат. наук (1970), проф. Н. 3.12.1932 у с. Фрунзівка (нині Захар'ївка) Одес. обл. Закінчив Кишинев. ун-т, у якому працював, також у АН Молдав. РСР; з 1990 – проф. ун-ту ім. Бен-Гуріона (Ізраїль).

Наук. праці стосуються функціонального аналізу, лінійної алгебри, теорії матриць, спектральної теорії операторів, теорії управління. Довів справедливість гіпотези щодо покриття опуклих фігур подібними (задача Гохберга–Маркуса–Хадвігера,1958) та у двовимірному випадку (теорема Гохберга–Маркуса, 1960).

А. С. Литвинко

МАРТИНЕНКО Олег Григорович – білоруський фізик, акад. АН БРСР (1991). Н. 12.03.1936 у Краматорську Донец. обл. Закінчив Моск. автодорожній ін-т. З 1963 працював в Ін-ті тепло- і масообміну АН БРСР (з 1966 – зав. лаб. і заст. директора, 1988–2003 – директор), також у 1988–97 – зав. кафедри Білорус. ун-ту. П. 1.12.2012.

Наук. праці в галузі теплофізики (конвективний теплообмін, поширення лазерного випромінювання в турбулентній атмосфері, вихрова течія рідини, процеси утворення дисипативних структур, перенесення тепла і випромінювання в гетерогенних середовищах, методи створення теплообмінного обладнання). Заклав наук. основи і розробив енергоефективні тепломасообмінні технології та обладнання. Автор понад 400 наук. праць і 100 винаходів. Створив наукову школу. В 1988–2003 – головний редактор «Інженерно-фізичного журналу».

Засл. діяч науки Білорусії (2001). Держ. пр. Білорусії (2002).

Ю. О. Храмов

МАРТИНЕНКО Юрій Григорович – російський вчений-механік, доктор фіз.-мат. наук (1978), проф. (1978). Н. 19.09.1945 у Краматорську. Закінчив Моск. ун-т (1967). З 1975 працював у Моск. енергетичному ін-ті (1986–2003 – зав. кафедри), 2003–12 – зав. лаб. Моск. ун-ту. П. 15.07.2012.

Наук. праці стосуються теоретичної та прикладної механіки, аналітичної електромеханіки, керованих гіроскопічних, навігаційних,

механотронних та робототехнічних систем, біороботехніки, математичного моделювання, комп'ютерних технологій. Розробив теоретичні основи левітації твердого тіла в силових полях, які застосував до складних керованих систем, зокрема гіроскопа в електростатичному підвісі. У теорії сингулярно-збурених диференціальних рівнянь запропонував метод регуляризації для одного класу нелінійних систем і метод спеціальних матричних перетворень для аналізу критичних випадків стійкості руху. Знайшов один з найповніших розв'язків задачі про вплив вихрових струмів на орієнтацію штучного супутника в магнітному полі Землі та асимптотичний розв'язок узагальненої задачі Дарбу при конічній вібрації основи. Розробив математичне та програмне забезпечення систем орієнтації та управління рухом мобільних роботів. Автор понад 200 наук. праць, у т.ч. 3 монографій. Підготував 4 докторів та 19 кандидатів наук.

Засл. діяч науки РРФ СР (1978). Пр. ім. О.О. Андронова. Акад. Академії навігації та керування рухом, Міжнародної академії вищої школи (1995), чл.- кор. Рос. академії природничих наук.

А. С. Литвинко

МАСЛОВ Анатолій Іоасофович – російський учений-конструктор в галузі кораблебудування, доктор техн. наук (1944), проф. Н. 12.12.1884 в Харкові. Закінчив Морське інженерне училище в Кронштадті (1907). В 1909–13 навчався на кораблебудівному відділення Миколаїв. морської академії в Петербурзі. В 1908–18 працював на Адміралтейському заводі в Петербурзі (помічник начальника техн. бюро, з 1913 – проектного

Ю. Г. Мартиненко

А. І. Маслов

бюро, з 1917 – головний корабельний інженер), 1919–21 – на Севастопол. морському заводі, 1922–24 – в суднобудівному відділі Головметалу Вищої ради народного господарства у Москві, 1925–31 – начальник проектного бюро «Судотреста», з 1944 – в Ленінград. кораблебудівному ін-ті (з 1944 – зав. кафедри, з 1946 – проф.). П. 6.12.1968 у Ленінграді.

Науково-технічні розробки стосуються теорії і практики суднобудування та будівельної механіки корабля. Розробив проекти сторожових кораблів, тральщиків типу «Заряд», «Стріла», «Шпиль», корпусів для лідерів ескадрених міноносців типу «Ленінград» (1931–33). Був головним конструктором перших у СРСР легких крейсерів «Кіров», «Максим Горький», «Чапаєв» (1933–45). Перший навикористовував зварювання замість клепання в корпусних конструкціях крейсерів (1932).

Держ. пр. СРСР (1942). Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

МАТВЄЄНКО Олександр Макарович – російський вчений в галузі машинобудування та гідромеханіки, акад. РАН (2003). Н. 20.08.1939 у Дніпродзержинську. Закінчив Моск. авіаційний ін-т (1962). У 1962–75 – зав. лаб. ОКБ П.О. Сухого, з 1975 – в

О. М. Матвєєнко

Г. П. Матвієвська

Моск. авіаційному ін-ті (з 1978 – зав. кафедри, 1992–2007 –ректор).

Наук. праці стосуються гідромеханики, проектування та випробування літальних апаратів і систем обладнання. Започаткував наук. напрям з розробки технічних систем із форсованими режимами роботи. Сформулював принципи побудови гідравлічних систем (зокрема гальмівних) для літаків (Ил-86, ТУ-154, АН-124). Показав, що такі системи в 1,5–2 рази знижують масу, обсяг і потужність систем обладнання. Створив новий клас надлегких літаків: одномісний, двомісний, сільськогосподарський варіант, автожир, планер, яких було вироблено 320. Автор 120 наук. праць, у т.ч. 5 монографій та 32 винаходів.

Держ. пр. РФ (1999). Пр. Уряду РФ (1997, 2003, 2007). Держ. нагороди СРСР та РФ.

А. С. Литвинко

МАТВІЄВСЬКА Галина Павлівна – математик, історик математики, чл.-кор. АН УзРСР (1984). Н. 13.07.1930 у Дніпропетровську. Закінчила Ленінград. ун-т (1954). У 1954–59 працювала в Ленинград. відділенні Ін-ту історії природознавства і техніки АН СРСР, 1959–94 – Ін-ті математики АН УзРСР. з 1994 – проф. Оренбурз. пед. ун-ту.

Наук. праці стосуються історії теорії чисел та історії математики східного середньовіччя. Вивчила неопубліковані рукописи Л. Ейлера, в яких розглядаються питання теорії чисел, східні рукописи математичного та астрономічного змісту. Зробила внесок у вивчення середньовічної середньоазійської математики. Автор понад 250 наук. праць, в т.ч. 20 монографій.

Засл. діяч науки УзРСР (1980). Держ. пр. УзРСР. Акад. Міжнародної академії історії науки (1993).

А. С. Литвинко

МАТУСЕВИЧ Микола Миколайович – російський учений-гідрограф і геодезист, дослідник Арктики, проф. Н. 10.04.1879 в Миколаєві. Закінчив Миколаїв. морську академію (1904) та Петерб. ун-т. З 1909 працював у Пулков. астрономічній обсерваторії, з 1931 – проф. Військово-морської академії в Ленінграді (1935–45 та 1943–45 – зав. кафедрами). П. 27.05.1950.

Керував роботами з вивчення Білого та Карського морів і Мурманського узбережжя. Організував полярну метеостанцію на архіпелазі Нова Земля, в протоці Маточкін Шар, на базі якої 1924 організував полярну геофізичну обсерваторію. Результати зроблених під його керівництвом гідрографічних робіт стали основою для створення навігаційних мап Білого та Баренцового морів.

Засл. діяч науки та техніки РРФСР (1944). Ордени та медалі.

Г. А. Дороніна

МАХОВ Григорій Григорович – ґрунтознавець, доктор с.г. наук (1937), проф. Н. 23.08.1886 у м. Рибінськ (тепер Київ. обл.). Працював у Київ. земстві (з 1911), у Сільськогосподарському наук. комітеті при Наркомземі УРСР (1922–27 – керівник секції ґрунтознавства);

1923–27 – директор створеного ним Ін-ту експериментального ґрунтознавства, одночасно – зав. відділу Київ. обл.с.г. дослідної станції (1920–23) та 1924–29 – проф. Харків.с.г. ін-тут в 1930 у НДІ с.г. меліорації, 1931–35 НДІ агроґрунтознавства, з 1935 в Укр. НДІ соціалістичного землеробства, 1942–44 – директор НДІ ґрунтознавства, живлення рослин та агротехніки; 1944–48 – проф, зав. кафедри Укр. техніко-господарського ін-ту в м. Регенсбург (Німеччина), 1950–52 – проф. Укр. вільної академії наук у Детройті (США). Ініціатор створення Ін-ту вивчення географічних проблем України та США. П. 22.08.1952 у Бірмінгемі (США).

Наук. діяльність присвячено обстеженню ґрунтів України та США. Провів 12 експедицій по вивченню ґрунтів Київщини, Донбасу, Зах. України та ін. територій. Досліджував солонцеві ґрунти та засоби їх меліорації, проблеми дегенерації ґрунтів, лісонасадження у степах, боротьби з посухою, явищ ерозії ґрунту. Досліджував спеціальні с.г. культури на тлі явищ сівозмін, системи удобрення, обробки ґрунту та їх вплив на агрофізичні показники. Автор першої докладної мапи ґрунтів України, розробленої на новій основі в масштабі 1 : 1000000, першого підручника з ґрунтознавства (1925). Редактор видання «Матеріали дослідження ґрунтів України» (вип. 1–7; 1924–27). Створив першу повну класифікацію ґрунтів США.

Г. А. Дороніна

МЕЙМАН Наум Натанович – російський математик, фізик-теоретик, дисидент, доктор фіз.-мат. наук (1937), проф. (1939). Н. 12.05.1912 у м. Базан (нині Житомир. обл.). Закінчив Казан. ун-т (1932), в якому з 1939 – проф. (в 1937–39 працював у Харків. ун-ті);

Н. Н. Мейман

М. Менсович

1947–54 – в Ін-ті фізичних проблем АН СРСР, 1954–71 – Ін-ті теоретичної та експериментальної фізики; з 1988 – в Ізраїлі, де був обраний почесним проф. Тель-Авів. ун-ту. П. 31.03.2001.

Наук. праці стосуються математичної та теор. фізики, зокрема теорії функцій дійсної змінної, диференціальних рівнянь у частинних похідних, наближених і числових методів, математичних аспектів розробки ядерної зброї. Активний учасник єврейського еміграційного та правозахисного рухів у СРСР, з 1977 – член Моск. Гельсинської групи.

Держ. пр. СРСР (1953).

Ю. О. Храмов

МЕНСОВИЧ Маріан – польський фізик, член Польської АН (1964), її віце-президент (1969–77). Н. 21.11.1907 у Львові. Закінчив Краків. ун-т, де працював (з 1948 – проф.); в 1961–77 – також директор Ін-ту ядерної техніки Академії гірничої справи і металургії, з 1970 – керівник відділу фізики високих енергій Ін-ту ядерної фізики (Краків). П. 5.04.1992.

Дослідження стосуються прикладної ядерної фізики, фізики космічних промінів, фізики високих енергій. Висунув (незалежно від К. Ніу) концепцію файрболів, згідно з якою, при взаємодії адронів високих енергій з ядрами генерація нових адронів

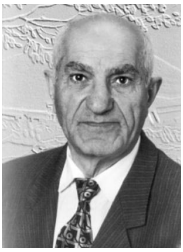

С. М. Мергелян

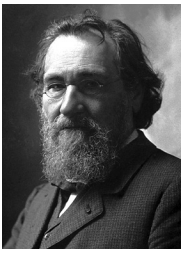

І. І. Мечников

відбувається через стадію утворення файрболів. Виконав комплекс досліджень взаємодій адронів надвисоких енергій. Створив школу фізиків.

Держ. пр. Польщі (1952, 1964, 1979).

Ю. О. Храмов

МЕРГЕЛЯН Сергій Микитович – математик. Н. 19.05.1928 у Сімферополі. Закінчив Єреван. ун-т (1947), де у 1949–56 викладав; 1954–58 та 1964–68 працював у Моск. ун-ті; 1956–60 – директор Ін-ту математичних машин і Обчислювального центру АН Армян. РСР; 1963–71 – у Математичному ін-ті АН СРСР, 1979–82 – Ін-ті математики АН Армян. СРСР, 1982–86 – ректор Кіровокан. пед. ін-ту; 1990–93 викладав у Корнел. ун-ті в США. П. 19.08.2008 у Лос-Анджелесі.

Наук. праці стосуються теорії функцій комплексної змінної, теорії апроксимації, теорії потенціалу і гармонічних функцій. Розв'язав 1951 задачу про наближення неперервних функцій поліномами та 1954 – апроксимаційну проблему Бернштейна. Дослідив для довільної множини наближення функції, що задовольняють властивостям гладкості.

Держ. пр. СРСР (1952). Чл.-кор. АН СРСР (1953). Акад. АН Армян. РСР (1956). Віце-президент АН Армян. РСР (1971–74).

А. С. Литвинко

МЕЧНИКОВ Ілля Ілліч – видатний біолог і патолог, один із засновників еволюційної ембріології, імунології та мікробіології, проф. Н. 15.05.1845 у с. Іванівка (нині Панасівка Харків. обл.). Після закінчення Харків. ун-ту (1864) удосконалював знання в ун-тах Ґіссена, Геттінгена та Мюнхен. академії. В 1867–68 – доцент, 1968–70 – проф. Петерб. ун-ту, 1870–82 – зав. кафедри зоології та порівняльної анатомії Новорос. ун-ту в Одесі, організував (із М. Ф. Гамалією та Я. Ю. Бардахом) першу в Росії Одес. бактеріологічну станцію (нині Одес. НДІ вірусології та епідеміології ім. І. І. Мечникова), у якій працював над створенням вакцин проти сибірської виразки овець та холери курей; 1888–1916 – зав. лаб. Пастерів. ін-ту в Парижі (з 1905 – заст. директора). П. 2.07.1916 у Парижі.

Досліджував походження багатоклітинних організмів, розробив (1871) теорію зародкових листків та заснував (1865–76) одночасно з В. О. Ковалевським еволюційну порівняльну ембріологію. Відкрив (1882) явище фагоцитозуі створив на його основі фагоцитарну теорію імунітету – основу сучасної концепції імунітету людини. Винайшов вакцину від сибірської язви. До класичних робіт належать його праці з мікробіології, зокрема з холери, тифу, туберкульозу, експериментального сифілісу (спільно з Е. Ру). Виявив роль мікробних асоціацій і антогонізму мікробів в інфекційному процесі. Створив вчення про цитотоксини.На основі цих досліджень в медичну практику впроваджено медикаменти, які містили сапрофіти, що дало змогу інтенсифікувати лікування дисбактеріозу, гострих і хронічних ентеритів, колітів, панкреатитів та інших захворювань

шлунково-кишкового тракту. Працював над проблемами старіння і смерті та створив власну науку про довголіття – «ортобіоз». Автор філософських праць «Етюди оптимізму» (1903), «Сорок років пошуку раціонального світогляду» (1913).

Нобелів. пр. (1908, разом із німецьким імунологом П. Ерліхом). Почесний член Петерб. АН (1902), Париз. АН (1904) та багатьох наукових товариств.

Г. Г. Костюк

МИГИРЕНКО Георгій Сергійович – російський учений-механік, доктор техн. наук (1953), проф. Н. 30.09.1916 в Одесі. Закінчив Одес. ін-т морського флоту (1939) та Військово-морську академію в Ленінграді (1941). В 1942–45 служив на Біломорській військовій флотилії, в 1946–52 – Військово-морській академії кораблебудування, 1953–58 – Математичному ін-ті АН СРСР, з 1958 – Центр. НДІ військового кораблебудування (ст. наук. співробітник, заст. начальника відділу), 1959–73 – Ін-ті гідродинаміки Сибір. відділення АН СРСР (зав. відділом, керівник морської секції), 1973–96 – Новосибір. техн. ун-ті (проректор, зав. кафедри). П. 23.06.1999 у Новосибірську.

Наук. дослідження стосуються механіки міцності, теоретичної механіки, гідродинаміки великих швидкостей, теорії вибуху. Досліджував на Новій Землі дію атомних вибухів на кораблі. Керував гідробіонічними дослідженнями, зокрема вивченням гідродинамічних властивостей підводного руху дельфінів. Автор понад 500 наук. праць і 60 винаходів.

Ленін. пр. (1962). Засл. діяч науки і техніки РРФСР. Контр-адмірал (1962).

О. Г. Луговський

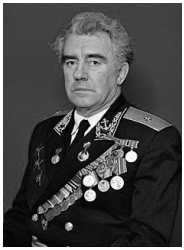

Г. С. Мигиренко

М. С. Мироненко

МИРОНЕНКО Микола Семенович – російський економ-географ, доктор географ. наук (1988), проф. (1990). Н. 5.09.1941 в с. Придорожне (Крим). Закінчив Сімферопіл. пед. ін-т (1968), де працював до 1970; в 1974–75 та 1990–92 – у Моск. ун-ті. П. 6.12.2014 в Москві.

Наук. праці стосуються географії світового господарства, країнознавства, рекреаційної географії, політичної географії та геополітики.

Засл. діяч науки РФ (2004). Пр. ім. Д. М. Анучина.

Г. А. Дороніна

МИРОНЮК Юрій Тимофійович – російський інженер-конструктор ракетної техніки. Н. 8.01.1929 у с. Костянтинівка Київ. обл. Закінчив Ленінград. ін-т зв'язку (1951). В 1952–82 працював у Науково-виробничому об'єднання (НВО) автоматики у Свердловську (з 1973 – директор Н.-д. ін-ту автоматики, з 1977 – Ген. директор НВО), 1982–84 – директор Н.-д. ін-ту автоматики та приладобудування в Москві.

Інженерно-конструкторські розробки стосуються застосування обчислювальної техніки в бортовій апаратурі балістичних ракет підводних човнів і міжконтинентальних балістичних ракет. Під його керівництвом встановлено цифрову

Ю. Т. Миронюк

Р. Мізес

апаратуру в бортовій системі управління балістичних ракет.

Герой Соц. Праці (1978). Ленін. пр. (1974). Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

МІЗЕС Ріхард фон – математик і механік, проф. Н. 19.04.1883 у Львові. Закінчив Віден. ун-т (1905). У 1909–18 – проф. Страсбурз., 1920–33 – Берлін. ун-тів. У 1933 емігрував до Турції, де в 1933–39 – проф. Стамбул. ун-ту; з 1939 – у Гарвард. ун-ті (США). П. 14.07.1953.

Наук. дослідження стосуються аеродинаміки та прикладної механіки, теорії ймовірностей і математичної статистики. Дослідив умови пружної стійкості циліндричних оболонок при спільній дії осьового та поперечного тиску (1914). Брав участь у конструюванні перших військових літаків австро-угорської армії (1914–16). Дав посилене формулювання принципу Сен-Венана (1945), перший застосував інтеграл Стілтьєса і показав значення теорії ланцюгів Маркова для фізики. Спробував обґрунтувати теорію ймовірностей шляхом ототожнення ймовірності з границею частот у нескінченній послідовності випробувань, запропонував частотну концепцію в теорії ймовірностей.

Засновник і головний редактор «Журналу прикладної математики та механіки» (1921–33).

С. А. Хорошева

МІКУЛІНСЬКИЙ Семен Романович – російський історик науки і філософ, чл.- кор. АН СРСР (1968). Н. 2.04.1919 в м. Кременчук (нині Полтав. обл.). Закінчив Моск. ун-т (1949). З 1952 працював в Ін-ті історії природознавства і техніки АН СРСР (1963–74 – заст. директора, 1974–86 – директор), 1986–91 – наук. співробітник Архіву АН СРСР. П. 3.07.1991 у Москві.

Наук. роботи присвячені історії еволюційної теорії, загальним проблемам біології та історії філософії в Росії першої половини XIX ст., філософським питанням природознавства. Показав внесок у світову науку вчених-біологів М. І. Вавілова, К. Рульє, А. Декандоля та ін. Ініціатор комплексного вивчення науки, що сприяло зародженню й розвитку наукознавства в СРСР. Засновник та головний редактор журналу «Питання історії природознавства і техніки» (з 1979).

Доктор біол. наук (1963). Член Міжнародної академії історії науки (1963), її віце-президент (1977–87).

В. Г. Гармасар

МІХЕЛЬСОН Володимир Олександрович – російський фізик, проф. Н. 30.06.1860 в Тульчині (нині Вінниц. обл.). Закінчив Моск. ун-т (1883). З 1894 – проф. Моск. сільськогосподарського ін-ту. П. 27.02.1927.

Наук. праці стосуються теорії теплового випромінювання, фізики горіння, актинометрії, метеорології. Досліджував розподіл енергії в спектрі абсолютно чорного тіла. Перший спробував, використовуючи статистичні методи, визначити функцію Кірхгофа (1887). Одержав формулу, яка якісно правильно передавала вигляд експериментальних кривих розподілу енергії в спектрі випромінювання, зокрема з'ясував,

С. Р. Мікулінський

В. О. Міхельсон

В. Б. Міхно

Г. В. Мішенков

що енергія в спектрі розподіляється за довжинами хвиль нерівномірно і її максимум зміщується з підвищенням температури в бік коротких хвиль. Узагальнив принцип Допплера на випадок, коли простір між спостерігачем і джерелом заповнено світлозаломлюючим середовищем з швидко змінювальною густиною. Показав роль теплопровідності гарячої суміші при розповсюдженні фронту полум'я, встановив закон залежності руху фронту запалення від складу горючої газової суміші (1894). Створив низку актинометричних приладів.

Ю. О. Храмов

МІХНО Володимир Борисович – російський географ, доктор географ. наук (1990), проф. (1991). Н. 21.07.1937 в Чернігів. обл. Закінчив Воронез. ун-т (1964), в якому з 1981 – доцент, з 1988 – зав. кафедри.

Наук. праці присвячені ландшафтно-екологічній оптимізації, фізико-географічному районуванню, карстово-крейдяним геосистемам, ландшафтно-меліоративному проектуванню, рекреаційному ландшафтознавству. Заклав основи меліоративного ландшафтознавства, сформульовав принципи меліорації ландшафтних комплексів, проектування ландшафтно-меліоративних систем і ландшафтно-екологічних каркасів. Виявив закономірності поширення та розвитку крейдяного карсту, встановив регіональні особливості карстово-крейдяних ландшафтів Європейської частини СРСР, провів їх районування для меліорації.

Г. А. Дороніна

МІШЕНКОВ Григорій Васильович – російський інженер-хімік, один з організаторів атомної промисловості СРСР. Н. 16.12.1907 у Херсоні. Закінчив Одес. хімічний ін-т (1930). В 1930–37 працював на азотному заводі в Донецьку, 1937–39 – заст. головного інженера азотно-тукового заводу в Горлівці; 1939–42 – заст. головного інженера, головний інженер азотно-тукового заводу в Кемерові, 1942–48 – хімічного комбінату в Березниках Перм. обл., 1948–60 – в атомній промисловості, на комбінаті № 817 в Челябінську-40 (з 1949 – головний інженер, з 1957 – директор), 1960–65 – головний інженер IV Головного управління Міністерства середнього машинобудування. П. 6.06.1965.

Зробив внесок в атомну промисловість, зокрема в підготовку пуску заводів «Б» і «В» комбінату № 817 та в удосконалення радіохімічного і хіміко-металургійного виробництва з одержання збройового плутонію на комбінаті. Під його керівництвом

В. М. Монахов

В. Й. Мостовий

удосконалювалися технологічні процеси промислового одержання багатьох радіоактивних ізотопів.

Герой Соц. Праці (1962). Держ. пр. СРСР (1948, 1949, 1951, 1953). Ленін. пр. (1961). Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

МОНАХОВ Валентин Миколайович – російський вчений-механік, акад. РАН (2003). Н. 12.07.1932 у Єнакієво Донец. обл. Закінчив Казан. ун-т (1955), у якому працював, також в 1958–64 – у Казан. авіаційному ін-ті 1964–66 – в оборонному ін-ті; 1966–2006 – зав. кафедри, 1969–72 – декан Новосибір. ун-ту, водночас 1966–2006 – в Ін-ті гідродинаміки Сибір. відділення РАН (1968–2004 – зав. лаб.); 1994–2006 – проф. Гірничо-Алтайського ун-ту. П. 16.10.2006 у Новосибірську.

Наук. праці стосуються математичних методів механіки суцільних середовищ, гідродинаміки, теорії фільтрації багатофазних рідин і математичної фізики. Розв'язав низку задач механіки суцільних середовищ з вільними границями. Запропонував тривимірні моделі двофазної фільтрації. Дослідив стійкість неавтономних систем диференціальних рівнянь в класах відображень, різноспрямовані потоки в'язкої рідини. Довів теорему про існування відображень багатозв'язних областей, розробив метод вивчення крайових задач на ріманових поверхнях із скінченним або нескінченним індексом. Розв'язав проблеми дегазації вугільних і нафтових пластів, утворення пінної компоненти в нафті, навколозвукових течій газу в соплах. Автор 120 наук. праць, у т.ч. 8 монографій. Створив наук. школу.

Держ. нагороди СРСР та РФ.

А. С. Литвинко

МОСТОВИЙ Володимир Йосипович – російський фізик-експериментатор, чл.- кор. РАН (1984). Н. 14.07.1919 в с. Хажин (нині Житомир. обл.). Закінчив Київ. ун-т (1941). Учасник (1941–45) Другої світової війни. З 1947 працював у Лабораторії № 2 АН СРСР (згодом Ін-т атомної енергії ім. І. В. Курчатова) (начальник лаб.). П. 18.10.1996.

Наук. дослідження присвячені нейтронній фізиці, фізиці поділу, фізиці ядерних реакторів, створенню ядерної зброї, зокрема вивченню взаємодії нейтронів з різними матеріалами. Незалежно від ін. розробив метод нейтронної спектроскопії за часом прольоту, низку нейтронних спектрометрів, виміряв з високою точністю ряд ядерних констант, зокрема самодовільного поділу плутонію, та енергетичну залежність імовірності потрійного поділу урану-235. Відкрив 1949 резонансну структуру нейтронних перерізів ізотопів урану (233 і 235), плутонію (239 і 241), нептунію-237 та америцію-241 і визначив їх параметри. З'ясував основні закономірності термалізації нейтронів у різних середовищах, запропонував методи виявлення слабких резонансів, вимірювання складу ядерного палива під час роботи ядерного реактора,

надшвидкого захисту ядерних реакторів і складань на теплових нейтронах та попередження аварії ядерного реактора. Дослідив взаємодію поляризованих нейтронів з поляризованими ядрами.

Герой Радянського Союзу (1944). Держ. пр. СРСР (1949, 1953, 1973). Золота медаль ім. І. В. Курчатова (1983).

Ю. О. Храмов

МОСТОВСЬКИЙ Анджей – польський математик, член Польської АН (1956). Н. 1.09.1913 у Львові Закінчив Варшав. ун-т (1936). В 1939–46 викладав у нелегальних польських навчальних закладах, 1946 – Краків. ун-ті, з 1947 – проф. Варшав. ун-ту. П. 22.08.1975 у Ванкувері (Канада).

Наук. дослідження стосуються основ математики і математичної логіки, теорії множин, питань розв'язності рекурентних формул, застосування алгебраїчних і топологічних методів до математичної логіки. Довів незалежність аксіоми вибору від інших аксіом теорії множин. Незалежно від С. Клійна запропонував спосіб класифікації логічних побудов (класифікація Клійна-Мостовського). Один із перших звернувся до дослідження основ аналізу. Запропонував ω-моделі арифметики та β-моделі аналізу (1958–60).

Держ. пр. Польщі (1966).

С. А. Хорошева

МОШІНСЬКИЙ-БОРОДЯНСЬКИЙ Маркос – мексиканський фізик-теоретик, проф. Н. 20.04.1921 в Києві. В 1924 з батьками переїхав до Мексики, де закінчив Нац. автономний ун-т у Мехіко, ступінь доктора фізики одержав у Прістон. ун-ті в США. Працював в Ін-ті А. Пуанкаре

А. Мостовський

М. Мошінський-Бородянський

в Парижі, потім проф. Нац. автономного ун-ту в Мехіко. П. 1.04.2009.

Наук. праці в галузі ядерної фізики, квантової механіки та квантової теорії поля.

Президент Мексикан. фіз. товариства (1967). Нац. пр. за науку (1968). Пр. Л. Елізондо (1971), ЮНЕСКО (1997), Ю. да Плата (1997) та ін.

Г. Г. Костюк

МУРЗАЄВ Едуард Макарович – російський географ і топоніміст, доктор географ. наук (1949), проф. (1956). Н. 1.06.1908 у Сімферополі. Закінчив Ленінград. ун-т (1930).З 1931 працював в Ін-ті географії АН СРСР. П. 1.08.1998 у Москві.

Наук. дослідження присвячені ландшафтознавству посушливих регіонів, історії географії Азії, краєзнавству, топоніміці. Проводив експедиції в Середню і Центральну Азію, Монголію і В'єтнам. Вивчав особливості місцевої географічної термінології та її роль у формуванні географічних назв.

Держ. пр. СРСР (1951). Засл. діяч науки РРСФР (1979). Член Академії «Леопольдіна». Пр. ім. В. О. Обручева (1963), золота медаль ім. Н. М. Пржевальського (1947), медаль ім. А. Гумбольдта (1959).

Г. А. Дороніна

Е. М. Мурзаєв

Е. Р. Мустель

МУСТЕЛЬ Евальд Рудольфович – російський астрофізик, чл.-кор. АН СРСР (1953). Н. 3.07.1911 у Севастополі. Закінчив Моск. ун-т (1935), де працював (1944–51 – проф.), також у Держ. астрономічному ін-ті (1935–50); 1946–60 – Крим. астрофізичній обсерваторії та з 1957 – Астрономічній раді АН СРСР (в 1963–87 – голова). П. 10.04.1988 у Москві.

Наук. праці присвячені фізиці Сонця, зоряних атмосфер, нових і наднових зір, взаємодії сонячного корпускулярного випромінювання з магнітосферою та земною атмосферою. Побудував теорію променевої рівноваги зоряних атмосфер для випадку коефіцієнта поглинання, залежного від частоти, фіз. картину процесів при спалахах нових зір, припустивши, що розширення зорі відбувається під час збільшення її світності, а відокремлення оболонки – в момент максимуму блиску, визначав маси нових зір. Розробив теорію фотосфер зір з ефективними температурами 10 000–20 000°. Досліджував причини сонячного корпускулярного випромінювання Сонця і процеси його в активних ділянках.

Держ. пр. СРСР (1952). Віце-президент Міжнародного астрономічного союзу (1970–76). Пр. ім. А. А. Бєлопольського (1981). Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

НАДСОН Георгій Адамович – російський мікробіолог і генетик, акад. АН СРСР (1929). Н. 4.06.1867 у Києві. Закінчив Петерб. ун-т (1890), в якому працював, в 1897–1918 – проф. Жіночого мед. ін-ту в Петерб., 1918–37 – зав. лаб. Держ. рентгенологічного і радіологічного ін-ту, також 1930–34 – зав. Лабораторії мікробіології АН СРСР, 1934–37 – директор Ін-ту мікробіології АН СРСР Ленінграді. В 1937 заарештований за сфабрикованим звинуваченням і розстріляний 15.04.1939, реабілітований посмертно 29.10.1955.

Наук. праці присвячені геологічній діяльності мікроорганізмів. Висловив припущення про схожість рослинних і тваринних пігментів (1893–95), вивчав фізіологію й цитологію пігментних бактерій. Уперше одержав стійкі мутаційні спадкові зміни у цвільових грибів під впливом іонізуючої радіації (1925–27), здійснив спробу на тваринах оцінити радіаційну обстановку в космосі (1934). Редактор першого в Росії журналу загальної мікробіології (1914–38).

В. Г. Гармасар

НАЗАРОВ Олександр Карпович – російський інженер-конструктор у галузі кораблебудування. Н. 17.08.1910 в с. Авдотіївка Миколаїв. губ. (нині частина с. Ковалівки Миколаїв. обл.). Закінчив Військово-морське інженерне училище в Ленінграді (1935). В 1935–37 служив на Тихоокеанському флоті (з 1935 – помічник військового представника на «Дальзаводі»). У 1938 заарештований і працював конструктором в ОКБ НКВС; в 1939–46 – на заводі «Судомех», 1946–56 – ЦКБ-18 (заст. головного конструктора), з 1956 – в СКБ-143 (Ленінград). П. в 1997.

Брав участь в розробці і створенні першого експериментального

Г. А. Надсон

О. К. Назаров

малого підводного човна з дизелем замкненого циклу, розробляв проекти нових підводних човнів 615 і А615, брав участь в проектуванні перших вітчизняних атомних підводних човнів 627 і 627А, а також першого атомного підводного човна 645 з ядерною установкою з рідинометалічним теплоносієм, був головним конструктором атомних підводних човнів 705А, 686 і 659, науково-дослідних робіт за темою «Океан».

Держ. пр. (1948). Ленін. пр. (1966). Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

НАСЛЄДОВ Дмитро Миколайович – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук, проф. Н. 12.08.1903 в Києві. Закінчив Київ. ун-т (1924). В 1924–30 працював в Укр. рентгенологічному ін-ті, з 1930 – в Ленінград. фіз.-техн. ін-ті та Політехн. ін-ті (з 1934 – проф.). П. 8.01.1975.

Наук. дослідження присвячені фізиці і техніці напівпровідників, фізиці твердого тіла. Провів широке вивчення сполук типу $A^{III}B^{V}$. Розробив технологію одержання монокристалів арсеніду галію та арсеніду індію і електронно-діркових переходів на їх основі, досліджував електр., оптичні, фотоелектричні, люмінесцентні властивості нових матеріалів. Створив фотоелектричні перетворювачі

Д. М. Наслєдов

В. Ф. Наталі

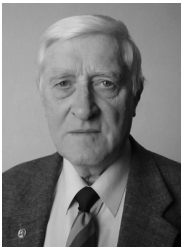

І. Г. Неізвесний

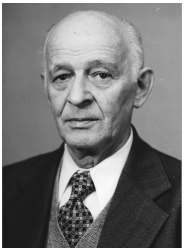

Л. М. Неменов

сонячної енергії з високим ккд, високочутливі приймачі випромінювання для різноманітних ділянок спектра, тунельні діоди. В 1962 вказав на можливість стимульованого випромінювання з *p–n*-переходу в арсеніді галію та спостерігав його.

Ленін. пр. (1964). Держ. пр. СРСР (1974).

Ю. О. Храмов

НАТАЛІ Володимир Франкович – російський біолог, акад. Академії пед. наук РРФСР (1947). Н. 10.09.1890 у Харкові. Закінчив Харків. ун-т (1912). В 1913–18 працював на кафедрі Моск. міського народного ун-ту, 1919–30 – директор Моск. біостанції, також 1919–21 викладав у Тверському пед. ін-ті, 1921–60 – Моск. пед. ін-ті та Моск. обл. пед. ін-ті. П. 6.11. 1965 у Москві.

Наук. праці присвячені експериментальній зоології та генетиці, загальній біології. Автор підручників з зоології, загальної біології та генетики для вузів.

Доктор біол. наук (1940), проф. (1934).

В. Г. Гармасар

НЕІЗВЕСНИЙ Ігор Георгійович – російський фізик, чл.- кор. РАН (1990). Н. 26.11.1931 в Одесі. Закінчив Моск. енергетичний ін-т (1956) і працював у Фізичному ін-ті АН СРСР; 1962–73 і 1980–2004 – заст. директора Ін-ту фізики напівпровідників Сибір. відділення РАН (1973–80 – зав. лаб.), також зав. кафедри Новисибір. техн. ун-ту.

Дослідження присвячені фізиці та техніці напівпровідників і напівпровідниковому матеріалознавству, зокрема фізиці поверхні напівпровідників і межі поділу багатошарових гетероструктур. Відкрив і вивчив новий клас фоточутливих напівпровідникових матеріалів.

Держ. пр. РФ (1995).

Ю. О. Храмов

НЕМЕНОВ Леонід Михайлович – російський фізик-експериментатор, доктор фіз..-мат. наук. Н. 16.11.1905 у Катеринославі (нині Дніпро). Закінчив Ленінград. ун-т (1929). В 1925–41 – зав. лаб. Ленінград. фіз.-техн. ін-ту, 1943–62 – керівник сектору Ін-ту атомної енергії, 1962–68 – Ін-ту ядерної фізики АН Казах. РСР, з 1968 – наук. керівник Прискорювального центру Всесоюз. ін-ту фіз.-техн. і радіотехн. вимірювань. П. 20.07.1980.

Праці присвячені фізиці діелектриків і напівпровідників, ядерній фізиці, прискорювальній техніці. Побудував перший в СРСР прецизійний мас-спектрограф (1937). Спроектував та побудував низку циклотронів, зокрема циклотрон для прискорення багаторозрядних іонів

та ізохронний циклотрон з регульованою енергією іонів.

Держ. пр. СРСР (1953). Акад. АН Казах. РСР (1962).

Ю. О. Храмов

НЕНАДКЕВИЧ Костянтин Автономович – російський геохімік і мінералог, чл.- кор. АН СРСР (1946). Н. 2.06.1880 в с. Кашівка (нині Волин. обл.). Закінчив Моск. ун-т (1902) і Петерб. гірничий ін-т (1906). У 1906–26 працював в Мінералогічному музеї АН в Петербурзі (Петрограді) (з 1924 – ст. хімік геохімічної лаб.), 1926–32 – у Радієвому ін-ті, 1932–35 – ст. фахівець Геохімічного ін-ту АН (Ленінград); 1935–55 – зав. лаб. спеціальних досліджень Геологічного ін-ту АН, 1955–57 – зав. лаб. Ін-ту геології рудних родовищ, петрографії, мінералогії і геохімії (Москва). П. 19.06.1963.

Наук. роботи присвячені геохімії і промисловій мінералогії. Вивчав нові види мінеральної сировини. Досліджуючи ферганські уранові мінерали, відкрив 1912 мінерал тюямуніт (водний урановане дат кальцію). Розробив (1916–20) технологію виробництва металевого вісмуту з вітчизняної сировини в промисловості. Досліджував (1920–24) мінеральні солі Воронін. содового озера. Визначив 1926 хімічним шляхом вік одного з найбільш стародавніх мінералів – ураніниту. Вивчав (з 1934) руди і мінерали рідкісних, розсіяних і благородних металів, висунув 1943 теоретичні уявлення про відносну кислотність та основність хімічних елементів (принцип клина), керуючись яким, створив низку тонких хімічних методів розділення пар елементів, близьких за хімічними та фізичними властивостями (берилій–алюміній, цирконій–гафній, нікель–кобальт, ніобій–тантал). Розробляв питання вилучення рідкісних елементів з руд складного складу методами електролізу та розкладання в автоклавах.

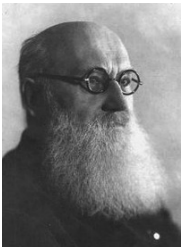

К. А. Ненадкевич

Б. С. Непорент

Держ. пр. СРСР (1948).

Ю. І. Мушкало

НЕПОРЕНТ Бертольд Самуїлович – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук. Н. 11.08.1911 в Харкові. Закінчив Ленінград. політехн. ін-т (1937). З 1936 працював в Держ. оптичному ін-ті (з 1956 – зав. лаб.). П. в 1997.

Наук. дослідження присвячені молекулярній спектрографії, люмінесценції, хім. фізиці. Відкрив 1939 явище підсилення флюоресценції пари під дією сторонніх газів (ефект Непорента), на основі якого розробив 1945 метод вивчення закономірностей обміну коливальною енергією при зіткненні молекул. В 1951 сформулював уявлення про визначальну роль внутрішньомолекулярних релаксацій у створенні дифузійних і суцільних електронних спектрів багатоатомних молекул і запропонував 1956 класифікацію електронних станів і спектрів таких молекул. Один з авторів відкриття явища стабілізації-лабілізації багатоатомних електронно-збуджених молекул (1956).

Ленін. пр. (1980). Золота медаль ім. С. І. Вавилова (1991).

Ю. О. Храмов

П. С. Непорожній

В. Б. Нестеренко

НЕПОРОЖНІЙ Петро Степанович – видатний російський учений в галузі гідротехніки та організатор будівництва гідро- та атомних електростанцій СРСР, чл.- кор. АН СРСР (1979). Н. 13.07.1910 у с Тужилів (нині в межах м. Яготин Київ. обл.). Закінчив Ленінград. ін-т інженерів водного транспорту (1933). В 1935–37 працював у проектному ін-ті в Ленінграді, на будівництві ГЕС; 1937–40 – в апараті Наркомату важкої промисловості СРСР, 1940–53 – головний інженер, начальник проектного ін-ту в Ташкенті, 1947–52 – головний інженер і начальник будівництва Свірьбуду, 1953–54 – головний інженер Дніпробуду і Каховської ГЕС, з 1954 – заст. Голови Ради Міністрів УРСР, голова Держбуду УРСР, з 1959 – перший заст. міністра будівництва електростанцій СРСР, 1962–85 – міністр енергетики та електрифікації СРСР. П. 9.07.1999 в Москві.

Науково-технічні розробки з питань будівництва гідротехнічних споруд і ГЕС, дослідження гірських селевих потоків в Середній Азії та заходів по їх регулюванню, раціональних методів зведення великих бетонних і залізобетонних споруд. Організатор будівництва великих гідроелектростанцій в різноманітних природних умовах – каскад Волзьких ГЕС (Куйбишевська, Волгоградська, Саратовська, Нижньокамська, Чебоксарська), сибірські ГЕС (Братська, Красноярська, Саяно-Шушенська, Усть-Ілімська); у республіках Середньої Азії (Нурекська, Токтогульска та ін.) та потужних АЕС, зокрема Нововоронезької, Бєлоярської, Курської, Смоленської, Рівненської, Запорізької, Кольської, Вірменської та промислових комплексів, таких як Волзький і Камський автомобільні заводи, завод «Атоммаш», Братський та Усть-Ілімський лісопромислові комплекси, найбільші підприємства хімічної промисловості в Саратові, Тольятті, Нижньокамську, Оренбурзі та ін. містах. Організатор створення в СРСР Єдиної енергетичної системи. Автор понад 200 наук. праць.

Ленін. пр. (1968). Ордени і медалі СРСР та іноземних держав.

О. Г. Луговський

НЕСТЕРЕНКО Василь Борисович – білоруський учений у галузі ядерної енергетики, чл.- кор. АН БРСР (1972). Н. 2.12.1934 у м. Червоний Кут Луган. обл. Закінчив Моск. вище техн. училище ім. М. Е. Баумана (1958). У 1958–62 – наук. співробітник Ін-ту двигунів АН БРСР, 1963–65 – зав. лаб., 1965–77 – зав. відділу та заст. директора з наук. роботи Ін-ту тепло- та масообміну АН БРСР, 1977–87 – Ген. конструктор пересувної АЕС «Памір», з 1990 – директор Ін-ту радіаційної безпеки «Бєлград».

Роботи у галузі ядерної енергетики та радіаційної безпеки. Один із авторів застосування дисоціюючих теплоносіїв у ядерній енергетиці. Провів цикл досліджень з вивчення нових хімічно реагуючих теплоносіїв, із розробки та створення методів обчислення теплофізичних

властивостей, теплообміну, газодинаміки та технології дисоціюючих газів, із аналізу циклів і схем ядерних енергетичних установок, визначення техніко-економічних характеристик реакторів АЕС на швидких нейтронах. Автор понад 300 наук. праць та 320 винаходів.

Держ. пр. БРСР (1986). Засл. діяч науки і техніки БРСР (1979).

В. Г. Гармасар

НЕСТЕРЕНКО Юрій Валентинович – російський математик, чл.- кор. РАН (2000). Н. 5.12.1946 у Харкові. Закінчив Моск. ун-т, де працює (з 1992 – проф., з 2002 – зав. кафедри).

Наук. праці стосуються теорії трансцендентних чисел і діафантових наближень, алгебраїчної незалежності чисел, диференціальної алгебри, метричної теорії чисел, теоретико-числових алгоритмів, математичних методів захисту інформації. Розробив метод доведення алгебраїчної незалежності значень аналітичних функцій. Довів загальну теорему про ступінь трансцендентності полів, породжених значеннями модулярних функцій. Одержав розв'язок проблеми про алгебраїчну незалежність чисел π та e^{π}, ефективні конструкції наближень Ерміта-Паде та розкладання в багатовимірні неперервні дроби узагальнених гіпергеометричних функцій. Автор понад 70 наук. праць, в т.ч. 2 монографій.

А. С. Литвинко

Ю. В. Нестеренко

О. Е. Нудельман

НУДЕЛЬМАН Олександр Емануїлович – видатний російський вчений-конструктор, організатор в галузі озброєнь та військової техніки, доктор техн. наук (1962), проф. Н. 21.08.1912 в Одесі. Закінчив Одес. політехн. ін-т (1935). З 1935 працював в ОКБ-16 в Москві (з 1941 – головний конструктор, в 1942–86 – начальник, головний конструктор), 1987–91 – консультант Міністерства оборонної промисловості СРСР, з 1991 – наук. консультант КБ «Точмаш» у Москві. П. 2.08.1996.

Під його керівництвом створено авіаційні гармати НС-37, протитанковий ракетний комплекс «Фаланга» і його модифікації, комплекс керованого озброєння «Кобра» і «Зеніт», зенітно-ракетний комплекс 9К31 «Стріла-1», 9К35 «Стріла-10» та ін. озброєння, перші радянські лазерні офтальмокоагулятори ОК-1 і ОК-2 для лікування очних захворювань, перші електрокардіостимулятори.

Герой Соц. Праці (1966, 1982). Держ. пр. (1943, 1946, 1951, 1970, 1979). Ленін. пр. (1964). Ордени СРСР. Акад. Рос. академії космонавтики ім. К. Е. Ціолковського.

О. Г. Луговський

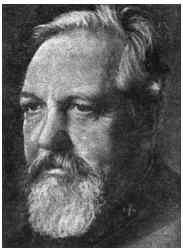

В. М. Образцов

Ю. С. Оводов

ОБРАЗЦОВ Володимир Миколайович – російський учений в галузі транспорту, акад. АН СРСР (1939). Н. 18.06.1874 у Миколаєві. Закінчив Петерб. ін-т інженерів шляхів сполучення (1897). В 1901 – викладав у Моск. інженерному училищі, 1919–22 – проф. Моск. ін-та цивільних інженерів, з 192 – Моск. ін-ту інженерів залізничного транспорту, також у 1935–40 – директор Н.-д. ін-ту залізничного транспорту. П. 28.11.1949.

Наук. праці стосуються стаціонарного господарства залізниць, проектування залізничних станцій і транспортних вузлів, розподілу сортувальної роботи по мережі залізниць, формування поїздів, взаємодії різних видів транспорту.

Держ. пр. СРСР (1942, 1943). Ордени і медалі.

С. С. Довганюк

ОВОДОВ Юрій Семенович – російський хімік, акад. РАН (1992). Н. 28.08.1937 в Харкові. Закінчив Моск. ун-т (1959). В 1962–64 – молодший наук. співробітник Ін-ту хімії Далекосхідного відділення АН СРСР, 1964–75 та 1979–94 – зав. лаб. Ін-ту біологічно активних речовин Далекосхідного наук. центру АН СРСР, 1994–2004 – зав. відділу, 2004–14 – директор Ін-ту фізіології Урал. відділення РАН. П. 6.03.2014 в Сиктивкарі.

Наук. праці присвячені хімії природних сполук, біоорганічній хімії, імунохімії та імунобіології. Вивчав будову полісахаридів-імуномодуляторів з морських організмів і показав їх здатність стимулювати вироблення імунітету до різних захворювань, включаючи вірусні інфекції та онкозахворювання, виявив закономірності в прояві імунологічних властивостей, відкрив новий клас імуноактивних біополімерів – онкопреципітинів, що дозволяють виявляти ракові антигени і нормалізують пухлинні клітини, запропонував нові засоби імунодіагностики раку. Досліджував структуру та фізіологічну активність глікозидів, полісахаридів і глікоконьюгатів із різних природних джерел.

Пр. ім. І. І. Мечникова (1993) та Ю. А. Овчиннікова (2003).

В. Г. Гармасар

ОВСЯННИКОВ Олександр Іванович – російський селекціонер і зоотехнік, доктор с.г. наук (1951), проф. (1952). Н. 7.01.1912 в Мелітополі (тепер Запоріз. обл.). Закінчив Полтав. зоотехнічний ін-т (1932). В 1936–39 працював у Всесоюз. НДІ свинарства, з 1941 – Сибір. НДІ тваринництва (1943–52 – зав. відділу, 1952–55 – директор), також викладав у Новосибір.с.г. ін-ті (1946–55 – зав. кафедри, 1955–56 та 1959–60 директор). П. 15.07.1977 у Москві.

Наук. праці присвячені селекції тварин, організації зоотехнічної науки. Вивчав питання фізіології харчування й нормованого годування худоби. Розробляв методи племінної роботи та прийоми вирощування високопродуктивних тварин. Під його керівництвом виведено кемерівську

породу свиней та районовано її в областях Зах. Сибіру, Півн. Казахстану та Далекого Сходу.

Акад. ВАСГНІЛ (1970). Держ пр. СРСР (1952). Академік-секретар Відділення тваринництва ВАСГНІЛ (1973).

В. Г. Гармасар

ОГАР Петро Михайлович – учений-машинознавець, доктор техн. наук (1998), проф. (1998). Н. 1952 у м. Борислав Львів. обл. Закінчив Львів. політехн. ін-т (1974), працював інженером в інститутах НДС-40 та НДС-60, з 1987 – у Брат. ун-ті (з 1997 – декан, з 2003 – проректор).

Наук. праці стосуються міцності та безпеки технологічних машин і обладнання, механіки напівпровідникового та електровакуумного машинобудування, трибомеханіки та герметології, забезпечення експлуатаційних показників навантажених деталей машин. Досліджував вплив контактних тисків у деталях ущільнюючих з'єднань на їх герметичність, контактні характеристики та герметичність нерухомих стиків пневмогідропаливних систем двигунів літальних апаратів. Автор понад 200 наук. праць, у т.ч. 5 монографій і 13 винаходів.

Акад. Міжнародної академії наук вищої школи (2000).

А. С. Литвинко

ОГІЄВЕЦЬКИЙ Віктор Ісакович – російський фізик-теоретик, доктор фіз.-мат. наук. Н. 6.08.1928 в Дніпропетровську. Закінчив Дніпропетр. ун-т (1950) і працював учителем; з 1956 – в Лабораторії теор. фізики Об'єднаного ін-ту ядерних досліджень в м. Дубна Моск. обл. (начальник сектору, з 1995 – головний наук. співробітник). П. 23.03.1996.

О. І. Овсянников

П. М. Огар

Наук. праці стосуються квантової теорії поля, теорії елементарних частинок, теорії гравітації. Спільно з І. В. Полубаріновим виконав теоретико-польове тлумачення калібрувальних теорій і теорії гравітації, зокрема запровадивши 1965 антисиметричне тензорне калібрувальне поле для описання нульової спіральності та додаткове колібрувальне поле до фотона, що описує спіральність ± 1. Включив 1964 до теорії гравітації спінори з нелінійним законом перетворення відносно загальноковаріантної групи. Теорію гравітації розглянув 1973 як нелінійну реалізацію двох спонтанно порушених скінченно-параметричних симетрій – конформної та афінної (теорема Огієвецького). Довів, що гравітон – не тільки калібрувальне поле, але водночас аналог поля Голдстоуна.

Близько підійшов до відкриття суперсиметрії, висунув низку ідей з геометрії суперсиметричних теорій. Дав геометричне суперпольове формулювання супергравітації як суперсиметричне розширення теорії тяжіння. Розробив 1977 лінеарізовану суперпольову супергравітацію, відкрив фундаментальну калібрувальну групу супергравітації як групу загальних перетворень в комплексному кіральному суперпросторі. Під його керівництвом

В. І. Огієвецький

М. З. Олевський

1984 розроблено метод гармонічних суперпросторів.

Пр. ім. І. Є. Тамма (1986) та А. Гумбольдта (1992).

Ю. О. Храмов

ОЛЕВСЬКИЙ Марк Зиновійович – російський фахівець в галузі озброєнь. Н. 5.08.1909 в м. Романівка Київ. губ. Закінчив Ленінград. механічний ін-т (1936). В 1936–40 – майстер, начальник зенітного цеху артилерійського заводу № 8 у Підліпках Моск. обл., 1940–47 – головний інженер, перший заст. директора заводу № 92 у Горькому, 1947–48 – головний інженер СКТБ з проектування ракет, 1948–53 – начальник виробництва Станкобудівного заводу, 1955–57 – СКТБ, 1957–60 – Управління машинобудування Новосибір. раднаргоспу, 1960–65 – начальник відділу, заст. начальника главка Ради народного господарства РРФСР, 1965–86 – заст. начальника Управління Мінстанкопрому СРСР, 1986–92 – ст. наук. співробітник Обчислювального центру; емігрував в Ізраїль, де в 2009 помер.

Удосконалював технологію та організацію виробництва виробів військової техніки.

Держ. пр. СРСР (1946). Ордени і медалі. Інженер-полковник (1944).

Ю. О. Храмов

ОЛІЙНИК Ольга Арсенівна – російський математик, акад. РАН (1991). Н. 2.07.1925 у с. Матусів Черкас. обл. Закінчила Моск. ун-т (1947), де з 1950 працювала (з 1955 – проф., з 1973 – зав. кафедри), водночас у 1948–62 – у Математичному ін-ті АН СРСР та з 1965 – Ін-ті проблем механіки АН СРСР. П. 13.10.2001 у Москві.

Наук. праці стосуються диференціальних рівнянь в застосуванні до нестаціонарної фільтрації рідин і газів у пористих середовищах; розподілу тепла в тілах, які одночасно перебувають у різних фазових станах; ударних хвиль газової динаміки; математичної теорії пружності й топології; руху в'язкої рідини. Побудувала теорію розривних рішень задачі Коші для квазілінійних рівнянь першого порядку, вивчила нелінійні рівняння теорії фільтрації, створила математичну теорію рівнянь прикордонного шару Прандтля. Дослідила клас рівнянь другого порядку, математичні задачі теорії пружності та якісні властивості їх розв'язків, низку проблем математичної фізики, пов'язаних з теорією усереднення. Автор понад 350 наук. праць, серед яких 8 монографій, підготувала 58 кандидатів і 14 докторів наук.

Держ. пр. СРСР (1988). Член Академії деї Лінчеї (1967) та Единбурз. королівського товариства (1984).

А. С. Литвинко

ОЛЬХОВСЬКИЙ Гурген Гургенович – російський учений-енергетик, чл.-кор. РАН (2000). Н. 1.02.1933 в Харкові. Закінчив Моск. енергетичний ін-т (1956) і працював у Всесоюз. (Всерос.) теплотехн. ін-ті (з 1985 – директор).

Досліджував процеси в теплових двигунах (режими їх роботи і показники) та теплових електростанціях

О. А. Олійник

Г. Г. Ольховський

В. Л. Омелянський

М. Е. Омельяновський

з традиційними паровими енергоблоками, газовими турбінами і парогазовими установками. Під його керівництвом розроблено методики і спеціальні вимірювальні пристрої, організовано й проведено дослідження головних зразків усіх вітчизняних енергетичних газотурбінних і парогазових установок на електростанціях. Займався проведенням станційних випробувань головних зразків газових турбін на електростанціях, брав участь в освоєнні газових турбін для потреб енергетики, в удосконаленні конструкцій, обладнання та методів експлуатації теплових електростанцій. Автор 290 наук. праць, у тому числі двох монографій та 8 винаходів.

Пр. Ради Міністрів СРСР (1978). Пр. ім.І.І. Ползунова (1993).

О. Г. Луговський

ОМЕЛЬЯНОВСЬКИЙ Михайло Еразмович – російський філософ, чл.- кор. АН СРСР (1968). Н. 1.02.1904 в Києві. Закінчив Ін-т червоної професури (1931), також відвідував лекції на фіз. факультеті Моск. ун-ту. В 1931–44 – зав. кафедри Воронез. хіміко-технологічного ін-ту, 1946–52 – директор Ін-ту філософії АН УРСР у Києві, 1944–46 та з 1955 – в Ін-ті філософії АН СРСР у Москві (з 1955 – заст. директора, з 1965 – зав. відділу філософ. питань природознавства). П. 1.12.1979.

Наук. праці стосуються проблем матеріалістичної діалектики сучасної науки, філософ. питань природознавства, в основному релятивістської та квантової фізики, зокрема аксіоматичного підходу у фізичній теорії, філософ. змісту корпускулярно-хвильового дуалізму.

Акад. АН УРСР (1948). Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

ОМЕЛЯНСЬКИЙ Василь Леонідович – російський учений-мікробіолог, акад. АН СРСР (1925). Н. 10.03.1867 в Полтаві. Закінчив Петерб. ун-т (1890). В 1893–1928 працював в Ін-ті експериментальної медицини в Петербурзі (з 1912 – зав. відділу). П. 21.04.1928 у м. Гагра (тепер Абхазія).

Наук. праці присвячено вивченню ролі мікробів у кругообігу речовин (вуглецю та азоту) в природі. Відкрив культури анаеробних бактерій, що зброджують клітковину з утворенням органічних кислот і водню, вивчав їх морфологію та фізіологію (1895–1901). Досліджував азотофіксуючі бактерії та довів існування бактерій, що утворюють метан з етилового спирту. Висунув ідею про участь мікроорганізмів у кругообігу речовин у природі (1909). Установив можливість використання мікроорганізмів як індикаторів у різних хім. речовинах (1924).

Б. М. Оникій

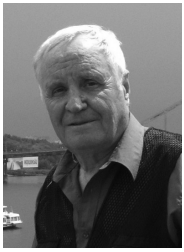

Ю. І. Онопрієнко

Автор першого у Росії підручника з загальної мікробіології (1909).

Чл.-кор. Турин. медичної академії (з 1909).

В. Г. Гармасар

ОНИКІЙ Борис Миколайович – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук (1977), проф. (1980). Н. 20.02.1939 у Севастополі. Закінчив Моск. інженерно-фізичний ін-т (1964), в якому працював (1986–97 – зав. кафедри, з 1992 – проректор, з 1907 – ректор, з 2007 – президент), водночас у 1971–91 – директор Моск. філіалу ЦІПК Міністерства середнього машинобудування СРСР.

Основна науково-технічна діяльність стосується автоматизації управління науково-промисловим комплексами.

Нагороди СРСР і РФ.

Ю. О. Храмов

ОНОПРІЄНКО Юрій Іванович – російський учений-геолог і методолог науки, доктор біол. наук (1979), проф. (1981). Н. 15.05.1941 у Києві. Закінчив Київ. ун-т (1965). В 1966–72 працював геологом Центр. комплексної тематичної експедиції Північно-Східного геологічного управління (Магадан), з 1972 – зав. лаб., головний, провідний наук. співробітник Біолого-грунтознавчого ін-ту Далекосхідного відділення РАН (Владивосток), одночасно проф. Далекосхідного ун-ту та Далекосхідного техн. ун-ту.

Наук. дослідження присвячені палеонтології, стратиграфії та геологічному картуванню. Фахівець з палеозойських коралів – ругоз, розробив нові методи їх лабораторного дослідження. Учасник Міжнародної програми геологічної кореляції «Біостратиграфія і фауна прикордонних відкладів девона і карбона Євразії». Побудував нову системно-інформаційну методологію еволюційних систем, базі якої створено цикл посібників для студентів природничих і гуманітарних факультетів університетів.

М. В. Онопрієнко

ОРАЄВСЬКИЙ Віктор Миколайович – російський фізик-теоретик, доктор фіз.-мат. наук, проф. Н. 9.03.1935 в Полтаві. Закінчив Харків. ун-т (1958). В 1958–65 працював в Ін-ті ядерної фізики Сибір. відділення АН СРСР у Новосибірську, 1965–70 – ст. наук. співробітник Ін-ту фізики АН УРСР, 1970–74 – зав. відділу Ін-ту ядерних досліджень АН УРСР у Києві; 1974–79 – начальник відділення НВО «Енергія», 1979–89 – зав. лаб., відділу, 1989–2003 – директор Ін-ту земного магнетизму, іоносфери та поширення радіохвиль АН СРСР (РАН) у Москві. П. 23.11.2006.

Дослідження в галузі ядерної фізики, фізики плазми, космічної фізики. В 1962 спільно з Р. З. Сагдєєвим передбачив явище розпаду параметричної нестійкості хвиль в нелінійному середовищі. Під його керівництвом реалізовано міжнародні супутникові проекти АПЕКС (1991), КОРОНАС-1 (1994) і КОРОНАС-Ф (2001).

Держ. пр. України (1979). Держ. пр. СРСР (1987). Засл. діяч науки РФ (1996). Держ. пр. РФ (1998). Акад. Рос.

В. М. Ораєвський

В. М. Орел

С. М. Осовец

М. А. Остапенко

академії природничих наук (1996), Міжнародної академії астронавтики. Ордени та медалі. Іноземний член НАН України (2003).

Ю. О. Храмов

ОРЕЛ Володимир Михайлович – російський наукознавець та історик науки і техніки, акад. Рос. академії природничих наук (1999). Н. 10.11.1931 у м. Попасна Луган. обл. Закінчив Харків. автодорожній ін-т (1955). В 1957–78 – на комсомольській та партійній роботі, 1980–2004 – в Ін-ті історії природознавства і техніки АН СРСР (РАН) (з 1980 – заст. директора і зав. відділу історії техніки,– відділу наукознавства, в 1993–2004 – директор), з 2004 – радник РАН і з 1996 –головний редактор журналу «Питання історії природознавства і техніки». П. 29.08.2014 у Москві.

Наук. праці стосуються історії науки і техніки, історії Академії наук СРСР (РАН), управління наукою, наукової політики, прогнозування. Автор понад 100 публікацій, зокрема монографій «Комісія з історії знань 1921–1932 рр.» (2003, з Г. І. Смагіною) та «В. І. Вернадський і Комісія з історії знань» (2013, з Г. І. Смагіною).

Доктор економ. наук (1992). Ордени та медалі.

Ю. О. Храмов

ОСОВЕЦ Самуїл Маркович – російський фізик-теоретик, доктор фіз.-мат. наук. Н. 20.05.1911 у Харкові. Закінчив Харків. електротехн. ін-т (1935). В 1935–41 працював на Харків. електротехн. заводі; 1944–48 – **у** Все союз. електротехн. ін-ті, з 1948 – Ін-ті атомної енергії. П. 3.06.1983.

Дослідження присвячені фізиці плазми, керованому термоядерному синтезу, ядерній фізиці, фізіології. З М. О. Леонтовичем дав першу правильну інтерпретацію динаміки самостягувального плазменного шнура (рівняння Леонтовича–Осовця). Побудував теорію динамічної стабілізації плазми (Ленін. пр., 1958). Досліджував так званий струм захоплення, який виникає в плазмі під дією біжучої електромагнітної хвилі. Вивчав коливальні процеси в людському організмі, зокрема виникнення патологічних режимів у системі регуляції пози та руху, процеси, які відбуваються в центр. нервовій системі при епілепсії.

Ю. О. Храмов

ОСТАПЕНКО Микола Андрійович – російський механік, доктор фіз.-мат. наук. Н. 20.10.1943 у Дніпропетровську. Закінчив Моск. ун-т (1966). З 1966 працює в НДІ механіки Моск. ун-ту (з 1996 – проф., з 2001 – заст. директора).

І. В. Остославський

М. В. Остроградський

Наук. дослідження стосуються теорії надзвукових конічних течій газу, взаємодії ударних хвиль з пограничним шаром, аеродинаміки просторових тіл і крил при наді гіперзвукових швидкостях, проникнення і динаміки тіл у щільних середовищах, задач оптимального профілювання. Співавтор наук. відкриття у галузі механіки високошвидкісного удару (1990). Автор понад 180 наук. праць.

Акад. Рос. академії природничих наук. Пр. ім. М. В. Ломоносова (1980), медаль ім. П. Л. Капіци (1994).

С. А. Хорошева

ОСТОСЛАВСЬКИЙ Іван Васильович – російський вчений в галузі аеродинаміки, доктор техн. наук (1941), проф. (1942). Н. 27.02.1904 у Маріуполі. Закінчив Моск. ун-т (1929). В 1928–56 працював у авіаційній промисловості, 1932–45 – Центр. аерогідродинамічному ін-ті у Жуковському (1942–45 – заст. начальника), 1944–72 – Моск. авіаційному ін-ті (1944–49 та 1958–72– зав. кафедри), водночас 1945–56 – заст. начальника Льотно-дослідницького ін-ту. П. 3.01.1972 у Москві.

Наук. праці стосуються аеродинаміки великих швидкостей, розрахунку аеродинамічних характеристик, стійкості та керованості літака. У роки Другої світової війни (1941–45) в аеродинамічних трубах дослідив льотно-технічні характеристики серійних бойових літаків, що дозволило збільшити їх швидкість. Розробив методику експериментальних досліджень навколозвукових швидкостей польоту на літаючих моделях. Проводив дослідження з динаміки руху та управління літаками вертикального зльоту та посадки. Підготував 25 канд. і 7 докторів наук.

Держ. пр. СРСР (1943, 1949, 1952). Засл. діяч науки і техніки РРФСР (1943). Держ. нагороди СРСР.

А. С. Литвинко

ОСТРОВСЬКИЙ Олександр Маркович – швейцарськй математик, проф. Н. 25.09.1893 у Києві. Закінчив Київ. комерційне училище (1911), 1912–17 навчався у Марбургз. ун-ті (Німеччина), 1925–26 стажувався в Оксфорд. ун-ті (Англія). В 1927–76 – проф. Базел. ун-ту (Швейцарія), одночасно 1950–60 – співробітник Нац. бюро стандартів (Вашингтон, США). П. 20.11.1986 у Лугано (Швейцарія).

Наук. дослідження присвячені алгебрі, теорії функцій, теорії диференціальних рівнянь, геометрії, топології, теорії чисел, числовим методам. Вивів теореми збіжності для ітераційних процесів, розробив методи визначення норм і власних значень матриць, розширив методи Теодорсена та Гарріке для обчислення конформних відображень, ввів поняття «індекс ефективності». Видав серію нарисів, присвячених застосуванню методів Ньютона та Греффе до алгебраїчних рівнянь. В 1945–54 підготував тритомні «Лекції з інтегрального та диференціального числення» для серії енциклопедичних праць у галузі математики – «Зелена серія» Е. Цвінга. Автор навчального

посібника з основних розділів математики, тритомного збірника задач з математики, перекладеного багатьма мовами. На честь його 90-річчя видано шеститомну серію праць вченого.

Почесний доктор Цюріх. політехнікуму (Швейцарія), ун-тів у Безансоні (Франція) та Ватерлоо (Канада).

С. А. Хорошева

ОСТРОГРАДСЬКИЙ Михайло Васильович – видатний російський математик і механік, член Петерб. АН (1830). Н. 24.09.1801 в с. Пашенному (нині Пашенівка Полтав. обл.). Навчався в Харків. ун-ті (1816–20), вдосконалював знання в Парижі (1822–27). З 1828 – проф. у вищих навчальних закладах Петербурга. П. 1.01.1862.

Основні наук. праці з математичного аналізу, математичної фізики, теор. механіки. Розв'язав низку важливих задач гідродинаміки, теорії теплоти, пружності, балістики, електростатики, зокрема задачу розповсюдження хвиль на поверхні рідини (1826). Одержав диференціальне рівняння поширення тепла в твердих тілах і рідинах. Довів 1828 теорему про перетворення інтегралів. Відомий теоремою Гаусса–Остроградського в електростатиці. Розвинув принцип можливих переміщень, варіаційні принципи механіки, зокрема сформулював 1850 загальний варіаційний принцип для неконсервативних систем. Праці присвячені також теорії чисел, алгебрі й теорії імовірностей.

Член низки академій наук і наук. товариств.

Ю. О. Храмов

Т. К. Павличенко

М. Павлік

ПАВЛИЧЕНКО Тиміш Карпович – ботанік та еколог, громадський діяч, поет. Н. 7.03.1892 на Вінниччині. Навчався у Вінниці, Кам'янці-Подільському, Кракові і Празі. В 1920–26 працював викладачем в Учительській семінарії та Бактеріологічному ін-ті у Празі, 1930–37 – у Канад. держ. дослідній раді, 1938–48 – проф. та голова Департаменту екології рослин у Саскачеван. ун-ті в Канаді, 1948–58 – директор Рільничо-дослідної компанії в Канаді та США. П. 5.08.1958 у Саскатуні (Канада).

Наук. праці присвячені дослідженням кореневих систем культурних рослин і бур'янів, їх конкурентних взаємовідносин у ґрунті, зібрав великий гербарій.

Акад. Укр. вільної академії наук. Член Укр. Центральної Ради (1917–18), Укр. установчих зборів (1918). Голова осередку укр. культури та освіти у Вінніпезі (1950–1958), Конгресу українців Канади у Саскатуні.

В. Г. Гармасар

ПАВЛІК Мачей – польський учений в галузі електроенергетики, проф. Н. 19.09.1940 у м. Сарни Волин. обл. Закінчив Політехн. ін-т у Лодзі (1962), де працює (з 1990 – проф., з 1992 – директор Ін-ту електроенергетики).

Наук. праці з проблем генерування, передачі та використання електричної енергії.

Іноземний член НАН України (1994).

А. С. Литвинко

ПАВЛОВА Любов Григорівна – російський геохімік, доктор геологічних наук (2001). Н. 17.07.1939 в с. Благовіщенка Запоріз. обл. Закінчила Ленінград. ун-т (1967). З 1969 працювала в Мурман. морському біологічному ін-ті Кольського наук. центру АН СРСР (РАН) (з 1998 – провідний наук. співробітник).

Наук. дослідження в галузі геохімії. Авторка концепції застосування палеохімічних реконструкцій при палеографічному вивченні в північних морях четвертинного обледеніння в Арктиці. Учасниця розробки рентабельних технологій комплексної переробки водоростей-макрофітів Баренцевого моря для виробництва низки технічних продуктів. Керівник розробки нової технології одержання кристалічного йоду, маніту і альгінату з водоростей-макрофітів. Брала участь в морських експедиціях у Північному, Карському, Норвезькому, Гренландсьому, Баренцевому та Білому морях.

Г. А. Дороніна

ПАВЛОВА Марія Василівна – російський учений-палеонтолог і палеозоолог, чл.-кор. АН СРСР (1925). Н. 27.06.1854 в м. Козелець (тепер Чернігів. обл.). Закінчила Київ. ін-т шляхетних дівчат (1870) і Париз. ун-т (1884). З 1885 працювала в палеонтологічному відділі Геологічного музею Моск. ун-ту, який створила з своїм чоловіком, відомим геологом О. П. Павловим, також у

Л. Г. Павлова

М. В. Павлова

В. Й. Павловський

О. І. Павловський

1919–30 – проф., зав. кафедри палеонтології ун-ту. П. 23.12.1938 у Москві.

Наук. праці присвячені палеозоології. Вивчала причини вимирання тварин у минулі геологічні епохи, історію копитних тварин (коней, носорогів, парнокопитних, хоботних); описала численні рештки вимерлих ссавців, зібрані на території СРСР.

Почесний акад. АН СРСР (1930). Акад. ВУАН (1921).

В. Г. Гармасар

ПАВЛОВСЬКИЙ Віолен Йосипович – російський геофізик, доктор геолого-мінералогічних наук (1975). Н. 13.06.1926 в м. Жданов (нині Маріуполь) Донец. обл. Закінчив Дніпропетр. гірничний ін-т (1948). З 1948 – геофізик геологорозвідувальних організаційцій Уралу і центральних районів Росії, з 1965 – головний геофізик Воронез. геофізичної експедиції, з 1973 – зав. відділу, ст.н.с. Геологічного інституту Кольського наук. центру, з 1991 – співробітник НДІ в Москві, з 90-х мешкав у Німеччині.

Наук. дослідження стосуються будови земної кори і пошуку корисних копалин, зокрема мідно-нікелієвих, проблем інженерно-геологічних робіт з метою оцінки небезпеки гірських ударів у діючих копальнях Кольського півострова. Учасник геофізичного експерименту з електромагнітного зондування земної кори за допомогою МГД-генератора «Хібіни» (1975–80). Керівник сейсмічних робіт на регіональних і локальних профілях, що заклали теоретичні основи математичних методів комплексної інтерпретації геофізичних спостережень. Брав участь у пошуку мідно-нікелівих родовищ у Мурман. обл. Автор понад 150 наук. праць.

Ордени і медалі.

Г. А. Дороніна

ПАВЛОВСЬКИЙ Олександр Іванович – російський фізик-експериментатор, акад. РАН (1991). Н. 27.06.1927 в Запоріжжі. Закінчив Харків. ун-т (1951). З 1951 працював у Всесоюз. н.-д. ін-ті експериментальної фізики (Арзамас-16) (з 1960 – зав. відділу, з 1971 – відділення, перший заст. наук. керівника). П. 12.02.1993.

Наук. дослідження в галузі нейтронної фізики, імпульсної техніки, фізики і техніки прискорювачів, фізики високих густин енергії, квантової електроніки, створення ядерної зброї. Виконав роботи з одержання інтенсивних джерел нейтронів, вимірювання ядерно-фізичних констант, створення потужнострумових імпульсних

М. Д. Папалексі

І. Д. Папанін

циклічних і лінійних індукційних прискорювачів, зокрема, розробив малогабаритний імпульсний циклічний прискорювач електронів (безметалевий бетатрон), новий тип лінійного імпульсного індукційного прискорювача електронів. Один з основоположників нового напряму в фізиці високих густин енергій – магнітної кумуляції. Під його керівництвом проведено дослідження кумуляції і створено потужні імпульсні джерела енергії на основі магнітокумулятивних генераторів, пристрої для генерування надсильних магнітних полів, імпульсні лазери.

Герой Соц. Праці (1966). Ленін. пр. (1963). Держ. пр. СРСР (1953, 1983). Засл. діяч науки і техніки РРФСР (1988).

Ю. О. Храмов

ПАНЬКІВ Микола – канадський учений-пасічник і садівник. Н. 1894 в Більче Золоте (тепер Тернопіл. обл.). З 1912 – в м. Манітоба (Канада), з 1946 – голова Союзу пасічників Манітоби, з 1954 – в дирекції Манітоб. садівничого союзу. Видавець і редактор журналу «Пасіка» у Вінніпезі (з 1924). П. 1967 в м. Дуфрост.

Винайшов вентилятор для зимівлі бджіл, вивів кілька сортів райських яблук, сорт аґрусу «Паньків» та пашного проса (гібрид чумизи з могаром).

В. Г. Гармасар

ПАПАЛЕКСІ Микола Дмитрович – російський фізик, акад. АН СРСР (1939). Н. 2.12.1880 у Сімферополі. Закінчив Страсбурз. ун-т (1904), де працював до 1914, коли повернувся в Росію. В 1912–22 викладав в Одес. політехн. ін-ті (з 1922 – проф.), в організації якого брав активну участь разом з Л. І. Мендельштамом; в 1922–35 – в Центр. радіолабораторії (Москва, Ленінград) та одночасно в 1926–35 – Ленінград. електрофіз. і політехн. ін-тах, з 1935 – у Фізичному та Електротехн. ін-тах АН СРСР (Москва). П. 3.02.1947.

Наук. дослідження відносяться до радіофізики і теорії нелінійних коливань. Після повернення в Росію створював перші вітчизняні підсилювачі і генераторні електронні лампи, вперше застосував для розжарення їх електродів високочастотне індукційне нагрівання, розробляв лампові приймачі, проводив дослідження з радіотелефонного зв'язку. З Л. І. Мандельштамом зробив внесок у теорію нелінійних коливань, зокрема відкрив явище резонансу та асинхронного збудження, створив принципово нові генератори (параметричні) і інтерференційні методи вивчення розповсюдження радіохвиль. Приділяв увагу розробці методів радіовимірювань. В останні роки життя займався проблемами радіоастрономії. Один з перших висунув 1942 ідею радіолокації Місяця.

Держ. пр. СРСР (1942). Пр. ім. Д. І. Менделєєва (1936).

Ю. О. Храмов

ПАПАНІН Іван Дмитрович – російський дослідник Арктики, доктор географ. наук (1943). Н. 14.11.1894 в Севастополі. В 1932–33 – начальник полярних станцій на Землі Франца–Йосипа, 1934–35 – на мисі Челюскін, 1937–38 – начальник першої рад. полярної дрейфуючої станції «Північний полюс-1». 1939–46 – керівник Головного управління Північного морського шляху, 1948–51 – заст. директора Ін-ту океанології АН СРСР, з 1951 – начальник відділу морських експедиційних робіт АН СРСР, 1952–72 – директор Ін-ту біології внутрішніх вод АН СРСР. П. 30.01.1986.

Під час експедицій проводив гідрологічні, геомагнітні та метеорологічні спостереження. Встановив, що теплі атлантичні води глибинною течією досягають Північного полюсу, спростував припущення про відсутність живих організмів у полярному регіоні. Його ім'ям названо мис на Таймирському півострові, гори в Антарктиді, підводна гора в Тихому океані.

Герой Радянського Союзу (1938, 1940). Ордени та медалі.

Г. А. Дороніна

ПАРАМОНОВ Сергій Якович – ентомолог, палеонтолог, письменник, доктор біол. наук (1939), проф. (1941). Н. 4.11.1894 в Харкові. Закінчив Київ. ун–т (1917). В 1918–22 – в еміграції, проводив дослідження у зоологічних музеях Зах. Європи; 1922–24 – у Київ. ун-ті, з 1924 – Зоол. музеї АН України (1939–41 – директор, 1941–43 – зберігач колекції). Восени 1943 разом з колекціями музею відправлений до Познані (Польща), де працював директором Зоологічного музею.У1945–46 жив у Парижи та Лондоні, з 1947 – в

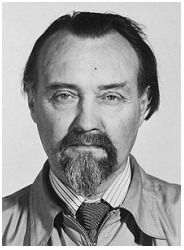

С. Я. Парамонов

Я. О. Парнас

Австралії, проф. Нац. ун – ту в Канбері. П. 22.09.1967.

Основані наук. праці з теоретичної та прикладної ентомології (систематика, філогенія, морфологія сучасних і викопних двокрилих комах, зокрема мух-бринівок, мух-повисюх, пірготид та ін.), орнітології, охорони природи. Зібрані під час експедицій до Бесарабії, Херсонської губ., Криму, на озера Баскунчак і Ельтон, Арменії ентомологічні колекції ввійшли до фонду Зоол. музею АН України. Вивчав малодосліджену ентомофауну Австралії, зокрема двокрилих. Автор численних історичних розвідок, оповідань, віршів, нарисів, спогадів, публіцистичних статей (під псевдонімом «Сергей Лесной»).

Член низки наук. товариств Польщі, Росії, Німеччини, Австралії та ін. країн.

Г. Г. Костюк

ПАРНАС Яків Оскарович – учений-біохімік, акад. АН СРСР (1942) та АМН СРСР (1943). Н. 28.01.1884 в с. Мокряни (тепер Львів. обл.). Закінчив Вищу технічну школу в Берліні (1904), спеціалізувався в Страсбурзі (1905) та Цюріху (1906–1907). З 1907 викладав у Страсбурз. ун-ті, 1916–19 – зав. кафедри Варшав. ун-ту, 1920–41 – директор Ін-ту медичної

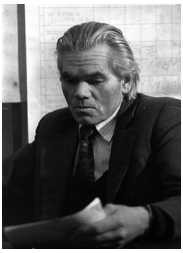

П. П. Пархоменко

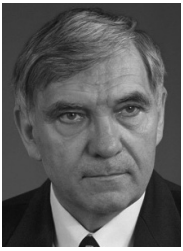

В. В. Пархомчук

хімії Львів. ун-ту; 1943–48 – директор Ін-ту біохімії АН СРСР, 1943–49 – зав. Лаб. фізіологічної хімії АН СРСР. В 1949 репресований у «справі лікарів». П. 29.01.1949 у Москві під час допиту.

Наук. праці присвячено питанням тканинного обміну вуглеводів і ферментативних процесів, що лежать в основі м'язового скорочення. З Т. Барановським встановив 1935, що процес розщеплення глікогену відбувається за участю фосфорної кислоти (схема Ембдена –Мейєргофа –Парнаса). Довів існування низки реакцій міжмолекулярного переносу фосфатних залишків за участю аденілових нуклеотидів. Вивчав утворення аміаку шляхом ферментативного дезамінування аденілової кислоти м'язів. Дав теоретичний аналіз механізмів гліколізу й спиртового бродіння, встановив зв'язок між гліколізом та іншими перетвореннями в м'язах.

Держ. пр. СРСР (1942).

В. Г. Гармасар

ПАРХОМЕНКО Павло Павлович – російський вчений в галузі техн. діагностики та теорії дискретних пристроїв, чл.- кор. АН СРСР (1984). Н. 9.02. 1923 в Ніжині Чернігів. обл. Закінчив Київ. політехн. ін-т (1949). З 1955 працює в Ін-ті проблем управління АН СРСР (РАН) (у 1964–94 – зав. лаб., з 1995 – головний наук. співробітник).

Досліджував синтез дискретних пристроїв і структур багатопроцесорних обчислювальних систем, організацію їх діагностування. Запропонував принципи побудови систем тестового та функціонального діагностування, проектування нових об'єктів з урахуванням вимог їх діагностичного забезпечення. Досліджував низку задач системного діагностування та оптимального розміщення ресурсів у багатопроцесорних системах з архітектурами гіперкубів. Займався структурною теорією релейних пристроїв, теорією автоматів, проблемами аналізу і синтезу схем. Під його керівництвом розроблено і впроваджено низку логічних машин для аналізу релейних схем.

Ордени і медалі.

О. Г. Луговський

ПАРХОМЧУК Василь Васильович – російський фізик-експериментатор, чл.- кор. РАН (1997). Н. 1.09.1946 у м. Турчин Житомир. обл. Закінчив Новосибір. ун-т (1969) і працює в Ін-ті ядерної фізики Сибір. відділення РАН (з 1988 – головний наук. співробітник, з 1994 – зав. сектору, з 2004 – зав. лаб.) та в Новосибір ун-ті.

Наук. дослідження присвячені прискорювальній техніці, зокрема динаміці пучків частинок у лінійних і циклічних колайдерах та розвитку методів електронного охолодження заряджених частинок і методу зустрічних протон-антипротонних пучків. Спільно з ін. відкрив швидке електронне охолодження, що уможливило одержання унікального за параметрами пучка заряджених частинок, показав можливість охолодження пучків до температури,

менше 1К. Провів експерименти з порівняння можливостей електронного та стохастичного охолодження. Сформулював закон пропорційності дисперсії зміщення елементів прискорювачів добутку часу на відстань між елементами, який використовується при проектуванні великих прискорювачів.

Держ. пр. РФ (2002).

Ю. О. Храмов

ПАЧОСЬКИЙ Йосип Кіндратович – учений-ботанік, зоолог. Н. 8.12.1864 в с. Білгородка (нині Рівнен. обл.). Закінчив Київ. ун-т (1894). В 1897–1920 – зав. Природничим музеєм та 1918–22 – проф. ботаніки політехн. та пед. ін.-тів в Херсоні, 1922–23 – зав. відділу заповідника «Асканія-Нова», 1923–25 –директор і наук. керівник заповідника «Біловезька пуща» в Білорусії, 1925–39 – проф., 1928–31 – зав. кафедри Познан. ун-ту в Польщі. П. 14.02.1942 в Сєрославі (Польща).

Наук. праці присвячено флористиці, систематиці та географії рослин. Вивчав флору півдня і південного сходу Росії, східну частину Польщі, Болгарії і Боснії, історію флори півд.-заходу Росії. Провів низку досліджень в галузі садівництва і лісівництва. Один із перших описав рослинні угрупування півд. степів і був ініціатором охорони їх природних комплексів. Сформулював принципи та задачі фітоценології (1891). Розробив поняття про біоекологічний потенціал виду (1925). Описав понад 20 видів рослин.

Чл.-кор. Польської АН (1932).

В. Г. Гармасар

ПЕНЬКОВСЬКИЙ Стефан – польський фізик-експериментатор, член Польської АН. Н. 28.07.1883

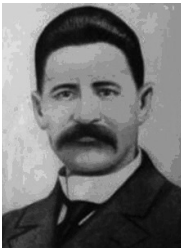

Й. К. Пачоський

С. Пеньковський

у Млиніві (нині Рівнен. обл.). З 1919 – проф. Варшав. ун-ту (в 1925–26, 1933–36 і 1945–47 – ректор) і з 1921 – також директор Ін-ту експериментальної фізики при ун-ті, 1953 – директор Ін-ту фізики Польської АН. П. 20.11.1953.

Наук. роботи присвячені фотолюмінесценції, рентгеноструктурному аналізу, радіоактивності, комбінаційному розсіянню світла. Створив школу фізиків.

Президент Польського фіз. товариства.

Ю. О. Храмов

ПЕРЕВЕЗЕНЦЕВ Володимир Миколайович – російський учений-матеріалознавець, доктор фіз.-мат. наук (1989), проф. Н. 10.08.1949 у Харкові. Закінчив Горьків. (нині – Нижньоновгород.) ун-т (1971), в якому працював, також директор Нижньоновгород. філіалу Ін-ту машинознавства РАН, згодом керівник Науково-навчального центру «Нові матеріали і технології» в Нижньому Новгороді.

Наук. дослідження й розробки стосуються фізики міцності й пластичності кристалічних тіл, зокрема технологій формування елементів конструкцій і деталей з високоміцних сплавів і композитів, високошкидкісної надпластичності,

В. М. Перевезенцев

Є. Ю. Перлін

В. Петришин

О. Ф. Петров

об'ємного та поверхневого зміцнення матеріалів і конструкцій інтенсивними фізичними полями, нанесення захисних покриттів, поведінки матеріалів в екстремальних режимах навантаження та експлуатації. Під його керівництвом створено технології одержання високоміцних субмікро- і нанокристалічних конструкційних матеріалів, захисні наноструктуровані композитні покриття, субмікрокристалічні алюмінієві сплави. Побудував теорію структурної надпластичності. Автор понад 200 публікацій, низки патентів і навчальних посібників.

Ю. О. Храмов

ПЕРЛІН Євген Юрійович – російський фізик-теоретик, доктор фіз.-мат. наук (1988), проф. Н. 25.01.1947 у Києві, з 1952 жив у Кишиневі (Молдав. РСР). Закінчив Кишинів. ун-т (1968) та аспірантуру при Ін-ті прикладної фізики АН Молдав. РСР (1971), в якому працював; з 1974 – у Держ. оптичному ін-ті в Ленінграді (Санкт-Петербурзі) (з 1979 – ст. наук. співробітник, з 1992 – провідний), також з 1995 – проф. Санкт-Петерб. техн. ун-ту.

Наук. праці (понад 100) стосуються квантової теорії взаємодії потужного випромінювання з твердими тілами, зокрема з контактними структурами і наноструктурами, інформаційних оптичних технологій. Розробив теорію оптичного ефекту Штарка в умовах подвійного резонансу на міжзонних, домішкових та екситонних переходах. Дослідив фотоіндуковані автоіонізаційно подібні резонанси у твердих тілах, вивчав нові типи багатофотонних переходів у них.

Ю. О. Храмов

ПЕТРИШИН Володимир – американський математик, проф. Н. 22.01.1929 у с. Ляшки Муровані (тепер с. Мурованe Львів. обл.). Закінчив Колумб. ун-т у США (1954), де працював у 1956–59; 1964–67 – у Чикаг. ун-ті, з 1967 – проф. Ратгер. ун-ту в Нью-Джерсі.

Наук. праці стосуються функціонального аналізу, топологічних інваріантів, методів розв'язку операторних рівнянь, теорії диференціальних рівнянь в частинних похідних. Розробив ітераційні і проекційні методи побудови розв'язків лінійних і нелінійних операторних і диференціальних рівнянь. Побудував теорію А-властивих операторів, діючих у просторах Банаха. Дав узагальнення методу послідовної верхньої релаксації на нескінченно вимірний випадок. Довів низку теорем щодо нерухомих точок. Розвинув

теорію топологічного індексу для багатозначних відображень.

Іноземний член НАН України (1992). Пр. ім. М. М. Крилова (1992).

А. С. Литвинко

ПЕТРОВ Олег Федорович – російський фізик-експериментатор, акад. РАН (2016). Н. 2.08.1961 в Євпаторії (Крим). Закінчив Моск. фіз.-техн. ін-т (1985). З 1988 працював в Інті високих температур АН СРСР (РАН), з 2009 – заст. директора з наук. роботи Об'єднаного інституту високих температур РАН.

Виконав цикл експериментальних досліджень структурних, динамічних і транспортних властивостей запорошеної плазми в лабораторних умовах, умовах мікрогравітації (на орбітальній станції «Мир» і Міжнародній космічній станції), у зовнішніх полях у широкому діапазоні температур і тисків – в плазмі газових розрядів при кімнатних і кріогенних температурах, в плазмі, індукованій ультрафіолетовим випроміненням, електронно-пучковій плазмі, термічній плазмі. Автор понад 200 наук. праць, в т.ч. 5 монографій.

Пр. Уряду РФ (2010).

О. Г. Луговський

ПЕТРОВСЬКИЙ Віль Семенович – російський вчений-гідроакустик, доктор техн. наук (1968). Н.10.09.1924 в Києві. Учасник (1941–45) Другої світової війни. Закінчив Ленінград. політехн. ін-ту (1951). В 1951–76 працював у Центр. НДІ ім. академіка О. М. Крилова в Ленінграді (інженер, начальник науково-дослідної лаб., відділення), 1976–98 – в НДІ «Атолл» в Дубні Моск. обл. (директор, начальник науково-дослідного сектору, провідний наук.

В. С. Петровський

В. О. Пєтухов

співробітник, заст. директора з наук. роботи). П. 7.01.2003.

Науково-технічна діяльність в галузі гідродинаміки і гідроакустики. Зробив внесок у становлення і развиток інституту, формування його наукових традицій, визначення основних напрямів досліджень, створення науково-дослідної бази. Автор 20 наук. праць, зокрема 2 монографій, 3 книг і 7 винаходів.

Держ. пр. СРСР (1971). Пр. ім. О. М. Крилова (1973).

О. Г. Луговський

ПЄТУХОВ Валентин Опанасович – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук, проф. Н. 3.12.1907 в Харкові. Закінчив Ленінград, політехн. ін-т (1934). В 1934–49 працював у Харків. фіз.-техн. ін-ті, 1950–54 і 1960–77 – Фізичному ін-ті АН СРСР (з 1960 – зав. лаб.), 1954–59 – заст. директора Лабораторії високий енергій Об'єднаного ін-ту ядерних досліджень в Дубні, з 1952 – також проф. Моск. ун-ту. П. 23.05.1977.

Наук. дослідження з ядерної фізики, прискорювальної техніки, астрофізики. В 1937 з К. Д. Синельниковим та А. К. Вальтером побудував електростатичний генератор на 2,5 Ме В. В 1948 з А. О. Коломенським та М. С. Рабіновичем запропонував новий тип сильнофокусуючого

В. Д. Письменний

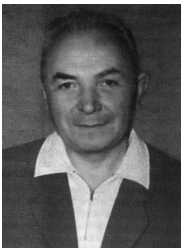

Й. Б. Погребиський

прискорювача – кільцевий фазотрон. Очолював спорудження протонного синхрофазотрона на 180 МеВ (1952), брав участь в розробці та створенні дубненського синхрофазотрона на 10 ГеВ, з А. Л. Мінцем та ін. запропонував 1961 принцип автокорекції.

Ленін. пр. (1959).

Ю. О. Храмов

ПИСЬМЕННИЙ В'ячеслав Дмитрович – російський фізик, чл.- кор. РАН (1984). Н. 17.08.1932 в Керчі. Закінчив Моск. ун-т (1958), де працював з 1961 в Н.-д. ін-ті ядерної фізики; з 1975 – у філіалі Ін-ту атомної енергії ім. І. В. Курчатова в Червоній Пахрі (з 1991 – Троїцький ін-т інноваційних і термоядерних досліджень) (з 1978 – директор, з 2003 – наук. керівник), також проф. Моск. фіз.-техн. ін-ту.

Наук. дослідження присвячені квантовій електроніці та фізиці плазми, зокрема динаміці плазми й розробці методів збудження потужних газових лазерів. Вивчав електродинамічне прискорення плазмових згустків і взаємодію рухомої плазми з магн. полем. Здійснив лазерну генерацію безпосередньо енергією ядерних реакцій (ртутно–гелієвий лазер), розробив фіз. принципи створення потужних електроіонізаційних CO_2-лазерів, різноманітні типи потужних фіз. і технолог. газорозрядних лазерів. Відкрив явище народження та розвитку перегрівної нестійкості плазми, з'ясував роль лінійчастого випромінювання домішок у балансі енергії термоядерної плазми, виявив різке зростання потужності генерації лазера при збудженні робочого середовища несамостійним розрядом, контрольованим іонізуючим випромінюванням.

Ленін. пр. (1984). Держ. пр. СРСР (1978). Держ. пр. РФ (2002).

Ю. О. Храмов

ПОГРЕБИСЬКИЙ Йосип Бенедиктович – російський математик та історик науки, доктор фіз.-мат. наук (1965). Н. 23.02.1906 в Умані. Закінчив Київ. ун-т (1928). У 1931–35 – асистент, доцент ряду вищих навчальних закладів Києва. Учасник (1941–45) Другої світової війни. У 1935–41 і 1946–62 – ст. наук. співробітник Ін-ту математики АН УРСР, 1962–72 – Ін-ту історії природознавства і техніки АН СРСР. П. 20.05.1972 у Москві.

Наук. праці стосуються алгебри, теорії рядів, теорії звичайних диференціальних рівнянь, гідродинаміки, теорії фільтрації ґрунтових вод, теорії коливань. прикладної та обчислювальної математики, механіки, а також історії математики і механіки XVIII–XX ст. Перший застосував до дослідження власних значень і власних функцій крайової задачі Штурма–Ліувілля метод Чаплигіна наближеного інтегрування диференціальних рівнянь. Дослідив обтікання зі зривом струменів при наявності у рідині зони застою. З'ясував властивості траєкторій системи звичайних диференціальних рівнянь третього порядку в околі положення рівноваги в неаналітичному випадку, що має пряме відношення до сучасної теорії дивних аттракторів.

З 1950 досліджував наук. творчість Г. Ф. Вороного, М. В. Остроградського, С. В. Ковалевської, Л. Ейлера, О. М. Ляпунова, брав участь у виданні їх творів. З 1960 працював у галузі математичної бібліографії, один з ініціаторів та авторів чотиритомного видання «Історії вітчизняної математики» (1966–71), двотомної «Історії механіки» (1971–72).

Чл.-кор. Міжнародної академії історії науки (1965).

С. А. Хорошева

ПОДГОРЕЦЬКИЙ Михайло Ісакович – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук, проф. Н. 22.04.1919 в Запоріжжі. Закінчив Моск. ун-т (1941). В 1942–55 працював у Фізичному ін-ті АН СРСР, 1955–56 – Електрофіз. лабораторії АН СРСР, 1956–95 – начальник сектору, головний наук. співробітник Лабораторії високих енергій Об'єднаного ін-ту ядерних досліджень в Дубні, також в 1965–95 – проф. Моск. ун-ту. П. 19.04.1995.

Наук. праці з ядерної фізики, нейтронної фізики, фізики елементарних частинок, оптики. Виконав піонерський цикл досліджень модуляцій та биття в атомних і ядерних переходах. Передбачив 1964 ядерну прецесію спіну нейтрона в поляризованій мішені. Вивчав інтерференційні осциляції в розпадах нейтральних каонів, розробив новий підхід до проблеми тотожності й розрізнення частинок та з Г. І. Копиловим – новий метод визначення просторово-тимчасових розмірів генерації тотожних частинок при їх множинному народженні.

Ю. О. Храмов

ПОКАТИЛОВ Євген Петрович – молдавський фізик-теоретик, чл.- кор. АН Молдав. РСР (1989).

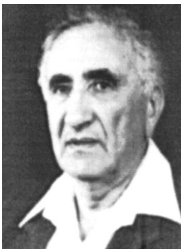

М. І. Подгорецький

Г. Й. Покровський

Н. 27.01.1927 в Одесі. Закінчив Кишинів. ун-т (1950), в якому працював (з 1973 – проф.). П. 1.02.2011.

Наук. праці стосуються фізики напівпровідників і діелектриків, оптичних і кінетичних явищ у малорозмірних структурах, поляронних і релакційних процесів. Автор близько 300 праць і 13 винаходів, низки підручників і посібників.

Держ. пр. Молдав. РСР (1987).

Ю. О. Храмов

ПОКРОВСЬКИЙ Георгій Йосипович – російський фізик та інженер, доктор техн. наук, проф. Н. 13.04.1901 у Києві. Закінчив Моск. ін-т народного господарства (1923). В 1925–31 викладав у Моск. вищому техн. училищі та Моск. інженерно-технічному ін-ті, з 1932 – проф. Військово-інженерної академії, з 1944 – Військово-повітряної інженерної академії ім. М. Є. Жуковського. П. 15.02.1979.

Науково-технічні дослідження й розробки стосуються фізики вибуху, зокрема спрямованих вибухів, відцентрового моделювання в гірничій справі та будівництві. Спільно з ін. запропонував зведення з допомогою спрямованого вибуху селезахисної греблі на р. Мала Алматинка та іригаційної греблі на р. Вахш у Таджикистані. Перший у СРСР

С. С. Покровський

Ю. Полянський

висунув ідею далекого експедиційного всюдихіда.

Держ. пр. СРСР (1971). Засл. діяч науки і техніки РРСФР (1967). Генерал-майор інженерної служби. Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

ПОКРОВСЬКИЙ Сталь Сергійович – організатор атомної промисловості, доктор техн. наук. Н. 8.03.1926 у Харкові. Закінчив Гірничо-металургійний комбінат в Алма-Аті (1948). В 1964–67 керував будівництвом урановидобувного підприємства, 1968–97 – директор ПВО у Краснокам'янську Читин. обл. (Росія). П. 3.03.1997.

Науково-виробнича діяльність стосується технологіям добування й переробки уранової руди та радіаційної безпеки на урановидобувних підприємствах. Автор понад 100 наук. праць.

Герой Соц. Праці (1980). Член Академії гірничих наук. Ордени і медалі. Почесний громадянин Краснокам'янська.

Ю. О. Храмов

ПОЛЯНСЬКИЙ Юрій – геолог, географ та археолог, проф. Н. 6.03.1892 у с. Жовтанці (тепер Львів. обл.). Закінчив Львів. ун – т. Був старшиною Укр. галицької Армії і членом Укр. військової організації (1920). В 1921–27 працював у Львові вчителем Академічної гімназії, 1937–39 – інспектором середніх шкіл, 1939–41 – у Львів. ун-ті, одночасно – проф. Греко-Католицької богословської академії та директор Природознавчого музею НТШ (з 1928). В 1945–47 – проф. Укр. вільного ун-ту в Німеччині, 1947–56 – геолог Держ. геологічного ін-ту в Аргентині, з 1956 – проф. Держ. ун-ту в Буенос–Айресі. П. 19.07.1075.

Наук. праці присвячені вивченню четвертинної геології, археології та геоморфології Поділля і Полісся України, геології, геоморфології та неотектоніки Аргентини.

Член АН Аргентини.

Г. А. Дороніна

ПОНОМАРЬОВ Леонід Іванович – російський фізик, чл.- кор. РАН (1994). Н. 12.02.1937 у Дружківці Донец. обл. Закінчив Моск. ун-т (1963) і працював в Об'єднаному ін-ті ядерних досліджень в Дубні Моск. обл., з 1983 – зав. лаб., відділу Ін-ту молекулярної фізики Рос. нац. центру «Курчатівський ін-т», також працював у Моск. фіз.-техн. ін-ті.

Наук. праці стосуються квантової механіки, мезоатомної і мезомолекулярної фізики, мюонного каталізу, мезонної хімії. Розв'язав задачу двох центрів квантової механіки в загальному випадку і відкрив у ній конфігураційну взаємодію термів; побудував модель великих мезомолекул, яка започаткувала мезонну хімію; розробив метод прецизійних обчислень енергії зв'язку систем трьох тіл і метод розв'язання задачі трьох тіл з кулонівською взаємодією, обчислив поляризацію вакууму в системі трьох тіл і поляризаційні зсуви енергій зв'язку мезомолекул; побудував

якісну теорію резонансного утворення мезомолекул. Автор відомих науково-популярних книг.

Золота медаль ім. І. В. Курчатова (1986), пр. «Просвітитель» (2009).

Ю. О. Храмов

ПОПКОВ Юрій Соломонович – російський вчений у галузі інформаційних технологій та автоматизації складних систем, чл.-кор. РАН (2000). Н. 16.10.1937 в Луганську. Закінчив Моск. енергетичний ін-т. У 1960–76 працював в Ін-ті автоматики та телемеханіки АН СРСР, 1976–85 – зав. лаб., 1985–90 – відділу, 1990–2002 – заст. директора, з 2002 – директор Ін-ту системних досліджень АН СРСР (нині Ін-т системного аналізу РАН), водночас з 1992 – проф., з 2000 – зав. кафедри Моск. фіз.-техн. ін-ту.

Наук. праці стосуються макросистемного підходу до математичного описання динамічних систем детермінованої та стохастичної природи, моделей рівноважних і нерівноважних станів, методів дослідження характеристик макросистем і їх реалізації з використанням сучасних інформаційних технологій, вирішення завдань міського та регіонального планування, великих транспортних систем, комп'ютерної томографії, економічних процесів. Запропонував методи дослідження динаміки стохастичних систем з розривними нелінійностями, макросистемне описання процесів дуальної природи, новий клас числових методів (мультиплікативний), орієнтованих на інформаційне забезпечення людино-машинних систем. Розробив відновлення зображень комп'ютерної томографії за проекціями, математичну модель для прогнозування динаміки

Л. І. Пономарьов

Ю. С. Попков

населення ЄС. Автор 170 наук. праць, в т.ч. 14 монографій. Створив наук. школу.

Засл. діяч науки РФ (1999). Член низки академій наук.

А. С. Литвинко

ПОСТОВСЬКИЙ Ісак Якович – російський хімік-органік, акад. АН СРСР (1970). Н. 17.03.1898 в Одесі. Закінчив Вищу технічну школу в Мюнхені (1924), де працював, з 1926 – в Уральському політехн. ін-ті (з 1933 – проф.). П. 21.11.1980.

Наук. роботи присвячені вивченню будови та фізіологічній активності органічних сполук, таутомерії, теорії кольоровості, впливу просторових факторів на реакційну здатність органічних сполук, хімії азотовмісних гетероциклічних сполук. Досліджував будову природних органічних пігментів і порфіринів. Синтезував 1938 нові сульфаніламіди, в т.ч. сульфідін, у роки Другої світової війни організував (1941–45) на Свердлов. хіміко-фармацевтичному з-ді виробництво цього препарату. Створив нові протитуберкульозні препарати, протипухлинні сполуки, здатні виводити з організму важкі та радіоактивні метали. Брав участь у дослідженні вуглехімічної та нафтохімічної бази Уралу,

І. Я. Постовський

Я. І.Принц

в організації виробництва фторорганічних сполук.

Держ. пр. СРСР (1946, 1952).

Ю. І. Мушкало

ПРИНЦ Яків Іванович – молдавський учений-ентомолог, акад. АН Молдав.РСР (1961). Н. 23.09.1891 в с. Чуча (Крим). Закінчив Моск. ун-т (1917). У 1917–30 працював у н.-д. установах Азербайджану та Грузії, з 1930 – зав. відділу Всесоюз. НДІ виноградарства в Тбілісі, з 1934 – зав. лаб. Всесоюз. ін-ту захисту рослин у Ленінграді; з 1946 – зав лаб. на Молдав. станції Всесоюз. ін-ту захисту рослин у Кишиневі, 1950–56 – зав. відділу Ін-ту плодівництва, виноградарства і виноробства МолдавРСР, з 1956 – зав. відділу Ін-ту зоології АН Молдав. РСР. П. 23.05.1966 у Кишиневі.

Наук. праці присвячені біології та екології шкідників с.г. культур і розробці заходів боротьби з ними. Запропонував методи боротьби з виноградною філоксерою з використанням фумігатів. Довів можливість вирощування кореневласних виноградників на ґрунтах різного типу за умови стійкості сорту до філоксери. З А. В. Благовєщенським запропонував фенольну теорію філоксеростійкості винограду (1949).

В. Г. Гармасар

ПРИСЯЖНЮК Сергій Прокопович – учений в галузі інформаційних технологій, доктор техн. наук (1990), проф. Н. 12.05.1948 у с. Рижанівка Черкас. обл. З 2002 – Ген. директор Ін-ту телекомунікацій, з 2010 – зав. кафедри Ун-ту інформаційних технологій, механіки та оптики (Санкт-Петербург).

Наук. праці стосуються радіоелектроніки, інформаційно-комунікаційних технологій, когнітивних геоінформаційних систем, регіональних систем автоматизованого управління та зв'язку, оптоінформатики, обробки та захисту інформації. Розробив пристрої для розподілу потоків інформації (1979) та розділення напрямків прийому і передачі в дуплексних системах зв'язку (1983), аналізатор стану каналу множинного доступу (1987), обладнання для комутації пакетів інформації (1994). Запропонував технологію геоінформаційної підтримки прийняття рішень на основі об'єктно-орієнтованої моделі бази геопросторових даних (2015).

А. С. Литвинко

ПРІМАКОВ Генрі – американський фізик-теоретик, член НАН США. Н. 12.02.1914 в Одесі (1923 переїхав до Нью-Йорка). Закінчив Колумб. ун-т (1935), в 1938 отримав ступінь доктора фізики в Нью-Йорк. ун-ті. В 1940–46 працював у Політехн. ін-ті в Брукліні, Колумб. і Нью-Йорк. ун-тах, 1946–60 – Вашінгтон. ун-ті в Сент-Луїсі, з 1960 – проф. Пенсильван. ун-ту. П. 25.07.1983.

Дослідження в галузі ядерної фізики і теорії елементарних частинок. Відомий «ефектом Прімакова».

Ю. О. Храмов

ПРОКОПОВИЧ Феофан – видатний просвітницький, державний і

церковний діяч, філософ, математик, природодослідник. Н. 1681 у Києві. Закінчив Києво-Могилянський колегіум (1698), Колегіум св. Афанасія у Римі (1702), стажувався в ун-тах Лейпціга, Галле, Йєни в Німеччині (1701–1702). У 1705–16 – проф. (з 1707 – префект, з 1711 – ректор) Києво-Могилянської академії. З 1716 – радник Петра 1 у справах просвітництва, 1718 – єпископ Псковський, 1724 – архієпископ Новгородський, 1721 – віце-президент Синоду. П. 19.09.1736 у Новгороді, похований у новгородському Софійському соборі.

В галузі природознавства дотримувався позицій картезіанства та науки XVII–XVIII ст. Заснував літературно-філософський гурток «Вчена дружина», брав активну участь в організації Петерб. академії наук (1725), на власні кошти заснував першу в Росії загальноосвітню школу. Викладав поетику, риторику, філософію, у 1707–1709 перші й майже єдині до середини XVIII ст. в Російській імперії математичні курси (геометрія, арифметика, механіка, фізика, астрономія), які за науковим та методичним рівнем відповідали кращим курсам західноєвропейських навчальних закладів. Стверджував положення про однорідність земної та небесної матерії, перший в Російській імперії сформулював філософський принцип збереження матерії, висловив ідею саморуху як універсальної властивості тіл, інерціальної природи руху, ідею кількісного збереження руху. Пропагував геліоцентричну систему будови світу М. Коперніка, в основі викладання геометрії поклав праці Евкліда. Курс лекцій з математики «Два перші й найщедріші джерела

Г. Прімаков

Ф. Прокопович

математики – арифметика і геометрія, викладені студентській молоді у роках Господніх 1707 і 1708» зберігся донині. Залишив значну літературну спадщину – виступи, трактати, драми російською, польською, латинською мовами, яка АН УРСР видана в 1980–81 у тритомному зібранні «Філософські твори».

С. А. Хорошева

ПУЛЮЙ Іван Павлович (Йоганн) – фізик-експериментатор і електротехнік, громадський діяч, проф. Н. 2.02.1845 у Гримайлові (нині Тернопіл. обл.). Закінчив Віден. ун-т (1872), в 1877 одержав ступінь доктора філософії в Страсбурз. ун-ті. З 1884 – проф. Праж. політехн. ін-ту (в 1888–89 – ректор). П. 31.01.1918 у Празі.

Наук. дослідження стосуються молекулярної фізики, розрядів у газах, рентгенівських променів, техн. фізики. Визначав коефіцієнти тертя й дифузії газів і пари. Виготовив низку конструкцій газорозрядних трубок, зокрема 1882 трубку, яка була прообразом рентгенівської. Одержав 1896 Х-промені, вивчав їх властивості, зокрема виявив, що вони спричиняють іонізацію газів. Установив роль сорбції в газовому розряді (використовується для поліпшення вакууму), принципи

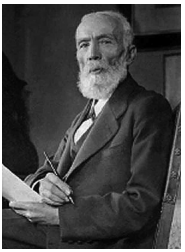

І. П. Пулюй

Б. А. Пурін

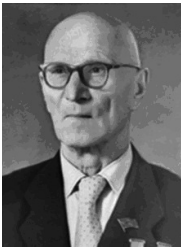

В. С. Пустовойт

В. І. Пустовойт

дегазації вакуумної техніки. Винайшов лампу накалювання, шахтарську лампу, ряд приладів телефонного зв'язку, спроектував низку електростанцій і брав участь у їх будівництві. З П. Кулішем і І. Нечуй-Левицьким переклав українською біблію, 1871 у Відні опублікував українською молитовник.

Президія НАН України заснувала премію імені І. П. Пулюя, його ім'я присвоєно Тернопіл. політехн. ін-ту.

Ю. О. Храмов

ПУРІН Бруно Андрійович – латвійський фізико-хімік, акад. АН Латв. РСР (1971). Н. 16.12.1928 у Бердянську. Закінчив Латв. ун-т у Ризі (1951). З 1951 працював в Інті неорганічної хімії АН Латв.РСР (з 1962 –директор), з 1975 – академік-секретар Відділення хімічних і біологічних наук АН Латв. РСР, 1984–89 – Президент АН Латв. РСР. П. 21.05.2001.

Наук. роботи в галузі електрохімії. Дослідив закономірності електроосадження різних металів із комплексних пірофосфатних електролітів, особливості катодного відновлення металів асиметричним змінним струмом. Розробив і впровадив у промисловість технологію електроосадження цинку, міді, срібла та олова. Розвинув новий науковий напрям – електрохімічну екстракцію з використанням рідких мембран. Розробив екстракційно-електрохімічні методи добування низки металів і неорганічних сполук із промислових розчинів і природних вод.

Акад. АН СРСР (1987). Держ. нагороди СРСР.

Ю. І. Мушкало

ПУСТОВОЙТ Василь Степанович – російський учений-селекціонер, акад. АН СРСР (1964) і ВАСГНІЛ (1956). Н. 14.01.1886 в с. Таранівка (нині Харків. обл.). Закінчив Кубан.с.г. ін.-т (1926), в якому викладав, також з 1924 – керував селекційною станцією олійних культур, 1936–72 – зав. відділу Всесоюз. н.-д. ін-ту олійних культур у Краснодарі. П. 11.10.1972.

Наук. праці присвячені біології, селекції, агротехніки соняшника. Вивів 34 високомаслянисті сорти соняшника («Круглик А-14», «Передовик», «Салют» та ін.), розробив нову систему насінництва соняшника, засновану на щорічному сортооновленні.

Герой Соц. Праці (1957, 1963). Держ. пр. СРСР (1946, 1959). Засл. діяч науки РРФСР (1969), Всесоюз. н.-д. ін-т олійних культур носить його ім'я.

В. Г. Гармасар

ПУСТОВОЙТ Владислав Іванович – російський фізик, акад. РАН (2006). Н. 15.11.1936 у Бердянську Запоріз. обл. Закінчив Дніпропетр. ун-т (1959) та аспірантуру при Фізичному ін-ті АН СРСР (1963). З 1995 – директор Науково-технологічного центру унікального приладобудування РАН та зав. кафедри Моск. вищого техн. ун-ту ім. М. Е. Баумана.

Наук. дослідження в галузі твердотільної електроніки, акустоелектроніки та акустооптики, оптоелектроніки, наукового приладобудування. Спільно з Ю. В. Гуляєвим висунув ідею використання в електроніці поверхневих акустичних хвиль, що започаткувало акустоелектроніку. Створив спектрометри інфрачервоного видимого та ультрафіолетового діапазонів з унікальними характеристиками. Запропонував використати інтерферометр Майкельсона для виявлення гравітаційних хвиль, що ініціювало низку проектів. Автор понад 400 наук. праць, свідоцтв і патентів. Створив наукову школу.

Держ. пр. СРСР (1974, 1984). Держ пр. РФ (1993, 2006).

Ю. О. Храмов

ПУХАЛЬСЬКИЙ Анатолій Васильович – російський учений-селекціонер, акад. ВАСГНІЛ (1975). Н. 16.07.1909 в Києві. Закінчив Маслів. ін-т селекції й насінництва (1932). В 1938–45 працював на Шатилів. селекційній станції в Орлов. обл. (з 1942 – директор), 1952–54 – директор Всесоюз. селекційно-генетичного ін-ту в Одесі, з 1958 – зав. лаб. Моск. відділення Всесоюз. ін-ту рослинництва, також 1960–68 – головний учений секретар ВАСГНІЛ. П. 28.02.2008 у Москві.

А. В. Пухальський

А.-Б. П. Пшеборський

Наук. праці присвячені селекції, насінництву й сортовипробуванню зернових культур. Розробляв методичні питання вивчення рослинних ресурсів для використання їх у селекції. Районував та організував насінництво давніх сортів пшениць – Яранки, Стрелинської та ін. Очолював експедиції до країн Африки (Туніс, Марокко) і Півд. Америки (Болівія, Перу, Еквадор) з метою збирання аборигенних форм і сортів картоплі, люпину, кукурудзи, бавовни та інших культур для введення їх у селекційну практику в СРСР (1970–71).

В. Г. Гармасар

ПШЕБОРСЬКИЙ Антоній-Боніфацій Павлович – математик, механік, проф. Н. 3.08.1871 в с. Хороше Київ. губ. (нині Вінниц. обл.). Закінчив Київ. ун-т (1894). В 1898–22 працював у Харків. політехн. ін-ті, 1899–22 – Харків. ун-ті (з 1905 – проф., 1919–21 – ректор). У 1921 заарештований на основі безпідставного звинувачення у шпигунстві на користь Польщі, проте після двадцятиденного перебування під арештом виправданий. У 1922–23 – проф. Вілен. ун-ту у Вільнюсі, 1923–41 – Варшав. ун-ту і Варшав. політехнікуму. П. 11.09.1941.

Наук. праці присвячені неголономній механіці, диференціальній

геометрії, теорії диференціальних рівнянь, теорії наближених функцій. Вивів узагальнені динамічні рівняння для нелінійної неголономної механіки, довів еквівалентність принципу Д'Аламбера–Лагранжа принципу найменшого примушення Гаусса для випадку матеріальних систем з нелінійними відносно швидкостей неголономними в'язями, дав власне визначення можливого переміщення системи, яке містить класичне визначення Лагранжа як окремий випадок. З 1913 досліджував питання теорії багаточленів, які найменше відхиляються від нуля. Низка праць присвячена історії математики, зокрема історії Харків. математичного товариства.

Пр. і золота медаль ім. І. І. Рахманінова (1895).

С. А. Хорошева

РАБІНОВИЧ Адольф Йосипович – російський фізико-хімік, чл.-кор. АН СРСР (1933). Н. 5.04.1893 в Одесі. Закінчив Ново рос. ун-т в Одесі (1915). У 1915–17 працював на заводі в Одесі, 1917–23 викладав у вузах Одеси; з 1923 – в Хімічному (згодом Фізико-хімічному) ін-ті в Москві, одночасно в 1930–38 – проф., 1938–42 – зав. кафедри колоїдної хімії Моск. ун-ту. П. 19.09 1942.

Наук. роботи в галузі колоїдної хімії та фотохімії. Ввів прецизійні методи дослідження колоїдів. Встановив зв'язок між адсорбцією іонів і стабільністю колоїдних систем. Запропонував адсорбційну теорію фотографічного проявлення, з'ясував вплив адсорбції на спектри поглинання і сенсибілізуючу дію барвників.

Ю. І. Мушкало

РАБІНОВИЧ Самуїл Павлович – російський інженер-конструктор, один з основоположників практичної радіолокації. Н. в 1909 в с. Кам'янка (нині Дніпропетр. обл.). Закінчив Моск. ін-т інженерів зв'язку (1937). З 1942 – заст. головного конструктора КБ заводу 465, з 1945 – головний конструктор НДІ-20 в Москві, в 70-ті роки – головний конструктор НДІ-244. П. в 1988 в Москві.

Головний конструктор низки перших радіолокаційних станцій, розроблених у 40–60 роки. Брав участь у створенні першої практичної радіолокаційної станції (РЛС) РУС-2 «Редут» (1937–40), РЛС СОН-2, СОН-4 («Промінь»), РЛС СТ-68 (5Н59), радіолокаційної станції візування ракет-перехоплювачів і станції передачі команд (експериментальної системи протиракетної оборони.

Держ. пр. СРСР (1950). Засл. діяч науки і техніки РРФСР. Ордени СРСР.

О. Г. Луговський

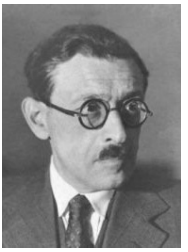

А. Й. Рабінович

С. П. Рабінович

РАДКЕВИЧ Катерина Олександрівна – російський геолог, чл.-кор. АН СРСР (1970). Н. 29.11.1908 в Києві. Закінчила Середньо–Азіатський геологорозвідувальний ін-т у Ташкенті (1931). В 1931–32 працювала в геологічних партіях в Середній Азії, 1937–59 – Ін-ті геологічних наук АН СРСР, з 1959 – у Далекосхідному геологічному ін-ті Сибір відділення АН СРСР (1959–70 – директор). П. 10.01.1994 у Москві.

Наук. дослідження присвячені вивченню родовищ рудних корисних копалин металогенії. В межах Тихоокеанського рудного поясу відкрила закономірності розміщення рудних копалин, склала першу у світі металогенічну карту цього регіону і виявила залежність характеру руд від будови земної кори. Розробляла проблему зв'язку глибинних оболонок Землі з процесами рудоутворення, а також планетарною мережею розломів.

Герой Соц. Праці (1969). Ордени СРСР.

Г. А. Доронина

РАЄВСЬКИЙ Борис Миколайович – німецький радіобілог і біофізик, проф. Н. 17.07.1893 в Чигирині (нині Черкас. обл.). Закінчив Київ. ун-т (1917) та Франкфурт. ун-т (1921), в якому працював (з 1934 – зав. кафедри, 1937–66 – директор Рентгенологічного ін-ту при ун-ті). П. 22.11.1974.

К. О. Радкевич

Б. М. Раєвський

Наук. праці присвячені радіології, радіобіології, біофізиці. Досліджував за допомогою методів радіаційної хімії закономірності впливу іонізуючого випромінювання на біологічні об'єкти і спричинені ним зміни в молекулах нуклеїнових кислот, білків і ліпідів. Науково обґрунтував в радіобіології поняття «доза-ефект», «фактор часу опромінення», «радіочутливість» та ін. Неодноразово приїжджав в СРСР для читання лекцій з основних питань радіобіології.

Його ім'ям названо Біофізичний ін-т у Саарбюккені.

В. Г. Гармасар

РАЙЗЕР Юрій Петрович – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук (1959), проф. (1968). Н. 26.01.1927 в Харкові. Закінчив Ленінград. політехн. ін-т (1949). Працював в Ін-ті прикладної математики АН СРСР, Ін-ті хімічної фізики АН СРСР, Ін-ті фізики Землі АН СРСР, з 1965 – зав. відділу, головний наук. співробітник Ін-ту проблем механіки РАН, з 1968 – також проф. Моск. фіз.-техн. ін-ту.

Наук. дослідження присвячені фізиці ударних хвиль, фізиці вибуху, фізиці високих температур, фізиці плазми, дослідженню газового розряду та взаємодії електромагнітного і лазерного випромінювання з газами та плазмою. Розробив теорії структури та яскравості фронту сильних ударних хвиль (1957–59), пробою газу лазерним променем (1964), розповсюдження розрядів (1965–73). Передбачив 1970 можливість створення безперервного оптичного розряду та оптичного плазмотрона, реалізованого на досліді, і побудував теорію явища. Запропонував 1975 ефективний метод організації розряду, покладений в основу технологічних CO_2-лазерів типу «Лантан».

Ленін. пр. Засл. діяч науки РФ (2002).

Ю. О. Храмов

РАКОВСЬКИЙ Іван – антрополог і зоолог, проф. Н. 24.08.1874 в с. Протеси (нині Івано–Франків. обл.). Закінчив Львів. ун-т (1896). У 1898–1908 викладав природничі науки в гімназіях Коломиї, 1908 переїхав до Львова, де працював секретарем Наук. товариства ім. Т. Г. Шевченка (НТШ); викладав у гімназіях (до 1928), у 1921–25 – один з організаторів і проф. зоології та антропології Львів. ун-ту (таємного). В 1915–26 – редактор збірників НТШ, 1930–33 – головний редактор першої тритомної «Української загальної енциклопедії». В 1944 емігрував до Німеччини, 1948 – до США. П. 1.03.1949 у м. Ньюарк.

У 1904–1906 під керівництвом Ф. Вовка проводив антропологічні проміри в Карпатах і на Поділлі, під час яких зроблено обміри 726 осіб, понад півтори тисячі фотографій, зібрано колекцію волосся та значний етнографічний матеріал для Музею НТШ, Музею народознавства у Відні, етнографічного відділу Рос. музею в Петербурзі. Розвинув теорію Ф. Вовка щодо расової структури України, висунув теорію суміші шістьох головних європейських типів, не

відкидаючи переважної кількості динарського на всій території України.

Голова НТШ (1935–40), член багатьох наукових і просвітницьких товариств.

Г. Г. Костюк

РАПОПОРТ Анатоль – американський біолог і психолог. Н. 22.05.1911 у м. Лозова (тепер Харків. обл.). В 1921 емігрував до США, де 1941 закінчив Чикаг. ун-т, у 1955–76 – проф. Мічиган. ун-ту; 1970–2007 – ун-ту в Торонто (Канада). П. 20.01.2007.

Наук. дослідження в галузі математичної біології, психології, загальної теорії систем. Здійснив аналіз зв'язків між мовою, мисленням і поведінкою людини. Вивчав використання мови в конфліктних ситуаціях. Застосовував методи теорії ігор для аналізу поведінки та математичні моделі для аналізу феноменів паразитизму і симбіозу. Автор понад 400 наук. праць, в т.ч. 19 монографій.

Президент Міжнародного товариства з досліджень проблем загальної семантики (1965–66).

В. Г. Гармасар

РАТАЙЧАК Генрик – фізик Н. 30.09.1932 у с. Кадобно (нині Івано-Франків. обл.). Закінчив Вроцлав. техн. ун-т (1957). Працював у Вроцлав. ун-ті та Ін-ті низькотемпературних і структурних досліджень Польської АН, потім – у наук. установах Англії, Франції, Індії, Японії, з 1996 – директор Наук. центру Польської АН у Парижі.

Наук. праці стосуються фізики рідин і рідких кристалів, спектроскопії, фероелектриків.

Іноземний член НАН України (2003).

В. М. Палій

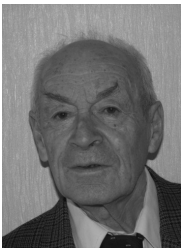

Ю. П. Райзер

А. Рапопорт

РАФАЛОВИЧ Артемій Олексійович – лікар і мандрівник, проф. Н. в 1816 в Могилеві-на-Дністрі. Медичну освіту одержав у Праж., Берлін. и Дерпт. ун-тах. З 1841 – проф. судової медицини Рішельєв. ліцею в Одесі. В 1846–48 очолював протичумну експедицію по країнах Близького Сходу і Північної Африки. З 1848 – член Імператорської медичної ради. П. у 1851 у Санкт-Петербурзі.

Вивчав епідемічний стан (чума, віспа), а також соціально – економічні проблеми і етнографію у Сірії, Єгипті, Турції, Палєстині, Алжирі, Тунісі та ін. країнах. Автор багатьох наук. праць та книги «Путешествие по нижнему Египту и внутренним областям Дельты» (СПб., 1850).

Член Рос. географічного товариства (1849).

Г. Г. Костюк

РАШБА Еммануїл Йосипович – російський фізик-теоретик, доктор фіз.-мат. наук (1964), проф. (1967). Н. 30.10.1927 в Києві. Закінчив Київ. ун-т (1949). В 1954–60 працював в Ін-ті фізики АН УРСР, 1960–66 – зав. відділу Ін-ту напівпровідників АН УРСР (Київ); з 1966 – зав. сектору, відділу Ін-ту теор. фізики АН СРСР (Чорноголовка Моск. обл.) та з 1967 – проф. Моск. фіз.-техн. ін-ту; з 1992 – проф. Гарвард. ун-ту в США.

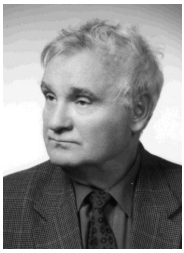

Г. Ратайчак

Е. Й. Рашба

Наук. дослідження в галузі теорії твердого тіла, теорії напівпровідників і напівпровідникових приладів, спектроскопії молекулярних кристалів, спінтроніки. Передбачив існування автолокалізаційного бар'єру для екситонів і співіснування вільних та автолокалізованих екситонів, велетенські сили осциляторів домішкових екситонів у молекулярних кристалах (1957) і напівпровідниках (1962), комбінований резонанс – інтенсивне електр. збудження спінових переходів (1960) і розвинув (1961–64) його теорію для зонних і зв'язаних носіїв у напівпровідниках. Передбачив велетенське збільшення сили осциляторів (ефект Рашби). Побудував теорію вібронних кристалів (1966–68), теорію зв'язаних станів фононів з електронними агрегатами у напівпровідниках (1971–76). Передбачив електричний пінч-ефект в анізотропних напівпровідниках (1964) та анізотропні розмірні ефекти в багатодолинних напівпровідниках і напівметалах (1965–69).

Ленін. пр. (1966). Пр. ім. А. Ф. Йоффе (1987), С. І. Пекара (2007).

Ю. О. Храмов

РЕБРОВ Олексій Кузьмич – російський вчений в галузі машинобудування, механіки та процесів управління, акад. РАН (2000). Н. 30.07.1933 у с. Верхньо-Богданівка Луган. обл. Закінчив Харків. авіаційний ін-т (1955), де працював до 1961, в 1961–2004 – в Ін-ті теплофізики Сибір. відділення АН СРСР (РАН) (1966–2004 – зав. відділу), також 1998–2004 – зав. кафедри Новосибір. ун-ту, з 2004 – радник РАН.

Наук. праці стосуються фізичної газодинаміки кластерів, теплофізики, вакуумної техніки та розділення газів. Дослідив процеси перенесення в розріджених газах, релаксацію, конденсацію та випромінювання в нерівноважних газових потоках. Розрахував газодинаміку космічних апаратів і орбітальних станцій, розробив ресурсозберігаючі надвисоковакуумні дифузійні насоси, створив низку методів електронно-пучкової діагностики потоків газів низької густини. Виконав теплофізичне обгрунтування астрофізичної обсерваторії «Сатурн». Створив найбільший в СРСР вакуумний газодинамічний комплекс для дослідження нерівноважних надзвукових струменевих течій з ефектами поступальної, обертальної і коливальної релаксації, спонтанної конденсації та випромінювання. Автор понад 200 наук. праць та 24 винаходів. Створив наук. школу в галузі теплофізики.

Держ. нагороди СРСР. Член Європейської гіперзвукової асоціації.

А. С. Литвинко

РЕВЕРДАТТО Віктор Володимирович – російський геоботанік, доктор біол. наук (1935), проф. (1925). Н. 5.06.1891 у Харкові. Закінчив Томський технологічний ін-т (1917). З 1920 працював у Томському ун-ті (з 1925 – зав. кафедри, 1930–35 – проректор, 1935–37 – директор Біологічного н.-д. ін-ту при ун-ті), 1941–44 та 1954–68 – зав. кафедри Томського

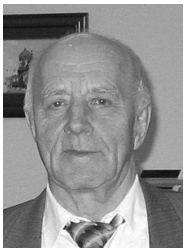

О. К. Ребров

В. В. Ревердатто

О. П. Ревуженко

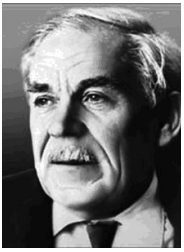

Ф. Е. Реймерс

мед. ін-ту, 1945–51 – директор Медико-біологічного ін-ту Західно-Сибірської філії АН СРСР у Новосибірську. П. 14.03.1969 у Томську.

Наук. праці присвячені геоботаніці, картографуванню, систематиці вищих рослин, флористиці, палінології. Організатор та учасник 36 геоботанічних експедицій по дослідженню територій від Іртиша до Амура, від Монголії до узбережжя Північного Льодовитого океану, Приєнісейського Сибіру. Розробив типологію Хакаських степів, описав і пояснив наявність в Середньому Сибіру горбистих степів. Склав мапу рослинності півд. частини Краснояр. краю та Сибіру, від Іртиша до Байкалу, яка ввійшла в опубліковану АН СРСР мапу рослинності СРСР. Обстежив зрошувані землі в системі р. Абакан і обгрунтував її значення для сільського господарства. У фітоценології ввів новий зміст в терміни «задернованість» і «справжнє і проективне покриття». Описав «плямисті тундри» Алтаю і Саян, вказав на можливі шляхи їх виникнення. Вперше в Сибіру застосував кількісний метод дослідження рослинності. Вивчав лікарські рослини Західного Сибіру, описав 21 новий вид рослин. На його честь названо 10 нових видів рослин.

Держ. пр. СРСР (1947). Засл. діяч науки РРФСР (1948).

В. Г. Гармасар

РЕВУЖЕНКО Олександр Пилипович – російський учений в галузі прикладної математики і механіки, доктор фіз.-мат. наук (1984), проф. (1990). Н. 29.09.1949 в м. Берегове Закарпат. обл. Закінчив Воронез. ун-т (1971). З 1981 – проф. Новосибір. ун-ту, з 1993 – ректор Сибір. незалежного ін-ту.

Наук. дослідження стосуються деформування пружно-пластичних тіл, закономірностей виникнення впорядкованих структур, розв'язання прикладних задач. Розробив математичні моделі деформування матеріалів і масива гірських порід, передбачив непослідовне чергування пружних і пластичних зон навколо виробок, знайшов загальні закономірності виникнення регулярних структур у суцільних середовищах, виявив нові прострово-часові структури. Дослідив зсувову міцність матеріалів, що уможливило визначати прояв ліній Людерса–Чернова. Запропонував метод моделювання припливного деформування Землі. Автор понад 200 публікацій та 40 винаходів.

Чл.-кор. Рос. академії природничих наук (1997).

Ю. О. Храмов

РЕЙМЕРС Федір Едуардович – російський фізіолог, чл.- кор. АН СРСР (1970). Н. 25.07.1904 у Катеринославі (тепер Дніпро). Закінчив Одес.с.г. ін-т (1930). В 1930–31 – зав. дослідним

О. О. Реутов

Ф. Г. Решетников

господарством Новополтав.с.г. ін-ту, 1935–50 – у НДІ овочевого господарства в Москві, 1950–76 – директор Ін-ту фізіології та біохімії рослин Сибір. відділення АН СРСР, 1976–87 – зав. лаб. Новосиб. наук. центру Сибір. відділення АН СРСР. П. 12.08.1988.

Наук. праці присвячені фізіології онтогенезу культурних рослин (ембріогенезу, формування і проращення насіння). Вивчав фізіологічні особливості стадій яровизації та фотоперіодизму дворічних і багаторічних рослин. Розробив методи підвищення схожості насіння с.г. культур в умовах Сибіру.

Голова Координаційної регіональної ради АН СРСР з фізіології і біохімії рослин у зоні Сибіру та Далекого Сходу (1965–77).

В. Г. Гармасар

РЕУТОВ Олег Олександрович – російський хімік-органік, акад. АН СРСР (1964). Н. 5.09.1920 у Макіївці. Закінчив Моск. ун-т (1941). Учасник (1941–45) Другої світової війни. З 1945 працював у Моск. ун-ті (з 1954 проф., 1978–93 – зав. кафедри органічної хімії, 1993–98 – радник ректорату), водночас з 1962 – в Ін-ті елементоорганічних сполук АН СРСР. П. 15.08.1998.

Наук. дослідження в галузі фізичної, органічної та металоорганічної хімії. Встановив (1960–66) закономірності для реакції електрофільного та радикального заміщення біля насиченого атому вуглецю, вивчав (1953–60) кінетику та механізм реакцій симетризації ртутноорганічних сполук, показав збереження стереохімічної конфігурації радикалів при електрофільному протіканні реакцій та обернення чи збереження конфігурації залежно від механізму процесу. Відкрив низку нових типів реакцій ізотопного обміну для металоорганічних сполук. Відкрив (1967–72) та дослідив явище нуклеофільного каталізу при електрофільному заміщенні. Разом із співробітниками створив (1951–65) близько 30 нових методів синтезу елементоорганічних сполук за допомогою онієвих сполук, з'ясував механізми синтези металоорганічних сполук через діазосполуки. Розробив загальний метод синтезу платино- та паладійорганічних сполук взаємодією комплексів платини та паладію з ртутноорганічними сполуками. Відкрив ароматизаційне металізування, запропонував універсальну шкалу кислотності вуглеводнів. Розробив новий метод дослідження молекулярних перегрупувань – метод подвійного ЯМР вуглецю-13. Створив високоефективний дезінфекційний препарат – діоцид.

Ленін. пр. (1984). Держ. нагороди СРСР.

Ю. І. Мушкало

РЕШЕТНИКОВ Федір Гиргорович – російський фізико-хімік і металург, акад. РАН (1992) Н. 25.11.1919 у с. Марчихіна Буда (нині Сумської обл.). Закінчив Моск. ін-т кольорових металів і золота (1941) та Артилерійську академію (1944). З 1944 працював у НДІ-9 (згодом Всесоюз. НДІ неорганічних матеріалів) (з 1966– заст. директора). П. 19.07.2011.

Наук. дослідження присвячені розробці технологій та

фізико-хімічним методам одержання рідкісних і радіоактивних елементів, їх сплавів, ядерного палива, конструкційних матеріалів для реакторів АЕС. Провідний спеціаліст в галузі атомної металургії, з ін. розробив технологію одержання плутонію для першої радянської атомної бомби. Керував роботами зі створення промислових технологій одержання урану, плутонію, цирконію та їх сплавів для АЕС.

Держ. пр. СРСР (1951, 1975, 1985). Держ. нагороди СРСР та РФ.

Ю. І. Мушкало

РЕШЕТНЬОВ Михайло Федорович – російський учений-конструктор, акад. АН СРСР (1985). Н. 10.11.1924 в с. Бармашове Миколаїв. обл. Учасник(1941–45) Другої Світової війни. Закінчив Моск. авіаційний ін-т (1950). В 1950–59 працював в ОКБ-1 С. П. Корольова (з 1958 – заст. головного конструктора), з 1959 – начальник і головний конструктор філіалу № 2 ОКБ-1 (з жовтня 1961 – ОКБ-10), з 1967 – організатор і перший керівник КБ прикладної механіки, з 1977 – Генеральний конструктор і Генеральний директор НВО прикладної механіки (з 2008 ВАТ «Інформаційні супутникові системи ім. М. Ф. Решетньова) у м. Красноярськ-26 (нині – Желєзногорськ Краснояр. краю). П. 26.01.1996.

Наук. діяльність стосується створення інформаційних супутникових систем (зв'язку, телемовлення, навігації, геодезії) як для військових, так і для цивільних цілей. Під його керівництвом розроблено близько 30 типів космічних комплексів і систем, понад 1000 супутників виведено на орбіту, у тому числі супутники з'вязку й телемовлення «Стрєла», «Молнія», «Радуга», «Горизонт», Гейзер», «Луч», «Екран» та ін.,

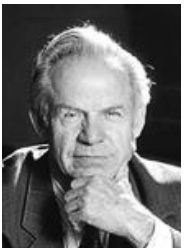

М. Ф. Решетньов

К. О. Рибніков

геодезичні супутники «ГЕО-1К», навігаційні «Цикада», ГЛОНАСС, створено наземний комплекс керування космічними апаратами у Желєзногорську. Автор понад 200 наук. праць і винаходів. Створив науково – конструкторську школу.

Герой Соц. Праці (1974). Ленін. пр. (1980). Держ. пр. РФ (1996). В 2000 його ім'я присвоєно малій планеті № 7046.

Г. Г. Костюк

РИБНІКОВ Костянтин Олексійович – російський математик та історик науки, доктор фіз.-мат. наук (1954), проф. Н. 18.08.1913 у станиці Луганській (тепер Луган. обл.). Закінчив Моск. ун-т (1936), в якому з 1945 працював (з 1956 – проф., зав. кабінету історії та методології математики і механіки). П. 20.08.2004 у Москві.

Наук. праці присвячено історії математики та математичній логіці. Досліджував питання предмету та значення історії математики, роль алгоритмів в історії обґрунтування математичного аналізу, історію алгебраїчних коренів диференціального числення, перші етапи розвитку варіаційного числення та ін. Вивчав наукову спадщину багатьох вчених, зокрема В. В. Бобиніна (1950).

Засл. діяч науки і техніки РРФСР (1973).

С. А. Хорошева

М. І. Рижих

М. М. Рикалін

РИЖИХ Михайло Іванович – російський інженер-конструктор, організатор виробництва авіаційної та ракетної техніки. Н. 21.11.1910 у Харкові. В 1926–30 працював на Харків. заводі «Серп і молот». Закінчив Харків. авіаційний ін-т (1936). В 1936–41 – майстер, начальник інструментального цеху Харків. заводу № 135 авіаційної промисловості; з 1942 – на Казан. заводі № 23 (начальник цеху, об'єднання, заст. начальника виробництва, головний механік, заст. головного інженера), 1961–75 – директор машинобудівного заводу ім. М. В. Хрунічева в Москві. П. 23.02. 1982 у Москві.

Брав участь у випуску літаків Іл-4, бомбардувальників Ту-2, газотурбінних вертольотів Мі-6, Мі-8, міжконтинентальних балістичних ракет УР-100К, УР-100КНУ, УР-200, УР-500, ракет-носіїв «Протон-2», «Протон-3», «Протон-4», пілотованих станцій «Салют», автоматичних міжпланетних станцій «Луна-1 – Луна-24», «Венера-1 – Венера-9», «Марс-2 – Марс-7».

Герой Соц. Праці (1966). Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

РИКАЛІН Микола Миколайович – російський учений в галузі зварювання та металургії, акад. АН СРСР (1968). Н. 23.09.1903 в Одесі. Закінчив Далекосхідний ун-т (1929), в якому працював; у 1936–39 – в Моск. вищому техн. училищі ім. М. Е. Баумана, 1939–53 – Ін-ті машинознавства АН СРСР, з 1953 – Ін-ті металургії АН СРСР, також у МВТУ. П. 21.05.1985.

Науково-технічні дослідження й розробки стосуються теплових процесів при зварюванні, визначення залежностей між основними енергетичними параметрами рухомих джерел енергії, теплофізичними властивостями речовини і станом температурних полів. Заклав основи нового розділу науки про зварювання – розрахунку зон термічного впливу, деформацій, напруг і режимів обробки. Зробив внесок в обробку металів концентрованими джерелами теплоти, в плазмово-дугове зварювання й різання, ультразвукове та термокомпресійне зварювання. Виконав роботи також з плазмової металургії, вивчення структурних перетворень при обробці концентрованими джерелами енергії жароміцних сталей, титанових і нікелієвих сплавів, одержання та обробки порошків, відновлення металів тощо. Автор понад 400 наук. праць, в т.ч. 12 монографій, і 60 винаходів. Створив наукову школу.

Ордени і медалі СРСР. Голова Нац. комітету СРСР по зварюванню (1960–80). Віце-президент Міжнародного ін-ту зварювання. Член Серб. АН і мистецтва.

О. М. Корнієнко

РИТОВ Сергій Михайлович – російський фізик, чл-кор. АН СРСР (1968). Н. 3.07.1908 в Харкові. Закінчив Моск. ун-т (1930). В 1934–58 працював у Фізичному ін-ті АН СРСР, 1958–96 – Радіотехн. ін-ті РАН,

1947–78 – також проф. Моск. фіз.-техн. ін-ту. П. 22.10.1996.

Дослідження в галузі теорії коливань, акустики, розповсюдження радіохвиль, електродинаміки, статистичної радіофізики, оптики. Одержав фундаментальні результати в теорії автоколивань систем томсонівського типу, теорії дифракції світла на ультразвуці, теорії бетатронних і синхротронних коливань, геометричній оптиці, теорії параметричних генераторів і підсилювачів. Запропонував 1938 ефективний метод аналізу побудови хвиль в плавно неоднорідних середовищах (метод Ритова). Побудував теорію теплових флуктуацій в електродинаміці та релаксаційну теорію спектрального складу молекулярного розсіяння світла. Створив школу фізиків.

Держ. пр. СРСР (1990). Золота медаль ім. О. С. Попова (1959), пр. ім. Л. І. Мандельштама (1948).

Ю. О. Храмов

РІЗНІЧЕНКО Юрій Володимирович – російський геофізик, чл.-кор. АН СРСР (1958). Н. 28.09.1911 в Києві. Закінчив Київ. гірничо-геологічний ін.-т (1935). З 1938 працював в Ін-ті фізики Землі АН СРСР, у 1945–55 – проф. Моск. геологорозвідувального ін-ту, 1950–57 – Моск. ун-ту. П. 1.01.1981 в Москві.

Основні наук. праці присвячені сейсмології. Розробив низку методів сейсморозвідки, вивчення будови Землі, прогнозування районів сейсмологічної небезпеки, зокрема кінематичний метод інтерпретації сейсмічних даних, метод моделювання сейсмічних хвиль за допомогою ультразвуку.

Г. А. Дороніна

С. М. Ритов

Ю. В. Різніченко

РІХТЕР Арон Абрамович – російський конструктор зброї, доктор техн. наук. Н. 15.03.1918 в Одесі. Закінчив Моск. вище техн. училище (1939). В 1941–43 працював на Ржев. машинобудівному заводі (з 1943 – ст. конструктор), з 1943 – в ОКБ-16 в Москві (нині КБ Точмаш імені А. Е. Нудельмана) на посаді провідного, заст. головного конструктора. П. 19.05.1988 в Москві.

Спільно з *А. Е. Нудельманом* займався створенням авіаційної гармати НР-30, револьверної гармати Р-23, нових типів боєприпасів та підвищенням живучості ствола швидкострільних гармат.

Держ. пр. СРСР (1946, 1951, 1967).

О. Г. Луговський

РОЖАНСЬКИЙ Дмитро Аполлінарійович – російський фізик і радіофізик, чл.-кор. АН СРСР (1933). Н. 1.09.1882 в Києві. Закінчив Петерб. ун-т (1904). В 1911–21 працював у Харків. ун-ті (з 1914 – зав. кафедри), 1921–23 – в Нижньоновгород. радіолабораторії, 1923–28 – в Центр. радіолабораторії Треста заводів слабкого струму в Ленінграді, з 1923 – також в Ленінград. фіз.-техн. ін-т. та з 1929 – Електрофіз. ін-ті, з 1923 – проф. Політехн. ін-ту. П. 27.09.1936.

Наук. дослідження присвячені електр. розрядам в газах,

А. А. Ріхтер

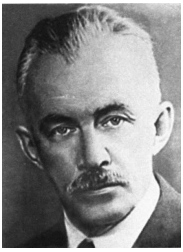
Д. А. Рожанський

І. Ф. Розгін

Л. Д. Розенберг

радіофізиці, радіолокації. Розробив методи осцилографування швидких електричних процесів (1910), розрахунку випромінювання антен (1922), вимірювання діелектричної проникності при НВЧ. Виконав дослідження особливостей розповсюдження коротких і ультракоротких радіохвиль з урахуванням властивостей іоносфери та інших факторів, з стабілізації частоти лампових генераторів, фізики газового розряду, НВЧ електроніки, теорії антени. Висунув ідею магнетрона і пролітного клістрона. Під його керівництвом проводились роботи по створенню короткохвильових передавачів та імпульсних радіолокаторів. Створив школу радіофізиків.

Ю. О. Храмов

РОЗГІН Іван Федорович – біолог-патолог, доктор біол. наук (1937). Н. 1897 в с. Куманів (тепер Хмельниц. обл.). Закінчив Київ. ветеринарно-зотехн. ін-т (1928). З 1929 працював у Всеукр. ін-ті експериментальної ветеринарії у Харкові (з 1930 – зав. відділу), 1935–41 –у с.г. ін-тах у Дніпропетровську, Білій Церкві та Ін-ті експериментальної біології і патології у Києві; з 1943 – у Німеччині (проф. Укр. вільного ун-ту, Укр. техн. господарського ін-ту та Богословської академії), з 1950 – у США, в Ін-ті з вивчення раку. П. 10.07.1972 у Детройті.

Наук. праці присвячені біології, патології, онкології та ветеринарній медицині. Автор підручників з тваринництва і ветеринарії для середніх і вищих шкіл. Ініціатор створення Укр. ветеринарного товариства (1928).

В. Г. Гармасар

РОЗЕНБЕРГ Лазар Давидович – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук, проф. Н. 5.06.1908 у Києві. Закінчив Київ. енергетичний ін-т (1931) і працював на Київ. кіностудії, в 1936–38 – зав. кафедри акустики Київ. ін-ту кіно інженерів; 1938–41 – начальник проектування акустики Палацу Рад у Москві, 1941–54 працював у Фізичному ін-ті АН СРСР, з 1954 – зав. лаб., з 1962 – відділу Акустичного ін-ту АН СРСР, 1939–50 також викладав у Моск. енергетичному ін-ті, з 1954 – проф. Моск. фіз.-техн. ін-ту. П. 8.11.1968.

Дослідження стосуються архітектурної, будівельної та гідроакустики, звукобачення, фізики і техніки ультразвуку, квантової акустики. Розробив методи створення звукопоглинальних конструкцій, звукофікації за допомогою спрямованих потужних гучномовців і систем розподілених гучномовців, розрахунку звукових полів, утворених

розподіленими системами. В 1942–43 брав участь в розробці зброї для боротьби з акустичними мінами. В 1946 виявив спільно з Л. М. Бреховських незалежно від американських фізиків (1944) наддалеке поширення звуку в морі (підводний звуковий канал). Досліджував перетворення звукових зображень у видимі. Розробив теорію звукового зображення і методи концентрації ультразвукової енергії, зокрема електроакустичний метод візуалізації та електрокустичний перетворювач високої чутливості. В результаті було сформовано наукові основи звукобачення. Роботами з акустичної кавітації (1958–65) заклав фіз. основи промислового застосування ультразвуку, зокрема створення апаратури і технології ультразвукового очищення. Автор 15 винаходів. Популяризатор науки і кваліфікований моніст. Створив наукову школу.

Держ. пр. СРСР (1951).

Ю. О. Храмов

РОЙТБАК Олександр Ілліч – грузинський фізіолог, чл.- кор. АН СРСР (1968). Н. 17.02.1919 в Одесі. Закінчив Київ. мед. ун-т (1941). З 1941 працював в Ін-ті фізіології АН Груз.РСР (з 1961 – зав. лаб. загальної фізіології кори головного мозку). П. 24.12.1991 в Тбілісі.

Наук. праці присвячені нейрота електрофізіології. Досліджував біоелектричні явища в корі головного мозку, використовував електрофізіологічні методи для вивчення умовних рефлексів, вивчав зміни електроенцефалограми при м'язовій діяльності людини, запропонував нейрогліальну гіпотезу утворення часових зв'язків і показав участь нейроглії в походженні тривалих електричних потенціалів кори головного мозку, вивчав фізіологічні

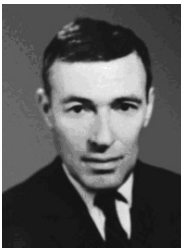

О. І. Ройтбак

Я. Н. Ройтенберг

особливості гліальних клітин та їхню роль у вищій нервовій діяльності.

Член Міжнародної організації з дослідження мозку (1960) та Наук. ради АН СРСР з комплексних проблем фізіології людини й тварин (1960).

В. Г. Гармасар

РОЙТЕНБЕРГ Яків Наумович – російський механік, доктор фіз.-мат. наук (1947), проф. Н. 28.05.1910 у с-щі Троянів (нині Житомир. обл.) Закінчив Моск. механіко-машинобудівний ін-т (1938). У 1938–86 працював у Моск. ун-ті (з 1948 – проф., 1952–56 – зав. кафедри). П. 6.03.1986.

Наук. дослідження стосуються прикладної теорії гіроскопів, загальної механіки, теорії коливань, теорії керування рухом, синтезу систем автоматичного керування. Розробив теорію найважливіших гіроскопічних пристроїв, які забезпечували функціонування систем стабілізації, систем автоматичного керування літальними апаратами, інерціальними навігаційними системами. Створив теорію гіроскопічних приладів. Розв'язав низку задач оптимізації динамічних систем, зокрема гіроскопічних систем, що перебувають під дією випадкових сил. Розвинув теорію силових гіроскопічних стабілізаторів. Заклав основи нового напряму – механіки керованих гіроскопічних

О. Ю. Романченко

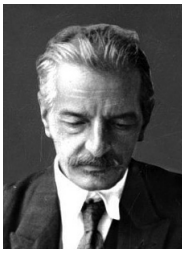

Е. Ромер

систем. Значний цикл праць присвячено застосуванню ймовірносних методів до задач механіки. Викладав курси прикладної теорії гіроскопів, теорії коливань, автоматичного регулювання, операційного числення. Автор 75 наук. праць, серед яких 5 монографій.

С. А. Хорошева

РОМАНЧЕНКО Олександр Юхимович – російський фізик. Н. 8.08.1922 у с. Осіївка Вінниц. обл. Учасник (1941–45) Другої світової війни. Закінчив Київ. політехн. ін-т (1948). В 1950–62 працював на заводі № 418 у Свердловську-45 (нині – м. Лісний Катеринбурз. обл.), 1962–80 – у Фізико-енергетичному ін-ті в Обнінську (головний інженер), 1980–2002 – Ін-ті теоретичної та експериментальної фізики (Москва).

Займався розробкою прискорювальних систем, організацією електровакуумного виробництва по випуску нейтронних трубок, розробкою радіоактивних ізотопів.

Ленін. пр. (1961). Ордени і медалі.

О. Г. Луговський

РОМЕР Еугеніуш – польський географ і картограф. Н. 3.02.1871 у Львові. Закінчив Львів. ун-т (1894), в якому в 1908–32 – проф., 1945–49 – Ягеллон. ун-ту в Кракові. П. 28. 01. 1954 у Кракові.

Наук. роботи присвячено кліматології, метеорології та методології географії. Склав перші гіпсометричні мапи материків та Географо-статистичний атлас Польщі. Досліджував льодовики Південної Європи, Скандинавії, Північної Америки.

Г. А. Дороніна

РОНОВ Олександр Борисович – російський геохімік і геолог, акад. РАН (1992). Н. 16.12.1913 у Полтаві. Закінчив Ленінград. ун-т (1938). У 1939–43 працював у Радієвому ін-ті, 1943–44 – Ін-ті газу і рідкого палива, 1944–47 – Ін-ті теоретичної геофізики АН СРСР, з 1950 – Ін-ті геохімії та аналітичної хімії АН СРСР. П. 14.09.1996.

Наук. роботи присвячені геохімії осадових порід, вивченню хімічної будови земної кори, еволюції хімічного складу осадової оболонки океану та атмосфери, створенню кількісних методів вивчення історії геохімічних процесів. Розробляв теоретичні основи побудови мап літологічних формацій світу, склав мапи для всіх епох розвитку материків. Встановив геохімічний принцип збереження життя в геологічній історії Землі.

Держ. пр. РФ (1995). Держ. нагороди СРСР.

Ю. І. Мушкало

РУБІНОВИЧ Войцек – польський фізик-теоретик, член Польської АН (1952). Р. 22.02.1889 у Садгорі (Буковина). Закінчив Чернівец. ун-т (1914), там же працював; в 1920–22 – проф. Люблін. ун-ту, 1922–37 – Львів. Буковині політехн. ін-ті, з 1937 – Львів., 1946–60 – Варшав. ун-тів. П. 13.10.1974.

Наук. дослідження присвячені квантовій теорії випромінювання, теорії дифракції, атомній і ядерній фізиці. Побудував теорію мультипольного випромінювання,

О. Б. Ронов

В. Рубінович

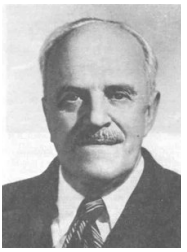

І. О. Рубінський

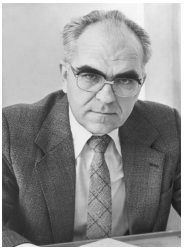

Ю. М. Руденко

встановивши для нього правила добору. Створив школу фізиків.

Ю. О. Храмов

РУБІНСЬКИЙ Іван Олександрович – учений у галузі аеродинаміки та механіки, інженер-конструктор, проф. Н. 1.01.1890 в слободі Маяк Харків. губ. Закінчив Моск. технічне уч-ще (1915). У 1915–18 – зав. техн. частиною військово-авіаційного парку в Одесі, 1918 ініціював створення в Москві наук.-інженерного центру з розробки проблем авіації. В 1919 емігрував до Турції, в 1919–25 займався приватною інженерною практикою, співробітничав з Управлінням земельного кадастру й сільськогосподарської меліорації у Дамаску (Сірія), з 1926 викладав в Американ. ун-ті у Бейруті в Лівані (з 1951 – проф.) П. 15.12.1967 у Бейруті.

Працював над створенням вимірювальних приладів, зокрема сконструював тренажер для освоєння пілотування літаків, вивчав функціональні можливості літаків, застосування на них різноманітного озброєння, вдосконалив бомбометання. Автор багатьох інженерних відкриттів в авіації та військовій справі. Знайшов формулу ізоляційного матеріалу, застосованого у спекотних арабських країнах, розробив спосіб опріснення морської води. Реалізував проекти використання важких газів в аеродинамічних трубах (1938–39), застосування в бетоні скловолокна (1950–51), освоєння стратосфери літаками (1923), обчислювальні прибори для геодезії (1925), будівництва суден «на повітряній подушці» (1930).

С.А. Хорошева

РУДЕНКО Юрій Миколайович – учений в галузі фізико-технічних проблем енергетики, акад. АН СРСР (1987). Н. 30.08.1931 у Макіївці Донец. обл. Закінчив Ленінград. заочний індустріальний ін-т (1955). В 1950–56 працював на Орсько-Халіловському металургійному комбінаті, 1960–63 – в Управлінні енергосистемами Сибіру в Кемерово; 1963–65 – зав. лаб., 1965–73 – заст. директора, 1973–88 – директор Сибір. енергетичного ін-ту Сибір. відділення АН СРСР, 1988–94 – академік-секретар Відділення фізико-технічних проблем енергетики РАН. П. 7.11.1994 у Москві.

Наук. праці стосуються надійності електроенергетичних і трубопровідних систем СРСР та автоматизованого оперативного керування ними з широким використанням математичних моделей і електронно-обчислювальних машин. На основі методу функцій Ляпунова розрахував великі енергосистеми зі слабкими зв'язками та нерівномірною структурою,

В. М. Рудяк

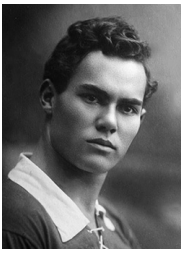

Ю. О. Русов

визначив методи розподілу резервів потужності в енергосистемах, дослідив їх статистичну та динамічну стійкість, розробив науково-методичне забезпечення автоматизованого диспетчерського управління (АСДУ). Під його керівництвом розроблено теорію та методи управління режимами електроенергетичних систем і їх застосування в АСДУ Єдиною енергетичною системою СРСР. Ініціатор створення НВО «Енергія», введення нової форми підготовки спеціалістів – навчально-наукового виробничого комплексу. Автор понад 170 наук. праць. Підготував 20 кандидатів і докторів наук.

Держ. пр. СРСР (1986). Держ. нагороди СРСР. Засновано премію Сибір. відділення РАН його імені.

А. С. Литвинко

РУДЯК Володимир Майсейович – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук (1974), проф. (1975). Н. 28.09.1928 у Полтаві. Закінчив Моск. ун-т (1950). З 1961 – зав. кафедри, декан фіз. факультету Калінін. пед. ін-ту, з 1977 – зав. кафедри Твер. ун-ту. П. в 1996.

Наук. праці в галузі фізики твердого тіла. Досліджував ефект Баркгаузена у феромагнетиках і встановив його зв'язок із залишковою намагніченістю та коерцитивною силою, у сегнетоелектриках, в яких виявив стрибки Баркгаузена, зумовлені механічною напругою (у сегнетової солі), вивчав вплив ультразвуку на процеси перемикання сегнетоелектриків і феромагнетиків. Відкрив різновиди ефекту Баркгаузена у сегнетоелектриках – стрибки переполяризації та стрибкоподібні процеси переполяризації і запроводив (1969) поняття діелектричної в'язкості. Автор понад 300 наук. праць.

Засл. діяч науки і техніки РФ (1994).

Ю. О. Храмов

РУСОВ Юрій Олександрович – біолог і іхтіолог, доктор філософії (1923), проф. Н. 8.01.1895 у Харкові. Закінчив Київ. (1918) та Віден. (1923) ун-ти. У 1919 працював у Кам'янець-Подільському ун-ті, у 20-х рр.– викладав у вищих школах Чехословаччини, 1924–28 працював на зоологічній станції в Італії; 1930–41 – зав. кафедри іхтіології Зоологічного ін-ту в Бухаресті; з 1947 – наук. співробітник Монреал. ун-ту в Канаді та його Дослідної станції у Нац. парку Монт-Тамблан, створив кафедру слов'янознавства у цьому ун-ті. П. 2.08.1961 у Монреалі.

Наук. праці в галузі іхтіології. Здійснив низку наук. експедицій на північ Канади.

В. Г. Гармасар

САВЕЛЬЄВ Ігор Володимирович – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук (1952), проф. (1955). Н. 4.02.1913 у слободі Кабаняча (нині Харків. обл.). Закінчив Харків. ун-т (1938) і працював в Укр. фіз.-техн. ін-ті, 1940–41 – Харків. ун-ті. Учасник (1941–45) Другої світової війни. З 1946 працював у Лабораторії № 2 АН СРСР, з 1955 – проф., у 1959–85 – зав. кафедри Моск. інженерно-фізичного ін-ту (1956–59 – заст. директора). П. 3.03.1999 у Москві.

Наук. праці стосуються фізиці твердого тіла, розділення ізотопів урану, загальних питань фізики. Автор відомого підручника «Курс загальної фізики», який витримав чимало перевидань.

Держ. пр. СРСР (1951). Засл. діяч науки і техніки РРФСР. Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

САВЧЕНКО Іван Григорович – російський патолог, мікробіолог та імунолог, проф. Н 2.03.1865 у Полтав. губ. (тепер Сумської обл.). Закінчив Київ. ун-т (1888). В 1896–1919 – зав. кафедри Казан. ун-ту, з 1920 – Кубан. ун-ту в Краснодарі (з 1922 – Мед. ін-т). Засновник та директор (1920–32) Кубан. хіміко-бактеріологічного ін-ту. П. 3.12.1932 у Краснодарі.

Наук. праці присвячені інфекційній патології, імунітету, фагоцитозу, онкології, патологічній гістології, дослідженню прокази, холери, сибірки, поворотного тифу, ревматизму, пневмонії та ін. З Д. К. Заболотним зробив 1893 на собі небезпечний дослід: випив живу холерну культуру, після попередньої пробної імунізації, щоб довести ефективність імунізації через рот (цим досвідом започаткував методи ентеровакцинації). Винайшов протискарлатинну сироватку (1905). Першим почав викладати

І. В. Савельєв

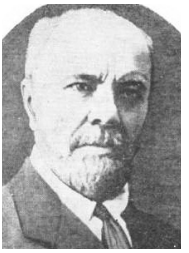

І. Г. Савченко

студентам бактеріологію (1903). Організатор протиепідемічної служби на Кубані (боротьба з малярією, черевним тифом, скарлатиною).

Засл. діяч науки РРФСР (1928).

В. Г. Гармасар

САВЧЕНКО Юрій Федорович – російський конструктор ракетної техніки. Н. в 1933 в Олександрії Кіровоград. обл. Закінчив Дніпропетр. ун-т (1956). В 1956–2000 працював у Машинобудівному КБ «Радуга» в Дубні Моск. обл. (інженер, начальник відділення, комплексу). П. у 2000.

Забезпечував льотні випробування ракет в частині одержання радіотелеметричної, зовнішньотраєкторної інформації та забезпечення безпеки їх льотних випробувань. За його участю і керівництвом проводилося оснащення ракет сучасними вимірювальними системами і засобами безпеки, проводилася модернізація та створення нових зразків цієї техніки.

Держ. пр. СРСР(1985). Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

САВЧЕНКО Яків Федорович – російський організатор і промисловець ракетного виробництва. Н. 23.10.1913 у с. Івот (нині Сумської обл.). Закінчив Шосткін. хім. технікум (1932) та Ленінград. індустріальний ін-т (1951).

Ю. Ф. Савченко

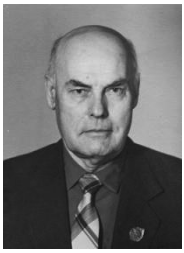

Я. Ф. Савченко

В. А. Садовничий

Г. Л. Саксаганський

В 1932–49 працював на оборонному заводі в м. Дзержинськ. Горків. обл. (конструктор, механік, заст. директора), 1949–54 – директор Павлоград. хім. заводу в Дніпропетр. обл., 1954–59 – Чапаєв. заводу в Куйбишев. обл., з 1959 – НВО «Алтай» в м. Бійськ Алтайського краю. П. 26.09.1984.

На Павлоградському хім. заводі організував випуск вибухових речовин для боєприпасів. З 1959 його діяльність було спрямовано на створення і розвиток ракетно-космічного об'єднання «Алтай», брав участь у створенні низки міжконтинентальних ракет на твердому паливі.

Герой Соц. Праці (1971, 1983). Ленін. пр. (1976). Засл. діяч науки і техніки РРФСР. Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

САДОВНИЧИЙ Віктор Антонович – російський вчений у галузі математики та інформатики, акад. РАН (1997). Н. 3.04.1939 у с. Краснопавлівка Харків. обл. Закінчив Моск. ун-т (1963), де працює (з 1982 – зав. кафедри, з 1992 – ректор). У 2008–13 – віце-президент РАН.

Наук. дослідження стосуються функціонального аналізу, зокрема спектральної теорії диференціальних операторів, математичних методів аналізу складних систем. Обгрунтував новий підхід у релятивістській теорії гравітації. Запропонував методи динамічної імітації керування рухом космічних кораблів. Створив тренажер для імітації невагомості.

Держ. пр. СРСР (1989). Іноземний член НАН України (2000). Орден «За заслуги» I ст.(2009), II ст. (2002) і III ст. (1999).

А. С. Литвинко

САКСАГАНСЬКИЙ Георгій Леонідович – учений-електрофізик, доктор техн. наук (1985), проф. (1991). Н. 13.07.1936 у Севастополі. Закінчив Ленінград. політехн. ін-т (1959). З 1959 працює в НДІ електрофізичної апаратури (в Ленінграді, Санкт-Петербурзі) (1980–98 – зав. відділу, з 1999 – головний наук. співробітник), водночас зав. кафедри Санкт-Петербурз. ун-ту аерокосмічного приладобудування.

Наук. праці стосуються фізики надвисокого вакууму, експериментального радіаційно-вакуумного матеріалознавства, розробки та дослідження вакуумних систем великих електрофізичних комплексів, зокрема токамаків, прискорювачів прикладного значення, потужних газорозрядних лазерів. Сформулював принцип функціональної інтеграції вакуумного тракту, реалізований у великих електрон-позитронних коллайдерах. Створив стенди для комплексного моделювання радіаційних

і термовакуумних факторів космічного простору та вивчення їх впливу на матеріали і компоненти космічних апаратів. Розробив експериментальну модель обладнання паливного циклу термоядерних реакторів, охолоджувальну пастку для високовакуумних насосів. Створив комбінований іонно-геттерний магніторозрядний насос. Автор 180 наук. праць, у т.ч. 8 монографій та понад 80 винаходів.

Акад. Санкт-Петербурз. інженерної академії. Нагороди СРСР та РФ.

А. С. Литвинко

САЛИГІН Валерій Іванович – російський вчений-енергетик, чл.-кор. АН СРСР (1990). Н. 14.12.1938 в Дніпропетровську (нині Дніпро). Закінчив Харків. гірничий ін-т (1961) та аспірантуру при ньому (1967). В 1968–78 працював керівником низки проблемних н.-д. лабораторій, у Моск. ін-ті сталі і сплавів, 1978–89 – начальник Головного управління н.-д. робіт Мінвузу СРСР, з 1992 – віце-президент Міжнародної академії паливно-енергетичного комплексу, з 1998 – заст. міністра освіти РФ, з 2000 – директор Міжнародного ін-ту енергетичної політики і дипломатії в Москві.

Фахівець в галузі енергетичної дипломатії та геополітики, системного аналізу, корпоративного управління та регулювання міжнародних проблем паливно-енергетичного комплексу. Під його керівництвом виконано низку комплексних досліджень з проблем світової енергетичної політики, глобальної енергетичної безпеки, впливу макроекономічних і геополітичних факторів на світові енергетичні ринки, розробки стратегії російського паливно-енергетичного комплексу. Автор понад 400 наук. праць і винаходів, в тому

В. І. Салигін

О. А. Самарський

числі 7 монографій. Підготував понад 40 докторів і канд. наук.

Держ. пр. СРСР (1989) і РФ (1995). Нагороди СРСР і РФ.

О. Г. Луговський

САМАРСЬКИЙ Олександр Андрійович – російський математик і фізик, акад. АН СРСР (1976). Н. 19.02.1919 на хуторі Свистуни Катеринослав. губ. (нині с. Новоіванівське Донец. обл.). Закінчив 1945 фіз. факультет Моск. ун-ту (в 1941 після 4 курсу пішов добровольцем на фронт, дістав важке поранення і 10 місяців провів у шпиталях, потім продовжив навчання в ун-ті), в 1945–48 навчався в аспірантурі при ун-ті, крім канд. дисертації, написав бл. 20 наук. статей. З 1948 працював у спец. лабораторії на атомний проект, з 1953 – зав. відділу Ін-ту прикладної математики АН СРСР (в 1957 захистив доктор. дисертацію), з 1986 – директор Всесоюз. центру математичного моделювання, реорганізованого 1990 в Ін-т математичного моделювання АН СРСР, також – зав. кафедрами в Моск. ун-ті та Моск. фіз.-техн. ін-ті. П. 11.02.2008 у Москві.

Наук. праці стосуються обчислювальної математики, математичної фізики та математичного моделювання, зокрема чисельного моделювання складних нелінійних систем і явищ,

О. П. Самойлов

Я. В. Самойлов

різницевих методів, проблем обчислювального експерименту. З 1948 спільно з О. М. Тихоновим, який був науковим керівником математичних розрахунків для КБ-11 в Арзамасі-16, де створювалася атомна бомба, розробляв числові методи для розрахунку потужності бомби (пізніше і водневої бомби). У цих роботах було закладено основи математичного моделювання та обґрунтування різницевих схем і паралельних обчислень. В подальшому створив загальну теорію різницевих схем і теорію числових методів оптимізувавши тріаду «модель – алгоритм – програма». Працював також у галузі лазерного керованого термоядерного синтезу. В 1965 спільно з ін. відкрив ефект Т-шару. Автор понад 600 наук. статей та 30 монографій і підручників. Створив наукову школу, підготував понад 40 докторів наук.

Герой Соц. Праці (1979). Ленін. пр. (1962). Держ. пр. СРСР (1954, 1965). Держ. пр. РФ (1999). Ордени і медалі. Ломоносівська пр. Головний редактор журналу «Математичне моделювання (з 1989).

Ю. О. Храмов

САМОЙЛОВ Олександр Пилипович – російський фізіолог, доктор медицини (1892), проф. (1903). Н 26.03.1867 в Одесі. Навчався в Новорос. ун-ті в Одесі (1884–86), закінчив Дерпт. (нині Тартус.) ун-т (1892). В 1892–94 працював в Ін-ті експериментальної медицини в Петербурзі в лабораторії І. П. Павлова, 1894–1903 та 1924–30 – в Моск., 1903–30 – Казан. ун-тах. П. 22.07.1930 в Москві.

Основні наук. праці стосуються електрофізіології, зокрема її фізико-хімічного напряму. Автор оригінальних методів дослідження фізіології серця і нервово-м'язового апарату із застосуванням удосконаленого ним капілярного електрометра і струнного гальванометра. Один з творців електрокардіографії та вчення про медіатори. Визначив температурний коефіцієнт для процесу передачі нервового імпульсу з нерва на м'яз і показав, що цей процес носить хімічний характер (1925). Експериментально довів (1927, спільно з М. А. Кисельовим) гуморальную природу центрального гальмування.

Пр. ім. В. І. Леніна (1930).

В. Г. Гармасар

САМОЙЛОВ Яків Володимирович – російський мінералог і геолог, доктор геолого-мінералогічних наук (1906), проф. Н. 23.11.1870 в Одесі. Закінчив Новорос. ун-т в Одесі (1893). В 1895–1902 працював в лабораторії мінералогії Моск. ун-ту під керівництвом В. І. Вернадського, 1902–1906 – проф. Новоалександрійського ін-ту с.г. і лісівництва, 1906–18 – Моск.с.г. ін-ту, одночасно в Моск. ун-ті (з 1917 – проф.). П. 29.09.1925.

Як мінералог працював на Уралі, в Центр. Росії, Донец. басейні. Керівник програми вивчення фосфоритів Європейської частини Росії, засновник і перший директор Наук. ін-ту по добривах. Розробляв вчення про біоліти та агрономічні руди. Зробив внесок у палеобіохімію, седиментологію і літологію. Був ініціатором

вивчення хімічного складу сучасних морів і живих організмів. Один з творців біогеохімії.

Його ім'ям названо Н.-д. ін-т по добривах та інсектофунгіндах у Москві.

М. В. Онопрієнко

САМОЙЛОВА-ЯХОНТОВА Наталія Сергіївна – російський астроном, доктор фіз.-мат. наук, проф. (1946). Н. 14.08.1896 у Харкові. Закінчила Харків. ун-т (1919). З 1922 працювала в Астрономічному ін-ті в Ленінграді (нині Ін-т теоретичної астрономії АН СРСР), 1936–42 – зав. сектором теоретичної астрономії та небесної механіки, 1942–45 – у Держ. оптичному ін-ті, 1945–56 – зав. відділу малих планет та комет Ін-ту теоретичної астрономії АН СРСР. П. у 1994.

Наук. дослідження відносяться до розв'язання задачі трьох тіл і визначення планетних і кометних орбіт. Виконала низку робіт, присвячених одній із найважливіших проблем небесної механіки – покращенню збіжності розкладів пертурбаційної функції у тригонометричні ряди та застосуванню у зв'язку з цим так званої регуляризуючої змінної. Показала можливість практичного застосування розроблених нею методів для визначення руху астероїдів. Поліпшила існуючі раніше методи диференціального виправлення планетних та кометних орбіт. Організувала та очолила роботу з обчислення та складання ефемерид малих планет. Здійснювала випуск щорічника «Ефемериди малих планет», яким широко користувалися у всіх країнах світу. Керувала Службою малих планет СРСР.

І. Д. Зосимович

САПОЖНІКОВ Леонід Михайлович – російський хімік, чл.-кор. АН СРСР (1946). Н.29.04.1906 в Павлограді

Н. С. Самойлова-Яхонтова

Л. М. Сапожніков

(нині Дніпропетров. обл.). Закінчив Дніпропетр. гірничий ін-т (1930). З 1930 працював у Вуглехімічному ін-ті, одночасно викладав в Хіміко-технологічному ін-ті в Дніпропетровську, з 1934 – Ін-ті горючих копалин АН СРСР у Москві. П. 24.11 1970.

Наук. праці присвячені дослідженню хіміко-технологічних процесів коксування кам'яного вугілля. Розробив пластометричний метод випробування вугілля, який започаткував теорію для підбору вугільних сумішей і складання технологічної класифікації вугілля основних вугільних басейнів СРСР. Ініціатор і науковий керівник розробки безперервного процесу коксування. Створив метод одержання формованого коксу з дешевого вугілля.

Ю. І. Мушкало

СВЕНТОСЛАВСЬКИЙ Войцех – польський фізико-хімік, акад. Польської АН (1952). Н. 3.07.1881 в с. Кириївка (нині Житомир. обл.). Закінчив Київ. політехн. ін-т (1906) і працював (1908–10) у ньому; 1910–18 – в Моск. ун-ті; 1918–39 і 1946–51 – проф. Варшав. політехн. ін-ту (1928–29 – ректор) і Варшав. ун-ту (1918–29 і 1947–60); 1935–39 – міністр вищої освіти Польщі. В 1940–46 працював у США. В 1955–61 – директор Ін-ту фізичної хімії Польської АН. П. 29.04.1968.

В. Свентославський

Д. О. Свіренко

Наук. дослідження в галузі термохімії органічних сполук, зокрема азотовмісних. Розробив методику калориметричних вимірювань, зокрема мікрокалориметрію. Сконструював адіабатичний калориметр (1913) і прилад для швидкого ебуліоскопічного визначення молекулярної маси (ебуліометр Свентославського, 1924). Розвинув теорію процесів коксування і переробки кам'яновугільної смоли.

Один з організаторів Польського хімічного товариства, його президент (1925). Віце-президент Міжнародного союзу теоретичної і прикладної хімії (1928–32 та 1934–40).

Ю. І. Мушкало

СВІРЕНКО Дмитро Онисифорович – ботанік, альголог і гідробіолог, доктор біол. наук, проф. Н.5.11.1888 в с. Мерчик (тепер Харків. обл.). Закінчив Харків. ун-т (1912). В 1920–23 та 1927–41 викладав у Дніпропетр. ун-ті (з 1921 – зав. кафедри), 1923–27 – зав. кафедри Одес. ун-ту та директор його Ботанічного саду, з 1928 –директор Дніпропетр. гідрологічної станції; в 1941–44 – в Оренбурз. пед. та с.г. ін-тах. П. 26.10.1944 в Оренбурзі.

Наук. праці присвячені систематиці і географії водоростей і типології річок. Описав нові види нижчих рослин, вивчав санітарний стан водойм Оренбурз. області та різних водойм степових районів України. Автор визначника прісноводних водоростей України (1938).

Чл.-кор. АН УРСР (1934).

В. Г. Гармасар

СЕВЕРДЕНКО Василь Петрович – учений-металознавець, доктор техн. наук (1950), проф. (1952). Н. 14.01.1904 у Краматорську (нині Донец. обл.). Закінчив Моск. ін.-т сталі (1932), в якому працював, у 1951–57 – зав. кафедри, декан Моск. ін.-ту металів і золота; з 1957 – директор, зав. лаб., з 1970 – ст. наук. співробітник Фіз.-техн. ін-ту АН БРСР, одночасно у 1957–70 – зав. кафедри Білорус. політехн. ін-ту. П. 19.12.1978.

Наук. дослідження з теорії пластичної деформації та обробки металів тиском. Виявив закономірності та особливості процесу пластичної деформації, вивчав силові параметри основних процесів обробки металів тиском із застосуванням ультразвуку. Розробив методи гарячого гідрохімічного видавлювання, прокатки листів із порошкових матеріалів. Автор понад 700 наук. праць.

Акад. АН БРСР (1956). Держ. пр. БРСР (1984, посмертно). Засл. діяч науки і техніки БРСР (1963).

В. Г. Гармасар

СЕВРУК Домінік Домінікович – російський учений-конструктор в галузі ракетних двигунів, доктор техн. наук (1962), проф. Н. 2.07.1908 в Одесі. Закінчив Моск. електромашинобудівний ін-т (1932). В 1932–33 працював ст. інженером Авіапостачбази Головного управління авіаційної промисловості в Москві, 1933–38 – зав. лаб. Центр. ін-ту авіаційного моторобудування в Москві. 15.07.1938

В. П. Северденко

Д. Д. Севрук

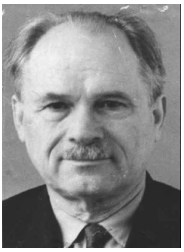

А. Г. Сердій

О. В. Сидоренко

заарештований, в 1941–44 – заст. головного конструктора ОКБ НКВД на Моторобудівному заводі № 16 в Казані, 1945 – зав. кафедри ракетних двигунів Казан. авіаційного ін-ту, в 1946–52 – перший заст. головного конструктора ОКБ-456 В. П. Глушка в Хімках Моск. обл., 1952–62 – в КБ № 3 НДІ-88 в Калининграді Моск. обл. (головний конструктор, заст. головного конструктора), 1962–65 – в КБ «Зоря» в Москві (заст. головного конструктора), 1972–88 – зав. кафедри Моск. авіаційного ін-ту. П. 14.09.1994 в Москві.

Займався відпрацюванням системи запалювання двигуна РД-1 і керував льотними випробуваннями двигуна РД-1ХЗ. Розробляв ядерну космічну енергоустановку з електроракетним двигуном, дослідних зразків електроплазмових та іонних двигунів. Створив і побудував перший в СРСР стенд для вогневих випробувань потужних рідинних ракетних двигунів. Керівник розробки методики відпрацювання і доведення двигунів в цілому й окремих його агрегатів. Учасник льотних випробуваннях ракет Р-1 і Р-2 на полігоні Капустін Яр. Розробник рідинних ракетних двигунів С3.892 для некерованої зенітної ракети «Чирок», для зенітних керованих ракет 208, 217, В-750, зенітних некерованих ракет, тактичних балістичних некерованих ракет та геофізичних ракет, морської ракети Р-15, протиракети В-1000, крилато-балістичної ракети і ракети Р-17.

Нагороди СРСР.

О. Г. Луговський

СЕРДІЙ Артемій Гаврилович – російський учений в галузі машинобудування, проф. (1967). Н. 23.06.1902 в с. Дзиківка (нині Вінниц. обл.). В 1928–32 навчався в Донському політехн. ін-ті у Новочеркаську, Моск. гірничій академії, Моск. нафтовому ін-ті, 1932–39 та 1947–76 працював у Моск. нафтовому ін-ті ім. І. М. Губкіна (1938–39 та 1947–54 – директор, 1954–73 – зав. кафедрою, з 1975 – проф.); 1939–47 – в Наркоматі нафтової промисловості СРСР. П. 24.04.1982 у Москві.

Наук. дослідження й розробки стосуються машин і устаткування для нафтової і газової промисловості. Автор понад 60 наук. праць.

Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

СИДОРЕНКО Олександр Васильович – російський учений-геолог, акад. АН СРСР (1966). Н. 6.10.1917 в с. Новомиколаївка (нині Кіровоград. обл). Закінчив Воронез. ун-т (1940). З 1940 – ассистент, з 1943 – ст. наук. співробітник, зав. відділу Геологічного ін-ту Туркмен. філії АН СРСР, з

1949 – ст. наук. співробітник Ін-ту геологічних наук АН СРСР, у 1962–63 – міністр геології і охорони надр СРСР, голова Держ. геологічного комітету СРСР, 1965–76 – міністр геології СРСР, 1975–82 – віце-президент АН СРСР; одночасно з 1976 – директор лабораторії АН СРСР; з 1979 – Ін-ту літосфери АН СРСР. Загинув в автокатастрофі 23.03.1982 в Алжирі.

Наук. дослідження стосуються геології і геоморфології пустель, процесів минералоутворення в корі вивітрювання і пов'язаних з ними корисних копалини, комплексної оцінки мінеральної сировини та охорони довкілля. Засновник літології осадово-метаморфізованих товщ докембрію. Довів існування життя в архейську епоху, обгрунтував первинно осадову природу метаморфічної оболонки земної кори. Організатор Кольської філії АН СРСР.

Ленін. пр. (1966). Ордени і медалі.

Г. А. Дороніна

СИМКО Степан – учений-агроном і генетик. Н. 1911 у с. Дахнів (тепер Львів. обл.). Навчався в Лювені (Бельгія, 1936); працював у Галичині, в товаристві «Сільський господар», 1941–44 – директор Хліборобської палати Дрогобиц. обл., згодом у Бельгії; з 1949 – наук. дослідник у Центр. дослідній станції Департаменту рільництва в Оттаві (Канада).

Вивів морозостійкий плідний гібрид дикого ячменю-мишію з культурним ячменем та відкрив гаплоїдний метод в якому використовувався дикий ячмінь для селекції культурного ячменю (1967). У міжгородовій гібридизації пшениці з житом одержав плідні гібриди з повним зерном, з найбільшою кількістю протеїнів і морозостійкіші порівняно з житом («Ланиця»).

В. Г. Гармасар

СИРОВАТСЬКИЙ Сергій Іванович – російський фізик і астрофізик, доктор фіз.-мат. наук, проф. Н. 2.03.1925 в м. Березнеговате Миколаїв. обл. Закінчив Моск. ун-т (1951). Після закінчення аспірантури у Фізичному ін-ті АН СРСР працював у ньому (зав. сектору), також проф. Моск. фіз.-техн. ін-ту. П. 26.09.1979.

Наук. роботи відносяться до космічної фізики та фізики плазми. Сформулював замкнену систему рівнянь магнітної гідродинаміки. Дослідив деякі проблеми стійкості магнітогідродинамічних розривів, знайшов клас точних розв'язків рівнянь магнітної гідродинаміки, що відповідають руху середовища вздовж магнітного поля довільного вигляду, зокрема розв'язав задачу про виштовхувальну силу в магнітній гідродинаміці. Розвинув теорію синхротронного випромінювання в застосуванні до космічних умов, розробив метод обчислення інтенсивності цього випромінювання та з його допомогою одержав висновок про природу релятивістських електронів у Галактиці, показав, що вони прискорюються безпосередньо в джерелах. Одержав і дослідив рівняння, що визначають трансформацію спектрів радіовипромінювання під впливом втрати енергії електронів, що дало можливість оцінити вік деяких космічних радіоджерел. Разом із В. Л. Гінзбургом проаналізував загальні питання теорії походження космічних променів, розглянув їх хімічний склад і трансформацію при переміщеннях у міжзоряному просторі, вказав механізм, що забезпечує переважне прискорення важких іонів. Його роботи з динаміки плазми у сильних вморожених магнітних полях дали можливість пояснити виникнення прискорених частин при спалахах на

Сонці, генерацію космічних променів у турбулентних магнітних полях оболонок наднових зір, нестаціонарних галактичних ядрах і квазарах.

І. Д. Зосимович

СИРОТИНСЬКИЙ Леонід Іванович – російський учений-енергетик, доктор техн. наук, проф. Н. 29.04.1879 в Миколаєві. Закінчив Льєж. ун-т (1903). В 1907–28 працював інженером у Механіко-технічному училищі (нині Моск. енерготехнікум), 1921–58 – у Всесоюз. електротехн. ін-ті (з 1921 – зав. відділу високих напруг, з 1958 – проф.-консультант) і одночасно в Моск. енергетичному ін-ті. П. в 1970 в Москві.

Виконав низку досліджень з грозозахисту обертальних машин, при індукованій перенапрузі, внутрішніх перенапругах в електричних системах і системах електропередач.

Засл. діч науки і техніки РРФСР (1942). Держ. пр. СРСР (1951). Ленін. пр. (1962). Ордени і медалі.

О. Г. Луговський

Л. І. Сиротинський

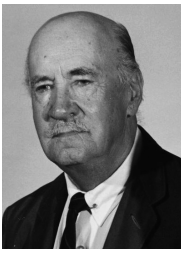

І. І. Сікорський

СІКОРСЬКИЙ Ігор Іванович – видатний американський авіаконструктор і промисловець. Н. 25.05.1889 у Києві. Закінчив Морський кадетський корпус у Петербурзі (1906) та Київ. політехн. ін – т (1911). В 1911 на літаку С-5 своєї конструкції здав іспит на звання пілота. У 1912–18 – головний конструктор авіаційного відділу Російсько-Балтійського вагонного заводу. В 1918 емігрував до Франції, 1919 переїхав до США, де заснував авіаційну фірму (1923). П. 26.10.1972 в Істоні.

Науково-конструкторська діяльність присвячена створенню нових типів літаків і гелікоптерів. У 1908–12 у Києві побудував 6 моделей літаків – біпланів та гелікоптер, встановив 4 всеросійські рекорди, здійснював показові польоти. 29 грудня 1911 на літаку С-6 встановив світовий рекорд швидкості польоту з двома пасажирами на борту – 111 км/год. Під його керівництвом побудовано одні з перших у світі багатомоторні літаки «Гранд» («Російський вітязь») та «Ілля Муромець», який піднявся у повітря 10.12.1913, у 1914 на ньому встановлено світовий рекорд вантажопідйомності.

В 1925–40 розробив у США серію літаків. Побудований 1934 гідроплан S-42 встановив десять світових рекордів, 10 серійних літаків S-42 стали першими в світі міжконтинентальними пасажирськими лайнерами. В 1939 почав конструювати гелікоптери одногвинтової схеми, перший збудував турбінні гелікоптери та гелікоптери-амфібії. Його військові гелікоптери в 1941 прийнято на озброєння в США. У цілому його фірма створила 17 типів базових літаків та 18 типів гелікоптерів. На гелікоптері S-61 вперше здійснено переліт через Атлантику (1967) і Тихий океан (1970, з дозаправкою у повітрі). Є піонером сучасних авіа- та вертольотобудування.

Почесний доктор багатьох ун-тів світу. Понад 80 міжнародних нагород. Його ім'ям названо кратер на Місяці, астероїд та Київ. політехн. ін-т.

Г. Г. Костюк

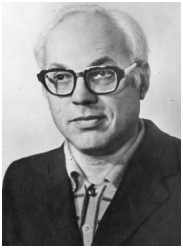

А. В. Скороход

М. К. Скржинський

СКОРОХОД Анатолій Володимирович – математик. Н. 10.09.1930 у Нікополі. Закінчив Київ. ун-т (1953), де працював (з 1964 – проф.), 1964–2002 – в Ін-ті математики АН України (1964–92 – зав. відділу); 1993–2011 – проф. Мічиган. ун-ту (США). П. 3.01.2011. у м. Лансінг.

Наук. праці стосуються теорії ймовірностей, математичної статистики, математичного аналізу, розподілів у нескінченновимірних просторах, статистики випадкових процесів, марковських процесів. Розробив загальну теорію граничних теорем для випадкових процесів. Побудував стохастичні диференціальні рівняння для квазідифузійних процесів зі значеннями в просторах зі складною структурою. Дослідив асимптотичну поведінку динамічних систем, які перебувають під впливом випадкових збурень. Автор понад 450 наук. праць, серед яких 40 монографій. Підготував 56 кандидатів і 17 докторів наук.

Акад. АН УРСР (1985). Держ. пр. України (1982, 2003). Пр. ім. М. М. Крилова (1970). Срібна медаль ім. М. В. Остроградського (2001). Член Американської академії наук і мистецтв (2000).

А. С. Литвинко

СКРЖИНСЬКИЙ Микола Кирилович – російський авіаконструктор. Н. в 1904 у Києві. Закінчив Київ. політехн. ін-т (1928). В 1932–40 працював у Центр. аерогідродинамічному ін-ті, з 1941 – у КБ О. С. Яковлева (з 1947 – заст. головного конструктора, з 1957 – головний конструктор). П. в 1957.

У 1929 з М. І. Камовим створив перший радянський гвинтокрилий літальний апарат – автожир КАСКР-1, 1931 – його модифікацію КАСКР-2 та ін. Зробив внесок у створення винищувачів Як-3, Як-25, вертольота Як-100 та ін. літальних апаратів. Керував проектними і науково-дослідними роботами по вертольоту Як-24.

Ордени і медалі.

О. Г. Луговський

СКРОЦЬКИЙ Георгій Вікторович – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук, проф. Н. 11.01.1915 в Одесі. Закінчив Одес. ун-т (1938) і Одес. ін-т інженерів зв'язку. В 1943–53 працював в Урал. ун-ті, 1953–64 – зав. кафедри Урал. політехн. ін-ту (Свердловськ), з 1964 – Моск. фіз.-техн. ін-ту. П. 13.07.1992.

Наук. дослідження в галузі магн. резонансу, магнетотерапії, квантової електроніки. Передбачив 1959 спонтанний резонанс. Створив наукову школу. Популяризатор науки.

Ю. О. Храмов

СЛАВСЬКИЙ Юхим Павлович – видатний російський державний діяч, один з керівників атомної промисловості. Н. 26.10.1898 у с. Макіївка (нині місто Донец. обл.). В 1908–18 працював на шахтах і заводах Донбасу. Закінчив Моск. ін-т кольорових металів і золота (1933). У 1933–40 – інженер, начальник цеху, головний інженер, директор заводу «Електроцинк» у Владикавказі, 1940 – директор Дніпров. алюмінієвого заводу в Запоріжжі, 1941–45 – Урал. алюмінієвого заводу в Каменськ-Уральському,

1945–46 – заст. наркома кольорової металургії СРСР – начальник Головного управління алюмінієвої промисловості СРСР, 1946–49 – заст. начальника Першого головного управління (ПГУ) при Раді Міністрів СРСР, одночасно в 1947–49 – головний інженер комбінату № 817 у м. Озерськ Челябін. області (нині ВО «Маяк»), 1949–53 – заст., перший заст. начальника ПГУ, 1953–57 – заст., перший заст. міністра середнього машинобудування СРСР, одночасно в 1956–57 – начальник Головного управління по використанню атомної енергії, 1957–86 – міністр середнього машинобудування СРСР. П. 28.1991 в Москві.

Під його керівництвом створено урановидобувну промисловість, організовано низку нових НДІ і КБ, розвивалися підприємства атомної промисловості, створювався ракетно-ядерний щит, він був організатором виробництва плутонію для першої радянської атомної бомби РДС-1, робіт по створенню і випробуванню першої термоядерної бомби РДС-6, передачі в експлуатацію першої атомної електростанції в Обнінську.

Герой Соц. Праці (1949, 1954, 1962). Ленін. пр. (1980). Держ. пр. СРСР (1949, 1951, 1984). Ордени і медалі. Почесний громадянин Сіверська (Томськ-7), Зеленогорська (Красноярськ-45) та Усть-Каменогорська.

О. Г. Луговський

СЛЕШИНСЬКИЙ Іван Владиславович – математик, проф. Н. 11.07.1854 у с. Лисянка Київ. губ. (нині Вінницька обл.) Закінчив Новорос. у-т у Одесі (1875). В 1875–81 – вчитель математики у середніх навчальних закладах Києва та Одеси, 1881–82 вдосконалював математичні знання у Берлін. ун-ті, 1883–1909 викладав у Новорос. ун-ті (з 1898 – проф.). В 1909 переїхав до Чехії, потім до Польщі,

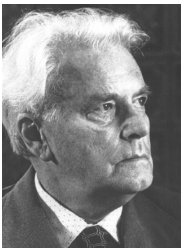

Г. В. Скроцький

Ю. П.Славський

1911–19 – викладач Ягеллон. ун-ту, 1919–24 – проф. Краків. ун-ту. П. в 1924.

Наук. дослідження одеського періоду стосувалися неперервних дробів, способу найменших квадратів, теорії ймовірностей, основ математики, математичної логіки. Дійшов висновку щодо необхідності перегляду математичних доказів з точки зору їх повноти. Обґрунтував метод найменших квадратів. З 1886 викладав спеціальні курси з теорії еліптичних функцій і теорії функцій комплексної змінної. Ініціював заснування та видання в Одесі «Вісника дослідної фізики та елементарної математики» (1891), створення видавництва «Матезис» (1904). У Кракові наук. дослідження присвячено варіаційному численню, теорії неперервних дробів, теорії ймовірностей, алгебраїчній логіці. Видав двотомний «Курс з теорії математичних доказів» (1925–29).

Чл.-кор. Краків. АН (1912).

С. А. Хорошева

СМАКУЛА Олександр Теодорович – американський фізик, проф. Н. 9.09.1900 в с. Доброводи (тепер Тернопіл. обл.). Закінчив Геттінген. ун-т (1927), працював в його Фізичному ін-ті, в 1934–45 – зав. лаб. фірми Цейсса в Йені; 1945–51 – у військовій

І. В. Слешинський

О. Т. Смакула

лабораторії штату Вірджинія, з 1951 – проф. Массачусетс. технолог. ін-ту та 1964–75 – директор його лабораторії (США). П. 17.05.1983.

Наук. дослідження в галузі фізики кристалів, оптики, спектроскопії, твердотільної електроніки. В 1930 встановив зв'язок параметрів центрів оптичного поглинання з інтегральним поглинанням (формула Смакули). Розробив спосіб просвітлення оптики нанесенням на поверхню елементів оптичних систем противідбивального шару (1935).

Ю. О. Храмов

СМІЛІВСЬКИЙ Тимофій Андрійович – російський ботанік і лікар, акад. Петерб. АН (1814). Н. 1.07.1769 (за ін. даними 1771) під Києвом. Закінчив Харків. колегіум та Петерб. медико-хірургічну школу (1795). В 1795–1815 викладав у Петерб. медико-хірургічній академії (з 1799 – проф.). П. 21.10.1815 в Петербурзі.

Вивчав флору Петербур. губ., досліджував мінеральні води у Тверській губ. (1809), брав участь в розробці питань про заміну іноземних лікарських рослин місцевими (1810), склав каталог рослин Ботанічного саду в Петербурзі (1811), переклав рос. працю К. Ліннея «Філософія ботаніки» (1800).

В. Г. Гармасар

СМІРНОВ Юрій Павлович – російський геолог. Н. 7.03.1930 в м. Миргород Полтав. обл. Закінчив Кишинів. ун-т (1954) і Ленінград. гірничий ін-т (1962). В 1954–56 працював у тресті «Ленгеолнеруд», з 1956 – геолог Мурман. геологорозвідувальних експедицій, з 1970 – заст. головного геолога і зав. лаб. Кольської надглибокої свердловини.

Наук. дослідження стосуються будови та еволюції земної кори. Учасник пошуків слюдоносних пегматитів у Карелії і на Кольському п-ві, першовідкривач Колвиц. родовища титано-магнетитових руд, автор відкриття «Закономірність вертикальної рудної зональності стародавньої континентальної земної кори». Автор понад 200 праць, співавтор 7 колективних монографій.

Акад. Нью-Йорк. АН (1996). Чл.-кор. Російської академії природничих наук (1997). Ордени і медалі.

Г. А. Дороніна

СМОЛЕНСЬКИЙ Георгій Анатолійович – російський фізик, чл.- кор. АН СРСР (1970). Н. 23.06.1910 в Ялті. Закінчив Ленінград. політехн. ін-т (1938). В 1938–51 працював у галузевому н.-д. ін-ті в Ленінграді (об'єднання «Позитрон»), 1951–56 – Ін-ті хімії силікатів АН СРСР, 1956–72 – Ін-ті напівпровідників АН СРСР, з 1972 – в Ленінград. фіз.-техн. ін-ті, викладав також у Ленінград. політехн. ін-ті. П. 20.11.1986.

Наук. дослідження в галузі фізики твердого тіла, зокрема фізики сегнетоелектриків, діелектриків і магн. напівпровідників. Розробив критерій виникнення спонтанної електр. поляризації в діелектриках, на основі якого відкрив і дослідив низку нових класів сегнетоелектричних кристалів, в тому числі сегнетоелектриків-антиферомагнетиків (1963), що мають

одночасно електр. і магн. впорядкування, сегнетоелектриків з розмитим фазовим переходом. В 1962 побудував термодинамічну теорію сегнетоферомагнетиків. Створив нові магнітовпорядковані напівпровідники – ферити з унікальними властивостями, сформулював критерій одержання феритів з високою магн. проникністю, заклавши основи промислового виробництва феритів у СРСР. Відкрив аномально велике двозаломлення в магн. кристалах, явище довгострокової пам'яті в п'єзоділектриках, індукований феромагнетизм.

Держ. пр. СРСР (1952).

Ю. О. Храмов

СОБОЛЄВ Володимир Степанович – російський учений-геолог, акад. АН СРСР (1958). Н. 30.05.1908 в Луганську. Закінчив Ленінград. гірнич. ін-т. (1930). В 1930–41 працював у Всесоюз. геологічному ин-ті, також 1931–41 та 1943–45 – викладач Ленінград. гірничого ін-ту, 1941–43 – Іркут. ун-ту, 1945–47 – Львів., 1947–58 працював в Ін-ті геології корисних копалин АН УРСР, 1958–81 – заст. директора Ін-ту геології та геофізики Сибір. відділення АН СРСР, з 1981 – директор Мінералогічного музею ім. А. Є. Ферсмана. П. 1.11.1982.

Наук. праці присвячені вивченню магматичних і метаморфічних порід Сибір. платформи і України. Зробив внесок у розробку проблем загальної мінералогії і мінералогії силікатів, теоретичної петрології, процесів мінералоутворення, магматизму та метаморфізму.Очолював роботи з геології алмазних родовищ, проводячи петрографічні дослідження вивержених та метаморфічних порід. Дав визначення межі об'єму фацій високого тиску.Один з розробників схеми метаморфічних фацій, автор мап метаморфічних фацій

Г. А. Смоленський

В. С. Соболєв

СРСР (1966) та Європи (1974). За його рекомендаціями в результаті проведених геологами пошуків алмазів у Якутії 1954 знайдено першу кімберлітову трубку, згодом низку алмазоносних трубок і родовищ алмазів.

Герой Соц. Праці (1978). Ленін. пр. (1976). Держ пр. СРСР (1950). Чл.-кор. АН УРСР (1951). Держ. нагороди СРСР. Президент Міжнародної мінералогічної асоціації (1974).

Г. А. Дороніна

СОБОЛЬ Самуїл Львович – російський історик біології, доктор біол. наук (1944). Н. 12.08.1893 в Одесі. Закінчив Новорос. ун-т в Одесі (1920), в якому працював, 1922–24 – редактор Держвидавництва, 1925–38 – видавництва «Радянська Енциклопедія», 1938–51 – керівник кабінету історії мікробіології у Відділенні біологічних наук АН СРСР, з 1946 – в Ін-ті історії природознавства і техніки АН СРСР (1948–55 – зав. сектору історії біол. наук, з 1955 – ст. наук. співробітник). П. 1.12.1960 в Москві.

Основні наук. праці з історії мікробіології та еволюційного вчення в Росії в ХУШ ст. З 1932 брав участь в підготовці до видання «Зібрання творів Чарлза Дарвіна» в 9 томах (автор низки вступних статей і коментарів). Автор багатьох праць, присвячених життю та наук. діяльності видатних

С. Л. Соболь

В. В. Соколовський

вчених – О. П. Богданова, Д. І. Івановського, Н. О. Сєвєрцова, фундаментальної праці «Історія мікроскопічних досліджень в Росії в ХУШ ст.» (1949).

Держ. пр. СРСР (1950). Чл.-кор. Міжнародної академії історії науки (1956).

Г. Г. Костюк

СОКОЛОВСЬКИЙ Вадим Васильович – російський вчений-механік, акад. АН СРСР (1959). Н. 17.10.1912 у Харкові. Закінчив Моск. інженерно-будівельний ін-т (1933). В 1936–39 – ст. наук. співробітник Математичного ін-ту АН СРСР, також 1936–38 – доцент Моск. ун-ту, 1938–41 – проф. Моск. пед. ін.-ту, 1939–65 – в Ін-ті механіки АН СРСР (з 1941 – зав. відділу), водночас 1943–59 – зав. кафедри Моск. торф'яного ін-ту, 1947–71 – Моск. фізико-техн. ін-ту, з 1965 – заст. директора НДІ фізико-технічних і радіотехнічних вимірювань, 1971–78 – зав. сектору Ін-ту проблем механіки АН СРСР. П. 8.01.1978 у Москві.

Наук. праці стосуються механіки грунтів, будівельної механіки, механіки сипких середовищ, теорій пружності та пластичності, теорії оболонок. Дослідив структуру розв'язків диференціальних рівнянь граничної рівноваги (задачі про несучу здатність основи, форму стійких схилів і напівсклепінь, тиск на підпірні стінки), розрахував стійкість гідроспоруд, високих схилів будівництва гідроелектростанцій, літаків. Вирішив низку задач пружно-пластичної рівноваги стержнів, дисків, валів змінного діаметра; плоского пластичного деформованого стану (стиснення пластичних мас, вдавлення штампів, волочіння пластичних смуг), зміцнення пружно-пластичного стану циліндричної труби, зокрема розрахунку артилерійської зброї. Розробив методи дослідження пластичних течій тонкостінних тіл. Автор понад 140 наук. праць.

Держ. пр. СРСР (1943, 1952). Засл. діяч науки і техніки РРФСР (1971). Держ. нагороди СРСР. Акад. Польської АН (1959). Член Міжнародного союзу теоретичної та прикладної механіки.

А. С. Литвинко

СПІВАК Григорій Веніамінович – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук (1935), проф. (1935). Н. 2.11.1900 у Миколаєві. Закінчив Моск. ун-т (1927), де працював з 1991 (у 1943–85 – зав. кафедри). П. 2.11.1989 у Москві.

Наук. дослідження присвячені електр. розрядам у газах і елементарним процесам у них, фіз. електроніці, електронній мікроскопії, магнетизму. Довів істотну роль метастабільних атомів у балансі плазми й катодних частин газового розряду. Побудував теорію впливу магн. поля на зондові струми при газовому розряді. Розвинув 1948 загальний метод одержання функцій розподілу для нерівноважних стаціонарних систем при наявності явищ переносу. В 1949–52 – розробив електронно-оптичні системи для одержання зображень об'єктів при атмосферному тиску та в умовах газового розряду високого й низького тисків і запропонував метод придушення сферичної аберації електростатичних лінз. Побудував

суцільнометалевий дзеркальний електронний мікроскоп із прямим ходом пучків і вакуумом $2 \cdot 10^{-6}$ тор. Розробив кількісну теорію контрасту зображень в емісійних і дзеркальних електронних мікроскопах. Сконструював низку стробоскопічних повторно-емісійних, дзеркальних, растрових і просвічувальних мікроскопів. З Р. В. Телесніним та ін. відкрив явище розриву доменних стінок у ферромагнетиках під дією магн. полів.

Пр. ім. М. В. Ломоносова (1972).

Ю. О. Храмов

СТАРІКОВСЬКА Світлана Михайлівна – фізик, доктор фіз.-мат. наук (2000). Н. 9.12.1966 у м. Баштанка Миколаїв. обл. Закінчила Моск. фіз.-техн. ін-т (1989) та аспірантуру (1993), в якому працювала (в 1994–2008 – ст. наук. співробітник і з 1998 – доцент, з 2006 – проф.); з 2008 – у Вищій політехн. школі в Парижі.

Наук. дослідження присвячені фізиці наноструктор і фізиці плазми.

Ю. О. Храмов

СТАСІВ Остап – німецький фізик, проф. Н. 1.01.1903 в с. Борщевичі (нині Львів. обл.). В 1923–27 навчався в Берлін. ун-ті, закінчив Гіссен. ун-т (1929), де працював; в 1931–38 – в Ін-ті фізики Геттінген. ун-ту, 1938–47 – фірмі Цейсса в Дрездені, 1947–68 – директор Ін-ту фізики кристалів АН НДР в Берліні та 1947–68 – проф. Берлін. ун-ту. П. 19.02.1985.

Наук. дослідження присвячені фізиці твердого тіла, зокрема реальним іонним кристалам, взаємодії світла з речовиною. Відкрив переміщення центрів фарбування кристалів у вигляді «хмаринки» (хмаринка Стасіва) в електр. полі (ефект Стасіва). З І. Тельтовим вивчав фіз. природу точкових дефектів кристалів,

Г. В. Співак

С. М. Старіковська

запропонував модель асоціативного центра (модель Стасіва–Тельтова).

Нац. пр. НДР (1956).

Ю. О. Храмов

СТЕЛЬМАХ Митрован Федорович – російський фізик, один з організаторів лазерної промисловості, доктор техн. наук, проф. Н. 21.12.1918 в Донец. обл. Закінчив Харків. ун-т (1940). Учасник (1941–45) Другої світової війни, був поранений. В 1946–62 працював у НДІ-5 та ЦНДІ-108, 1962–83 – директор НДІ «Полюс» (з 2001 – ім. М. Ф. Стельмаха), 1983–1993 – керівник Центру фізичних досліджень НВО «Полюс». П. 22.11.1993.

Науково-технічна діяльність стосується надвисокочастотної техніки, квантової електроніки та її застосувань, зокрема лазерної техніки. Спільно з співробітниками розробив лампу зворотної хвилі міліметрового діапазону, лампу біжучої хвилі (ЛБХ) з малими шумами на хвилях 10 і 3 см, ЛБХ для надвисокочастотних ретрансляторів магістральних ліній зв'язку й засобів ПВО, новий тип лампи зворотної хвилі, магнетронну гармату. В галузі квантової електроніки й лазерної техніки під його керівництвом розвивалися їх численні напрямки – напівпровідникові лазери для

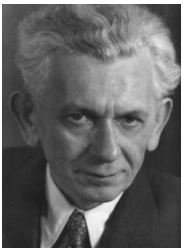
О. Стасів

М. Ф. Стельмах

М. М. Стойко

І. П. Стрільбицький

систем зв'язку, запису й відтворення інформації, твердотільні лазери для лазерної технології, локації, далекометрії, (лазерні гіроскопічні системи навігації, стабілізації та керування рухом різних об'єктів, лазерне технологічне обладнання тощо). Створив перший вітчизняний лазерний скальпель.

Держ. пр. СРСР. Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

СТОЙКО Микола Михайлович – французький астроном. Н. 2.05.1894 в Одесі. Закінчив Новорос. ун-т в Одесі (1916). У 1924–44 – астроном Міжнародного бюро часу в Парижі, 1944–64 – зав. служби часу Париз. обсерваторії та директор Міжнародного бюро часу. П. 14.09.1976.

Наук. праці присвячені нерівномірності обертання Землі, руху полюсів та визначенню всесвітнього часу. Відкрив 1936 сезонні варіації швидкості обертання Землі.

Член багатьох наук. товариств. Пр. ім. П. Жансена (1969).

І. Д. Зосимович

СТРІЛЬБИЦЬКИЙ Іван Панасович – російський геодезист і картограф, генерал від інфантерії (1899). Н. 18.06.1828 р. у с. Голінка Полтав. губ. (нині Сумська обл.). Закінчив школу землемірів при Київ. ун-ті, служив у Межовому корпусі, Санкт-Петерб. гренадерському полку. В 1854–55 брав участь в Російсько-кримській війні та обороні Севастополя. В 1861 закінчив Військову академію в Петербурзі і був зарахований до Генерального штабу. В 1865 на нього покладено редакцію «Спеціальної мапи Європейської Росії», відтоді був керівником цієї праці. П. 15.07.1900 у родовому с. Голинка.

В 1874 дав перші точні відомості про площу Росії в цілому (1/6 частина суші Землі) та по губерніях і повітах.

Ордени та медалі. Член низки наукових товариств.

М. В. Онопрієнко

СТРУВЕ Отто – видатний американський астроном, член Нац. АН США. Представник відомої астрономічної династії, син Л. О. Струве та правнук В. Я. Струве. Н. 12.08.1897 у Харкові. Закінчив Харків. ун-т (1919). У 1920 виїхав з Росії, з 1921 жив у США. У 1921–50 працював у Йєрк. обсерваторії (у 1932–47 – директор) та проф. Чикаг. ун-ту. За його ініціативою 1939 створено обсерваторію Мак-Доналда при Техас. ун-ті, якою він керував до 1947, у 1950–59 – проф., зав. кафедри астрофізики та директор Лейшнерів. обсерваторії Каліфорн. ун-ту в Берклі, 1959–62 – директор Нац. радіоастрономічної обсерваторії у Грін-Бенку. П. 6.04.1963.

Наук. праці відносяться до зоряної спектроскопії. З 1924 протягом багатьох років займався вивченням спектрально-подвійних зір і зір ранніх спектральних класів. Докладно дослідив спектри сотень подвійних зір, визначив їх маси та орбіти. В 1929 відкрив розширення ліній водню та гелію електричними полями в атмосферах В-зір. Показав, що ефект Штарка є одним із основних факторів, що спричиняє розширення ліній у зоряних спектрах і це розширення може бути використано для визначення світності зір. Відкрив існування великомасштабних турбулентних потоків в атмосферах зір-надвелетнів. З Е. Фростом та С. Барретом визначив параметри руху Сонця серед зір за променевими швидкостями 368 В-зір. У 1929 із *Г. А. Шайном* запропонував метод визначення швидкостей осьового обертання зір і вперше показав, що гарячі зорі мають осьове обертання з екваторіальними швидкостями порядку 100 км/с; визначив швидкості обертання великої кількості зір. З К. Елві встановив існування статистичної залежності між швидкістю обертання та спектральним типом зорі. Докладно дослідив велику кількість подвійних систем. Один з піонерів вивчення дифузної речовини у Галактиці. З Б. П. Герасимовичем визначив 1929 середню густину «кальцієвої хмари» та встановив, що вона бере участь в обертанні Галактики. Відкрив водень у міжзоряному просторі, сфотографував слабкі міжзоряні емісійні лінії Бальмера в ділянках, сконцентрованих у площині Чумацького Шляху; відкрив також багато дифузних і відбивальних туманностей. Велике значення мала його організаторська діяльність. Багато уваги приділяв популяризації астрономічних знань. Створив школу спектроскопістів. У 1932–47 – головний редактор «Астрофізичного журналу».

Член багатьох академій наук і наук. товариств, президент Міжнародного астрономічного союзу (1952–55). Золота медаль Лондон. астрономічного товариства (1944), медалі ім. К. Брюс (1948), Г. Дрепера (1950), Д. Ріттенхауза (1954), пр. ім. П. Жансена (1954).

І. Д. Зосимович

СТРУКОВ Михайло – американський інженер-конструктор планерів і літаків. Н. 10.02.1883 у Катеринославі (нині Дніпро). Закінчив Київ. політехн. ін-т (1908). Учасник Першої світової війни. В 1923 емігрував до США. В 1943–51 – президент, 1951–53 – віце-президент фірми «Чейз Ейркрафт компані», 1953–63 – президент і головний конструктор компанії «Струков Ейркрафт корпорейшн». П. 22.12.1973 у Трентоні.

Наприкінці тридцятих років минулого століття почав займатися бізнесом, створив авіабудівну фірму «Чейз Ейркрафт компані». З початком Другої світової війни, коли зросла потреба у десантних планерах, організував виробництво десантно-штурмових транспортних літаків. Розробив десантні планери XCG-14, XCG-14A, XCG-18A, CG-20, різноцільові літаки VC-122, C-123, VC-134, XC-123Д, УС-123Е, УС-134. Найвідомішим серед них був літак «Провайдер».У 1954–58 випущено понад 300 військово-транспортних літаків «Провайдер» С-123, які перебували на озброєнні армії США, широко застосовувалися у війні у В'єтнамі, надходили на експорт. Створив перший у світі важкий літальний апарат вертикального зльоту і посадки «Хіллер Х-18». У 1956 побудував літак УС-134, який був

В. М. Сукачов

О. Струве

розвитком серійного С-123, зі збільшеною довжиною фюзеляжу і злітною вагою 41 т.

О. Г. Луговський

СУКАЧОВ Володимир Миколайович – російський учений-ботанік, лісознавець та географ, акад. АН СРСР (1943). Н. 7.06.1880 в с. Олександрівка (нині Харків. обл.). Закінчив Лісовий ін-т у Петербурзі (1902). В 1912–18 працював у Ботанічному музеї, 1924–33 – Головному ботанічному саду РРФСР у Ленінграді, водночас 1902–12 викладав у Лісовому, 1918–25 – Географічному ін-тах, 1925–41 – Ленінград. ун-ті, 1941–43 – Урал. лісотехн. ін-ті у Свердловську, 1946–53 – Моск. ун-ті, 1944–59 – директор Ін-ту лісу АН СРСР, 1959–65 – зав. лаб. Ботанічного ін-ту АН СРСР. П. 9.02.1967 у Москві.

Наук. праці присвячені дендрології, фітоценології, болотознавству. Автор теорії типів лісів і теорії утворення боліт. Перший розробив і застосував метод спорпилкового аналізу для вивчення післяльодовикових і міжльодовикових відкладів. Засновник біогеоценології (ввів термін «біогеоценоз», 1940), один із засновників вчення про фітоценоз, автор вчення про лісову біогеоценологію (1964). Створив школу лісотипологів.

Герой Соц. Праці (1965). Золота медаль ім. В. В. Докучаєва (1951). Член Польської АН (1959). Президент Всесоюз. ботанічного товариства (1946–63) і Моск. товариства дослідників природи (1955). Президією АН СРСР на його честь засновано 1967 золоту медаль. Його ім'я присвоєно Ін-ту лісу та деревини Сибір. відділення АН СРСР.

В. Г. Гармасар

СУРІН Олексій Михайлович – чеський конструктор танків. Н. 10.02.1897 у с. Поличківка (нині Харків. обл. Закінчив Київ. політехн. ін-т (1917), Вищу артилерійську школу. Учасник Першої світової війни, Білого руху. Отримав чехословацьке громадянство (1932). В 1925–60 працював у фірмі ЧКД (Чесько-мора́вська Ко́лбен-Да́нек) в Празі (в 1933–50 – керівник відділення спеціальних конструкцій з розробки танкової техніки), в 1945 заарештований радянською контррозвідкою за колабораціонізм, але був визнаний невинним. П. 6.04.1974 в Празі.

Конструктор легкого колісно-гусеничного танка КН-50, поліпшеного варіанта танкетки Carden Loyd Mark VI – VZ.33, LT VZ.34 і поліпшених варіантів P-II-a, P-II-b, танкеток AH-IV, що експортувались до Швеції, Ірану Румунії, Німеччини, LTP/LTH (для Перу та Швейцарії) і LTL (для Литви, але закуплена Словаччиною), G-13, AH-IV-Hb (для Ефіопії), TNH та ін. Найвідомішим став танк THN і його поліпшений варіант – LT VZ.38, ходова частина якого використовувалася основою в самохідних гарматах і винищувачах танків. Розробив середній танк V-8-H. Під час Другої світової війни продовжував працювати над розробкою танків і самохідних гармат на базі LT VZ.38. Конструктор газотурбінного двигуна військового транспортного засобу і систем силових передач.

О. Г. Луговський

ТАЛМУД Давид Львович – російський фізико-хімік, чл.- кор. АН СРСР (1934). Н. 24.10.1900 у Єлисаветграді (нині Кропивницький). Закінчив Одес. хім. ін-т (1923), в якому викладав; у 1925–30 – Моск. хімічному ін-ті, з 1930 працював в Ін-ті хімічної фізики у Ленінграді, з 1934 – Ін-ті біохімії АН СРСР. П. 9.02.1973.

Наук. дослідження присвячені фізичній хімії поверхневих явищ і колоїдній хімії. Досліджував будову білків, разом з С. Є. Бреслером створив 1945 теорію глобулярної будови білку, яку покладено в основу сучасних уявлень про третинну структуру білків.

Держ. пр. СРСР (1943).

Ю. І. Мушкало

ТАМАРКІН Яків Давидович – математик, проф. Н.28.06.1888 у Чернігові. Закінчив Петерб. ун-т (1910). У 1910–24 працював у Петерб. ун-ті, (з 1920 – проф., декан), Ін-ті інженерів шляхів сполучень, Електротехнічному та Політехнічному ін-тах. У 1924 емігрував до Латвії, 1925 переїхав до США, де 1925–27 – викладач Дартмут. коледжу, 1927–45 – проф. ун-ту Брауна. П. 18.11.1945 у Вашингтоні.

Наук. дослідження стосуються теорії чисел, математичного аналізу, топології, теорії функцій. У 1906 провів дослідження чисел Бернуллі, 1917 – деяких загальних задач теорії звичайних лінійних диференціальних рівнянь та розкладу довільних функцій у ряди. Автор «Курсу аналізу» (1914), великої оглядової монографії «Проблема моментів» (1943, разом з Я. О. Шохатом).

Член Амер. академії наук та мистецтв (1932).

С. А. Хорошева

ТАРТАКОВСЬКИЙ Петро Савич – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук

Д. Л. Талмуд

Я. Д. Тамаркін

(1935), проф. Н. 4.06.1895 у Києві. Закінчив Київ. ун-т (1917) і був залишений в ньому для підготовки до професорського звання, в 1923 заарештований, звинувачений в антирадянській діяльності та причетності до організації Центр дій, 1924 звільнений; 1924–29 працював у Ленінград. фіз.-техн. ін-ті, одночасно в 1926–29 – доцент Ленінград. політехн. ін-ту; 1929–32 – зав. лаб. і 1930–32 – заст. директора Сибір. фіз.-техн. ін-ту в Томську та 1929–37 – проф., зав. кафедри теор. фізики Томського ун-ту, потім зав. кафедри Ленінград. політехн. ін-ту. П. 16.10.1940.

Наук. дослідження стосуються дифракції повільних електронів на полікристалах Ni, внутрішнього фотоефекту та фотоактивності в діелектричних кристалах, теорії внутрішнього фотоефекту, радіаційної фізики. Спільно з А. О. Соколовим показав, що будь-яке порушення трансляційної симетрії кристала зумовлює локалізацію електрона та появу в забороненій зоні дискретних локальних рівнів. Завжди проводив активну громадську діяльність. Вільно володів франц. німец. та англ. мовами. Засновник томської наук. школи.

Ю. О. Храмов

ТАТАРСЬКИЙ Валер'ян Ілліч – російський радіофізик, чл.- кор. АН СРСР (1976). Н. 13.10.1929 у Харкові.

П. С. Тартаковський

В. І. Татарський

Закінчив Моск. ун-т (1953). У 1953–56 працював у Геофізичному ін-ті АН СРСР, 1956–91 – зав. лаб. Ін-ту фізики атмосфери РАН. У 1991 емігрував до США, 1991–2001 працював в університеті Колорадо, з 2001 – в інших університетах США.

Наук. праці стосуються статистичної радіофізики, оптики, геофізики, поширення електромагнітних і звукових хвиль у випадково-неоднорідних, зокрема турбулентних, середовищах, розсіяння хвиль на випадково-шорстких поверхнях. Сконструював автоматизовану систему статистичної обробки флуктуацій поля температури в атмосфері, при польоті на вільному аеростаті виміряв параметри атмосферної турбулентності на трасі в 700 км. Дав вирази для просторових спектрів флуктуації амплітуди та фази хвилі (формули Татарського). Розрахував основні статистичні характеристики хвиль, поширюваних у турбулентних середовищах з колмогорівським спектром. Розробив марківське наближення в задачі про поширення хвиль у випадкових середовищах, передбачив явище посилення зворотного розсіяння в таких середовищах. Ввів у теорію поширення хвиль у випадкових середовищах діаграмну техніку, розробив функціональний підхід до цієї теорії і перший почав використовувати в ній апарат фейнманівських інтегралів. Перший правильно інтерпретував експерименти з хроматичного мерехтіння зір і планет у земній атмосфері, дослідив вплив турбулентності на поширення лазерних пучків, розвинув теоретичні основи акустичного та радіоакустичного зондування атмосфери. Підготував 15 кандидатів та 4 докторів наук.

Держ. пр. СРСР (1990). Пр. ім. М. Борна (1994).

А. С. Литвинко

ТЕР-СТЕПАНЯН Андранік Смбатович – російський конструктор ракетної зброї. Н. 31.03.1918 в Сімферополі. Закінчив Моск. вище технічне училище (1941). В 1941–45 працював на військовому заводі в Коломні Моск. обл. (ст. технолог), 1947–88 – у СКБ Б. І. Шавиріна в Коломні Моск. обл. (з 1952 – начальник відділу, з 1956 – провідний конструктор, з 1961 – начальник КБ, з 1966 – заст. головного конструктора, з 1971 – перший заст. головного конструктора). П. 12.03.1996 в Коломні.

Брав участь у створенні середніх і важких мінометів М-120, М-160, М-240, перших вітчизняних безвідкатних гармат Б-10 і Б-11, провідний конструктор протитанкового ракетного комплексу «Джміль». Розробник протитанкових ракетних комплексів «Малютка», «Штурм-С», «Штурм-В», переносних зенітних ракетних комплексів «Стріла-2», «Стріла-3», «Ігла-1», «Ігла», тактичних ракетних комплексів «Точка», «Точка-У», оперативно-тактичного ракетного комплексу «Ока» (СС-23).

Герой Соц. Праці (1981). Ленін. пр. (1976), Держ. пр. СРСР (1969). Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

ТИМОШЕНКО Степан Прокопович – видатний учений-механік, член багатьох академій наук. Н. 23.12.1878 у с. Шпотівка Чернігів. губ. (тепер

Сумської обл.). Закінчив Ін-т інженерів шляхів сполучень в Петербурзі (1901). В 1902–1906 – асистент Ін-ту інженерів шляхів сполучень, лаборант Петерб. політехн. ін-ту; 1907–11, 1917–20 – проф., 1909–11 – декан Київ. політехн. ін-ту; 1911–17 – викладач, з 1913 – проф. Петерб. електромех. і політехн. ін-тів, Ін-ту інженерів шляхів сполучень. В 1918 брав участь в організації Укр. АН у Києві. 1918–20 – директор Ін-ту технічної механіки УАН. У 1920 емігрував до Югославії, де у 1920–22 – проф. Загреб. політехн. ін-ту. З 1922 жив у США, 1923–27 – наук. консультант компанії «Вестингауз», 1928–36 – проф. Мічиган., 1936–60 – Станфорд. ун-тів; з 1964 жив у Німеччині. П. 29.05.1972 у м. Вупперталь, похований у м. Анн-Арбор (США).

Наук. дослідження стосуються механіки деформованих середовищ, будівельної механіки, опору матеріалів, теорії споруд. Розв'язав задачу про концентрацію напружень навколо створів, розробив теорію тонких пластин і оболонок, теорію стійкості пружних систем, ефективні варіаційні методи теорії пружності. У теорії коливань прийнято поняття «балка Тимошенка». Дослідив явище резонансу у валах (1905), проблеми звалювання та стійкості двотаврових балок (1905–1907). Розвинув загальний метод визначення критичних стискаючих сил для тонких пластин з різними граничними умовами (1907), одержані результати використано при проектуванні великих російських лінійних кораблів (1911–12). Розвинув дві форми енергетичного методу для дослідження пружних деформацій конструкцій. Побудував теорію згину, кручення і стійкості тонкостінних стержнів відкритого поперечного перерізу (1945). В теорії пружності

А. С. Тер-Степанян

С. П. Тимошенко

розвинув наближений метод розв'язання плоскої задачі (1907–24). Запропонував метод асимптотичного інтегрування для вивчення напружено-сферичної оболонки (1913), метод розрахунку арок різного виду (1922). Значний цикл праць присвячено розрахунку на міцність, жорсткість і коливання мостових конструкцій (1917–43). Досліджував питання розрахунку на міцність рейкової колії (1915–32), міцності парових турбін (1912), кручення та згину колінчастих валів (1922–23), міцності зубчастих коліс (1926), встановлення механічних характеристик матеріалу (1905–25), втомленості конструкцій і концентрації напружень (1926–54). Суттєво вплинув на розвиток інженерної справи та інженерної освіти в світі.

Член АН СРСР (1928), Париз. АН (1939), Нац. АН США (1941), Лондон королів. товариства (1944). Пр. і золота медаль ім. Д. І. Журавського (1911), Дж. Уатта (1947). Його ім'я присвоєно Ін-ту механіки НАН України. Президією НАН України засновано пр. ім. С.П.Т имошенка.

С. А. Хорошева

ТИЩЕНКО Марат Миколайович – російський вчений у галузі вертолітобудування, акад. РАН (1992). Н. 18.02.1931 у Харкові. Закінчив Моск. авіаційний ін-т (1956), до

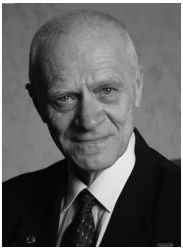

М. М. Тищенко

О. А. Тілло

2007 працював в ОКБ М. Л. Міля (з 1963 – зав. відділу, 1970–82 – головний конструктор, 1982–92 – Генеральний конструктор), водночас у 1985–87 – зав. кафедри, проф. Моск. авіаційного ін-ту. П. 13.03.2015 у Москві.

Брав участь у створенні вертольотів Мі-2, Мі-6, Мі-8, Мі-12 та ін. Розробив метод розрахунку аеродинамічних характеристик несучого гвинта з урахуванням нелінійності профілю. Створив транспортний вертоліт великої вантажопідйомності Мі-26, бойові вертольоти Мі-24 та Мі-28, транспортно-десантний вертоліт Мі-38, спортивний вертоліт Мі-34, вертоліт-амфібію Мі-14.

Герой Соц. Праці (1982). Ленін. пр. (1976). Держ. нагороди СРСР.

А. С. Литвинко

ТІЛЛО Олексій Андрійович – російський геодезист і картограф, чл.- кор. Петерб. АН (1892). Н. 25.11.1839 в Київ. губ. Закінчив Михайлівську артилерійську академію (1864) і геодезичне відділення Академії Генерального штабу (1864). П. 11.01.1900.

Наук. дослідження в галузі геодезії, картографії, гіпсометрії, земного магнетизму і метеорології. Склав гіпсометричні мапи Європейської частини Росії в масштабі 60 верст в 1 дюймі (1890, 1896), на яких вперше відображено основні особливості топографії Східно-Європейської рівнини. Запропонував назву «Середньоросійська височина». Провів вимірювання головних річок Росії. Визначив різницю рівнів Каспійського та Аральського морів. Склав перше звід усіх магнітних визначень на території Росії.

Чл.-кор. Париз. АН (1892).

Г. А. Дороніна

ТІТОВ Іван Трохимович – білоруський патологоанатом, акад. АН БРСР (1940). Н. 4.03.1875 у м. Радомишль Житомир. обл. Закінчив Київ. ун-т (1898), де викладав (1898–1900, 1905–23), одночасно 1913–23 – проф. Київ. жиночого мед. ін-ту; 1924–28 – зав. кафедри Білорус. ун-ту, 1944–49 – Мінського мед. ін-ту, одночасно 1936–38 – зав. кафедри патологічної анатомії Вітеб. мед. ін-ту, з 1946 – зав. відділом Ін-ту теор. та клінічної медицини АН БРСР. П. 27.11.1949.

Наук. дослідження присвячені патологічній анатомії чуми, склероми, раку, ендемічного зобу, хвороб серцево-судинної та дихальної систем, епідемічного менінгіту, з'ясуванню ролі гельмінтів у патології людини. Ініціював становлення патологоанатомічної служби Мінську. Автор понад 50 наук. праць, у т.ч. підручників з патологічної анатомії.

Засл. діяч науки БРСР (1939).

Г. Г. Костюк

ТРАШУТІН Іван Якович – російський конструктор у галузі моторобудування. Н. 18.01.1906 в Горлівці (нині місто Донец. обл.). З 1918 працював на Харків. паровозобудівному заводі. Закінчив Харків. технологічний ін-т (1930) і повернувся на завод (інженер-конструктор, з 1933 – ст. інженер-конструктор, з 1937 – помічник начальника відділу дослідних робіт, 1940 – заст. головного

І. Т. Тітов

І.Я. Трашутін

П. В. Трусов

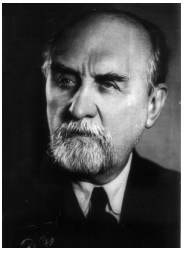

О. І. Тудоровський

конструктора КБ заводу № 75); в 1941–81 – головний конструктор моторобудування Челябін. заводу № 75 і його СКБ. П. 6.03.1986 у Ленінграді.

Брав участь у створенні першого танкового дизельного мотора В-2, розробленого під його керівництвом, створенні кількох модифікацій танкових двигунів і двигунів для тракторів З-80, Т-140, ДЕТ-250, бурових установок.

Герой Соц. Праці (1966, 1976). Держ. пр. СРСР (1945, 1974). Ордени і медалі СРСР.

О. Г. Луговський

ТРУСОВ Петро Валентинович – російський вчений-механік, доктор фіз.-мат. наук (1987), проф. (1989). Н. 7.05.1948 у Львові. Закінчив Перм. політехн. ін-т (1972), де з 1987 – проректор, 1988–93 – декан, з 1992 – зав. кафедри.

Наук. праці стосуються математичного моделювання, механіки суцільних середовищ, великих пружно-пластичних деформацій, залишкових напружень, мікро- та мезомеханіки металів, кристалізації металів і сплавів, механіки процесів пластичної обробки металів, систем і процесів профілактичної медицини. Розробив визначальні співвідношення непружного деформування металів, сплавів, керамічних матеріалів на макро- і мезорівні для складного навантаження та великих деформацій. Створив моделі процесів обробки матеріалів тиском, кристалізації металів і сплавів на макро-, мезо- і макрорівнях, технологічних процесів лиття. Автор понад 200 наук. праць, у т.ч. 5 монографій. Підготував 25 кандидатів і 3 докторів наук.

Засл. деят. науки РФ (1998). Чл.-кор. Рос. академії природничих наук.

А. С. Литвинко

ТУДОРОВСЬКИЙ Олександр Іларіонович – російський фізик, чл.- кор. АН СРСР (1933). Н. 24.08.1875 в с. Глухово (тепер Чернігів. обл.). Закінчив Петерб. ун-т (1897). В 1902–19 працював у Петерб. політехн. ін-ті, 1919–29 – Петроград. (Ленінград.) ун-ті, в 1918–61 – також зав. відділу Держ. оптичного ін-ту. П. 25.09.1963.

Наук. дослідження присвячені технічній та обчислювальній оптиці. Застосовував векторні методи до розрахунку складних дзеркальних і призменних систем. Представив основні закони геометричної оптики у векторній і матричній формах, використовував їх для розрахунків оптичних систем. Вивчав залежність коефіцієнта аберації від положення предмету, розподіл освітленості в зображенні великого об'єкта оптичної системи. Розробив теорію розрахунку приладів з дифракційною ґраткою, запропонував строгі методи розрахунку ходу променів

Л. А. Тумаркін

В. М. Тучкевич

у таких приладах, розвинув методи розрахунку складних оптичних систем, розрахував 1956 оптичну систему з 4 плоских дзеркал. Дослідження відносяться також до теорії аберації 3-го порядку, застосуванню електронно-обчислювальних машин для розрахунку оптичних систем. Виконав роботи з розрахунку нових типів фотографічних об'єктивів, зокрема 1959 розрахував оригінальний об'єктив з фазовою граткою. Створив школу оптиків-обчислювачів.

Держ. пр. СРСР (1942, 1946). Засл. діяч науки і техніки РРФСР (1956). Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

ТУМАРКІН Лев Абрамович – російський математик, доктор фіз.-мат. наук (1936), проф. Н. 1.01.1904 в м. Гадяч (нині Полтав. обл.). Закінчив Моск. ун-т (1925), в якому працював (з 1932 – проф.). П. 1.08.1974.

Наук. праці присвячені топології, зокрема теорії розмірності. Довів низку важливих теорем, зокрема незалежно від поляка В. Гуревича (1927) одну з фундаментальних теорем теорії розмірності: будь-який *n*-вимірний компакт містить *n*-вимірний канторовий багатовид (теорема Гуревича–Тумаркіна); будь-який нескінченно вимірний компакт або містить нескінченно вимірний конторовий багатовид, або компакт довільної скінченної розмірності (1958).

Ю. О. Храмов

ТУЧКЕВИЧ Володимир Максимович – російський фізик, акад. АН СРСР (1970). Н. 29.12.1904 в с. Яноуці (нині Івановці Чернівец. обл.). Закінчив Київ. ун-т (1928). Працював в Укр. метеорологічному ін-ті та Укр. рентгенівському ін-ті, з 1936 – Ленінград. фіз.-техн. ін-ті (в 1967–87 – директор), в 1935–60 викладав також в Ленінград. політехн. ін-ті. П. 24.07.1997.

Наук. дослідження відносяться до фізики і техніки напівпровідників. Вивчав генерацію і рекомбінацію електронів та дірок у германії, легованому різними домішками, положення домішкових рівнів. Одержав чисті монокристали германію. Відкрив цікаві властивості діодів, легованих золотом, вивчав поведінку електронів і дірок у системах з кількома електронно-дірковими переходами. Ці дослідження привели його до розробки принципів одержання германієвих площинних діодів і тріодів, фотоелементів і фотодіодів і завершились створенням перших в СРСР германієвих та кремнієвих діодів і тріодів. З *Б. М. Вулом* і *С. Г. Калашніковим* заклав основи радянської напівпровідникової промисловості. Започаткував силову напівпровідникову техніку, створивши германієві та кремнієві вентилі, потужні дифузійні керовані вентилі (тиристори) з високими техн. показниками, лавинні некеровані та керовані вентилі (Ленін. пр., 1966). З *А. П. Александровим* та І. В. Курчатовим розробляв системи розмагнічування кораблів для захисту їх від магнітних мін (Держ. пр. СРСР, 19421). Проводив дослідження з розділення ізотопів.

Герой Соц. Праці (1984). Головний редактор «Журналу технічної фізики».

Ю. О. Храмов

УГОЛЄВ Олександр Михайлович – російський фізіолог, чл.-кор. АН СРСР (1966). Н. 9.03.1926 у Дніпропетровську. Закінчив Дніпропетр. медичний ін.– т (1948). У 1949–55 працював у Стоматологічному ін.-ті в Ленінграді, 1955–60 – Ін-ті нормальної і патологічної фізіології АМН СРСР у Москві, з 1960 – Ін-ті фізіології АН СРСР (з 1963 – зав. лаб.). П. 2.11.1991 у Петербурзі.

Основні наук. праці з фізіології травлення і харчування. Відкрив мембранне травлення (1959), розробив триланкову схему «діяльності» травної системи, екскреторну теорію походження зовнішньої та внутрішньої секреції, теорію транспортно-травного конвеєра та метаболічну регуляцію апетиту. Вперше здійснив повне видалення 12-ти палої кишки в експерименті, що привело до виявлення нетравних гормональних ефектів кишківника.

Пр. ім. І. П. Павлова (1963).

Г. Г. Костюк

О. М. Уголєв

С. Улам

УЛАМ Станіслав – видатний американський математик і фізик, член НАН США (1966). Н. 13.04.1909 у Львові. Закінчив Львів. ун-т (1933). В 1936 працював у Прінстон. ін-ті перспективних досліджень, 1936–40 – Гарвард. ун-ті, 1941–43 – проф. Вісконсин, ун-ту, 1943–65 – в Лос-Аламос. лабораторії, з 1965 – проф. ун-ту штату Колорадо. П. 13.05.1984.

Наук. дослідження відносяться до топології, теорії груп, теорії імовірностей, математичної фізики, термоядерного синтезу, розробки термоядерної зброї, комп'ютерів, застосування математики в біології. В 1949 незалежно від Дж. фон Неймана і Н. Метрополіса розробив метод розв'язання різних задач за допомогою моделювання випадкових подій – метод Монте-Карло. В 1950 з Е. Фермі виконав розрахунки, які свідчили про малу імовірність протікання термоядерної реакції в дейтерії (реакція «дейтерій – дейтерій»), тобто показав, що ефективний переріз реакції синтезу в дейтерії, від якого залежить її енергетичний вихід, малий. В тому ж році з К. Евереттом провів розрахунки з точного визначення кількості тритію, необхідного для супербомби (теллеровської концепції термоядерної зброї), які показали, що попередні оцінки, виконані Е. Теллером на початковому етапі розробки водневої бомби, виявилися сильно заниженими. Це доводило глухий кут американської термоядерної програми «класичного супера» (1942–50). У пошуках виходу з ситуації, що склалася, запропонував 1951 нову схему водневої бомби з фізично відокремленим вторинним вузлом, що містив термоядерний заряд і систему гідродинамічних лінз, які забезпечували його сильне стискання потоком нейтронів і ударних хвиль від вибуху атомної бомби. В тому ж році її удосконалив Е. Теллер. В результаті сформувався новий принцип конструкції американської водневої бомби – двоступінчастої бомби Улама–Теллера для

П. С.Урисон

М. І. Усанович

одержання двостадійного ядерного вибуху, який завершився її успішним випробуванням.

Ю. О. Храмов

УРИСОН Павло Самуїлович – російський математик, проф. Н. 3.02.1898 в Одесі. Закінчив Моск. ун-т (1919). У 1919–24 працював в Ін-ті математики і механіки Моск. ун-ту, проф. 2-го Моск. ун-ту. Трагічно загинув 17.08.1924 у Бретані (Франція).

Наук. дослідження присвячені топології. Створив теорію розмірності (1921–22). Спільно з П. С. Александровим вперше побудував теорію бікомпактних і локально-бікомпактних просторів, розв'язав проблему метризації топологічних просторів, вивів метризаційні теореми в теорії топологічних просторів. У Моск. ун-ті прочитав перший в СРСР курс топології (1921–22). Досліджував питання геометрії та теорії функцій.

С. А. Хорошева

УСАНОВИЧ Михайло Ілліч – казахський фізико-хімік, акад. АН Казах. РСР (1962). Н.16.04.1894 в Житомирі. Закінчив Київ. ун-т (1917). У 1919–20 працював у Хімічній лабораторії УАН у Києві, у 1924–29 – технічний керівник хіміко-фармацевтичного заводу, водночас – у Київ. політехн. ін-ті; 1930–34 – проф. Томського, 1935–44 – Середньо азіат. в Ташкенті ун-тів; 1944–81 – зав. кафедри Казах. ун-ту в Алма-Аті. П. 15.04. 1981.

Наук. праці стосуються дослідження розчинів. Розробив 1932 кількісну теорію розчинів, що враховує хімічну взаємодію між компонентами і встановлює умови виникнення електропровідності в розчинах. Показав 1934, що так звана аномальна електропровідність – не виняток, а правило, поява ж «аномальних кривих» – результат хибної підміни величин концентрацій утворюваних електролітів і вихідних компонентів.

Довів 1936 помилковість застосування закону розбавлення Оствальда для більшості розчинів. Сформулював 1938 узагальнену теорію кислот і основ. Встановив 1970, що системи, в яких відбувається хімічна взаємодія, підпадають під дію законів ідеальних розчинів лише за умови вираження складу через рівноважні концентрації. Вивів 1978 рівняння залежності густини та в'язкості від складу розчину.

Ю. І. Мушкало

ФАЙН Беньямін Мойсейович – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук (1964), проф. (1965). Н. 7.02.1930 у Києві. Закінчив Горьків. ун-т (1954), в якому працював (зав. кафедри), в 1966–72 – в Ін-ті фізики твердого тіла в Чорноголовці Моск. обл.; з 1977 – проф. Тель-Авів. ун-ту (Ізраїль). П. 15.04.2013.

Наук. праці в галузі квантової радіофізики, у формуванні якої брав участь, фізики твердого тіла, філософії науки. Автор монографій «Квантова радіофізики» (1965, з Я. І. Ханіним) та «Фотони і нелінійні середовища». В 1972 став активним учасником сіоністського руху, відказником і був звільнений з ін-ту. В Ізраїлі його наук. інтереси змістилися в бік філософії науки, що відображено в книзі «Віра і Розум», зокрема в ній розглянуто взаємовідносини науки і релігії, а також іудаїзму.

Ю. О. Храмов

ФАЙНШМІДТ Євген Михайлович – російський металознавець, доктор техн. наук (1995), проф. (1992). Н. 22.08.1940 у Харкові. Закінчив Урал. політехн. ін-т (1963), в 1963–68 працював на Уралвагонзаводі, 1968–87 – на Високогірському механічному заводі у Нижньому Тагілі (головний металург), з 1987 – в Нижньотагільському технологічному ін-ті.

Наукова і прикладна діяльність стосується екологічно чистих процесів у машинобудуванні, технології та обладнання термічної обробки і порошкової металургії, підвищення експлуатаційної стійкості інструменту та деталей машин. Розробив технологічні процеси термічної обробки в киплячому шарі та обладнання для їх реалізації, в т.ч. псевдозрідження водяною парою, технологічні процеси одержання

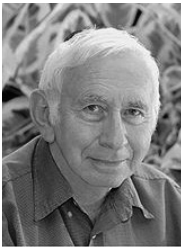

Б. М. Файн

Є. М. Файншмідт

спечених виробів, підвищення стійкості штампового інструменту, екологічні чисті технології. Автор понад 200 наук. праць, у тому числі 35 авторських свідоцтв та патентів, 4 монографій, 2 відкриттів.

Засл. винахідник РФ (2002). Медаль ім. Д. К. Чернова (2004).

О. Г. Луговський

ФЕДИК Іван Іванович – російський вчений у галузі теплофізики, ядерної енергетики та лазерної техніки, чл.-кор. РАН (2000). Н. 2.01.1936 у с. Береги Львів. обл. Закінчив Львів. ун-т (1958). З 1962 працює в НДІ НВО «ЛУЧ» (Подольск Моск. обл.) (1969–2009 – заст. директора, з 2010 – директор).

Наук.-техн. діяльність стосуються розробки ядерних космічних та наземних установок різного призначення, методів перетворення енергії, математичних методів вирішення технологічних задач, задач теплофізики, міцності, статистичних методів визначення надійності конструкцій з крихких матеріалів. Розробив високотемпературні газоохолоджувальні ядерні реактори для ракетних двигунів, реакторні установки для газодинамічних лазерів, лазерні дзеркала. Запропонував розв'язок проблеми безпеки реакторів АЕС на основі мікропаливних ТВЕЛів, використання

І. І. Федик

В. В. Фединський

М. В. Федоренко

Ю. С. Федосенко

нанотехнологій при створенні високотемпературних конструкцій. Вдосконалив методи вимірювання високих температур у реакторах. Дослідив можливість створення гравітаційних двигунів без втрати маси. Автор понад 400 наук. праць, серед яких 9 монографій, 60 винаходів і патентів. Підготував 30 кандидатів та докторів наук.

Держ. пр. СРСР. Засл. діяч науки і техніки РФ. Президент Ядерного товариства РФ (2007–2009). Держ. нагороди СРСР.

А. С. Литвинко

ФЕДИНСЬКИЙ Всеволод Володимирович – російський геофізик, чл.- кор. АН СРСР (1968). Н. 15.05.1908 в с. Велика Богачка (тепер Полтав. обл.). Закінчив Моск. ун.-т. (1930). В 1929–44 працював у нафтовій промисловості, 1944–52 – Всесоюз. н.-д. ін.-ті геофізичних методів розвідування, з 1957 – Ін-ті фізики Землі АН СРСР, також з 1947 викладав у Моск. ун-ті (з 1959 – проф.). П. 17.06.1978.

Вивчав застосування гравіметрії для з'ясування глибинної будови земної кори. Розробляв основи морської гравіметрії, комплексні геофізичні методи для вивчення геологічної будови окремих територій. Досліджував взаємодію метеоритної речовини з атмосферою і поверхнею Землі. Одержав дані про температурний градієнт верхньої атмосфери на висоті 50–80 км. Створив гравіметр-висотомір (1944).

Держ. пр. СРСР (1951).

Г. А. Дороніна

ФЕДОРЕНКО Микола Васильович – російський фізик-експериментатор, доктор фіз.-мат. наук. Н. 18.12.1910 в Чернігові. Закінчив Ленінград. політехн. ін-т (1938). З 1938 працював у Ленінград. фіз.-техн. ін-ті (з 1958 – зав. лаб., 1957–72 – заст. директора). П. 1.02.1972.

Дослідження стосуються фізики космічних промінів, атомної фізики, прискорювальної техніки. Вивчав розсіяння та втрати енергії при зіткненні атомних частинок, одержав дані про процеси іонізації, обдирання та перезарядки, досліджував процеси за участю іонів, атомів і молекул водню.

Ленін. пр. (1972).

Ю. О. Храмов

ФЕДОСЕНКО Юрій Семенович – російський вчений у галузі прикладної математики та інформатики, доктор техн. наук (1995), проф. (1994). Н. 17.07.1942 у Сімферополі. Закінчив Горьків. ун-т (1965). З 1965 працює у Волзькому ун-ті водного транспорту (з 1977 – зав. кафедри).

Наук. праці стосуються дослідження динамічних процесів та

оптимального управління в транспортних системах, підвищення ефективності освітнього процесу у вищій школі на основі застосування інформаційних та телекомунікаційних технологій, системного аналізу, математичного моделювання та оптимізації управління у системах транспортного типу. Запропонував моделі та алгоритми управління ресурсами в однофазних системах транспортного типу. Низку розробок впроваджено у річкових портах РФ. Автор близько 200 наук. праць.

Засл. працівник вищої школи РФ. Акад. Міжнародної академії інформатизації та Рос. кадемії транспорту.

А. С. Литвинко

ФЕДЧЕНКО Феодосій Михайлович – метролог-конструктор. Н. 16.04.1911 у с. Боровиця (нині Черкас. обл.). Закінчив Криворіз. пед. ін-т (1934). В 1934–40 – вчитель фізики і математики в с. Медведівка Черкас обл. Учасник (1941–45) Другої світової війни, 1946–57 – наук. співробітник, інженер Харків. ін-ту вимірювань та вимірювальних приладів; з 1957 працював у Всесоюз. н.-д. ін-ті фізико-технічних і радіотехнічних вимірювань (Моск. обл.). П. 14.10.1989.

Науково-технічні розробки стосуються створення точних годинникових маятників. Працюючи над проблемою підвищення точності ходу годинників з вільним маятником, сконструював 1955 ізохронний маятник – астрономічний годинник Федченка (АГФ). В 1957 винайшов електромеханічний астрономічний годинник, який удосконалив 1959 (АГФ-3). Орден і медалі.

О. М. Корнієнко

ФЕЛЬДБАУМ Олександр Аронович – російський учений, фахівець в галузі автоматичного управління

Ф. М. Федченко

О. А. Фельдбаум

та елементної бази електронних обчислювальних машин, доктор техн. наук (1953), проф. Н. 16.08.1913 у Катеринославі (нині Дніпро). Закінчив Моск. енергетичний ін-т (1937) та Моск. ун-т (1941). З 1936 працював у Всесоюз. електротехн. ін-ті, 1945 – Військовій артилерійській академії в Москві (проф. кафедри систем управління ракет), з 1961 – співробітник Ін-ту автоматики і телемеханіки АН СРСР. П. 15.01.1969 в Москві.

Наук. діяльність в галузі теорії оптимальних автоматичних систем та радіозв'язку. Брав участь у створенні перших у СРСР аналогових обчислювальних машин та теорії автоматичного регулювання. Заклав основи теорії оптимальних і самонастроювальних систем. Побудував теорію дуального керування, що дозволяє здійснювати оптимальне керування об'єктом за неповними даними шляхом безперервного накопичення інформації в процесі управління. Автор 38 винаходів і понад 50 наук. праць.

Держ. пр. СРСР (1951).

О. Г. Луговський

ФЕЩЕНКО–ЧОПІВСЬКИЙ Іван Адріанович – учений-хімік і металург, доктор техн. наук (1927). Н. 19.01.1884 у м. Чудново (нині Житомир. обл). Закінчив Київ. політехн. ін – т (1908), в якому працював на кафедрі металургії

І. А. Фещенко–Чопівський

А. М. Філачев

(1909–17), 1913–14 перебував на стажуванні в Німеччині в м. Бреслау (нині Вроцлав, Польща). Брав участь в укр. визвольному русі. У 1917 – член Укр. Центральної Ради, 1918 – міністр торгівлі і промисловості УНР, заст. голови і міністр народного господарства в уряді Директорії, 1919 – радник і торговий аташе в Румунії; з 1920 в еміграції в Польщі, з 1922 працював на кафедрі металургії Варшав. політехн. ін–ту, з 1931 – зав. кафедри металографії та загальної металургії Краків. гірничо-металургійної академії, 1945 заарештований органами НКВС в м. Катовіце (Польща), засуджений у Києві до 15 років заслання, перебував у таборах Карелії та Комі АРСР. П. 2.09.1952.

Наук. діяльність в галузі металознавства та металургії, головним чином з хіміко-термічної та термічної обробки металів, легування сталей та їх механічних властивостей, проблем дифузії. Виконав системний аналіз подвійних і потрійних діаграм стану понад 20 хім. елементів, створив методологію їх побудови. Зробив внесок у формування польської та укр. наук. термінології. Автор понад 135 праць, опублікованих багатьма мовами світу.

Член Наук. товариства ім. Т. Шевченка у Львові (1926), чл.- кор. Польської АН (1933). Член низки наукових товариств.

Г. Г. Костюк

ФІЛАЧЕВ Анатолій Михайлович – російський вчений в галузі інформаційних систем і елементної бази радіоелектроніки, теплобачення і теплопеленгації, електронної оптики, чл.- кор. РАН (2008). Н. 22.02.1950 у с. Березань Київ. обл. Закінчив Моск. фіз.-техн. ін.-т (1973). У 1973–82 працював в НДІ фізичних проблем НВО «Науковий центр», 1982–85 – заст. директора Моск. філії НДІ «Фонон», 1985–97 – директор НДІ електронної та іонної оптики, з 1997 – Ген. директор НВО «Оріон», водночас зав. кафедри Моск. ін-ту електронної техніки та зав. кафедри Моск. ін.-ту радіотехніки, електроніки та автоматики.

Наук. праці стосуються інфрачервоної техніки, електронної оптики, фотоелектронних приладів для інформаційних технологій. Розробив фізико-технологічні основи елементної бази сучасної оптоелектроніки, цифрової обробки інформаційних сигналів фотоприймачів на основі моноатомних, бінарних і потрійних напівпровідників. Створив технологію, фізичні моделі та метрологічну базу оптоелектроніки та інфрачервоної техніки для фотоелектронних комплексів наддалекої телепеленгації з космосу, матричних фотоприймальних засобів для теплобачення, надшвидкісних фотоприймачів для лазерної локації та наведення. Заклав фізико-технологічні та теоретичні основи сучасної еліонної техніки, що дозволили створити необхідний інструментарій розрахунку та конструювання еліонного й плазмового обладнання для мікрофотоелектроніки. Автор понад 200 наук. праць, серед яких 2 монографії та 20 патентів.

Засл. діяч науки РФ.

А. С. Литвинко

ФІЛОНЕНКО-БОРОДИЧ Михайло Митрофанович – російський механік, проф. Н. 4.06.1885 у Глухові (тепер Сумської обл.). Закінчив Київ. ун-т (1909) і Моск. інженерне училище (1912). У 1912–30 працював у системі шляхів сполучень, 1919–30 – Моск. політехн. ін-ті та Моск. ін-ті інженерів залізничного транспорту, з 1930 – Моск. ун-ті (з 1930 – проф., 1937–39 – зав кафедри), з 1932 – Військово-інженерній академії. П. 30.05.1962 у Москві.

Наук. дослідження стосуються будівельної механіки, опору матеріалів, теорії пружності, теорії міцності. Ввів особливу систему власних функцій, яка суттєво скорочувала визначення сталих інтегрування. Запропонував моделі для розрахунку балок і плит, особливо так звану мембранну аналогію пружної основи, яка узагальнює відомі моделі Вінклера і Віхарда. Запровадив у розгляд систему періодичних майже ортогональних функцій, довів її повноту, дав точний розв'язок класичної задачі Ламе про рівновагу напруженої прямокутної пластини, що довільно навантажена в її площині, і аналогічної задачі про напружений стан пружного прямокутного паралелепіпеда. При розв'язанні задач про пружну рівновагу паралелепіпеда у наближеному вигляді розбив тензор напруження на дві складові, поширив метод на задачі термопружної рівноваги на випадок циліндричних координат. В механічній теорії міцності по новому підійшов до теорії Мора в просторі головних напружень, ввів у розгляд середнє головне напруження. Досліджував питання теорії міцності для матеріалів, що опираються розтягуванню та стисканню. Брав участь у розрахунку основи Комишин. греблі, підпірної стінки шлюзу Куйбишев. греблі, внутрішньої гідроізоляційної оболонки Моск. метрополітену та ін.

М. М. Філоненко-Бородич

Г. М. Фіхтенгольц

Засл. діяч науки і техніки РРФСР (1940). Держ. нагороди СРСР.

С. А. Хорошева

ФІХТЕНГОЛЬЦ Григорій Михайлович – російський математик, проф. Н. 5.06.1888 в Одесі. Закінчив Новорос. ун-т в Одесі (1911). У 1915–20 працював у Петроград. електротехн. ін-ті, з 1918 – Петроград. пед. ін-ті (з 1937 – зав. кафедри) і Петроград. ун-ті (з 1926 – проф., з 1932 – зав. кафедри). П. 26.06.1959 у Ленінграді.

Наук. дослідження стосуються метричної теорії функцій дійсної змінної, функціонального аналізу. Дослідив функціонали, неперервні щодо істотно неметричної збіжності. Широко відомі створені ним курси математики, багаторазово перевидані різними мовами.

Засл. діяч науки РРФСР (1940).

С. А. Хорошева

ФІШМАН Давід Абрамович – російський фізик, доктор техн. наук (1963), проф. (1978). Н. 21.02.1917 у Тетієві (нині Київ. обл.). Закінчив Ленінград. політехн. ін-т (1941). В 1941–44 – керівник конструкторської групи заводу № 76 у Свердловську, з 1945 – заст.

Д. А. Фішман

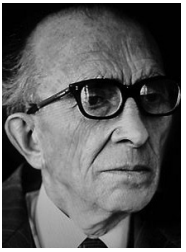

М. О. Флоренсов

начальника групи заводу № 100 у Челябінську; 1948–55 працював у КБ-11 (Всесоюз. н.-д. ін-ті експериментальної фізики) в Сарові (начальник відділу, сектору, перший заст. головного конструктора), з 1955 – начальник конструкторського відділу, з 1959 – перший заст. головного конструктора Всесоюз. н.-д. ін-ту технічної фізики в Челябінську-40 (нині Снєжинськ Челябін. обл.). П. 3.01.1991 у Сарові.

Науково-технічні й конструкторські розробки в галузі ядерної і термоядерної зброї. Один з керівників створення радянської нейтронної бомби.

Герой Соц. Праці (1962). Держ. пр. СРСР (1951, 1953, 1976). Ленін. пр. (1959). Засл. діяч науки і техніки РРФСР (1986). Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

ФЛОРЕНСОВ Микола Олександрович – російський геолог, чл.- кор. АН СРСР (1960). Н. 28.01.1909 в Києві. Закінчив Іркут. ун-т (1936), в якому працював, згодом – у Лімнологічному ін-ті Сибір. відділення АН СРСР. П. 21. 04. 1986 в Іркутську.

Основні напрями наук. діяльності в галузі геології, геоморфології, сейсмології. Вивчав корисні копалини Східного Сибіру, геологічну побудову Саяно – Байкальської регіону. Виявив роль молодих мезозойських і кайнозойських тектонічних рухів у формуванні рифових западин байкальського типу. Досліджував сейсмічність району о. Байкал і північних територій Монголії. Брав участь в геологічної зйомці та картографуванні Сибіру, проводив там розвідування родовищ викопного вугілля і нерудної сировини.

Держ пр. СРСР (1978).

Г. А. Дороніна

ФОМЕНКО Анатолій Тимофійович – російський математик, акад. РАН (1994). Н. 13.03.1945 у Донецьку. Закінчив Моск. ун-т (1967), де працює з 1969 (з 1980 – проф., з 1992 – зав. кафедри).

Наук. праці стосуються багатовимірного варіаційного числення, диференціальної геометрії і топології, теорії груп і алгебр Лі, симплектичної та комп'ютерної геометрії, теорії гамільтонових динамічних систем. У теорії мінімальних поверхонь розв'язав багатовимірну проблему Плато в класі спектральних бордизмів ріманових багатовидів. Довів існування глобальної мінімальної спектральної поверхні, обмеженої наперед заданим контуром. Розробив теорію топологічної класифікації невироджених гамільтонових диференціальних рівнянь загального типу. Одержав класифікацію інтегрованих невироджених гамільтонових систем з двома степенями вільності. Розвинув низку методів комп'ютерної геометрії та топології тривимірних багатовидів. Автор понад 240 наук. статей, в т.ч. 27 монографій. Підготував 25 кандидатів і 9 докторів наук.

Держ. пр. РФ (1996).

А. С. Литвинко

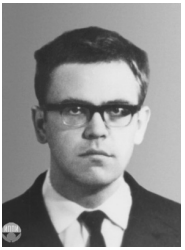

А. Т. Фоменко

І. А. Фомін

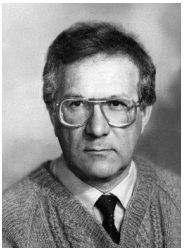

Й. М. Фукс

ФОМІН Ігор Акіндинович – російський фізик-теоретик, чл.- кор. РАН (2000). Н. 26.12.1939 у Києві. Працював в Ін-ті теоретичної фізики РАН (Чорноголовка Моск. обл.), з 1993 – головний, провідний наук. співробітник Ін-ту фізичних проблем РАН (Москва).

Наук. праці присвячені теорії квантових рідин і кристалів. Спільно з ін. побудував теорію магнітного збудження когерентних квантових станів і спінового транспорту надструму та застосував (1984–88) її для пояснення експериментів, в яких було відкрито спінову надплинність, відкрив і пояснив фазовокогерентну спінову прецесію і спінову надплинність у надплинному гелії ^{3}He–B.

Держ. пр. РФ (1993). Пр. ім. О. Г. Столєтова (2005), Ф. Лондона (2008).

Ю. О. Храмов

ФРЕНКЕЛЬ Марк Ісакович – російський учений-конструктор у галузі машинобудування, доктор техн. наук (1961). Н. 14.08.1909 в м. Бар (нині Вінниц. обл.) Закінчив Ленінград. політехн. ін-т (1934) та аспірантуру при ньому (1938). З 1932 працював в Діпроазотмаші у Ленінграді (з 1932 – інженер-конструктор), Ленінград. політехн. ін-ті (з 1945 – ст. наук. співробітник). П. 20.06.1982 в Ленінграді.

Керівник розробки нової конструкції вільнопоршневого парокомпрессора та робіт з дослідження автоматичних клапанів. Основоположник теорії та інженерного методу розрахунку поршневих компресорів. Має 4 міжнародні патенти.

О. Г. Луговський

ФУКС Йосип Мусійович – фізик-теоретик, доктор фіз.-мат. наук (1978), проф. (1988). Н. 13.06.1940 в Харкові. Закінчив Харків. ун-т (1962). В 1964–98 працював в Ін-ті радіофізики та електроніки АН УРСР (з 1985 – зав. лаб., з 1986 – відділу), з 2008 – у США.

Наук. праці в галузі поширення радіохвиль, радіоокеанографії та статистичної електродинаміки. Спільно з *Ф. Г. Бассом* та ін. побудував низку моделей морської поверхні, що враховують резонансний характер розсіяння нею радіохвиль, зокрема двомасштабну, яку застосував до проблеми розсіяння радіохвиль морем (теорія Фукса). З Ф. Г. Бассом і В. Д. Фрейліхером побудував рівняння для середнього поля і переносу випромінювання.

Держ. пр. УРСР (1987).

Ю. О. Храмов

В. А. Хавкін

І. М. Халатніков

ХАВКІН Володимир Аронович – бактеріолог та епідеміолог, громадський діяч. Н. 15.03.1860 в Бердянську. Закінчив Новорос. ун-т в Одесі (1884) і працював в Одес. зоологічному музеї, в студентські роки брав участь у політичній організації «Народна воля». В 1888 емігрував до Швейцарії, де викладав у Женев. ун-ті, 1889–93 – в лабораторії І. І. Мечникова у Пастерів. ін-ті в Парижі. В 1893 на запрошення уряду Великобританії вирушив до Індії для ліквідації епідемії холери, в 1893–1904 – державний бактеріолог Індії, 1896 заснував у Бомбеї протичумну лабораторію (з 1925 – Бактеріологічний ін-т ім. В. Хавкіна), з 1915 жив у Франції і Швейцарії. П. 26.10.1930 у Лозанні.

Наук. діяльність присвячено розробці сироваток і вакцин від інфекційних хвороб, зокрема холери і чуми. Вивчав адаптацію і мінливість мікроорганізмів. Довів інфекційну природу холери та винайшов ефективну вакцину проти неї (1892). Щеплення його антихолерною вакциною зробили понад чотирьом мільйонам осіб. Розробив вакцину проти чуми, яка дала змогу зменшити смертність від цієї хвороби в Індії в 15 разів. Експерименти з винайденими вакцинами найчастіше проводив на собі. Під час Першої світової війни керував щепленням англійських солдатів. У 1929 заснував фонд заохочення молодих наукових талантів, який існує й досі.

Почесний член багатьох наукових товариств та академій Європи та Азії. Пр. Париз. медичної академії (1909).

Г. Г. Костюк

ХАЛАТНІКОВ Ісак Маркович – російський фізик-теоретик, акад. РАН (1984). Н. 17.10.1919 в Дніпропетровську. Закінчив Дніпропетр. ун-т (1941). В 1945–65 працював в Ін-ті фізичних проблем АН СРСР, 1965–89 – директор Ін-ту теоретичної фізики ім. Л. Д. Ландау АН СРСР, з 1954 – також проф. Моск. фіз.-техн. ін.-ту.

Наук. дослідження присвячені теорії квантових рідин, надпровідності, квантовій електродинаміці, квантовій теорії поля, релятивістській гідродинаміці, квантовій механіці, загальній теорії відносності, релятивістській космології. Розвинув теорію кінетичних явищ у надплинній рідині і квантових рідин фермієвського типу. В 1949 з Л. Д. Ландау розглянув в'язкість нормальної компоненти гелію II і побудував її теорію. В 1958 з О. О. Абрікосовим запровадив уявлення про анізотропію енергетичної щілини напівпровідників. Розв'язав питання про асимптотичну поведінку основних величин теорії поля (функції Гріна електрона і фотона) при великих значеннях імпульсів, розвинув метод підсумування нескінченної послідовності фейнманівських діаграм. В 1970–72 спільно з *Є. М. Ліфшицем* і В. О. Бєлінським знайшов загальний космологічний розв'язок рівнянь Ейнштейна гравітаційного поля. Брав участь в проекті зі створення радянської атомної бомби, зокрема з Л. Д. Ландау та

Є. М. Ліфшицем побудував модель атомного вибуху.

Держ. пр. СРСР (1953). Пр. ім. Л. Д. Ландау (1974).

Ю. О. Храмов

ХАРІЧКОВ Костянтин Васильович – хімік-органік, проф. Н. 13.12.1865 у Сквирі (нині Київ. обл.) Закінчив Петерб. ун-т (1892). З 1892 – лаборант Технічного комітету в Баку, з 1896 працював на Грознен. нафтопереробному заводі; 1909–14 – проф. Вищих жіночих курсів у Тифлісі, з 1917 – ун-ту в Ростові-на-Дону. П. 6.08.1921.

Наук. роботи в галузі хімії нафти. Запропонував пірогенетичний спосіб переробки мазутів грозненської нафти, в результаті чого вони знайшли застосування як котельне паливо. Розробив 1903 розділення високомолекулярних вуглеводнів нафти методом дробного осадження. Запропонував 1910 використовувати нафтенат міді як реактив для якісного визначення нафтенових кислот (проба Харічкова). Вивчав підземні води нафтових родовищ Північного Кавказу, розвинув гіпотезу мінерального походження нафти, запропоновану Д. І. Менделєєвим. Одним із перших у Росії організував заняття з мікрохімічного аналізу.

Ю. І. Мушкало

ХИМІЧ Георгій Лукич – російський вчений в галузі машинобудування, чл.- кор. АН СРСР (1968). Н. 4.11.1908 в с. Уланово (нині Сумської обл.). Закінчив Урал. індустріальний ін-т (1936). У 1929–79 працював на Урал. заводі важкого машинобудування (з 1956 – головний конструктор), 1979–86 – зав. відділу Урал. відділення АН СРСР, 1986–1994 – наук. консультант Ін-ту машинознавства

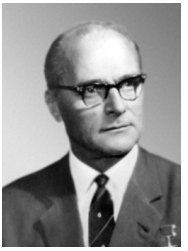

Г. Л. Химіч

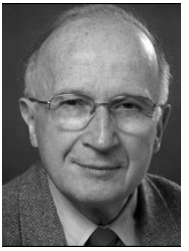

Р. Хоффман

Уральського відділення АН СРСР (РАН). П. 9.05.1994 у Єкатиринбурзі.

Наук. діяльність стосується розробки обладнання для металургійної галузі. Створив низку станів гарячої прокатки, криволінійних установок для неперервної розливки сталі та автоматизованих блюмінгів, впроваджених на підприємствах СРСР, Японії, Індії, Польщі, Чехословаччини, Угорщини, Болгарії, Китаю, Фінляндії. Спроектував перший в СРСР рельсобалковий стан для Нижньотагільського металургійного комбінату (1946). Розробив обладнання для холодної прокатки автолиста жерсті, електротехнічної сталі. Автор 8 монографій, 56 винаходів і 76 патентів.

Держ. пр. СРСР (1950, 1979). Засл. винахідник РРФСР (1965). Держ. нагороди СРСР.

А. С. Литвинко

ХОФФМАН Роалд – американський хімік, член НАН США (1972). Н. 18.07.1937 в м. Золочів (нині Львів. обл.). Закінчив Колумб. ун-т (1958), до 1965 працював у Гарвард. ун-ті, з 1965 – Корнел. ун-ті (з 1968 – проф.).

Наук. дослідження стосуються хімічної кінетики та механізмів хімічних реакцій. Здійснив 1964 аналіз і розрахунки σ-електронних систем при дослідженні конформацій і побудови молекулярних

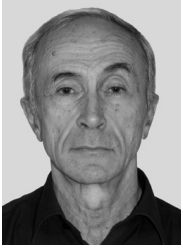

Й. Б. Хрипловіч

орбіталей складних органічних молекул; розрахував енергії гіпотетичних проміжних продуктів реакцій, що дозволило оцінити енергії активації і зробити висновки про електронні конфігурації активованого комплексу. Спільно з Р. Вудвордом запропонував 1965 правило збереження орбітальної симетрії для узгоджених реакцій (правило Вудворда–Хоффмана). Досліджував 1965–69 застосовність цього правила до мономолекулярних реакцій із зімкненим циклом, бімолекулярних реакцій циклоприєднання та ін. Встановив 1970 фізичну сутність формування енергетичних бар'єрів на шляху хімічного перетворення. Проводив дослідження з стереохімії моно- та біядерних комплексів перехідних металів з карбонільними, ароматичними, ацетиленовими та ін. лігандами (1978–80). За розробку теорії протікання хімічних реакцій, що значно розширює можливості для планування хімічних експериментів, 1981 удостоєний з К. Фукуї Нобелівської пр. з хімії.

Ю. І. Мушкало

ХРИПЛОВІЧ Йосип Бенціонович – російський фізик-теоретик, чл.-кор. РАН (2000). Н. 23.01.1937 в Києві. Закінчив Київ. ун-т (1959). В 1959–2014 працював в Ін-ті ядерної фізики Сибір. відділення РАН та 1980–98 – проф., 1998–2009 – зав. кафедри Новисибір. ун-ту, з 2014 – проф. Санкт-Петерб. ун-ту.

Наук. дослідження в галузі квантової теорії поля, фізики елементарних частинок, теорії гравітації. В 1968 обчислив перенормування заряду в неабелівій калібрувальній теорії, 1973 з Вайнштейном передбачив масу зачарованих частинок, 1980 з Фламбаумом – можливість спостереження анапольного моменту ядра. В 1974 запропонував експеримент з пошуку оптичної активності пари атомарного вісмуту, який привів до відкриття слабкої взаємодії електронів з нуклонами.

Ю. О. Храмов

ЦИДІЛЬКОВСЬКИЙ Ісак Михайлович – російський фізик, акад. РАН (1994). Н. 21.05.1923 в с. Ракитне. Учасник (1941–45) Другої світової війни. Закінчив Київ ун-т (1951). В 1953–57 працював у Дагестан. філії АН СРСР, з 1958 – Ін.-ті фізики металів у Свердловську (з 1963 – зав. лаб.). П. 30.10.2001.

Наук. праці присвячені фізиці термомагнітних явищ, фізиці напівпровідників, зокрема дослідженню енергетичних спектрів і механізмів розсіяння електронів у напівпровідниках за допомогою термогальваномагн. ефектів, вивченню сильнолегованих і компенсованих напівпровідників. З ін. відкрив магнітофононний резонанс (1964–65), низку нових осциляційних ефектів кінетичних коефіцієнтів, передбачив та виявив спін-магнітофононний резонанс (1965) і комбінований магнітофононний резонанс (1968), планарні термогальваномагн. ефекти (1954–57). Започаткував фізику безщілинних напівпровідників (1955–56). Дослідження стосуються також високотемпературної надпровідності.

Держ. пр. СРСР (1982). Пр. ім. А. Ф. Іоффе (1978), М. В. Ломоносова (1994).

Ю. О. Храмов

ЦИММЕРМАН Микола Володимирович – російський астроном, проф. Н. 20.03.1890 в Одесі. Закінчив Новорос. ун-т в Одесі (1912) і був залишений при ньому для підготовки до наукової діяльності. З 1915 працював у Пулков. обсерваторії (у 1938–42 – зав. відділу), з 1937 – проф. Ленінград. ун-ту. П. 14.02.1942 у Ленінграді під час блокади.

Наук. праці відносяться до астрометрії. У 1915–17 проводив спостереження на Пулков. зеніт-телескопі, склав каталог нахилів зір із

І. М. Цидільковський

М. В. Циммерман

програми цього телескопа, 1917–24 провів низку спостережень на пасажному інструменті Миколаїв. відділення Пулков. обсерваторії. Склав каталог опорних зір у зоні нахилів +45–60 для фотографічного переспостереження зон каталогу «Astronomische Gesellschaft». У 1934–39 за його планом та загальним керівництвом на п'яти обсерваторіях проведено спостереження для каталогу 2 957 яскравих зір у зоні нахилів –10° – +90°. Цю роботу булу завершено пулковськими астрономами вже після його смерті та видано в 1948.

Пр. ім. Ф. А. Бредихіна (1948, посмертно). Голова Астрометричної комісії Астрономічної ради АН СРСР (1937–42).

І. Д. Зосимович

ЦИПКІН Яків Залманович – російський математик, акад. РАН (1991). Н. 19.09.1919 у Дніпропетровську. Закінчив Моск. електротехн. ін-т зв'язку (1941). В 1947–48 викладав у Моск. авіаційному ін-ті, 1948–65 – Всесоюз. заочному електротехн. ін-ті (з 1949 – проф.), 1972–97 – Моск. фіз.-техн. ін-ті, водночас з 1950 – в Ін-ті проблем управління (1956–97 – зав. лаб.). П. 2.12.1997 у Москві.

Наук. праці стосуються кібернетики, теорії автоматичного

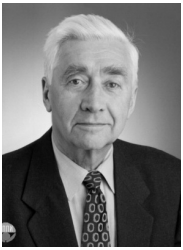

Я. З. Ципкін

М. Ю. Цирульніков

управління, систем управління, теорії коливань, прикладної математики, теорії систем із запізненням, систем із центральною обчислювальною машиною в контурі управління, адаптивних систем, здатних навчатися. Запропонував узагальнення критерію Найквіста на випадок систем із запізненням. Розвинув математичний апарат дослідження імпульсних систем – метод z-перетворення (дискретного перетворення Лапласа). Застосував апарат теорії лінійних систем з великим коефіцієнтом підсилення до релейних систем. Запропонував підхід до дослідження адаптивних систем, заснований на ідеї рекурентних стохастичних алгоритмів і апараті стохастичної апроксимації. Розглянув проблему управління в умовах невизначеності, для яких дав графічний критерій (годограф Ципкіна–Поляка). Автор понад 300 наук. праць, у т.ч. 12 монографій.

Ленін. пр. (1960). Держ. нагороди СРСР.

А. С. Литвинко

ЦИРУЛЬНІКОВ Михайло Юрійович (Мойсей Юхнович) – російський конструктор артилерійської зброї, проф. (1967) Н. 19.09.1907 в м. Корсунь (нині Корсунь-Шевченківський Черкас. обл.). Закінчив Ленінград. артилерійську академію (1931), адьюнкт в ОКБ Артилерійської академії, в 1938–41 – головний конструктор ОКБ-172 НКВС, в 1939 заарештований і засуджений до 8 років виправно-трудових таборів, в 1941–45 – працював у КБ № 172 НКВС у Пермі, 1946–56 – на Перм. машинобудівному заводі (головний конструктор), 1956–68 – у КБ машинобудування в Пермі, 1968–90 – Перм. політехн. ін-ті (доцент, зав. кафедри, директор – головний конструктор ОКБ «Темп»). П. 6.12.1990.

Розробив понад 20 зразків балістичних установок найрізноманітніших класів артилерії, з яких 5 артилерійських систем прийнято на озброєння: 130-мм армійська пушка М-46; 152-мм армійська пушка М-47, 122-мм танкова гармата М-62-Т, 76-мм пушка М-99, 152-мм зенітна гармата КМ-52. Брав участь у створенні маршових двигунів міжконтинентальної балістичної твердопаливної ракети, першої вітчизняної стратегічної ракети на твердому паливі РС-12. Займався питаннями конверсії. Керівник робіт з використання гармати М-47 для створення установки для забивання анкерів і паль та встановлення для прокладки труб під дорогами. Автор понад 200 праць в галузі артилерії і ракетних двигунів твердого палива.

О. Г. Луговський

ЦОМАКІОН Борис Федорович – фізик і радіотехнік, проф. Н. 21.10.1879 в Одесі, де закінчив Новорос. ун-т і викладав у жіночих гімназіях міста. В 1919–31 працював в Одес. політехн. ін-ті (асистент, зав. лаб., проф.), також в ін. організаціях, зокрема на Одес. радіотелеграфному заводі (зав. лаб., техн. директор) і з 1926 у Фіз. ін-ті Одес.

ун-ту; 1931–38 – Одес. ін-ті інженерів зв'язку (з 1935 – заст. директора). В квітні 1938 заарештований нібито за шпигунство (заарештовувався також у 1920 і 1931) і засланий на 5 років до Краснояр. краю, де в с. Сухобузін викладав у місцевій школі; з 1943 – проф., зав. кафедри Краснояр. пед. ін-ту. П. 30.12.1955.

Один із засновників вітчизняної радіотехніки, брав участь у відновленні Одес. радіостанції (1923), організував виробництво електронних ламп, випуск регенеративних радіоприймачів, різних електричних приладів та апаратури, консультував заводи радіопромисловості, проектував радіоцентр у Новоросійську та радіоцентр Чорномор. пароплавства.

Л. І. Сухотеріна

Б. Ф. Цомакіон

Б. С. Цукерблат

ЦУКЕРБЛАТ Борис Самійлович – молдавський фізик і хімік, чл.-кор. АН Молдови (1995). Н. 24.07.1939 у Проскурові. Закінчив Кишинів. ун-т (1961) і з 1964 працював у ньому, також в Ін-ті хімії АН Молдав. РСР; з 2002 – проф. ун-ту Бен-Гуріона в Негеві (Ізраїль).

Наук. праці стосуються фізики твердого тіла та квантової хімії, зокрема ефекту Яна–Теллера, вібронних взаємодій у молекулах і кристалах, безвипромінювальних переходів, магнітних взаємодій у металічних кластерах, теорії груп. Спільно з Ю. Є. Перліним розв'язав проблему багатофононних переходів у домішкових центрах, з ін. виявив і пояснив довготривалі квантові осциляції у молекулярному магніті V15.

Держ. пр. Молдови.

Ю. О. Храмов

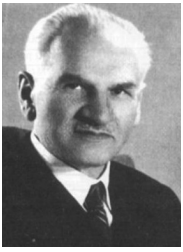

К. А. Чалишев

О. В. Чаплік

ЧАЛИШЕВ Костянтин Андрійович – хорватський інженер-будівельник, проф.(1930). Н. 18.03. 1888 в Куп'янську (нині Харків. обл.). Закінчив Вищу техн. школу в Києві (1911), у 1913–14 – викладач Ін-ту інженерів шляхів сполучення в Петербурзі. Учасник Першої світової війни. В 1918–20 – асистент Ін-ту механіки УАН у Києві; з 1921 – в еміграції, в 1921–22 працював в Загребі асистентом у *С. П. Тимошенко*, 1922–59 – Ін-ті технічної механіки (директор). П. 18.07.1970 в Загребі.

Наук. дослідження з питань випробування будівельних матеріалів.

О. Г. Луговський

ЧАПЛІК Олександр Володимирович – російський фізик-теоретик, акад. РАН (2011). Н. 25.09.1937 в Одесі. Закінчив Саратов. ун-т (1959). В 1959–64 працював в Ін-ті радіофізики та електроніки Сибір. відділення АН СРСР, з 1965 – Ін-ті фізики напівпровідників Сибір. відділення АН СРСР (РАН) у Новосибірську.

Наук. праці стосуються фізики твердого тіла та атомної фізики. Побудував квантову теорію поверхневого розсіяння електронів і вивчав вплив на це розсіяння домішок і спектра їх станів у тонких плівках. Розв'язав задачу про плазмові коливання у тонких плівках і встановив їх зв'язок з акустичними хвилями. Заклав основи фізики низькорозмірних систем. У фізиці наноструктур узагальнив теорему Кона на випадок квантових точок, розробив теорію незагасаючих струмів у квантових кільцях з сильними кулонівськими кореляціями, теорію спонтанної поляризації в ансамблях квантових точок і теорію низькорозмірних електричних систем складної геометричної форми. В теоріях атомних і молекулярних зіткнень розв'язав задачу про адіабатичне збурення квантової системи, складеної з одного дискретного рівня і неперервного спектра, побудував теорію непружних зіткнень атомів у газі високої густини і лазерних полях високої інтенсивності.

Засл. діяч науки РФ (1999).

Ю. О. Храмов

ЧАРГАФФ Ервін – американський біохімік, член НАН США (1965). Н. 11.08.1905 у Чернівцях. Закінчив Віден. ун-т. Працював в Йєльському (1928–30) і Берлін. (1930–33) ун-тах, Пастерів. ін-ті в Парижі (1933–34). У 1935 емігрував в США, працював у Колумб. ун-ті (з 1952 – проф., з 1970 – зав. кафедри, з 1974 – проф. біохімії). П. 20.06.2002.

Наук. праці присвячені вивченню хім. складу, структури і метаболізму нуклеїнових кислот. Встановив співвідношення пуринових і піримідинових основ у молекулах ДНК (правило Чаргаффа), за яким загальна кількість пуринових основ у кожній молекулі ДНК дорівнює кількості піримідинових основ. Правило Чаргаффа використано Ф. Кріком і Дж. Уотсоном при побудові моделі ДНК. Показав видову специфічність ДНК і заперечив існування багатьох їх різновидів. Досліджував денатурацію ДНК.

Член Париз. АН (1963), Нідерланд. АН (1964), Академії «Леопольдіна» (1964). Золота медаль ім. Л. Пастера (1949), медаль ім. К. Нейберга (1958).

Г. Г. Костюк

ЧЕБОТАРЬОВ В'ячеслав Васильович – російський інженер-конструктор ракетної техніки. Н. 9.10.1938 у селищі Шахти-28 Луган. обл. Закінчив Таганроз. радіотехн. ін-т (1960) і в 1960–87 працював у НДІ-592 в м. Коломна (з 1971 – провідний конструктор, з 1977 – начальник відділення, з 1983 – перший заст. головного конструктора).

Інженерно-конструкторські розробки стосуються систем управління балістичних ракет. Під його керівництвом створено низку таких систем, зокрема він був головним конструктором системи управління ракети Р-39. Автор понад 100 публікацій та двох автор. свідоцтв на винаходи.

Ленін. пр. (1984). Пр. ім. В. П. Макєєва. Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

ЧЕБОТАРЬОВ Микола Григорович – російський математик, чл.-кор. АН СРСР (1929). Н. 15.06.1894 у Кам'янці-Подільському. Закінчив Київ. ун-т (1916), де 1918–21 – приват-доцент. У 1921–27 викладав у Одес. ун-ті (1921 – проф.); з 1927 – проф., з 1929 – зав. кафедри Казан. ун-ту, з 1934 – директор НДІ математики та механіки при Казан. ун-ті. П. 2.07.1947 у Москві.

Наук. праці стосуються алгебри, теорії чисел, варіаційного числення, геометрії. Вирішив проблему Фробеніуса про визначення щільності множини простих чисел, які належать заданому класу автофізмів групи Галуа нормального

Е. Чаргафф

В. В. Чеботарьов

розширення поля раціональних чисел, отримавши найбільш глибоке узагальнення теореми Діріхле про прості числа в арифметичній прогресії (1924). Досліджував питання теорії груп Лі, груп Галуа, функцій Діріхле, продовжуваних полиномів і проблему резольвент. Дав першу загальну теорему теорії резольвент (1930). Займався обґрунтуванням теорії Галуа, яка в його розумінні є теорією алгебраїчних розширень довільних полів, головним чином поля раціональних чисел, а також поля алгебраїчних функцій. Ввів поняття критичного багатовиду (1943). Довів гіпотезу Картана 1894 про те, що підгрупи найбільшого порядку простих груп Лі є регулярними підгрупами (1938). Використовуючи результати теорії Галуа, довів гіпотезу Т. Клаузена про умови можливості побудови квадрованих луночок. Його ідеї значно вплинули на розвиток алгебри в СРСР. Створив наук. школу.

Держ. пр. СРСР (1948, посмертно). Засл. діяч науки РРФСР (1943). Держ. нагороди СРСР. У 1947 АН СРСР засновано премію ім. М. Г. Чеботарьова.

А. С. Литвинко

ЧЕВКІН Костянтин Володимирович – російський спеціаліст у галузі проектування

М. Г. Чеботарьов

К. В. Чевкін

О. Л. Чекановський

А. Ф. Челпановський

залізничного транспорту, почесний член Петерб. АН (1855). Н. 12.03.1803 у Кам'янці -Подільскому. Закінчив Пажеський корпус у Петербурзі (1822). У 1834–45 – керівник штабу корпусу гірничих інженерів Росії, 1853–62 – головний керуючий шляхами сполучення і публічними будівлями, 1863–71 – голова Департаменту державної економії Державної ради, голова комітету у справах Царства Польського (1872–75). П. 15.11.1875 у Ніцці.

Розвинув мережу рос. залізниць. Автор проекту залізниці Петербург–Москва та Миколаїв. залізниці.

А. С. Литвинко

ЧЕКАНОВСЬКИЙ Олександр Лаврентійович – російський геолог і географ, дослідник Східного Сибіру. Н. 12.02.1833 у Кременці (нині Тернопіл. обл.). Навчався у Київ. і Дерпт. ун-тах, не закінчив навчання, оскільки був засланий після Польського повстання 1863, в якому брав участь. Засланий у с. Падун (Сибір). Тут його знайшов академік Ф. Б. Шмідт. За клопотаннями Пітерб. АН його переведено до Іркутська і залучено до роботи в Східно-Сибірському відділенні Географ. товариства. Покінчив життя самогубством 18.10.1876 у Петербурзі.

В 1866–71 здійснив геологічні дослідження Іркут. губернії, що дістало відображення в його монографії «Геологічні дослідження в Іркутській губернії з геологічною мапою» (1874), відкрив класичній розріз юрської флори в Усть-Балеї на Ангарі. В 1873–74 дослідив маловідомі місцевості між Єнісеєм і Леною в бассейнах річок Нижня Тунгуска та Оленьок, 1875 відкрив на Оленьокі місцезнаходження тріасових цератитів, 1876 склав мапи системи Нижньої Тунгуски і річок Лени та Яни, від Якутська до Булуна. Представив в Петерб. АН наук звіти своїх мандрувань, геологічні, мінералогічні та палеонтологічні колекції. Здійснив поїздку до Швеції для порівняння тріасових колекцій, склав план подальших мандрів на півночі Якутії. Його праці переведено багатьма мовами.

Його ім'я носять селище поблизу Братська, гірський хребет у Якутії, три види сучасних рослин, кілька видів викопної флори.

М. В. Онопрієнко

ЧЕЛПАНОВСЬКИЙ Анатолій Федорович– російський інженер-конструктор. Н. 24.04.1936 в Харкові. Закінчив Рубцов. машинобудівний технікум (1955) та Алтайський політехн. ін-т (1963). Працював 1955–56

на Алтайському тракторному заводі в Рубцовську Алтайського краю, 1963–80 – Рубцов. машинобудівному заводі (інженер-конструктор, начальник КБ); з 1981 – Ішимбайському заводі транспортного машинобудування (з 1993 – начальник КБ). П. 29.04.2005 в м. Ішимбай (Башкортостан),

Брав участь у розробці і освоєнні виробництва плаваючих дволанкових транспортерів високої прохідності і великої вантажопідйомності ДТ-10П і ДТ-3011. Має 4 авторських свідоцтва на винаходи.

Держ. пр. РФ (1994). Медалі СРСР.

О. Г. Луговський

ЧЕРНИШОВ Феодосій Миколайович – російський геолог і палеонтолог, акад. Петерб. АН (1909). Н. 24.09.1856 у Києві. Закінчив Петерб. гірничий ін-т (1880). З 1883 працював у Геологічному комітеті в Петербурзі (з 1903 – директор), також з 1902 – директор Геологічного музею Петерб. АН. П. 15.01.1914.

Основні наук. праці в галузі стратиграфії і палеонтології палеозойських відкладів. Досліджував території Європейської частини Росії, Уралу, Центр. Азії, Кавказу, Донбасу, о. Шпіцберген та ін. Мандрував по Чехії, Німеччині, Франції, США, Канаді. Вивчав переважно палеозойську фауну брахіопод. Брав участь у складанні геологічної мапи Європейської частини Росії. Вивчав петрографію і тектоніку Урала. Вважав, що структура Урала виникла під впливом тангенціальних сил, які створили дислокацію широтного і північно–східного простягання. Склав низку палеонтологічних зведень фауни девону і верхнього карбону. Один з організаторів і керівник робіт з геологічної зйомки

Ф. М. Чернишов

Д. М. Чижиков

Донбасу (1892), співавтор докладної геологічної мапи цього регіону. Його ім'ям названі гряда на Полярному Уралі, хребет в Амурській обл., льодовик і гора на Новій Землі, бухта на Таймирі.

Г. А. Дороніна

ЧИЖИКОВ Давид Михайлович – російський учений-металург, чл.- кор. АН СРСР (1939). Н. 17.11.1895 у м. Нова Прилука (нині Вінниц. обл.). Закінчив Київ. ун-т (1919) та Моск. гірничу академію (1924). У 1924–26 працював на керівних посадах на Моск. мідіелектролітному заводі та Північно-Кавказькому свинцево-цинковому заводі у Владикавказі, 1928–30 – інженер Головного управління з будівництва підприємств хімічної промисловості, 1931–33 – директор НДІ кольорової металургії у Москві, з 1933 викладав у Моск. ін-ті кольорових металів та золота (1934 – проф., зав. кафедри, 1935–36 – декан), у 1938–74 – зав. відділу Ін-ту металургії АН СРСР. П. 24.08.1974 у Москві.

Наук. праці стосуються теорії та технології одержання кольорових і рідкісних металів методами електротермії, хлорування поліметалевих та олов'яних руд, електролізу сульфідних матеріалів, способів рафінування металів. Розробив

технологічні схеми Балхаш. та Джезказган. мідіплавильних заводів, Чимкент. та Леніногор. свинцевих заводів, ректифікаційний метод одержання цинку високої чистоти на Белев. металургійному заводі, електротермічний спосіб одержання олова на Новосибір. олов'яному заводі. Започаткував новий напрям – відновлення металів з їх оксидів і хімічних сполук (плазмова металургія). Запропонував метод вилучення германію з золи енергетичного вугілля, гідрометалургійний спосіб переробки мідно-нікелієвих штейн, комплексну азотно-кислотну переробку каолінових глин, безперервну струменеву конвертацію штейнів, спосіб вилучення рідкісноземельних металів із залізних руд із застосуванням іонно-обмінних смол для відділення від фтору, спікання нефелінових шихт в умовах киплячого шару. Підготував 30 кандидатів і докторів наук.

Держ. пр. СРСР (1942, 1951). Держ. нагороди СРСР.

А. С. Литвинко

ЧИКІН Олександр Андрійович – російський оптик, художник, мандрівник. Н. 23.09.1865 у Харкові. Закінчив Академію мистецтв у Петербурзі (1887). Багато подорожував (Крим, Кавказ, Курдистан, Палестина, Персія, Центр. Африка, Танганьїка, о. Занзибар та ін.), під час подорожей зробив чимало дорожніх нотатків і малюнків (природних ландшафтів, жанрових сцен життя корінного населення). Після повернення в Росію працював у галузі книжкової графіки, реклами, займався астрономією, зокрема самостійно опанував техніку шліфування та полірування дзеркал. В 1911 виготовив 30 см параболічне дзеркало для телескопа-рефлектора, 1905 видав книгу «Відбивальні телескопи. Виготовлення рефлекторів доступними для любителів засобами», яка набула широкої популярності. З 1969 працював у Державному оптичному ін-ті в Ленінграді, де створив серію високоякісних параболічних дзеркал. П. 25.07.1924.

Ю. О. Храмов

ЧИРКА Євген Михайлович – російський математик, чл.- кор. РАН (2003). Н. 21.10.1942 у Шахті 3 Донец. обл. Закінчив Моск. ун-т (1965), де у 1969–88 працював, з 1977 – в Математичному ін-ті АН СРСР (в 2002 – зав. відділу).

Наук. праці стосуються багатовимірного комплексного аналізу, зокрема теорії функцій багатьох комплексних змінних, теорії граничних значень, теорії апроксимацій, теорії аналітичних множин і теорії CR-багатовидів. Одержав представлення довільних CR-функцій на гіперповерхні у вигляді стрибків граничних значень голоморфних функцій, дав багатовимірні аналоги теорем Лінделефа, Фату та Радо. Показав зв'язок комплексного аналізу з сімплектичною геометрією, динамікою та диференціальними рівняннями.

А. С. Литвинко

ЧИЧИБАБІН Олексій Євгенович – російський хімік-органік, акад. АН СРСР (1929) (позбавлений звання після виїзду 1930 до Франції, 1990 – відновлено посмертно). Н.29.03.1871 в с. Куземин (нині Сумської обл.). Закінчив Моск. ун-т (1892). З 1896 працював у лабораторії Товариства сприяння розвитку мануфактурної промисловості в Москві, 1899–1909 – Моск. сільськогосподарському ін-ті, одночасно в 1901–11 – Моск. ун-ті (з

перервою в 1905–1906, коли працював у Варшав. ун-ті), 1909–30 – проф. Моск. вищого технічного училища; з 1931 – в Коллеж де Франс у Франції (1933–39 та 1944 – зав. кафедри). П. 15.08.1945.

Наук. роботи присвячені хімії гетероциклічних азотовмісних сполук, головним чином піридину. Розробив 1903 метод синтезу альдегідів на основі мурашиного ефіру та алкілмагнійгалогенідів. Відкрив 1906 реакцію циклоконденсації альдегідів з аміаком з утворенням гомологів піридину (реакція Чичибабіна). Показав 1924, що в цю реакцію вступають також аліфатичні та ароматичні кетони і кетокислоти. Розробив 1914 спосіб одержання α-амінопіридину дією на піридин аміду натрію і поширив його на синтез гомологів піридину, хіноліну та ізохіноліну. Синтезував 1924 піридин з оцтового альдегіду і мурашиного альдегіду в присутності аміаку. Вивчав (1902–13) будову найпростіших забарвлених похідних трифенілметану, відкрив 1919 явище фототропії в ряду похідних піридину. Встановив будову низки алкалоїдів, розробив метод синтезу альдегідів за допомогою магнійорганічних сполук. Синтезував і встановив будову пілопонової кислоти (1930, спільно з М. О. Преображенським). Один з творців вітчизняної хіміко-фармацевтичної промисловості.

Пр. ім. В. І. Леніна (1926).

Ю. І. Мушкало

ЧОРНИЙ Горимір Горимірович – російський механік, акад. АН СРСР (1981). Н. 22.01.1923 у Кам'янці-Подільському. Закінчив Моск. ун-т (1949). У 1949–58 працював у Центр. ін-ті авіаційного моторобудування, з 1958 – Моск. ун-ті (з 1960 – проф., з 1989 – зав. кафедри),

О. А. Чикін

О. Є. Чичибабін

1960–92 – директор Ін-ту механіки Моск. ун-ту. П. 6.11.2012 у Москві.

Наук. дослідження присвячені гідромеханіці, теоретичній і прикладній аеро- та газодинаміці, теорії горіння та вибуху. Розвинув теорію ламінарних рухів рідини і газу у пограничному шарі з поверхнею розриву (1954), створив новий метод дослідження обтікання тіл ідеальним газом при великих надзвукових швидкостях, течії газу з великими надзвуковими швидкостями (1957–59), розв'язав автомодельні задачі обтікання тіл запальною сумішшю газів (1966). Встановив закони подібності при гіперзвуковому обтіканні тонких тіл, затуплених спереду. Автор понад 160 наук. праць. Підготував понад 30 канд. і 15 докторів наук.

Держ. пр. СРСР (1972, 1978, 1991). Пр. Ради Міністрів СРСР (1985). Пр. ім. М. Є. Жуковського (1959), М. В. Ломоносова (1965), С. А. Чаплигіна (1976). У 1992–97 – академік-секретар Відділення проблем машинобудування, механіки і процесів управління РАН.

С. А. Хорошева

ЧУВИЛО Іван Васильович – російський фізик-експериментатор, доктор фіз.-мат наук (1964), проф. Н. 9.10.1924 в Луган. обл. Учасник (1942–43) Другої світової війни.

Г. Г. Чорний

І. В. Чувило

Закінчив Моск. ун-т (1948). В 1948–51 – аспірант Фізичного ін-ту АН СРСР, 1956–67 – заст. директора, 1967–68 – директор Лабораторії високих енергій Об'єднаного ін-ту ядерних досліджень в Дубні Моск. обл., 1968–97 – директор Ін-ту теоретичної та експериментальної фізики в Москві. П. 16.03.2001.

Наук. дослідження в галузі ядерної фізики, прискорювальної техніки, реакторобудування фізики елементарних частинок. Брав участь у створенні та експлуатації синхрофозотрона на енергію 10 ГеВ, одного з найпотужніших в 50–60 рр. у світі (1957 став до ладу), та був учасником експериментів на ньому з пошуку баріонних і каонних резонансів, зокрема спільно з О. М. Балдіним та ін. відкрив 1967 розпад фі-ноль-мезона φ° на електронно-позитронну пару, що свідчило про існування прямих переходів між φ° і γ. Під його керівництвом створено серію бульбашкових камер, засоби автоматизації обробки результатів експериментів, реалізовано програму досліджень *CP*-парності в розпадах нейтральних каонів. Брав участь в перших експериментах на прискорювачі Національної прискорювальної лабораторії ім. Е. Фермі в Батавії в США з пружного розсіяння протонів всередині вакуумної камери, в Ін-ті теор. та експериментальної фізики – у дослідженнях заборонених *CP*-розпадів $K_L \to 2\pi^o$ і $K_s \to 3\pi^o$; при цьому результати по $K_L \to 2\pi^o$ відіграли значну роль для моделі надслабкої взаємодії Л. Вольфенштейна. Керував наук. обґрунтуванням проектування й пуску промислового важководного реактора Л-2 і пуском та експлуатацією енергетичного реактора КС-150. Автор понад 150 наук. праць і двох винаходів.

Держ. пр. СРСР (1953). Ордени та медалі.

Ю. О. Храмов

ЧУГРЄЄВ Микола Самойлович – російський хімік, доктор техн. наук. Н. в 1908 на станції Алмазна (нині Луган. обл.). Закінчив Харків. хіміко-технологічний ін-т (1932) і працював на підприємствах хімічної промисловості; з 1946 – в атомній промисловості, в Першому Головному управлінні (ПГУ) – НДІ-9 (згодом Всесоюз. н.-д. ін-т неорганічних матеріалів) та комбінаті № 817 в Челябінську-40; з 1950 – в апараті ПГУ та Міністерстві середнього машинобудування СРСР (начальник відділів, заст. головного інженера главка), з середини 70-х років – у Всесоюз. н.-д. ін-ті неорганічних матеріалів. П. в 1989.

В 1941–45 спільно з ін. розробив і впровадив неперервний метод виробництва бензидин-сульфату. Брав участь у відпрацюванні фторидної технології аффінажу плутонію та відбору конструкційних матеріалів для корозійностійкого обладнання, забезпечував (1949) підготовку й передачу першої порції готового продукту (плутонію) на завершальне виробництво в комбінаті № 817.

Держ. пр. СРСР (1948, 1949). Ленін. пр. Ордени і медалі.

Ю. О. Храмов

ЧУНІХІН Сергій Антонович – білоруський математик, акад. АН БРСР (1966). Н. 21.09.1905 у Харкові. Закінчив Моск. ун-т (1929), де у 1930–31 працював, 1933–35 – зав. кафедри. Механічного ін-ту в Тулі, 1935–41 – Моск. металургійного ін-ту та 1936–38 – Математичному ін-ті АН СРСР, 1941–53 – зав. кафедри. Томського електромеханічного ін-ту інженерів залізничного транспорту; 1953–60 – Білорус. ін-ту інженерів залізнич. транспорту у Гомелі, 1960–85 – зав. лаб. Ін-ту математики АН БРСР (Гомельське відділення). П. 29.10.1985 у Гомелі.

Наук. праці стосуються теорії скінченних груп. Побудував загальну теорію факторизації скінчених груп. Запропонував загальний π-метод вивчення кінцевих груп, на основі якого одержав низку теорем силівського типу. Знайшов загальні способи факторизації груп і розробив метод індексіалів для знаходження підгруп. Показав можливість нових застосувань мінімальних нільпотентних груп (груп Шмідта).

Засл. діяч науки БРСР (1968).

А. С. Литвинко

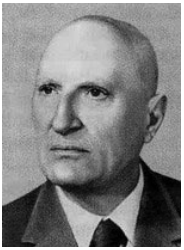

С. А. Чуніхін

О. І. Чурін

ЧУРІН Олександр Іванович – організатор атомної промисловості. Н. 24.10.1907 у селищі Брянське (нині Луган. обл.). Закінчив Ленінград. електротехн. ін-т (1931). В 1932–46 працював у системі «Ураленерго» (з 1937 – головний енергетик Нижньо-Салдин. металургійного заводу, Уралвагонзаводу в Нижньому Тагілі, з 1940 – головний інженер «Свердловськенерго»), 1946–83 – директор Урал. електрохімічного комбінату (№ 813) в Свердловську-44 (нині – Новоуральськ), 1953–55 – комбінату «Маяк» у Челябінську-40, 1955–57 – Сибір. хімічного комбінату в Томську-7 (нині м. Сіверськ); 1957–70 – перший заст. міністра середнього машинобудування СРСР, 1970–81 працював у Держ. комітеті по науці й техніці СРСР. П. 5.07.1981 у Москві.

Зробив значний внесок у створення дифузійної атомної промисловості. Один із засновників м. Новоуральськ.

Герой Соц. Праці (1951). Держ. пр. СРСР (1951, 1953). Ленін. пр.

Ю. О. Храмов

Г. А. Шайн

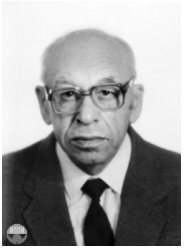

Й. С. Шапіро

ШАЙН Григорій Абрамович – російський астрофізик, акад. АН СРСР (1939). Н. 7.04.1892 в Одесі. Закінчив Юр'їв. ун-т. В 1919–21 працював у Перм. ун-ті, 1921–25 – Пулков. обсерваторії, 1925–45 – в її Симеїз. відділенні, 1944–52 – директор, 1952–56 – зав. відділу Крим. астрофізичної обсерваторії АН СРСР. П. 4.08.1956 у Москві.

Наук. дослідження стосуються зоряної спектроскопії та фізики газових туманностей. Спільно з В. О. Альбицьким визначив променеві швидкості близько 800 зір і склав їх каталог. В 1929 спільно з *О. Струве* розробив метод визначення швидкості осьового обертання зорі і довів, що зорі ранніх спектральних класів обертаються в десятки разів швидше за Сонце. Відкрив спільно з В. Ф. Газе близько 150 нових туманностей, в т.ч. два особливі їх класи – один, у якого значна частина матерії зосереджена на периферії, інший – клас дуже витягнутих туманностей волокнистої структури, та 1952 видав «Атлас дифузних газових туманностей», який дістав світове визнання. Досліджував також подвійні зорі, малі планети та інші об'єкти. Виявив незалежно від Х. Комаса Сола нову комету (комета Шайна – Комаса Сола, 1925); три астероїди (1925) та кілька десятків подвійних зір.

Держ. пр. СРСР (1950). Почесний член низки іноземних наукових установ. Його ім'ям названо головний телескоп Кримської астрофізичної обсерваторії та астероїд 1648.

Ю. О. Храмов

ШАПІРО Йосип Соломонович – російський фізик-теоретик, чл.- кор. РАН (1979). Н. 13.11.1918 в Києві. Закінчив Моск. ун-т (1941). В 1946–58 – зав. лаб. Н.-д. ін-ту ядерної фізики Моск. ун-ту, з 1958 – Ін-ту теоретичної та експериментальної фізики, з 1981 – зав. сектору Фізичного ін-ту РАН. П. 11.03.1999.

Наук. праці присвячені теорії ядра і теорії елементарних частинок. Побудував теорію внутрішньої конверсії з утворенням пар (1949), діаграмну (дисперсійну) теорію прямих ядерних реакцій (1961). Передбачив явища незбереження парності у взаємодіях «мюон–нуклон» і «мюон–ядро» (1957) та підсилення ефектів незбереження парності в ядерних процесах (1961–62). Одержав 1955 інтегральне перетворення переходу з гіперболоїда на світловий конус (перехід Шапіро). Розробив теорію нових квазіядерних систем, які містять антинуклони. Передбачив 1969 баріоній.

Ю. О. Храмов

ШАРПАК Жорж – французький фізик, член Париз. АН (1985). Н. 1.08.1924 у Добровіці (нині Рівнен. обл.). В 1944–45 перебував у концентраційному нацистському таборі в Дахау. Закінчив Гірничу школу в Парижі (1947), у 1954 одержав ступінь доктора фізики в Колеж де Франс. В 1948–59 працював у Нац. центрі наук. досліджень в Парижі, 1959–91 – у ЦЕРНі (з 1989 – також проф. Школи перспективних досліджень з фізики і хімії в Парижі). П. 29.09.2010.

Ж. Шарпак

І. Р. Шафаревич

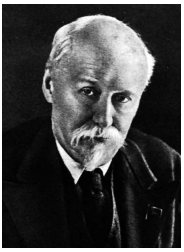

Б. М. Шванвіч

С. С. Шварц

Наук. дослідження стосуються фізики елементарних частинок, в основному розробки детекторів частинок. В 1961 спільно з ін. виміряв *g*–2 фактор мюона. Створив низку лічильників частинок, зокрема 1968 пропорційну камеру, пов'язану з комп'ютерами (Нобелів. пр. з фізики, 1992).

Член НАН США (1986).

Ю. О. Храмов

ШАФАРЕВИЧ Ігор Ростиславович – російський математик, акад. РАН (1991). Н. 3.06.1923 у Житомирі. Закінчив Моск. ун-т (1940), де у 1944–75 викладав (з 1953 – проф.), з 1946 – в Математичному ін-ті АН СРСР (1960–95 – зав. відділу, з 1995 – головний наук. співробітник).

Наук. праці стосуються алгебри, теорії алгебраїчних чисел, алгебраїчної топології, теорії полів, теорії Галуа. Знайшов загальний закон взаємності в полях алгебраїчних чисел. Дослідив нормування топологічних полів. Одержав суттєві результати в галузі теорії поля алгебраїчних чисел, теорії діофантових рівнянь, теорії цілочислових представлень груп. Розв'язав обернену задачу теорії Галуа для розв'язуваних груп. Дав негативний розв'язок загальної (необмеженої) проблеми Бернсайда, довів існування нескінченних періодичних груп зі скінченним числом твірних. Підготував понад 30 кандидатів і докторів наук.

Ленін. пр. (1959). Член багатьох академій наук.

А. С. Литвинко

ШВАНВІЧ Борис Миколайович – російський зоолог, проф. Н. 14.11.1889 у Полтаві. Закінчив Петерб. ун-т (1913), працював тут (з 1931 – зав. кафедри), у 1928–30 – проф. Перм. ун-ту. П. 5.12.1957 в Ленінграді.

Основні наук. праці стосуються загальної ентомології. Пов'язав морфологію малюнка крила комах з теорією захисного забарвлення та екологією. Встановив існування карликових самців у молюсків. Працював над питаннями акліматизації шовкопряду, вивчав комах-запилювачів, зокрема медоносну бджолу. Автор підручників з ентомології.

Віце-президент Всесоюз. ентомологічного товариства (1954–57). Голова зоологічного відділення Ленінград. товариства природознавців. Ордени і медалі.

Г. Г. Костюк

ШВАРЦ Станіслав Семенович – російський зоолог, акад. АН СРСР (1970). Н. 1.04.1919 у Катеринославі (нині Дніпро). Закінчив Ленінград. ун-т (1943). З 1946 працював

В. Б. Шевченко

В. П. Шелест

в Урал. філіалі АН СРСР у Свердловську, 1955–76 – директор Ін-ту екології рослин і тварин АН СРСР. П. 12.05.1976 у Свердловську.

Наук. праці присвячені вченню про популяції. Розробив метод морфофізіологічних індикаторів для визначення стану і прогнозу розвитку популяцій тварин, уявлення про екологічні механізми еволюційного процесу в природі, метаболічної регуляції швидкості росту і розвитку в популяціях тварин. Очолював комплексні дослідження Крайньої Півночі.

Пр. ім. О. М. Сєвєрцова (1972).

В. Г. Гармасар

ШЕВЧЕНКО Віктор Борисович – російський учений-інженер, доктор техн. наук (1953), проф. Н. в 1902 в м. Карлівка (нині Полтав. обл.). Закінчив Моск. ін-т кольорових металів і сплавів (1935). В 1935–40 працював на міділиварних заводах, 1940–41 – заст. директора з наук. роботи Моск. ін-ту кольорових металів і золота, 1941–43 – директор Джезказган. міделиварного заводу, 1943–45 – головний інженер Норильського міденікелевого комбінату; 1945–52 – директор, 1953–81 – зав. лаб. НДІ-9 (нині Всерос. н.-д. ін-т неорганічних матеріалів ім. А. А. Бочвара). П. в 1981.

Науково-технічна та організаційна діяльність в галузі розробки технологій і установок для одержання спеціальних металів і сплавів, використовуваних у ядерній зброї. Під його керівництвом створено в 1944–45 Ін-т спецметалів (НДІ-9), основним завданням якого була організація робіт з одержання виробів з металічного урану для промислових ядерних реакторів і металічного плутонію для ядерних бомб. Тут створено першу дослідну установку, на якій відпрацьовувалася технологія виділення плутонію з опромінюваного урану з першого радянського ядерного реактора. Інститут також був основним розробником одержання на заводі «В» комбінату № 817 в Челябінську-40 виробів з металічного плутонію для першої радянської плутонієвої бомби. Спільно з ін. забезпечив пуск цеху з переробки високозбагаченого палива та технологічної лінії з переробки палива ядерних реакторів.

Держ. пр. СРСР (1949, 1977). Ордени та медалі.

Ю. О. Храмов

ШЕЛЕСТ Віталій Петрович – фізик-теоретик, доктор фіз.-мат. наук (1968), проф. Н. 15.10.1940 у Харкові. Закінчив Київ. ун-т (1962). В 1962–65 – аспірант Ін-ту фізики АН УРСР та Об'єднаного ін-ту ядерних досліджень в Дубні Моск. обл.; 1966–74 – заст. директора Ін-ту теоретичної фізики АН УРСР у Києві; 1974–76 працював у Математичному ін-ті АН СРСР, 1976–82 – заст. директора Все союз. н.-д. ін-ту радіовимірювань, з 1982 – у Н.-д. центрі по вивченню властивостей поверхонь і вакууму (Москва).

Основні наук. праці в галузі теорії елементарних частинок та квантової теорії поля (нерелятивістська задача трьох тіл, формфактори

частинок, кваркові моделі, пружне і непружне росіяння адронів, партонні моделі, кварк-глюонна плазма). Побудував рівняння, які описують адрони на основі кваркової моделі та запропонував релятивістську інваріантну кваркову модель адронів.

Чл.-кор. НАН України (1969), почесний доктор Ін-ту теор. фізики НАН України (2005).

Ю. О. Храмов

ШИРШОВ Петро Петрович – російський учений-геолог і полярний дослідник, акад. АН СРСР (1939). Н. 12.12.1905 в Дніпропетровську. Закінчив Одес. ін-т народної освіти (1929). В 1929–30 – наук. співробітник Ботанічного саду АН СРСР; 1930–38 – Всесоюз. арктичного ін-ту АН СРСР, з 1938 – його директор, також учасник експедицій на криголамах «Сибіряков» (1932) і «Челюскін» (1933–34) та на першій радянській дрейфуючій полярній станції СП-1 (1937–38); 1942–48 – міністр морського флоту СРСР, 1946–53 – директор Ін-ту океанології АН СРСР. П. 17.02.1953.

Досліджував планктон полярних морів. Довів, що основною причиною цвітіння водоростей є проникнення підвищених доз сонячної радіації під лід при таненні льодовикового покриву. На станції «Північний полюс-1» експериментально довів помилковість гіпотези про відсутність життя в полярних широтах Північного Льодовитого океану, виміряв температуру на різних глибинах і встановив факт проникнення теплих вод з Північної Атлантики в арктичний басейн.

Герой Радянського Союзу (1938). Ордени і медалі.

Г. А. Дороніна

П. П. Ширшов

Б. Шишковський

ШИШКОВСЬКИЙ Богдан – фізико-хімік, член Краків. АН (1929). Н. 20.04.1873 в с. Трибухи (нині Вінниц. обл.). Закінчив Київ. ун-т (1896), з 1907 викладав у ньому; 1908 працював в лабораторії Дж. Дж. Томсона в Королів. ін-ті в Лондоні, в 1913–15 – в Нобелівському ін-ті у С. Арреніуса в Швеції, з 1920 – проф. Ягеллон. ун-ту в Кракові. П. 13.08. 1931.

Наук. праці присвячені колоїдній хімії та теорії розчинів, зокрема вивченню рівноважних станів у розчинах і поверхневих явищ. Експериментально встановив 1908 залежність між поверхневим натягом і концентрацією розчину (рівняння Шишковського), яке виявилося точним для різних концентрацій більшості поверхневоактивних речовин.

Ю. І. Мушкало

ШКЛОВСЬКИЙ Йосип Самуїлович – відомий російський астрофізик і радіоастроном, чл.- кор. АН СРСР (1966). Н. 1.07.1916 в Глухові (нині Сумської обл.) Закінчив Моск. ун-т (1938) та аспірантуру при Держ. астрономічному ін-ті ім. П. К. Штернберга (1941), в якому працював (з 1944 – зав. відділу), також проф. Моск. ун-ту і з 1968 – співробітник Ін-ту космічних досліджень АН СРСР. П. 3.03.1985.

Й. С. Шкловський

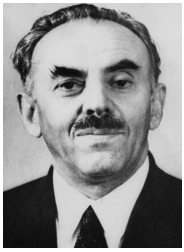

М. А. Шкуд

Основні наук. роботи відносяться до теор. астрофізики та радіоастрономії. У 1944–49 розробляв загальну теорію корони Сонця та теорію радіовипромінювання Сонця, докладно дослідив хімічний склад та стан іонізації сонячної корони. Показав, що у внутрішній короні основним механізмом збудження є електронний удар, і розвинув його теорію; показав, що у зовнішній короні основну роль у збудженні ліній високоіонізованих атомів заліза відіграє випромінювання фотосфери. Виконав розрахунки ультрафіолетового та рентгенівського випромінювання корони і хромосфери Сонця; показав, що в ділянці довжин хвиль, коротших 1500 А, спектр Сонця повинен складатися з емісійних ліній. Вперше відзначив важливу роль сонячного рентгенівського випромінювання в утворенні *Д*-шару іоносфери Землі. Незалежно від В. Л. Гінзбурга та англійського астронома Д. Мартіна дав інтерпретацію радіовипромінювання «спокійного» Сонця як теплового випромінювання верхньої атмосфери (на сантиметрових хвилях) та корони (на метрових хвилях). Сплески сонячного радіовипромінювання розглядав як наслідок плазмових коливань у короні, що виникають при проходженні крізь неї потоків частинок високої енергії.

З кінця 40-х років важливе місце у його роботах посіла теорія походження космічного радіовипромінювання. У 1948 провів докладний розрахунок передбаченої Х. ван де Хюлстом радіолінії нейтрального водню з довжиною хвилі 21 см. У 1951 цю лінію було відкрито. В 1949 вказав на можливість спостережень міжзіряних молекул у радіодіапазоні та 1953 розрахував довжини хвиль випромінювання молекул OH, CH та інших (виявлене згодом). У 1952 розглянув безперервне радіовипромінювання Галактики, вказав на спектральні відмінності випромінювання, що надходить з низьких та високих галактичних широт. У 1953 пояснив радіовипромінювання залишків спалахів наднових зір, зокрема Крабоподібної туманності, синхронним механізмом. Незалежно від В. Л. Гінзбурга показав (1955), що Наднові є джерелом первинних космічних променів. У 1956 запропонував першу досить повну еволюційну схему планетарної туманності та її ядра, вказав на зорі типу червоних велетнів з помірною масою як на можливих попередників планетарних туманностей та їх ядер, на основі цієї теорії розробив метод визначення відстаней до них. Досліджував питання, пов'язані з природою випромінювання квазарів, пульсарів, рентгенівських та гамма-джерел. Відомий своєю науково-популяризаторською діяльністю.

Ленін. пр. (1960). Медаль ім. К. Брюс (1972). Член НАН США (1972), Американської академії мистецтв і наук (1966), Міжнародної академії астронавтики.

І. Д. Зосимович, *Ю. О. Храмов*

ШКУД Мусій Абрамович – інженер, архітектор і спеціаліст у галузі

радіозв'язку та телерадіомовлення. Н. 19.10.1907 у м. Секуряни (нині Чернівец. обл.) Закінчив Київ. політехн. ін-т (1931). З 1942 – головний інженер тресту «Радіобуд», з середини 50-х рр. XX ст.– головний інженер Всесоюз. проектного ін-ту. П. 1.02.1988 у Москві.

Науково-технічні праці, розробки та винаходи стосуються проектування об'єктів зв'язку, радіо і телебачення. Керував будівництвом радіостанцій в Одесі, Чернігові, Києві, Алма-Аті, Луцьку, проектуванням телецентрів для Москви та столиць союзних республік, багатопрограмних радіомовних станцій, багатоканальних радіорелейних ліній великої протяжності, станцій космічного зв'язку. Проектував потужні радіостанції для західних областей СРСР. Розробив 1962 першу в СРСР сухопутну систему рухомого (мобільного) зв'язку «Алтай». В 1964–67 керував будівництвом Останкін. телевізійної вежі, був одним із авторів її архітектурного проекту. Керував проектуванням радіооб'єктів «Олімпіади-80», зокрема Олімпійського телерадіокомплексу. Проектував системи УКХ зв'язку з рухомими об'єктами.

Ленін. пр. (1970). Держ. пр. СРСР (1983).

А. С. Литвинко

ШМАЛЬГАУЗЕН Іван Іванович – зоолог і морфолог, акад. АН СРСР (1935), акад. АН УРСР (1922). Н. 23.04.1884 у Києві. Закінчив Київ. ун-т (1907), в якому працював до 1912 та 1921–41. В 1918–21 – викладав у Воронез., 1938–48 – Моск. ун-тах, водночас 1930–41 – директор Ін-ту зоології і біології АН УРСР та 1936–48 – директор Ін-ту еволюційної морфології АН СРСР, з 1948 – в Зоологічному ін-ті АН СРСР (з 1955 – зав. лаб.). П. 7.10.1963 у Москві.

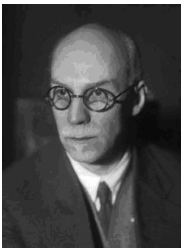

І. І. Шмальгаузен

М. Ф. Шостаківський

Наук. дослідження присвячені еволюційній морфології, експериментальній зоології, філогенії тварин, еволюційному вченню та біокібернетиці. Вивчав закономірності ембріонального розвитку, вивів закон параболічного росту тварин і розробив метод вирахування констант швидкості росту. Відкрив явище специфічних структур і довів провідну роль мезодерми у розвитку кінцівок. Створив теорію стабілізуючого добору (1938–46).

Золота медаль ім. І. І. Мечникова АН СРСР (1963), медаль ім. Ч. Дарвіна Академії «Леопольдина» (1958).

В. Г. Гармасар

ШОСТАКІВСЬКИЙ Михайло Федорович – російський хімік-органік, чл.- кор. АН СРСР (1960). Н. 6.06.1905 у с. Новоселиці (нині Кіровоград. обл.). Закінчив Іркут. ун-т (1929). У 1932–62 працював в Ін-ті органічної хімії АН СРСР, одночасно в Іркут. ін-ті органічної хімії (1957–71 – директор), 1971–73 – директор Ін-ту хімії нафти Сибір. відділення АН СРСР, з 1973 – у Всесоюз. заочному політехнічному ін-ті у Москві. П. 1.11.1983.

Наук. дослідження стосуються хімії простих вінілових ефірів, ацетилену та елементоорганічних сполук. На основі полівінілбутилового ефіру розробив (1939)

В. С. Шпінель

Л. І. Шренк

протизапальний засіб – вінілін (бальзам Шостаківського). На основі полівінілпіролідону одержав 1950–55 кровозамінник та засіб для боротьби з лишаєм у тварин. Синтезував та вивчив 1960–67 властивості ряду кремній-, олово- та свинцево-органічних сполук.

Держ. пр. СРСР (1949).

Ю. І. Мушкало

ШПІНЕЛЬ Володимир Семенович – російський фізик-експериментатор, доктор фіз.-мат. наук (1959), проф. (1961). Н. 17.10.1911 у Білій Церкві (нині Київ. обл.). Закінчив Київ. ун-т (1936). В 1936–39 – аспірант Укр. фіз.-техн. ін-ту (УФТІ) в Харкові, 1939–41 – ст. наук. співробітник Лабораторії ударних напруг АН СРСР (згодом ввійшла до складу УФТІ), 1944–46 – Ін-ту теоретичної геофізики АН СРСР, з 1946 – у Н.-д. ін-ті ядерної фізики Моск. ун-ту (1952–86 – зав. лаб. ядерної спектроскопії, з 1986 – головний наук. співробітник), також викладав у ряді ун-тах. П. 24.06.2011 у Москві.

Наук. дослідження стосуються ядерної фізики, ядерної спектроскопії, гамма-резонансної спектроскопії, прикладної фізики. В 1937 з Ф. Ланге побудував імпульсний прискорювач електронів на 5 МеВ і вперше одержав імпульсне джерело гальмівного випромінювання та джерело фотонейтронів. Один із перших спостерігав збудження ядерної ізомерії гальмівним випромінюванням. Спільно з В. А. Масловим подав 1940 заявку на конструкцію атомної бомби (авторське свідоцтво видано 1946), проте більшість фізиків вважає її несерйозною і претензійною, адже на реалізацію атомної бомби (її ідейних і конструкторських засад) працювали великі колективи у США і СРСР. Тоді ж з Ф. Ланге запропонував метод розділення ізотопів урану з допомогою центрифуги, який в подальшому в модифікованому вигляді виявився ефективним. Ініціював у СРСР дослідження з гамма-резонансної спектроскопії, одержавши низку важливих результатів та її застосувань.

Засл. діяч науки і техніки РФ (1992). Ломоносів. пр. (1963).

Ю. О. Храмов

ШРЕНК Леопольд Іванович – російський зоолог, геолог і мандрівник, акад. Петерб. АН (1888). Н 6.05.1826 в с. Хотень (нині Харків. обл.). Закінчив Дерпт. ун-т (1850). З 1861 – ад'юнкт Петерб. АН, з 1867 – директор Зоологічного музею, з 1871 – директор академічної друкарні, викладав у Морскій академії, 1879–94 – директор Музею антропології та етнографії в Петербурзі. П. 20.01.1894.

Наук. праці присвячені зоогеографії, етнографії, антропології. Брав участь у низці наук. експедицій (в т.ч. кругосвітньої подорожі 1853–57) з дослідження Сибіру, Приморського краю, Приамур'я, о. Сахалін та ін. Матеріали та колекції, зібрані в експедиціях (географічні та топографічні мапи, колекції комах, птахів, тварин, насіння і гербарії рослин) зберігаються в Архіві РАН у Петербурзі та

в Ботанічному і Зоологічному ін-тах РАН і в Музеї антропології та етнографії РАН. На його честь названо хребет на Сахаліні, різні види тварин і рослин (полоз Шренка, метелики Переливниця Шренка та Бархатниця Шренка, осетр Шренка та ін.).

Член низки наук. товариств.

В. Г. Гармасар

І. Я. Штаєрман

О. Р. Шуляченко

ШТАЄРМАН Ілля Якович – математик і механік, доктор фіз.-мат. наук, проф. Н. 19.04.1891 у Могилеві-Подільському. Закінчив Київ. ун-т (1914) і Київ. політехн. ін-т (1918). У 1918–41 викладав у Київ. політехн. ін-ті (з 1924 – проф., зав. кафедри теоретичної механіки), водночас – у Київ. ун-ті, 1920–34 працював у Комісії прикладної математики АН УРСР, 1934–43 – Ін-ті математики АН УРСР; з 1943 – проф. Моск. інженерно-будівельного ін-ту. П. 24.07.1962 у Москві.

Наук. дослідження стосуються диференціальних рівнянь, прикладної математики, загальної та прикладної теорії пружності, будівельної механіки, переважно теорії стійкості арок, розрахунку ланцюгових мостів і теорії тонкостінних оболонок. Розробив теорію розрахунку тонкостінних циліндричних, сферичних і конічних оболонок, теорію стійкості арок при великих і малих прогинах. Показав, що задача розрахунку циліндричної оболонки, товщина стінки якої змінюється, згідно з параболічним законом, розв'язується за допомогою гіпергеометричних функцій. Узагальнив метод асимптотичного інтегрування на випадок оболонки, форма якої є тілом обертання. Дослідив стискання тіл обертання. Вперше розглянув питання про статичне контактне стискання пружних тіл при особливих умовах початкового дотику їх недеформованих поверхонь. Вивів формули, що визначають форму ділянки контакту між двома тілами, та закон розподілу нормальних тисків.

Чл.-кор. АН УРСР (1939).

А. С. Литвинко

ШУЛЯЧЕНКО Олексій Романович – російський хімік, проф. Н. 29.03.1841 в с. Катеринопіль (нині Черкас. обл.). Закінчив Військово-інженерну академію в Петербурзі (1864), у якій працював (з 1880 – проф.), одночасно в Петерб. технологічному ін-ті, Петерб. ін-ті шляхів сполучення (з 1871) і Мінному офіцерському класі в Кронштадті. П. 11.06.1903.

Наук. роботи присвячені теорії твердіння гідравлічних в'яжучих матеріалів, вивченню причин руйнування бетону в морських портових спорудах і заходам боротьби з цим явищем. Активно сприяв створенню вітчизняної цементної промисловості. Брав участь в розробці перших в Росії технічних регламентів на цемент і наукової номенклатури в'яжучих матеріалів, довів переваги змішаних вапняно-цементних будівельних розчинів для кам'яної кладки. Одним з перших запропонував спосіб пуцоланізації (внесення активних мінеральних домішок) портландцементу, використовуваного

В. К. Шумний

М. Р. Шура-Бура

для зведення морських споруд. Один із засновників (1901) і перший редактор журналу «Цемент».

Ю. І. Мушкало

ШУМНИЙ Володимир Костянтинович – російський генетик, акад. АН СРСР (1990). Н. 12.02.1934 в с. Ховми Чернігів. обл. Закінчив Моск. ун-т (1958). З 1958 працював в Ін-ті цитології та генетики Сибір. відділення АН СРСР (у 1986–2007 – директор), з 2008 – радник РАН.

Наук. праці присвячені генетиці рослин, проблемам гетерозису, генній та хромосомній інженерії. Дослідив механізми збереження гетерозису у поліплоїдних формах (1962), сформулював уявлення про роль окремих, специфічних генів у становленні ефекту гетерозису. Керував роботами з генетичної реконструкції систем розмноження у самонесумісних видів рослин.

Золота медаль ім. М. І. Вавилова (2007).

В. Г. Гармасар

ШУРА-БУРА Михайло Романович – російський математик, доктор фіз.– мат. наук (1954), проф. (1955). Н. 25.10.1918 у с. Парафієвка Чернігів. обл. Закінчив Моск. ун-т (1940), в якому працював (з 1955 – проф., в 1970–93 – зав. кафедри), з 1953 – в Математичному ін-ті АН СРСР, потім – зав. відділу Ін-ту прикладної математики АН СРСР. П. 14.12.2008.

Наук. праці стосуються топології, прикладної математики, зокрема мов і систем програмування. З співробітниками створив на ЕОМ «Стріла» програми для розрахунку енергії ядерних вибухів (1953–55), програми для ЕОМ «Стріла» і М20 для розрахунку траєкторій штучних супутників Землі. Співавтор архітектури М20, автор системи ІС2, керував створенням її базового програмного забезпечення. В 1963 під його керівництвом створено перший транслятор з мови АЛГОЛ-60 для М20, транслятор ТА-2 з повною версією мови АЛГОЛ-60. Розробляв системи програмування для багатьох ЕОМ, зокрема «БЕСМ-6». У 80-х роках створив програмне забезпечення для космічного корабля «Буран». Співавтор першого підручника з програмування. Створив наукову школу.

Ю. О. Храмов

ЩЕРБА Григорій Микитович – казахський геолог, акад. АН Казах. РСР (1972). Н. 30. 11. 1914 у с. Книжківці (тепер Хмільниц. обл.). Закінчив Казах. гірничо-металургійний ін-т (1937). В 1937–48 працював у тресті розвідування кольорових металів Казахстану. П. 12.12.2001.

Наук. діяльність присвячена питанням металогенії та геології рудних родовищ. Проводив дослідження в Центр., Південному і Східному Казахстані. Вивчав гранітні масиви кольорових металів, вольфраму і молібдену. Описав нові рудні пояси Казахстану. Автор гіпотези ступеневого розвитку земної кори, утворення геотектоногенів та їх металогенії. Обґрунтував наявність штокверних родовищ рідкісних

Г. М. Щерба

В. М. Щербина

А. П. Юшкевич

О. Яблонський

металів, розвинув вулканогенну гіпотезу утворення колчедано-поліметалевих родовищ Рудного Алтаю і стратиформних родовищ атасуйського типу.

Ленін. пр. (1958).

Г. А. Дороніна

ЩЕРБИНА Валентин Миколайович – учений-геолог і геохімік, доктор геолого-мінералогічних наук (1953), проф. (1953). Н. 6.02.1908 у Харкові. Закінчив Харків. ун-т (1939). З 1934 працював у геологічних організаціях України, Казахстану, Литви, Киргизстану; 1955–64 – зав. сектору, лаб. Ін-ту геологічних наук АН БРСР. П. 19.05.1976.

Вивчав гіпсоносні та соленосні відклади Тянь-Шаня, відкрив новий глауберитовий тип мінералізації соленосних відкладів. Досліджував Прип'ятський соляний басейн та Старобінське родовище калійних солей, особливості складу та будови соленосних відкладів та калійних горизонтів, умови їх утворення, мінералогію та петрографію галогенних порід і соляних глин. Вікрив одне з найбільших у СРСР родовищ хризотил-азбесту – Киємбаївське, а також інших корисних копалин. Автор близько 40 наук. праць.

Чл.-кор. АН БРСР (1956).

В. Г. Гармасар

ЮШКЕВИЧ Адольф Павлович – російський математик та історик науки, доктор фіз.-мат. наук, проф. Н. 15.07.1906 в Одесі. Закінчив Моск. ун-т (1929). В 1930–52 працював у Моск. вищому техн. училищі (з 1940 – проф.), з 1945 – зав. відділу Ін-ту історії природознавства і техніки АН СРСР. П. 17.07.1993.

Наук. дослідження присвячені історії математики, питанням викладання історії математики у вищій школі, теорії пружності, методам наближених обчислень, математичному аналізу, топології, Ввів у наук. обіг чимало нових фактів з історії математики, дослідив наук. творчість багатьох учених. Автор низки монографій.

Засл. діяч науки РРФСР (1966). Член Міжнародної академії історії науки (1961), її президент у 1965–68. Медаль ім. А. Койре (1971).

С. А. Хорошева

ЯБЛОНСЬКИЙ Олександр – польський фізик, член Польської АН (1956). Н. 26.02.1898 у Воскресенівці на Харківщині. В 1925–38 і 1945 працював у Варшав. ун-ті, 1943–45 – в Единбурзі, 1946–68 – проф. Торун. ун-ту. П. 9.09.1980.

Дослідження присвячені фотолюмінесценції, спектроскопії, теорії

Н. А. Явлінський

В. І. Яворський

молекул. В 1935 запропонував схему для пояснення фосфоресценції.

Ю. О. Храмов

ЯВЛІНСЬКИЙ Натан Аронович – російський фізик-експериментатор, доктор фіз.-мат. наук. Н. 13.02.1912 у Харкові. Закінчив Харків. електротехн. ін-т (1936). З 1948 – зав. лаб. Ін-ту атомної енергії в Москві. П. 28.07.1962.

Наук. дослідження присвячені електромашинобудуванню, автоматиці, електромагнітному розділенню ізотопів, фізиці плазми, керованому термоядерному синтезу. З І. М. Головіним побудував 1955 перший токамак, з В. С. Стрєлковим показав, що тороїдальним магн. полем може бути заглушена магнітогідродинамічна гвинтова нестійкість і послаблена взаємодія плазми зі стінками камери. Одержав 1961 глибоко іонізовану плазму з температурою електронів до 100 еВ.

Ленін. пр. (1958). Держ. пр. СРСР (1949).

Ю. О. Храмов

ЯВОРСЬКИЙ Василь Іванович – російський геолог і палеонтолог. Н. 10.01.1876 у Кам'янці-Подільському. Закінчив гірниче училище у Домброві (тепер Польща, 1898) і Петерб. гірничий ін-т (1913). З 1913 працював у Геологічному комітеті в Петербурзі, з 1932 – Всесоюз. н.-д. геологічному ін-ті. П. 20.09.1974.

Наук. дослідження присвячені вугільній геології. Проводив геологічну зйомку Донбасу, вивчав Кузнец. вугільний басейн. Відкрив і досліджував строматопори в кембрійських відкладах.

Герой Соц. Праці (1971). Держ. пр. СРСР (1946). Срібна медаль ім. Н. М. Пржевальського.

Г. А. Дороніна

ЯКОВЛЄВ Віталій Павлович – російський фізик, доктор фіз.-мат. наук (1970), проф. (1993). Н. 22.11.1935 у Полтаві. Закінчив Моск. фіз.-техн. ін-т (1959) і працював у Радіотехнічному ін-ті АН СРСР, 1979–93 – зав. відділу, лаб. Головного н.-д. ін-ту Центру природних ресурсів, з 1993 – проф. Рос. ун-ту нафти та газу.

Наук. дослідження й розробки в галузі електроніки, техніки зв'язку, приладобудування та вимірювальної техніки. Автор понад 150 наук. праць і винаходів.

Ю. О. Храмов

ЯКУБОВИЧ Микола Мартинович – російський гістолог і фізіолог, проф. Н. у 1817 на Харківщині. Закінчив Харьків. ун-т (1838), де працював; з 1840 – у Дерпт. ун-ті, з 1853 – проф. Петерб. медико-хірургічної академії (1860–68 – зав. кафедри). П. 19.31.1879.

Основні наук. праці присвячені мікроскопічному дослідженню центральної нервової системи людини і тварин. Вивчав гістологічну будову і топологію різних нервових структур головного і спинного мозку, фізико – хімічні властивості слини (1848). Засновник петерб. гістологічної школи.

Г. Г. Костюк

Ці 3 сторінки будуть порожні

Ці 3 сторінки будуть порожні

Ці 3 сторінки будуть порожні

Наукове видання

Зарубіжні вчені – вихідці з України
в галузі фундаментальних і технічних наук

Біографічний енциклопедичний словник

Коректор:
_____

Верстка:
Гуменюк А.О.

Формат 84×108/32. Ум. друк. арк._____
Наклад _____
Зам. 17-096

Видавець і виготовлювач «Видавництво «Фенікс»
Віддруковано на власному обладнанні
Св-во суб'єкта видавничої справи ДК № 271 від 07.12.2000 р.
03067, м. Київ, вул. Шутова, 13б
www.fenixprint.com.ua